ЗМІСТ:

О. ОЛЕСЬ: Із панських прихвостнів-рабів 393

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ: В слоєнських обіймах 394

ЛЕСЯ УКРАЇНКА: Віла-посестра 450

М. ЕВШАН: Герман Банґ, артист і чоловік 413

ХР. АЛЧЕВСЬКА: Оранка 429

О. ГАЛИЧАНКА: З днів розпуки 430

ВАС. ЯНОВСЬКИЙ: Спогади Українця вольонтера про повстаннє в Герцеґовині 1875—6 рр. 438

ГР. ЧУПРИНКА: Творчі хвилї 451

В. ВЕЛЕНТИЙ: З приводу смерти Ів. Бондаренка 452

П. БОГАЦЬКИЙ: Камелія 456

В. ДОРОШЕНКО: Нова історія української літератури 473

М. РИЛЬСЬКИЙ: З циклю „Контрасти": Слава 509

Л. СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА: „Живой Труп" Л. Н. Толстого 510

А. КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ: На верхах 519

ЕВГЕН ГУЦАЙЛО: Така вже доля 560

В. МАТВІЇВ: З економічного житя російської України: Торговля земств зелізом і рільничими машинами на Україні 561

ПЕТРАРКИ „Італія" переклав Ів. Стешенко 572

А. ШНІЦЛЕР: Сліпий Джеронімо і його брат, переклав Л. Будай 574

Л. ЦЕГЕЛЬСЬКИЙ: Довкола виборчої реформи до галицького сойму 593

SPECTATUR: Китайська революція 602

Бібліографія 609

Видавництво ім. С. Ф. Грушевського 618

Нові українські книжки 618

Від редакції 620

Зміст LVI тому ЛНВістника

Зміст 1-ої кн. ЛНВ. за 1912 р.

Оголошення

Digitized by Google

1911.

РІЧНИК XIV. ТОМ LVI.

КНИЖКА XII. ЗА ГРУДЕНЬ.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

КИЇВ.

Друкарня 1-ої Київської Трудової Артілї, Київ, Трьохсвятительська 5.

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-07-23 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

КНИГАРНЯ Наук. Тов. ім. Шевченка

у Львові Ринок ч. 10,

має на складі всї українські виданя, висилає всякі книжки на всяких мовах скоро і точно.

М. Грушевський: Наша полїтика.

ЗМІСТ: Під нинїшню хвилю. Два роки галицької полїтики. Реальна полїтика на галицькім ґрунтї. Малі дїла. Ера фінансово-економічна. З нашого культурного житя. По виборах. Ст. 119.

Книжка оздоблена композиціями В. Кричевського на мотиви гуцульської різьби. Висилає Книгарня Наукового Товариства ім. Шевченка. Цїна 1 кор. 20 сот.

Останнї видання

Українсько-руської Видавничої Спілки (1908—1911):

К. Біхер. Повстанне народнього господарства	1 К	70 с
Й. Бойєр: Сила віри, роман	1 „	40 „
М. Вовчок: Посмертні оповідання (що не війшли в попередні збірки)	2 „	— „
К. Гамсун: Пан, повість	1 „	40 „
Р. Єрінґ: Боротьба за право	1 „	— „
Гр. Квітка: Маруся, повість, 2 вид.		60 „
Л. Журбенко: Філїстер, повість, брош. 3 К 30 с., опр.	3 „	90 „
Р. Кіплїнґ. Оповідання	1 „	70 „
О. Кобилянська: „В недїлю рано зїлє копала“, повість	2 „	24 „
Гр. Коваленко: Гуморески (з ілюстраціями)	2 „	40 „
С. Ковалїв: Похресник і інші оповіданя, брош. 2 К 20 с., опр.	2 „	60 „
„ Чародїйна скрипка, брош. 1 К 20 с., опр.	1 „	60 „
„ Писанка, брош. 1 К 80 с., опр.	2 „	— „
„ В остатній лавцї, брош. 2 К., опр.	2 „	40 „
„ Щаслива бабуня, брош. 1 К 80 с.,	2 „	30 „
М. Коцюбинський: Дебют. Оповідання	2 „	25 „
М. Ловицький: Дурисвіти	— „	53 „
М. Лозинський: Польська народова демократія	1 „	40 „
С. Ляґерлєф: Королеви півночи, оповідання	2 „	20 „
В. Мова (Лиманський): Старе гнїздо і молодї птахи	2 „	25 „
Я. Невестюк: Кандидат. Комедія в трьох актах	— „	60 „
А. Оляр: Від монархії до республїки (з історії французької революції)	— „	40 „
А. Сінкієр: Герой капітала, повість	— „	70 „
Т. Сулима: Народнї оповідання	— „	80 „
О. Тесленко: Страчене житє, оповіданне селянина	— „	56 „
Ів. Франко: Украдене щастє, пєса на 5 дїй	— „	56 „
„ Лис Микита, оправл.	1 „	30 „
„ Анна Русинка, королева Франції, брош. 40 с. опр.	— „	80 „
„ Фльорентійські ночи, брош. 1 К опр.	1 „	40 „
„ Нарис українсько-руської лїтератури, брош. 3 К 60 с., опр.	4 „	— „
„ Молода Україна, брош. 1 К 60 с., опр.	2 „	— „
„ Учитель, комедія в 3 діях	— „	60 „
„ Зівяле листє, вид. 2	1 „	40 „
„ Батьківщина. Оповідання	1 „	15 „
„ Давнє й нове. Поезії, брош. 3 кор., опр.	3 „	40 „
„ Панські жарти, 2 вид., друкуєть ся.		
Гр. Цеглинський: Кара совісти, нар. драма, 2 вид.	— „	60 „
„ Шляхта ходачкова, комедія, 2 вид.	— „	70 „
„ Соколики, комедія, 2 вид.	— „	80 „
Сп. Черкасенко: Хвилини, збірка поезій	— „	56 „

Популярна ілюстрована бібліотека „ЛАН“.

Ю. Сірий: Житє ростин. **М. Шаповал:** Про ліс. **Ю. Будяк:** Дикі люди. **Нелло та Патраш:** Оповіданнє для дїтий в перекладї Ю. Сірого. **Р. Кіплїнґ:** Казки, пер. Ю. Сірий. **М. Грушевський:** Про батька козацького Богдана Хмельницького. **Ю. Сірий:** Крим, опов. з подорожи. **Р. Кіплїнґ:** Нетри. Брати Моуглї **Гауф:** Казки, пер. О. Олеся. **Ю. Будяк:** Америка. **М. Гехтер:** Селянські заробітки. **Є. Гайчук:** Над чорним морем. **Арабські казки**, пер. О. Олеся. **Томпсон і Лонґ:** Роганьї інші опов. перек. Ю. Будяка. **Р. Кіплїнґ:** Нетри. Брати Моуглї. Частина II., пер. Ю. Сірого. Цїна кожної книжки 25 коп. **С. Рудницький:** Коротка географія України. Цїна 75 коп. Видає Наук. Тов. ім. Шевченка. Львів, Ринок ч. 10.

Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

О. ОЛЕСЬ.

Із панських прихвостнів - рабів
Ми людьми з призвищами стали
І гордо призвища сказали
Під зле сичаннє ворогів.

З своїх подертих сорочок
Ми прапор в темну ніч пошили
І кровю власною скропили
При тихім сяєві свічок.

Ми йдем до кращого життя,
Нам мрія шлях квітками вслала,
Щоб не було: потала, так потала,
Але назад немає вороття!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

На українські теми.

В славянських обіймах.

Д-р Крамарж, звісний чеський „штатсман“, патентований винахідник неословянства, котрим наробив такого шелесту три роки тому, тепер коли ся неословянська гора народила замість усього иншого купу рудих неословянських мишенят, постановив з власної руки забити свого виродка. В стилю старого Бульби, як той убиває свого невдалого сина: „Я тебе породив, я тебе й убю!“

Такий характер останньої розправи з неословянським недоноском мали міркування, розсипані д-ром Крамаржом перед співробітником „Нового Времени“ на тему української небезпеки і потреби задавлення її спільними силами Росії й Австрії в інтересах згідного пожитя обох сих заприязнених сусідів, рівно близьких і дорогих д-рови Крамаржови. [1]) Після того як Українці рішучо відтягли ся

[1]) Не знаю, чи читачі наші тямлять ще сї вискази д-ра Крамаржа, які так скоро потонули в каламутнім потоці не меньше щирих і глубоких поглядів на українство, що в такім богацтві покотили ся в останніх часах з уст всяких більших і меньших штатсманів Росії й Австрії. Тому нагадаю їх для кращого зрозуміння всього дальшого. Зазначуючи, що Росія дуже легко може прихилити до себе Поляків, коли змінить свою проскрипційну систему супроти них, д-р Крамарж по словам його інтервюера мав сказати: „Але хто дійсно небезпечний цілому русскому народови, се галицькі Українці. Польське питаннє — се питаннє окраїнної політики Росії. Але так звані галицькі Українці хочуть задати удар в саме серце русского народу і розколоти Русских на двоє. Український рух по своїй істоті неприродний, антирусский, тому й антисловянський, небезпечний не тільки русским, але й самим Полякам які його підтримували досї. Недавно ще в Галичині не було ніякого українського руху, а за останні десять літ він виріс на силу дуже серіозну, з котрою Росії прийдеть ся сильно рахуватись. Правда, сей рух завсїди мав сильну поміч австрійського правительства й деяких найбільш впливових кругів в Відні. Не думаю, щоб Росія й Австрія стали воювати ся за Балкан, бо для Росії Балкан лежить скоріше в сфері політичних мрій. Але боюсь, що війна між Росією й Австрією може вибухнути за Галичину, бо туть творить ся небезпечне антиросийське огнище, з котрого огонь мусить перекинути ся в Полудневу Росію й тут розвести розрух і бунт в самім русскім народї. Тому мене назвичайно дивує байдужність і легкодушність, яку виявляє руске суспільство супроти антиросийської небезпеки, що насуваєть ся з лона самого русского народу.“ Се інтервю потім було спростоване Крамаржом на сторінках Neue Freie Presse: він заявив, що казав тільки: „Дуже менї прикре все що дієть ся в Галичині й на Буковині. Переслїдуваннє

Generated on 2015-07-23 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

від неословянських маніфестацій д-ра Крамаржа і зіставили його в компанії з москвофілами, а поступові російські круги також рішучо відвернули ся і обмили руки з усяких зносин з ним, творець неословянства з усею рішучістю підміняв всесловянську ідею ідеєю помирення офіціальної Росії з Поляками і Австрією коштом неприхильного йому українства. Поляки і Австрія задавлять Українців в Галичині і за се Австрія здобуде собі прихильність Росії, а Поляки за ціну протекції чи толеранції панросизму в Галичині дістануть пільги в Росії: система прокрібовання польщини в Росії буде скасована, і Польща помирить ся з Росією. Такий короткий вислід останніх заяв д-ра Крамаржа.

Ріжні мало прихильні д-рови Крамаржови публіцисти пошукали спеціальних мотивів, котрі зробили д-ра Крамаржа оборонцем інтересів офіціальної Росії: його маєткові і фінансові інтереси, як власника більших посілостей і спільника великого промислового підприємства в Росії (через його жінку). Але кінець кінцем таке шуканнє спеціальних особистих мотивів зайнятє не тілько мало приємне, але і мало потрібне. Антиукраїнські погляди Крамаржа, з такою сердечною щиростю виложені ним в останнім інтервю, вповні льоґічно витікають з самих підстав неаславізму, чи нового словянофільства, і Крамарж тільки з більшою безоглядністю і цинізмом висловив те, що лежить на серці сучасних словянофілів в українській справі.

Три роки тому, при народинах неословянства, поясняючи дійсний характер його, я вказав на глубоку відмінність нового „реалїстичного“ словянофільства від старого словянского романтизму першої половини XIX в., про котрий такі загальні і немов обовязкові симпатиї зістали ся в ріжних словянських суспільностях [1]). Тим часом як словянство початків XIX в. і першої половини його було переважно поступовим, революційним гаслом, яке покликало

Старорусів при сильнім націоналїстичнім руху в Росії може витворити таку небезпечну атмосферу, що треба б скорше побоюнати ся конфлікту через Русинів, як через Балкан. Тому мені дуже дивна та байдужність, з якою трактують сї справи в Австрії; та ще про сю справу говоритиму в делеґаціях“. „Спростованнє“ само по собі дуже „обережне“, а до того справедливо завважили чеські орґани преси неприхильні Крамаржови, що його власний орґан „Narodni Listy“ не простував поданого в „Нов. Времени“ тексту інтервю і подав його без усяких застережень. Очевидно текст „Нового Времени“ передавав слова Крамаржа вірно, і подаючи своє спростованнє для чужих, він не вважав потрібним пускати його для „внутрішнього уживання“.

[1]) На Українські теми: Українство і всесловянство, ЛНВістник 1908, VI.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і будило до самоозначення, до оборони своїх прав, до широкого розвою своїх духових і суспільних сил всї словянські краї й племена без ріжниці їх ранґ історичних, політичних і культурних, в другій половині XIX в. воно дало місце словянству реакційному. Культ живої народньої сили заступлено культом політичної, державної сили, на місце симпатий до дрібних словянських індівідуальностей, що будили ся до життя і розвою, виступили ідеї інтеґрації найбільш сильних і здатних до життя словянських національних орґанізмів, придатних до репрезентовання словянської стихії супроти „історичного ворога“ — ґерманізму, і взагалї — супроти „Европи“. Так було особливо у Чехів, поставлених в першу лінію боротьби з ґерманським світом, що зробила з них слофянофілів par excellence. Їх симпатії і мрії спочили на Росийській державі, як єдиній могутній політичній силї словянській, що могла мирити ся силами і впливами з ґерманством і своєю державною могутностю давала моральну потїху словянству супроти політичного занепаду инших племен. До тої ж Росийської держави звертали ся визвільні пляни полудневого словянства і дійсно знайшли у неї вповнї реальну поміч, що зробила їх неоплатними довжниками Росії на довгі часи — невважаючи на всї пізнїйші гріхи росийської дипльоматії в балканській політиці. Угорські-Словяне в своїм тяжкім мадярськім ярмі в глубинї душі жили спомином про імпозантний виступ старої николаївської Росії під час угорського повстання 1848 року.

Так великодержавна, імперіалїстична Росія стала предметом культу для цїлого майже західного і полудневого Словянства — за виключеннєм Поляків, і се одно вже надало новому славянофільству характер реакційний, бо воно цінило власне зверхню політичну силу, імперіалїстичну енерґію Росії і готово було поклоняти ся її бюрократичному унїтаризмови, „сильній власти“ і всїм атрибутам політичного режіму як ґарантіям тої політичної сили, і дійсно не знаходило щирих симпатій нї для визвільного руху самого російського громадянства нї для національних чи автономістичних змагань ріжних словянських народностей: всякі внутрішні заворушення були несимпатичні словянофілам, тому що грозили захитати великодержавне становище Росії, ослабити її політичну енерґію. З сих мотивів український рух (а в дальшій лінії і білоруський, колиб став з часом показнїйшою силою) не міг знайти симпатій не тільки у місцевих общеросів, але і у словянофілів заграничних. Українство, не будучи само визначною політичною чи культурною силою, грозило ослабити національні сили державної ве-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ликоруської народности і навіть самої держави — значить воно шкідливе з становища „русскихъ“ і словянських інтересів; на такім становищу вповні сходили ся і російські централісти і всякі словянофіли, з невеликими виїмками. Довіряючи всяким балачкам про те, що український рух творить ся сторонніми політичними впливами (польськими, австрийськими, а новійшими часами — „пруськими марками“) або невеличкими гуртками фантастів українського націоналізму — і сї централісти і ті словянофіли, навіть люде вповні культурні і далекі від „темних“ кругів тримали ся і до нині тримають ся погляду, що український рух — се явище безґрунтовне, з боку навіяне, непотрібне і небажане, так що в сїй справі властиво більше рації мають, при всїй своїй некультурній формі, правительственні заходи для підтримання общеруського унітаризму, ніж українські змагання до розщеплення сього єдинства руського народу, не вважаючи на всї „жалкі слова“, розсипувані Українцями. Безконечні ряди „тоже Малороссовъ“, котрі свої „малоросійські симпатії“ чи праці на полї українознавства сполучали з повним і безоглядним общеросийством, своєю масою, своєю традицією, своїми визначними йменнями підтримували певність, що всяке більш радикальне українство являєть ся збоченнєм, національною загорілістю, „шовнїзмом“, який повинен бути заглушений — і може бути заглушений, як явище навіяне і позбавлене глубшої основи в самім народї.

З українством неословянство таким чином вважало можливим не рахуватись. Инакше стояла справа з Поляками. За ними була сила традицій і неперервана лінія „оказательств“, яка доказувала з повною очевидністю, що задавити польське житє і переробити його на великоруське не вдаєть ся ніякими утисками, та і з словянського погляду зросийщеннє російської Польщі не було б бажаним, бо підірвало б сили Поляків західнїх, виставлених на тяжку боротьбу з ґерманїзмом. З другого боку сї утиски не тільки творили неприємну пляму на тлї російського житя, завдяки тому резонансови, який Поляки вміли знаходити своїм жалям і в російській і в заграничній пресї, в лїтературних і політичних кругах, не тільки ослабляли моральний престиж Росії, в словянській справі спеціально, але й робили з Польщі небезпечне внутрішнє огнище антидержавних змагань, що ослабляли політичну силу Росії. Тому задушевним бажаннєм словянофілів стає помиреннє Поляків з Росією, дорогою обопільних уступок; воно стає провідним мотивом крамаржевого неословянства, від самого початку — і се з його становища вповні зрозуміло. Колиб помиреннє Польщі з Росією удало ся, словяно-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

фільство обєднало ся б з панросизмом. Росія стала б проводирем Словянства, признаним всіми словянськими племенами (іґноруючи Українців). Перед таким обєднаним Словянством і перед його державним проводирем мусіли б скапітулювати антисловянські тенденції Австро-Угорщини. Неославянство осягнуло б свою мету.

Для осягнення такого цінного результату треба задавити український рух (білоруський поки що quantité négligeable), і се словянофільським політикам не здаєть ся тяжким при їх поглядах на основу і сили сього руху, а убите його мало б іще й ту вартість, що українство можна б ужити як жертвенного козла для осягнення польсько-російського помирення. Польські національні домагання рішучо не влазять в рами російського націоналїстичного курсу; Поляки, коли не хочуть пожертвувати своїми національними змаганнями, мусять дати за себе викуп панрусизмови—таким викупом може бути їх поміч в задавленню українства, в Галичині особливо, і толєранція чи опіка русофілам заразом.

Одначе така політика на галицькім ґрунті залежить від двох хазяїв — краєвого, себ-то польського правительства і центрального — віденського. Польське краєве правительство і польське громадянство вже було рішучо вступило на сю дорогу: галицькі правлящі круги почавши від намістниковання ґр. Поніньского, потім Потоцкого і нинїшнього д-ра Бобжиньского почали рішучо підтримувати русофілів против Українців, за-для ослаблення українського руху. Неословянський курс Крамаржа здержливо прийнятий польськими парляментарними кругами з огляду на центральне правительство, знайшов симпатичне прийнятє в польськім громадянстві Галичини; звісна екскурсія ґр. Бобрінского була прийнята ентузіастично тодішніми вшехпольськими керманичами в Галичині і при кождій нагоді польське громадянство, особливо вшехпольського напряму, зазначувало свої симпатії до Великоросів та домашніх галицьких русофілів, а ворожнечу до Українців, а при виборах до сойму, потім до парляменту і при инших оказіях Поляки і польська адміністрація дуже енерґічно висували і підтримували галицьких русофілів против Українців. Одначе сї польсько-русофільські аванси не були оцінені відповідно в російських урядових сферах, зміни антипольського курсу на краще не приносили ніяких, новий націоналїстичний курс Росії не хотів іти на ніякі компроміси з Поляками і тутешні провідники польського зближення до російського правительства скомпромітували ся і відступили на другий плян (уступленнє Дмовского). З другого боку польсько-русофіль-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ський союз в Галиччині був завважений в „найбільш впливових сферах в Відні“ і оцінений не на користь тої хваленої австрийської льояльности польських керманичів, на котрій вони досї все виїздили і взаміну діставали carte blanche в своїм порядкованню Галичиною. Завваживши се, польські керманичі Галичини були змушені зробити розділ між русофілами і представити справу так, що вони підтримують тільки консервативних і льояльних супроти Австрії „старорусинів“ (типу Король — Давидяк), а не справжнїх панрусистів типу Дудикевича і К°. Одначе і се не богато помогло, бо справжнї „галицкіе Русскіе“ проголосили льояльних старорусинів за зрадників і запроданців, так що підтримуваннє їх Поляками стратило всяку вартість в очах російських націоналїстичних кругів — навпаки лемент „настоящих“ на польські переслїдування підняв ся ще гірший, а в місцевих галицьких відносинах старорусини, підірвані аґітацією Дудикевичівців, стратили всяке значіннє й соромно провалили ся при останнїх виборах не вважаючи на дуже енерґічне підтримуваннє з боку польської адміністрації.

І от з осени почавши роспочинаєть ся інспірованнє всякими дорогами австрийських правительственних кругів, що вони не повинні прикладати рук до переслїдування галицьких русофілів (розумій — Дудикевичівців) і підтримувати Українців, бо се дражнить Росію й робить непотрібні трудности австрийській полїтиці. З другого боку ідуть такі самі поради на адресу польського громадянства Галичини, серед котрого є все таки й тепер течії, які не мирять ся з ширеннєм „настоящого“ великоросийства й православія в Галичині (пор. недавно статю в краківський Now-ій Reform-і з приводу Крамаржових рад, де польські „демократи“ поясняють, що з становища польських національних інтересів і своїх відносин до австрийського правительства галицькі Поляки не можуть підтримувати справжнього русофільства). Нарештї (і се може найбільше цікаво) в звязку з сим іде штучне роздмухуваннє української небезпеки для Росії: представлюваннє небезпечних впливів галицького українства на Українців російських, гроза українського іредентизму, німецьких плянів на Росію — сотворення самостійної України під панованнєм габсбургського архикнязя і т. и. Тенденція і значіннє сих грімких алярмів ясна: російські правлящі сфери і націоналїстичні круги повинні набрати високого понятя про українську небезпеку, щоб відповідно оцінити прислугу, яку галицькі Поляки зроблять державним інтересам Росії, коли приложать руки до задавлення українства і почнуть на його місцї розвивати справжнє росийство в Галичині. Російське правительство

Generated on 2015-07-23 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ство повинно за се заплатити національними уступками російським Полякам: тим вони приєднають до себе Поляків і заохотять галицьких Поляків до енерґічнійшого давлення Українців і до підтримування русофільства і православія, бо тепер галицькі Поляки не хочуть задурно працювати „pour le tsar de Russie". А варто заплатити їм, бо кінець кінцем польське питаннє не зачіпає державного становища Росії—„се тільки окраїнне питаннє", тим часом як питаннє українське грозить підірвати в самім корені державну силу Росії й національне житє „русского народу".

В сїх мотивах і ідеях, як бачимо, обертають міркування і „ради" д-ра Крамаржа, але його голос тільки оден з цїлого хору. Разом з ним инший інтервюер, з „Спб. Вѣдомостей" подав подібні ж міркування якогось анонїмного „Поляка", що покликав ся на такого ж анонїмного „австрийського мінїстра". Ріжні польські голоси, або інспіровані Поляками, завели туж пісню ще з кінцем лїта в пресї австрийській — нїмецькій і домашній галицькій; грозить Австрії російською війною за підтримуваннє українства старенький „Галичанин", прилучають до загального хору свої дзвінкі тенори київлянинські Малороси, зачувши краєм уха, що гримають „на Українців" і не орієнтуючи далї, „по какой причинѣ шумъ". В високій мірі характеристична і для зрозуміння властивих джерел і мотивів сього шуму цїнна обставина, що особливим „жупелом" в усій тій українській небезпецї висуваєть ся будучий український унїверситет у Львові. Цїлими роками Поляки поборювали і гальмували сю справу домашнїми засобами, потім лякали австрийське правительство, що сей український унїверситет стане небезпечним для Австрії революційним гнїздом, бо стягне до себе „переворотові" елементи з російської України; коли ж одначе і се не стримало австрийське правительство в його рішучости вдоволити домагання Українців,—висуваєть ся небезпека вже міжнароднього характера: сей унїверситет буде так небезпечний для Росії, що вона за його заснованнє виповість війну Австрії!..

Чи удасть ся польським полїтикам і всяким їх підголоскам осягнути мету сеї подвійної гри: налякати австрийське правительство Росією і зловити російських націоналїстів на українську принаду, се питаннє, і навіть дуже сумнївне питаннє, з огляду, що ся складна гра ведеть ся так грубо; але весь сей епізод через те не тратить своєї характеристичної вартости — весь сей букет приятельських „осторог і рад". В сїм загальнім хорі усеї сеї компанії піднятої в інтересах польсько-російського помирення, чи власти-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

во — в польських національних інтересах, Крамаржів голос звертає на себе увагу тому, що вийшов від чоловіка все таки досить визначного і без маски, з повним іменем, а пікантність його поглядам надає тільки та легкість, з якою „батько неословянства“ обтрусив ся з усяких пережитків старого словянського романтизму епохи відродження, котрим вінчав був перші свої неословянські виступи, і „непринужденно“ гаркнув разом і по російських і по австрийських брандмайстрів на погашеннє відродження одного з найбільших і найбільш покривджених словянських народів.

Але і з становища славянофільського, знов таки повторяю, виступ Крамаржа визначив ся тільки цінною, хоч і мало похвальною „одкровенністю“, з якою він не вяжучи ся ніякими приличностями звернув ся „до содѣйствія“. Сам по собі він випливає глубоко з самого характеру нового словянофільства, глубоко неприхильного до всякого словянського руху, що грозить інтересам сильнійших словянських національностей; при тім не треба забувати, що у Чехів, сих спеціалїстів від панславизму, є й свій власний унітаризм, подібний до общерусского,—в відносинах до Словаків, у котрих також є змаганнє до національної окремішности і виломлення з „одности чеської культури“. Кінець кінцем „щирість“ Крамаржа можна вважати за річ тактики чи темпераменту, або й слабости затримуючих центрів, — але неприхильність до українства лежить глубоко в усяких тих славянофільських, славістичних, славянознавських кружках. Не кождий виступить так безоглядно, як Крамарж, але для величезної більшости, скажу більше—для всеї сеї братії, з дуже нечисленними виїмками, українські змагання такаж крайність (екстрема), кажучи словами патріарха сучасної славістики— як і обрусительні репресії російського уряду. І те і се рівно несимпатичне, а кінець кінцем — одно другого варто в очах сих наукових, публїцистичних і полїтичних „словянських“ сфер. Се явище не нинї почало ся і не завтра, розуміеть ся, скінчить ся; як не перешкодило воно, так і не перешкодять українському розвоєви взяти своє при живій і орґанїзованій діяльности українських народнїх сил. Але з ним приходить ся рахувати ся і легковажити його не треба. В ряді всяких неприязних обставин, в яких приходило ся розвивати ся культурному і суспільному українському рухови, не останнє місце займає сей факт, що розвій наш на цїлій лїнії стрічав ся з тим, що можна б назвати характеристичним-російським терміном „словянскаго средостѣнія“, і воно нейтралїзувало його успіхи досить значно.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

З того моменту як український рух з сфер кабінетних, українознавських зайнять, етноґрафічних і фільольоґічних інтересів став виходити на суспільну арену і віщувати значіннє українства як суспільного й політичного чинника, він для всїх тих сфер, де з природи самої річи мусїли найбільше інтересувати ся українськім рухом чи лїтературним, чи науковим, чи культурно-громадським, — став явищем підозрілим, непевним, або просто таки небажаним. Всї сї славісти, „русскіе историки", „историки русской литературы" і т. д., в сфері відання котрих лежить українська лїтература, українська наука, українська культура, виховані в понятях „одности русскої мови", „одности русского народа", в сфері інтересів „русскої мови і культури" чи „польської мови і культури", майже без виїмків, чи лїберальні чи консервативні, чи більш реакційні чи більш вільнодумні. Всї вони, або щиро перейняті самі сими поглядами й ідеями, або приноровлюють ся до таких поглядів, бо вони панують загально в сферах їх зайнять і інтересів. З такого становища вони оцїнювали прояви українства ворожо або в кождім разї не прихильно і в такім не прихильнім дусї освідомляли про українство і свою ширшу публїку, і чужі західно-европейські круги наукові чи суспільні, для котрих служили компетентними інформаторами у всяких питаннях словянського, в тім і українського житя. В результатї прояви українського житя або замовчували ся „на смерть" або йшли в широкий світ скомпромітовані, як нерозсудна забаганка фантастів, дїло полїтиканів і інтриґанів, посїяна чужими руками полїтична інтриґа.

Зусилля, які робили ся Українцями для того, щоб розвіяти сї фальшиві інформації й освідомити чужу публїку про дїйсний характер і завдання українського руху, досї вели ся слабко, уривково, та й стрічали ся з великими трудностями. Треба було не стільки інформувати на ново, скільки бороти ся з інформаторами вже готовими, з тими звязками і впливами, які мали на погляди наукових чи суспільних кругів ріжні спеціалїсти від словянських інтересів російського, польського чи чеського походження. Самі ж західно-европейські круги чи навіть, скажім, широка російська публїка досї нїде не стикала ся з українським питаннєм так близько і безпосередно, щоб воно брало її за живе місце, змушувало розбирати ся в нїм і доходити дїйсної правди. І українство для сторонніх зістаєть ся по нинїшнїй день обгорнене наоколо густою мраковиною всякого рода інсінуацій, кривотолків, відносин підозріливих і холодних, як до чогось непевного, неясного, незрозумілого — в найкращім разї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Сим поясняєть ся та боязкість, з якою бокують від українства і від участи в українськім науковім чи взагалї культурнім руху, від всякого явного солїдаризовання з ним люде в ґрунтї річи навіть близькі до українства, Українцї по симпатіям, котрі одначе дорожать репутацією в наукових чи громадянських кругах чи російських, чи західно-словянських, чи західнїх — боять ся стягнути на себе закид несолїдности, необєктивности, полїтиканства і на кождім кроцї старанно підчекують свою непричетність до „української крайности“, своє ісповіданнє єдинства русского народу, своє становище українозновцїв, а не Українцїв. Тому так слабо притїкають наукові і взагалї культурні сили до невеликого числа робітників, що відважили ся звязати своє імя і працю з українським рухом. Тому така величезна сила Українцїв зістаєть ся оподалїк їх „на общерусскім ґрунтї“, підтримуючи в стороннїх людях переконаннє, що українство — се удїл людей звихнених, несеріозних, або недоуків і недорік, котрим нікуди нема ходу і котрі видумують якусь українську окремішність власне тому, що їм нема де подїтись поза тим, бо скрізь ставлять ся вимоги якогось цензу знання і таланту (тому перший прояв „симпатії“ до українського лїтератора, ученого або публїциста з російського боку звичайно починаєть ся від великодушних запросин — „писати у них“, по російськи — на культурнім рівнї так би сказати).

Се ставить дійсно в трудне становище людей, що йдуть працювати на українській ниві. Розумієть ся, будучність оправдає їх — та доба, коли не вважаючи на всї перепони українство стане справдї реальною силою і докаже самим дїлом, що воно не худосила, штучно посаджена квітка, а міцна і трівала, глубоко в основах народнього житя закорінена деревина. Бачимо як представники старшого українства, котрих теж свого часу трактовано як полїтиканів, сепаратистів і т. и. — Костомарова, Антоновича, Драгоманова і т. д. — вони тепер реабілїтують ся в очах Росиян, тому що вийшло на чергу українство більш радикальне, з більшими національними домаганнями. Коли сї домагання здобудуть собі признаннє як факт неминучий, знайдуть своє оправданнє теперішнї „Мазепинцї“, — будуть признані за виконавцїв катеґоричних імперативів народнього українського житя. Зріст, оден реальний зріст сього житя розжене зграї шакалїв, що чигають на його слабосилість, і хмари вороння, що оббріхують його перед сторонньою публїкою. Але поки засвітає той день, котрого не судить ся дочекати богатьом нинїшнїм борцям за українські права на люд-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ське житє і людський розвиток? Що може зробити українське громадянство, щоб полекшити становище тих своїх найціннїших, найтоньшою духовою конституцією обдарованих робітників, які „компромірують“ себе в очах „культурного світу“, звязуючи себе з українством, і приохотити до них нових талановитих робітників, котрі почувають, що „мають щось до страчення“?..

Освідомляти чужі, впливові круги про дїсний характер і завдання українства? Се добре і користно, але се трудно, вимагає свобідних сил і засобів, а ті припадкові інформації що зявляють ся по ріжних чужих орґанах — значать мало; треба систематичної і довгої, і то доброї, талановитої роботи в сїм напрямі, щоб проломити роками нагромаджені леди недовіря і зневажливости. Кінець кінцем далеко більше може осянути громадянство наше більшою уважливістю і дбайливістю для інтересів української національної, особливо культурної роботи у себе дома, в своїм внутрішнїм житю і відносинах, в своїм малім національнім мікроскопі сотворити теплу атмосферу порозуміння і тепла, яка могла б притягнути розсїяних культурних робітників з українськими симпатіями.

Отак я вертаю ся до свого praeterea censeo — потреби більшої уважливости, більшого пієтизму нашого громадянства до всього, що становить дїйсну культуру вартість в нашім житю, що підіймає її над сїрою буденщиною елементарних потреб нашого житя. „Не одним хлїбом живий чоловік“. Се забуваєть ся тепер часто, і се грозить великою небезпекою нашому національному розвоєви. Більше уваги, більше енерґії в сїм напрямі, щоб вирвати нашу культуру з словянської мряковини, з словянських обіймів, що силкують ся задавити на смерть наше національне житє.

21. XI. 911.

Generated on 2015-07-23 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ЛЕСЯ УКРАЇНКА.

Віла-посестра.

Гей, на Бога, що за дивне диво?
Не знайшов юнак з ким побрататись,
не знайшов між хлопців побратима,
не знайшов межи дівчат посестри,
а надибав вілу білу в горах,
вілу білу з поглядом урочим,
обміняв ся з нею пірначами,
цілував її в обличчя біле,
стиснув руку і назвав: „посестро!“
а вона його: „мій побратиме!“
тай помчали вкупі геть у гори.
Їдуть поруч по горі зеленій,
і говорить побратим посестрі:
„Віло біла, любая посестро,
чи ти бачиш, як чорніє долом?
чи то галич налетіла чорна,
чи то гору Турки обступили?“
—„Побратиме, то не чорна галич,
тілько Турки гору облягають,
облягають, хмарою поймають,
хутко нас вони обступлять колом“.
—„Віло біла, любая посестро,
утікай, поки здорова, звідси!
В тебе кінь крилатий, чарівницький,—
як майне, то не збіжать і Турки
на своїх арабських виноходцях“.
—„Бій ся Бога, милий побратиме!
Що за слово ти осе промовив?
Чи на те ж браталась я з тобою,
аби мала так ганебно зрадить?
Коли хочеш, утїкаймо вкупі,—
дужий кінь мій нас обох вратує“.
Згорда мовив побратим на теє:
„Неподоба лицарю втїкати!“
Вже ж на те не обізвалась віла,
лиш коневі крила буйні вяже,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

щоб не здумав сам майнути вгору,
потім вяже поводи до купи,
аби коні в ростіч не розбіглись:
„Се ж я наші долї поєднала“.
Побратим іще її вмовляє:
„Віло біла, любая посестро,
хоч у тебе розум чарівницький,
але в тебе всеж дївоче серце,—
як обступлять вороги тїсненько,
то колиб ти, сестро, не злякалась“.
Не сказала віла біла й слова,
тілько погляд кинула урочий,
наче той пірнач блискучий, гострий.
Ще хотїв юнак їй щось промовить,
та навколо Турки обступили,
заячали, наче хижі круки,
зайняли посестру й побратима,
хочуть їм назад вязати руки,
та в ясир забрати молоденьких.
Але ті немов орли завзяті,
не дають ся ворогам в неволю,
хоч і знають, що не вборонитись,
не хотять зганьбити ясну зброю.
Скарай, Боже, злого яничара!
перебив коню на крилах пута.
Вілин кінь почув, що крила вільні,—
як шарпнеть ся, як майне угору,
перервав і поводи шовкові
тай злетїв із вілою під хмару.
Тут закляв юнак свою посестру:
„Скарай, Боже, тебе, віло біла,
що зламала ти братерське слово!
Щоб і той не мав до віку щастя,
хто коли збратаєть ся з тобою!“
Кинув геть юнак пірнач злотистий
і зломив на двоє гостру шаблю:
„Гинь ти, зброє, коли гине щирість!..“
Бачить віла згубу побратима,
в діл спадає, наче стрілка з лука,
та, на лихо, не на гору впала,
а в долину, на зелену сосну,

Generated on 2015-07-23 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

зачепилась там завоєм білим,
наче хмарка, що сплила з верхівля.
Добува блискучу шаблю віла,
обтинає білую намітку,
наче сарна кидаєть ся вгору,
до свого юнака - побратима.
Добіга до полонини віла...
Леле Боже! там нема ні духа,
тілько чорна вся трава від крові.
Гляне віла: кручі та узгіря,
та кудою ж Турки подали ся?
Де вони поділи побратима?
Чи живий він, чи пішов до Бога?
Зарадила, загукала віла:
„Гей ти, коню, ти маро крилата!
Де ти там під хмарами ганяєш?
Через тебе побратим загинув,
поможи ж мені знайти хоч трупа!“
Кличе віла і гукає, й свище,—
по долинах люде кажуть: „Буря!“
Кличе віла, а сама блукає
по узгірях, загляда в безодні,
все шукає свого побратима.
Потьмарив ся віщий розум з туги,
і померк урочий погляд з горя,—
не пізнати, що то віла біла.
Так не день, не два вона блукала,
викликала огиря зпід хмари.
Аж нарешті кінь почув той посвист,
прилетів з просторів невідомих,
впав до долу, мов гаряча куля.
Закипіло серце вілі білій: —
„Ой ти, коню, ти, проклята зрадо!
Хоч би я могла тебе убити,
все б мені на серці легше стало!..“
Обізвав ся віщий кінь до віли:
„Не клени, кохана господине.
Якби я тебе не виніс в небо,
ви б дістались у полон обоє.
Не на те ж ти вілою вдала ся,
щоб тебе вязали людські руки!“

Generated on 2015-07-23 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Мовчки віла огиря сїдлає,
а на серцї мов гадюка веть ся.
Віщий кінь словами промовляє,
потїшає господиню любу:
„Не жури ся, люба господине,
не жури ся, в тугу не вдавай ся.
Ми знайдемо твого побратима.
Як живий він, ти його вратуєш,
а як мертвий — чесно поховаєш,
та й не буде межи вами зради“.
Мовчки віла на коня сїдає
і пуска вуздечку геть на вітер.
Кинувсь огир наче віща птиця,
де гора — орлом перелїтає,
кида в кручу погляд соколиний,
по долинах ластівкою веть ся,
по-над містом пролїта совою,
темну ніч пройма вогненним зором.
Так лїтали три днї і три ночі
тай спинились у Стамбулї містї.
Перебралась віла за Туркеню,
в просту одїж, мов яка селянка,
ходить скрізь по вулицях, майданах,
де стоять невільники на продаж, —
є багато всякого юнацтва,
та немає побратима віли...
У султана білиї палати,
а під ними чорниї темницї,
там сидять в неволї бідні бранцї,
світа-сонця не видають в очі.
Тілько ніч покриє всї дороги,
віла йде попід темничні мури,
напускає туману на варту,
насилає сон твердий на неї,
приникає вухом скрізь до мурів,
наслухає, чи не чутно гуку.
Віщий слух у віли-чарівницї,
та мовчить темниця, як могила.
Аж на третю ніч почула віла,
як хтось тяжко застогнав за муром:
„Скарай, Боже, тую вілу білу!“...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Як почула те стогнаннє віла: —
„Ох і леле! голос побратима!“...

Добуває віла запоясник,
мур довбає, твердий камень креше,
пробиває шпарочку вузеньку,
подає до побратима голос:
„Не клени мене, коханий брате,
зглянсь на Бога й на святого Йвана!
Я ж тебе не зрадила, єдиний,
зрадив нас обох мій кінь крилатий.
Розрубав на крилах пута ворог —
кінь шугнув зо мною по-під хмару.
Свідчусь Богом, я того не хтіла!
Ось я тут стою коло темниці,
я прийшла тебе поратувати“.

Обізвав ся побратим до віли:
„Щира дяка, любая посестро,
що прийшла мене поратувати.
Шкода тілько — вибралась пізненько,
десь для Турків довго чепурилась!“
Облило ся кровю серце вілі:
„Побратиме, зглянсь на Божу ласку!
Якби ти мене тепер побачив,
не сказав би — віла чепурилась“...

Тут лагідно бранець їй промовив:
„Помирімось, любая посестро.
Що минуло, того не вернути,
а мене вже ти не поратуєш.
От, спасибі, шпарку прорубала,
хоч побачу промінь у темниці,
поки Бог до себе прийме душу.
Ох, колиб вже Він прийняв скоріше!
Десь про мене туть і смерть забула ...

Знов до нього віла промовляє:
„Не кажи так, милий побратиме,
бо живий живе гадати мусить.
Варта спить, на вулицях безлюдно.
Я віконце ширше прорубаю,
я спущу тобі намітку білу,
ти по нїй дістанеш ся до мене.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тілько свисну — миттю кінь прилине.
За хвилину ми вже в горах будем".
Обізвав ся побратим до віли,
промовляє, мов ножами крає:
„Що минуло, те вже не вернеть ся,
бо нема для мене волї й в горах.
Вже менї сириця тїло ззїла,
а зелїзо кости перегризло,
а темниця очі помутила,
горде серце висушив той сором,
що зламав я сам почесну зброю,
і живим до рук віддав ся Туркам.
Вже менї тепер життє немиле,
чи в темницї, чи на вільній волї".
Ще до нього віла промовляє,
ще в останнє заклинає Богом: —
„Я сама спущу ся у темницю,
я таки тебе вратую звідти.
Аби нам дістати ся у гори,
я тебе там вигою, мій брате.
Я ж недарма віла-чарівниця —
вмію гоїть всї юнацькі рани".
Та на теє побратим до віли
не говорить, тілько словом стогне:
„Шкода працї, любая посестро!
не з юнацьких ран я погибаю.
Хоч іди, поглянь сама на мене,
то й рука не здійметь ся, щоб гоїть.
Як що ти менї посестро вірна,
то зроби остатнюю послугу:
одбери менї життє, чим хочеш,
аби то була почесна зброя,
поховай десь тїло се стражденне,
щоб над ним злий ворог не знущав ся.
Коли ти менї сього не вчиниш,
то таки зрадливе в тебе серце".
Заридала, затужила віла,
закувала, як зозуля сива:
„Що ти кажеш, побратиме любий?
Чи рука ж моя на те зведеть ся?"
Тут озвав ся побратим до Бога:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„За що, Боже, покарав так тяжко,
що не дав юнака побратима,
а судив посестру — сюю вілу?
От тепер я помочи не маю,
тілько маю жалощі дївочі.
Чи й без них менї не досить жалю?“
Вже не мовила нї слова віла,
лиш махнула білим завивалом.
Спалахнула ясна блискавиця,
послїпила всю турецьку варту,
пропалила всї темничні двері,
просвітила вілї шлях до брата.
Тілько раз поглянула на брата
віла біла — і замерло серце.
Не юнак лежав там молоденький,
тілько дїд старий, як голуб сивий,
весь потертий сировим ремінням,
а крізь рани жовті кости світять.
Він не встав на зустріч вілї білій,
тілько стиха брязнув кайданами.
Знов махнула віла завивалом,
освітила ясно всю темницю.
—„Ось я тут, поглянь на мене, брате!“
Обізвав ся бранець ледве чутно:
—„Не добачу, — потьмарились очі“...
І здавила груди віла біла,
щоб не трісло серце з туги-жалю,
не могла здобути ся на слово,
тілько ледве здобулась на посвист,
щоб коня прикликати до себе.
Миттю кінь почув той тихий посвист —
от він вже на брамі камінь креше.
Узяла на руки віла вязня,
садовить в сїдло поперед себе.
Побратим же не сидить як лицар,
а тремтить і гнеть ся як дитина,
і квилить, і стогне, й вілу просить:
„Не неси мене високо, сестро!
Серце тлїє, моторошно, жаско!
Ох, лиши мене в темницї краще!“...
Стиха, стиха віла промовляє,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

мов з під каміння виходить голос:
„Прихились до мене, побратиме,
я тебе піддержу, ти не бій ся“.
Обняла посестра побратима.
Тож лївиця щільно пригортає,
а в правиці запоясник блиснув,
тай убив ся так глибоко в серце,
що порвав би два життя одразу,
якби віла смертною вдала ся.
Але віла при житті зісталась,
тілько серце кровю обкипіло.
Кінь крилатий кров почув гарячу,
зняв ся вгору мов крівава іскра
і помчав далеко, в дикі гори,
тай спинив ся там на полонині,
став копати суходіл копитом,
за хвилину вибив чорну яму.
Тут з коня зіходить віла біла
і здіймає свого побратима,
завиває у намітку білу
і кладе на вічний сон у яму.
Щеж із ним ховає запоясник,
щоб не йшов на той світ безоружним.
У приполї чорну землю носить,
насипа могилу як найвище,
аж гора до неба стала ближча.
Поховала віла побратима,
сїла-впала на коня й гукнула:
„Ой неси мене, неси в простори!
Туга давить! Серцю тїсно в грудях!“
Кінь злетїв високо аж за хмари —
хоче дать простору господинї.
Погребовий спів заводить віла, —
люде кажуть: „грім весняний чутно“.
Сльози ронить віла в лютім горі, —
люде кажуть: „се весняний дощик“.
Ходять в горах світляні веселки,
по долинах оживають ріки,
в полонинах трави ярі сходять,
і велика понадхмарна туга
нам на землю радістю спадає.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

М. ЄВШАН.

Герман Банґ, артист і чоловік.

(Психольоґічна студія).

Нема здаєть ся в сучасній Европі письменника більше безжалісного і твердого, який би так систематично як Банґ відкривав всю житєву брехню та пустку. Були люди, що з більшим патосом і проповідю виступали проти декадентизму сучасних ґенерацій, з плачем боролись проти нього, з цинїзмом богохульствували і ефектовно плювали на все освячене традицією, але ніхто в своїм малюнку тої пустки не дійшов до такого „епічного спокою“, до такої рівноваги, як Банґ. Тут власне вся його сила. Він не фільософує, не радить, не накликує, не заламує рук, тільки дивить ся на те житє. „Уміти дивити ся — так, се вся тайна мистецтва“ — говорить він. І того безжалісного, холодного, а проникливого погляду не можна видержати, щоб не скорчити ся під його вагою і не заніміти. Той погляд, як погляд гіпнотизера не допускає до ніякої дискусії, до супротивленя, він обезвладнює нас, неначе оловом вливаєть ся в наші жили і примушує нас повинувати ся. Так ми йдемо за автором, оглядаємо його очима ґалєрію його зламаних житєм людий, закутки, всї того маленького, буденного житя,—і виходимо вже без віри в житє, без бога в серцї. Ми почули над собою, в собі самих якусь фаталїстичну, невмолиму силу, звану змислом життя, почули себе безсильними і мертвими в души, нам відкрив ся страшний механїзм сучасного житя.

Отсе те перше, чисто фізіольоґічне вражіннє лєктури Банґа. Воно найкраще говорить про психіку автора, від разу становить нас око в око з ним. Ми відразу маємо довірє до його, віримо в його щирість і в те, що він опутує нас не артистичними штучками, не ефектовними фразами, а безпосередною правдою житя. Чуємо, що не може він говорити инакше, що він мусить так говорити, бо так бачив і пережив.

В цїлім ряді творів відкриває себе сам автор, з безмежною щирістю перед читачем відслонює свою душу до останку. Неначе сповідаєть ся. Роман „Безнадійні поколїня“ відкриває нам всї ті фаталїстичні сили, які налягли на його житє і зробили його таким, як він тепер єсть. Розвій души Банґа, так як він зображений у тому романї і в дальших його творах, — одна з найцїкавійших драм сучасного житя, драм тихих і глубоких, але тим більше типічних і страшних. Вона показує нам: чому ми всї мусимо такими бути. — На розвій Банґа вплинули пере-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

довсїм обставини національного житя Данії: він наскрізь національний письменник. Але разом з тим в йому ми бачимо представника сучасної ґенерації взагалї.

В згаданому романї Банґ сягає трохи не до початку минулого столїтя, малює повільний упадок славної своєї родини на тлї упадку духового Данії. Естетичний період Данії, який скінчив ся в 40-их роках минулого столїтя був кінцем інтензивної духової працї. „Велика праця була зроблена — пише Банґ — великі твори написані, тепер можна було спочивати на лаврах, вигідно колисати ся в Геблївських фантазіях та зворушуючих почуттях. Почав будити ся полїтичний змисл. Говорено про свободу, рівність, тиранство; ті фрази називали ся полїтикою. Вітчина, свобода, лад державний, все те були ідеали того часу. Дуже легко було тим займати ся, бо ідеї—се тупа зброя, якою навіть дїти можуть бавити ся: дїйсність далеко більше небезпечна“. Яка небезпечна була дїйсність показав 1864 рік, рік війни і погрому національного Данії. Алярмові сиґнали, відгомін гармат і весь настрій тої страшної для Данії війни становлять тло і внутрішню мельодію не одного роману Банґа. Люди протирають собі очи, неначе неможуть вірити в свою ганьбу. Вони скорше вірять в чиюсь інтриґу як в свою ледачість. Аж коли побачили всю правду, порвала ся якась струна в души, вони побачили неначе своє калїцтво. І той фатальний настрій тяжкою зморою ляг на поколїня Данії. Одна з осіб роману „Stuck“ гірку правду говорить про той рік: „Я думаю, що властиво ми всї стратили якусь невидиму частку себе, руку або ногу, ходили покалїчені і не можемо загоїти своїх ран“. Ран тих не побачили очевидно виновники ганьби; вони як каже Брандес вірили далї в інтриґи европейської дипломатії, але поколїнє 70 р.р., від якого починаєть ся нова Данїя і нова лїтература, воно взяло на себе весь її тягар. І тому така його безнадїйність, безвиглядність всїх шляхів та почутє пустки, при рівночасному стремлїню до відродженя країни, при упертій працї на всїх полях народнього житя. Воно було опянене новими кличами, новими ідеалами, хотїло бути новим у всьому і було новим, але якась глиста в його серединї зїдала його сили і запал. Романтичний порив того поколїння був в основах підірваний. Якобзен весь відбиває в собі той настрій: „в глибинї душ їх — пише він в повісти Niels Lyhne — крила ся дивного рода інстинктивна туга, яка мусїла бути придавлена, туга якої не можна було заспокоїти тим новим, яке-б воно й не було велике, те нове, всемогуче та всесвітле“. Вони навертали, молоді і нові люди, на нові шляхи, зривали з традиціями, але дивна старечість була в їх душах: занадто богато вони бачили. Вони чули неначе на собі вину своїх батьків, внутрішнє ослабленнє вітчини примушувало їх несвідомо носити якусь жа-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лобу, покорити ся перед тим сумним житєм, і убрати на себе звичайний, щоденний, робітничий стрій, зжити ся душею з маленьким, тїсним житєм.

Такі настрої відбивають в собі „Безнадійні поколїння“ Банґа. В них живе і сам автор. Рука його не здібна до широкого розмаху, до покореня житя під свої ноги. Він може проповідувати покору всесильному фатальному життю. Стогін, тихий і безконечно сумний, бо безнадійний стогін за житєм, се головний акорд його творчости. Але дальше його він не пішов. Поміж його поезіями єсть одна звернена до вітчини, яка відкриває його тїсну, орґанїчну сполуку з тими настроями житєвими, про які я тут говорив:

Вітчино,
Кавалочку землї на землях,
Вітчино,
Ти нашого столїтя сило,
Внутрі розірвана
Зверху пошматована:
Вітчино,
Жалобою покрита мати
Учи нас:
Бути малими.
Терпеливо учи нас
Носити щоденне убраннє.
Робітничу блюзу
Мати,
Тобі на хвалу. —

II.

З тим випливаємо разом з автором з його вітчини на широке море сучасного житя. Ті самі настрої, якими живуть люди його вітчини і він сам, він знаходить в сучасному житю взагалї. Вузкі, побутові рами більшої частини його творів не заслонюють зовсїм їх унїверсальности; він скрізь малює житє не індівідуальне, а типічне, з найменшого кутка і в найменшій дрібницї він має вигляд на цїле житє. І фільософія його скрізь одна і та сама: повна безвиглядність, всесильний механїзм, китайський мур, який відграничує спрагнені душі від радости житя. Тому зміст його творчости, а радше її терен такий широкий, що фільософія зображуваного ним житя лежить не в його голові, а в фактах житєвих. Він тільки дивить ся, житє само говорить вимовно. А ми вже збираємо його „фільософію“.

Вже в 40 рр. минулого столїтя земляк Банґа, Kierkegaard дійшов до тих результатів в погляді на житє, які ми знаходимо в творчости Банґа. Житє сучасної людини позбавлене внутрішнього нерву, йому що раз більше бракує динамічної сили і розгону. Воно йде таким чином без пристрасти, обертаєть ся весь час довкола мертвого пункту, коло пустки душі. Думка у нас що раз більше загострюєть ся, але за те сила почувань тупіє, росте що раз більше нудьга, яка кінець кінцем доводить до нїмої розпуки. З тим всїм ми віддані на жертву своєї власної безсильности, мертвости душі. І тут не має навіть поля для боротьби, для супротивленя своїй долї. Боротьбу ведуть люди живі, а у нас сили

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

до житя що раз менше: ми котимо ся по площі похилій. Тому ми й не можемо вже піднести ся на вершини траґедії. Наш час затратив або затрачує траґічний елємент, який був колись в такому богатстві у здорового народу — Греків. Ті удари від житя, які ми переживаємо, викликують у нас не траґічне терпінє, а траґічний біль. Ми не можемо знайти по своїм боці ніякої вини, якісь анонімні, невідомі нам сили завдають нам те терпіня, і тому воно таке різке, болюче, гостре, тим більше гостре, що пасивно мусимо його приймати. Воно не має в нас ніякого вислову, не може знайти собі навіть зверхніх, фізичних форм, як з грецьких героїв траґедії. Воно так само неначе анонімне, розлите в усьому нашому орґанізмі, проймає всї думки та почуваня, загнїздже ся в души і висисає її до дна, поки ми не опинимо ся на краю розпуки. І от розпукою богатий наш час, вона стала елементом нашого житя. Се так, неначе родичі повмирали в ночи, а діти пробудивши ся рано зі сну побачили себе нараз безпомічними, чужими серед людий: вони старіють душею з горя, йдуть через житє як той, що з розбитого корабля пливе через далеке море до берега. Се чисто механїчне житє, в якому кождої хвилї маємо свідомість страшної пропасти.

Відси й починає свою творчість Банґ. „Наша ґенерація — пише він в статї про помершого недавно Кайнца [1]) — не єсть подарунком легкого щастя. Вона стратила всї іллюзії, а не привикла ще жити без ілюзій. Занадто вчасно стрічаєть ся молодїж з досвідом холодного світа. Поля з многонадійних овочів обібрали батьки; для синів лишили ся тільки сухі стернї. Серед зневіри минулих поколїнь упали старі божки, а серця доростаючої молоді ще не здібні запалати для нових богів: до праці і вічної боротьби“. Праця і вічна боротьба — отсе боги, які можуть дати сучасній молоді забуте внутрішньої пустки душї і запалити новий огонь віри в житє. Але до того вона не має сили. Вона тим самим зроджена від разу на духовну смерть. Вона мусить марніти, усихати і умирати, але не спалившись в працї та боротьбі, по скінченій дорозї, а що дня, що години; вона мусить кождої хвилї тратити по одній струнї в души, сїріти постепенно, поки не потоне в житєвому морі. Вона за житя умирає, стає чутливим на удари житя і чуйним трупом, який мучить ся тим житєм і хотїв би навіки заснути. Якась фатальна сила тільки держить його при житю. Єсть оден вірш Банґа:

Раз в ранцї пробудив ся труп
Й самому собі став огидним
Побачивши що їсть,
Встає і ходить по світу,
Що труп навіть говорить.

Він хотїв заснути знову,
Як кождому трупови й треба,—
І він простягнув ся спати.
Але сон не приходив до нього:
Труп не спить.

[1]) Herman Bang „Menschen und Masken“ Berlin 1909.

Generated on 2015-07-23 18:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Отсей вірш [1]) найкраще ілюструє той образ сучасного житя, який зложив ся в умі Банґа, разом з тим те пекло, в якому мусить терпіти кожда жива душа. Всї вартости житя затрачені для людини, нїчого не лишило ся в ньому кромі терпіня, кромі скритого калїцтва душі, кромі крівавих ран. Се одинокий куток в серцї, замкнений в людинї перед світом, неначе нагробний памятник перед котрим вона ще може молити ся. Зовсїм вірно відчув з Банґа оден з критиків „амбіцію не бути здоровим“; тільки що се не амбіція тільки і не його лишень. Се одинокий і дорогий скарб, який лишив ся людинї в безвиглядности житя: розпука, яку носить кождий в самому собі. В безвихідности — се одинокий вихід. Розпука значить рівновага, значить поконанє скептицизму. Ільоґічно доводить до кінця думку такий глубокий психольоґ як Kierkegaard коли навчає: „отже зрезиґнуй, і твій дух нїколи вже не буде стогнати від мелянхолії“. А божевільний учитель Генріха в повісти Келєра Der grüne Heinrich не говорить зовсїм як божевільний, коли пише до свого любленого ученика: „щоб терпінє всього світа впало на ваше серце, молодий герою! Щоб голод, злоба та недовірє вас пестили, а поганий досвід житя був товаришем вашого стола і ложа“. Тут благословляюча рука проклинає, людина, яка глубоко глянула в очи житю і знає його дороги. І з того проклятя і з нужди та розпуки — виросла таки повна, житєрадісна натура „зеленого Генріха“. Нї! зовсїм не парадокс виголошує Банґ коли каже, що „єдиним, що не вмирає—се страждання“. Тут бачимо тільки, що душа його не може приймати песимізму, хоче жити без бога і помимо бога з вірою у власні сили, хоче таки заховати і видерти брутальности житя свій тихий скарб, малий куток для приходу невідомого бога. Значить, що Банґ не вмер як чоловік, ставши артистом і в своїй творчости дає не експеріменти психольоґічні, не панораму для естетичної насолоди, а звязаний з житєм і людьми сильною спільністю терпіня, глубоким милосердєм, яке занадто перекипіло болем власним, щоб бути фразою. Він не хоче страшними картинами суґґестіонувати людий та депрімувати відрух всякого чувства у читача, а навпаки збудити богатство чувств в спопелїлих серцях. Тут вяжеть ся мистецтво тїсно з житєм, виростає з житя. І відси тільки можна взяти вихідну точку, коли говорити про Банґа як письменника.

III.

В передмові до одного з томів своїх оповідань каже Банґ: „Як артист знайти подив, ах, як мало значить се і в як малій мірі се за-

[1]) Вірші Банґа уважає Брандес за дивогляди що до форми і каже, що вони є тільки „перекрученєм порядку слів“, але я позволю собі бути иньшої думки і бачити таки в них поезію.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

доволяє наше серце. Як людина знайти приязнь кількох ближнїх — чи се не єсть бідного житя бідним скарбом?“ Про так звані артистичні інтенції автора се найкраще свідчить. Він дійсно не намагаєть ся збудити подиву як артист, хоч його будить в читача і мусить будити, він і не думає осліпити пишними картинами, відірвавши їх наперед від житя, щоб тим більше блестїли своїм чаром. Тому він і не закриває перед читачами своєї робітнї, не дає образів вже готовими, а творить їх на наших очах, на наших очах формує слова, образи, настрій. Знаючи, як трудно сотворити дійсний твір мистецтва він знає також, яке безконечне число „штучок“ уживаних письменниками, щоб обманути самих себе і читача і зробити ефект. Тому він такий безконечно щирий перед читачем як артист. Він розказує йому про себе і про свою „методу“ творчу все, що другі закривають, розказує на те лиш, щоб здобути більше довіря у нього. Процес твореня се, каже Банґ, свого рода подвійна гра поміж артистом і його брехливими нервами, які з трівоги перед всїми тими зусиллями, які їх ждуть, намагають ся ударемнити його плян тисячними штучками. Се вічне обопільне перехитрюванє, як поміж двома хитрими грачами, які знають свою натуру“. І тому у самого Банґа тих штучок та хитрощів не знайдемо.

Не має тут перше всього т. зв. гармонії творчої, того заокругленя на вигладженя твору, яку досягаєть ся звичайно коштом зледоватїлих почувань. Тут якийсь неспокій лежить в самому оповіданю, орґанїзм автора в якомусь нервовому напруженю. Воно походить відси, що автор не малює зразу характерів, не дає нїяких пояснень до твору анї його експозиції, а починає від разу неначе з середини. В сам осередок житя кладе основи твору. З тим метода його, стає радше методою драматурґа як повістяра. Він бачить тільки образ за образом, ситуацію за ситуацією; він сам нїчого не говорить, напружує тільки до останнїх, можливих границь нерви і всї змисли, щоб вловити все характеристичне ситуації, схопити її дослівно на папір. Се праця руйнуюча орґанїзм, але за те в творі самому автор досягає того, чого хоче: дає живучість та ріжнородність картинам, дає не копію, а ілюзію дійсного житя. Він сам пише в передмові до роману „Тіна“: „Лиш ріжнородність та рух можуть менї дати образ житя. Се мої засоби, яких я покинути не можу. Правдоподібно ще зможу зробити поступ в уживаню тих засобів. Але тисячні єсть трудности в мистецтві, яке твердо глядить житю в очи, і якого сильним, далеким стремлїнєм єсть задержати те живе незрозуміле і не можливе до зрозуміня, вічно змінчиве житє“. — А щоб його задержати в картинах та ситуаціях, він, щоб так сказати, полює на нього. Він обходить його з усїх боків, підслухує його, жде поки воно само припадково не видасть ся одним словом, одним рухом.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Він довго обсервує чоловіка, поки виловить те необережне слово, яке йому дає ключ до всеї його душі. Без того він безсильний, обходить тільки незнаний пункт душі, формує тільки слова і реченя довкола її настрою. Але вже коли він виловить те одно слово, оден рух, він має силу над цілим чоловіком, заволодів неначе його талїсманом. Тепер він дійсно твердо може глянути в очи житю, неначе загіпнотизувати його своїм поглядом і задержати в уяві картину. Так досягає Банґ тої плястики і сили вислову яку бачимо в його романах коштом довгого, упертого слїдженя, коштом величезного напруженя всього фізіольоґічного апарату своєї душі та нервів. Читаючи його твори маємо не раз вражінє, що серед тої вічної чуйности автора та підстеріганя житя нічого не лишило ся з його самого, що сам він неначе потонув десь чи затратив ся, а ми бачимо тільки і чуємо саме напруженє нервів, їх надлюдську роботу.

Той момент слїдженя життя і перед-творчої праці автора найкраще зілюструє його власна сповідь, яку маємо в статї „Берлїнські вражіня“ [1]): вони замикають в собі кілька дуже цікавих епізодів, які говорять нам про творчий терен Банґа. — „Що я бачив? — пише він. Я ж знаю тільки маленький кавалочок моєї вулиці. Зовсїм не цїлу вулицю, нї! Люди там понизше, на кінцї моєї вулиці, — вони з другої части світа, з чужої землї. І я не знаю анї куди вони йдуть, анї відкіля вертають: вікна їх домів дивлять ся на мене, як порожні очи чужинця, які не дають менї нічого сказати. Ах нї, вулиці я не знаю анї вона мене не знає. Лиш маленький кавалочок, від рога до мого дому, може шість домів, — се весь світ, який я знаю, мій світ Лїліпутів посеред великого, незнаного Берлїна... Але поміж тими шести домами, я чую ся у себе дома. Дїти, що стоять при вікнї усміхають ся до мене, коли попри них переходжу, — дїти ще мають такі добрі серця і так радо усміхають ся до старого, сумного облича, — і вони подають менї свої рученята і кажуть „добрий день“! І я говорю з ними і з челядником кравецьким, який в вільний від роботи час пильнує перед дверми наймолодшої дитини кравця, яка виглядає з дитячого візка. Він такий добрий, той кравецький челядник. Він витріпує також постіль панї майстрової так завзято, що його худорляве тїло покриваєть ся потом. Але в недїлю рано він гарно учесаний, і вигинаєть ся у своїм довгім, чорнім пальтї. Але цилїндер накладає тільки о другій годинї, коли кравець замикає свою робітню. Той капелюх він мусїв дістати по своїм батьку. Але коли він ним кланяєть ся, то опускає маншети з золотими запинками за пятьдесять фенїґів зовсїм на руку і сяє на всьому обличчі. Я чув вже куди він йде“...

---

[1]) Herman Bang — Berliner Eindrücke („Die neue Rundschau“ 1909).

Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Отсе вражіня з Берліна. Не про театри, не про ґалерії образів та музеї анї про балї він пише, а про дітий на своїй вулиці та кравецького челядника. З маленького кутка він обсервує житє й підглядає кожду його дрібницю. Чи се доказ його обмежености, його короткозорости? Нї! Він бачить ціле житє людий в тих фактах, ціле житє тої кляси людий. З другого кутка він побачить житє других людий, других кляс і знов підгляне його в усїх подробицях. „Чи не розказував нам поет в казцї — питає він — як крапля води замикає в собі цїлий світ“? І дійсно. Оте Kleinleben Банґа, отой маленький куточок відбиває в собі все житє. Коли він обмежуєть ся тим кутком передо всїм, то не тому, щоб замкнути собі вигляди на широкі филї масового житя людського, а тому тільки, що тут він може — як то кажеть ся — зловити житє на горячому учинку, може до ґрунту висондувати його глибину взагалї, вчути ся в нього та почути його пульс. Се conditio sine qua non його творчої методи, яка тільки в той спосіб йому дасть ся опанувати.

Се раз. А друге те, що та метода Банґа виростає таки з його світогляду, з того, що можна би назвати досвідом творчим. Тут тільки, в малюнку того дрібненького, сїрого, буденного в повнім того слова значіню житя лежить правда мистецтва, в данім випадку правда роману. Ми живемо буденним житєм, се елемент, яким ми віддихаємо. Ті маленькі події маленького житя — се проміні нашого болю і нашого щастя. Тут наш ґрунт: і не можна творцеви виривати чоловіка з того буденного житя, поставити поза зовнїшним його апаратом, щоденними сценами. Що наше житє віддихає та живе в буденному житю, — се, як каже Банґ — доказали дійсно великі творцї роману. „Тому, що Бальзак свою Comédie Humaine вибудував посеред дня, його будівля стала вічна. Гоголева щоденна Росія стала вічним образом Росії“. Гоголь! У нього дійсно багато могли навчити ся західно-европейські романїсти, які на кождому кроцї топтали тільки правду житєву та були в найбільшім разї тільки беллетристами. Гоголь не фризував своїх героїв анї не убирав у фрак, він ставив їх в осередку сїрого, тупого та підлого житя. І на тій страшній буденщинї збудував таку сильну, високу поезію, видобув з неї стільки крівавої лїрики та плачу. Так само Турґенєв, Достоєвский, Чехов. Всїх їх знає Банґ, знає і цїнить високо їх моральний подвиг. Його самого порівнувано навіть з Чеховим [1]). Але він не відбиває в собі впливу жадного з російських письменників, як і не йде за Мопасаном, котрого також любить і цїнить. Він знаходить в них тільки потверджене того, що йому самому дороге, а до чого він стремів довіряючись більше свому артистичному тактови, та своїм

[1]) Felix Poppenberg: Nordische Porträts.

Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

творчим інстинктам. І та горячкова внутрішна праця, те формоване артистичного матеріялу з щоденного житя робить з Банґа постать дуже цікаву в новій европейській літературі. Він уміє збудити респект, уміє вигнати з сучасного читача шуканє за ефектами, оту таємну духову розпусту в читаню і примушує його брати участь в тих „нудних“ історіях без ніякої особливої „інтриґи“, які сам розповідає. Бо за депрімуючою майже обєктивністю та реферуючим тоном оповіданя криєть ся лява стриманого чуття, велика сила моральна, горяче серце. Прочитавши останню сторінку його роману ми починаємо бачити там той стриманий ліричний розмах, могучий ритм, щось як зітханє за широким прекрасним житєм. В новому світлї являєть ся тодї нараз автор: з поза зверхньої карности та дисципліни, які дишуть строгими льоґічними конструкціями сучасної науки, з поза референта тих механїчних, безкровних образків буденного життя виринає романтик. Про нього можна взагалї сказати те саме, що він сказав про автора Кайнца, який зробив великий вплив на Банґа: його реалїстична штука виступає в романтичному одязї. Тільки у сучасного автора той романтизм схований в найдальші кутки душі, став неначе справою чисто приватною автора, і відживає в формі невидимої мельодії там, де чувство грозить залити образи та вибухнути грізною, безладною масою. Отут жерело тої сили суґґестії, яку виконують над читачем романи Банґа. Се ще раз доказ, що в ньому не може таки розвинути ся цинїк, яким його назвав оден критик, анї скептик, який робить дурня з читача та заганяє в глухий кут.

IV.

Нїчого не має сумнїйшого, як твори Банґа, така безодня мелянхолії в душах зображених ним типів. Сумний як житє — таке порівнянє єсть у Банґа. Всї його люди двигають на собі той сум житя. Вони очевидно мають також свою весну, молодість, пориви та любов, але всї вони вмирають за житя і остання сторінка кінчаєть ся безнадїйним акордом. Приходить день, в якому вони нараз будять ся мертвими, з убитою душею і серцем, а потому їх житє йде тільки механїчно до кінця. Вони нїчого вже не бажають, нїчого не чують, стоють перед страшною порожнечою. Тільки вони вже й не відчувають накінець horror vacui, стають зовсїм байдужні до всього, і сповняють житєві функції так, як би нїчого й нестало ся. Вони не мають ніякої історії, бо вони не живуть: їх житє, а радше туга за житєм десь глубоко закопала в душі.

Банґ любить тих людей, що так ходять тільки по скраю житя. Вони такі тихі, такі невимагаючі, такі рішені на свою долю. Вони мають в собі неначе, якусь тиху поезію, притягаючу силу, збуджують в надзвичайній мірі чувство симпатії. І автор їх малює з великою любовю. Може тому, що з всїх майже жіночих типах малює образ своєї матери,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

у всїх мужеських свій власний. Мати його скрізь являєть ся неначе музою, добрим духом, який викликує струни творчі в житю сина. Із споминів про неї він творить просто цїлі, прекрасні поеми, як „Білий дім“, образи такі повні краси та мельодії і такі богаті чуттєм, яке в нас будять, що лєктура їх мимоволї стає для нас пережитєм і датою житєвою. Він зображує тут в образї матери неначе мандрівку душі до святого місця, душу, яка містить в собі всї радощі та весь смуток житя. „Коли б я міг — пише він — лиш словами намалювати образ, який би був вічним, — образ молодости і усміху, принади та суму, веселости з сумними очами, мелянхолії, яка сміеть ся дріжачими устами; слабих рук, що уміли тільки облегчувати горе других, делїкатного тїла, яке на сонцї ставало елястичним, а деревіло, коли зайшло сонце. Образ тої, що любила житє і умерла від його журби“. Тут маємо зазначені всї елєменти психіки жіночих типів, які приходять у Банґа, зазначений той світ в якому вони живуть. Слабі руки їх помагають тільки другим, на самотї вони падуть знесилені і не можуть навіть підперти своєї голови в горю. Як метелики вони люблять соняшне світло, його красу, але вони йдуть в могилу від журби та морозу житя. Йдуть за кличем любови, але спалюють ся скоро і живуть пусткою. Банґ не дає нам їх початкової історії, а починає їх описувати від того моменту, коли вже їх доля рішена, коли вони вже доживають своїх днів. У всякім разї той момент їх безнадїйности головний для нього. І от мати автора, Стелля з „Білого дому“. Який зміст має її життє. Вона давно перестала жити душею, давно почула пустку і житє її полягає тільки на виповнюваню зовсїм байдужних, механїчних праць. Вона чує пустку і хотїла би її забути, чимсь заповнити. Але не можна вже віджити. — „Тіно, каже вона до приятельки - дївчини — коли б можна, знаєте, заглянути в мою душу, так як заглядаєть ся через вікно до хати, то серед тих всїх домашнїх приладів там не знайшлоби ся анї одного бажаня, навіть тїни якоїсь ілюзії“. Умерти для неї се не найстрашнїйше з усього та ще для неї пробувати щодня наново жити і немогти. А прецінь тїло живе, робить роботу цїлими днями і роками...

Або Катінка з роману „По дорозї“. Вона вийшла замуж, як виходять всї молоді дївчата, ждучи дороги, вистеленої рожами та любовю мужа. А муж хоче жити як сита свиня і більше нїчого собі від житя не бажає, хиба випити ще часом та походити коло наймичок. Перед очима стає житє сїре, скучне, без змісту. Припадок зводить її з новою людиною, яку вона полюбила всею душею і знайшла взаїмність. Але вона не піде за ним. Вона не хоче затрати своєї останньої мрії, великої, тихої любови. Він поїхав, а вона живе безнадїйним житєм, поки не вмирає від сухот. Любов спалила її душу, але вона щастя любови не зазнала.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Сїре і нужденне все — думає вона. Вона сидїла довго і переглядала житє, і їй видало ся, не наче б щось звалило ся на неї, все стало одною одинокою, необнятою, затоплюючою її безнадїйністю“. Так само житє ґрафинї Урне. „Вічний танець довкола пустки, байдужности“. Морфій і алкоголь дають їй одиноку „розраду“ по всїх нещасливих переживанях. Так само Тіна, так само Іда Брандт. Вони вмирають душею в той момент, коли дозріла в них свідомість самих себе, свідомість житя. Поки вони жили як метелики і йшли за кличем житя, вони неначе спали. Пробудившись вони впали в пропасть і вже з неї не встануть. Сїрі, безнадїйні днї пустки їм судило ся переживати. Нї що їх не утїшить вже, все, що зветь ся красою житя побільшує тільки їх біль та муки душі.

Так поволи починає творити ся в людях Банґа інстинктовне недовірє до „щастя“, яке далї переходить в його рішучу неґацію. Вони мають неначе якесь сумне прочутє, коли тільки відізве ся в них клич житя. Вони дїйсно гинуть пішовши за тим кличем, згасають, слухаючи своїх пристрастий. Вони інстинктовно боять ся любови, вони йдуть за нею, як йде петля на світло, але вони весь час нїмі. Вони боять ся всяких признань в любови. Сам Банґ бачить тут якусь аномалїю у себе, коли говорить в одному місцї: „Для мого вуха любов була все нїма. Хоч як я й підслухував, слїдив і слїдив: коли двоє моїх людей любило ся, вони не могли нїчого сказати, анї він анї вона. Вони були нїмі, нїмі як риби“. Але сам Банґ знає, чому любов та нїма. „Скрізь в житю — каже він в розправі про Кайнца — ми можемо своє напружене виявити в силї; тільки в любови нї. Любов трафляє на таємну слабість нашої душі; вона без нїякої можливости супротивленя кладе нас у своїх ніг. І так як грім вона бє, нагло“. Любов се полумя, яке вижирає нам серце, спалює чувства, нищить духові сили і стає фатумом цїлого житя. Се їдь, страшна, непоборима зараза. От се й стримує мову у героїв Банґа, коли вони люблять. Вони йдуть на ослїп собі на стрічу, ведені якоюсь фатальною силою і не можуть говорити. Бо вони раби любови. І коли жінки у Банґа чують ту фатальність тільки неясно, тільки прочувають, то його мужеські типи починають вже усвідомоювати собі її та оцїнювати ту силу. Вона в першій мірі їх розбиває, веде до пониженя та затрати гордости житя. Вона тим більше їх понижує, чим більше вони її підлягають, чим більше в нїй шукають щастя. Бо се не щастє, а смерть! Цирковий кльовн залюблюєть ся в даму з товариства. вона в своїй дикій любови позбавлює його всїх сил і він стає нездібний більше до тої „роботи“, яку любив над усе і яка становила весь зміст його житя. Кельнер Франц умирає також від любови до знатної дами, покінчивши своє житє самоубійством. „Він не мав нїякої думки, не відчував нїякого болю. Але в його душі збудило ся почутє, приголомшене здивованє, що се було житє“...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Так найбільше добро і радість житя оспівана поетами всїх часів, стає отруєю для душ, ганебною слабістю природи людської, одною з руйнуючих сил житя. Само житє стає фатальною силою, яка ловлячи людий на всякі ласі куски, нищить їх. Так починає виринати з житя щось страшне, невідоме та невмолиме, щось що керує нашею долею помимо нашої волї та нашого відома. Описуючи ту силу Банґ стає консеквентним детермінїстом. Єсть якась темна ніч, хаос і мраковина в природї людській, якісь грубі пристрасти, густий праліс повен хащів як американські лїяни, якась слїпота. Тут, серед того хаосу рішаєть ся наша доля, наші поступки і житєвий шлях. Довкола сього хаосу й кружить автор, обходить з усїх боків ті неприступні кручі в людській природї і хоче знайти там лад. Але не знаходить. „Ми думаємо, що можемо дійти до причин наших постанов та рішень, пише він — але їх корінне губить ся в багнї невідомого, з відки виходять бажаня, яких обличе нам невідоме, сили і нахили і пристрасти і еґоїзм, яких зацвила тканина єсть початком нашого єства і нашої долї — але ми, бідні її не знаємо. І ми знаємо більше про укритий огонь в земній кулї, як про пропасти нашої власної так званої душі, де кожний прояв житя подібний до коралевого острова, що досягає поверхнї, — сотвореного і збудованого мілїонами істот, яких ми нїколи не бачили“. Невідомо хто рішив про долю нашого житя, невідомо які сили в нашій душі керують тим житєм. Люди йдуть просто ведені силою, страдають, опалюють собі крила, падають. Немає виходу їм по-за буденне життє, не має визволеня від пустки. Брехня якась лежить в основі того житя, якийсь цинїзм; а душа правдива людини невідома. — Люди неначе череда гонять ся за чимсь невідомим, викривлюють свої почуваня, плачуть, грають комедії, установлюють закони, використовують силу на розбій та злочин. „Так звані душі — ями повні гадючого насїня“. Де-які сцени в творах Банґа, писані під тим вражінем, зображуючі всю безжалістність житєвого механїзму, оті всї брехнї людий, жостоку добродушність побожних дам, сидячих при каві та обмовляючих всїх і вся, отих „круків“, що крякають над головами — отже кажу, де-які сцени просто здержують віддих і будять таке обридженє до того житя, слїпого повного гадючого сичіння, та кряканя воронів, що читач рад-би оглухнути і осліпнути, щоб того не переживати. А прецїнь те все єсть в щоденому житю, воно творить настрій його, воно єсть в людських душах і заїдає їх — людина вигасла в серцї і в душі як вулькан, ходить трупом по землї...

В одному з найсильнїйших що до виразу і пластики творі, — „Сїрий дім“ — Банґ доводить до кінця настрої людини, що жиє серед брехнї і до дна зглубила житє людське. Старий лїкар, головна особа

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сього роману — се льоґічне завершенє всїх думок самого автора про житє. Так як вигасли серця людий — вигасне колись і земля — отсе його зловіщий скрегіт пораненої душі. Люди мусять страждати, бо бачуть. Вони мусїли-би нїчого не бачити, мусїли-би — і повинні бути тупі, щоб заощадить собі біль. Бо все сліпе в житю, навіть смерть, і скрізь тільки руїни. „Але я тобі кажу — звертаєть ся він до внука, — як-би один чоловік глянув другому геть аж в глибину душі, він помер-би!“

Тут вже останнїй пункт до якого можна дійти. Тут заразом момент найбільше важкої проби для чоловіка. Чи не жахаєть ся він перед своїми власними словами перед своїми думками навіть, чи видержить сам ту пустку в житю і мертвоту в серцях людий, яку здемаскував до дна. Чи тепер видержить безжалісний погляд житя і прийме всї дальші консеквенції, які виходять з такого погляду на житє та людий?

Банґ приймає. Як фаталїст він йде консеквентно до самого кінця, піддаєть ся житю і каже йому тріумфувати. У всїм воля життя найвисша та найсильнїйша, вона не дасть ся зломити анї обійти.

А воля життя така: нехай люди плодять ся і в вмирають. Житє топче людий, ломить їх, йде через трупи, але воно хоче продовжати ся: се одинокий його змисл. Старий лїкар з „Сїрого дому“ зрозумів се і так говорить внукови. В романі „Michael“ маємо ширше розвиненє сеї думки в зображеню вірности поміж малярем, старим артистом, і його любимим учеником — приходить женщина і забирає йому любимця. Голос житя був сильнїйший як привязанє до майстра. І він мусить умирати таким самотним, яким був цїле житє. „Нехай мертві ховають свої трупи. В своїм вічнім бігу — до яких цїлий незнати — запалює свої вічні весїльні смолоскипи. Може його нещастє витискає сльозу? А навіть як-би так тисяча разів було, то все таки смолоскипи горять, і будуть запалювати ся все наново, а молодїж йде за ними і покидає все і — її правда... Бо так хоче житє. Жорстоке і тріумфуюче житє, немилосердне та пусте, повне мук та збуджуюче любов... Побідне житє, яке йде наперед!“

V.

Отсе той світ, в якому живуть люди Банґа, їх настрої, та доля, та страшна неумолимість житя. Він зображує той світ з повною обєктивністю. Він сам нїчого не говорить. Він дає тільки сцени за сценами, він тільки дивить ся, як сам каже, а та безвиглядність являєть ся сама собою, самі образи мають свою фільософію і говорять за себе. В першій хвилї ми дійсно по-за творами не бачимо самого автора, не бачимо нїчого, а чуємо тільки упертий погляд чиїхось очей, які безвиразно, холодно вдивляють ся в житє. Бачимо тільки нїмого глядача житєвої сцени і сухого, безпри-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

страстного референта. Він хоче неначе здобути у читача довірє тою обєктивністю, тим опанованєм матеріялу житєвого і панованєм над собою та своїми нервами.

А все ж таки та обєктивність се нічого більше як технічна досконалість творів Банґа. Його німий погляд нічого більше як маска артиста, який ховає свої почуваня перед читачем. А в дійсности він має свою історію, ще яку траґічну історію. В дійсности актор не глядач тільки пєси, яку зображує перед нами, а сам її автор, активний діяч її. Се ми чуємо. В кождому його творі ми остаточно бачимо частину сповіди його самого, вчимо ся бачити по-за маскою холодного обєктивізму горячий пульс серця та думки, з настроїв учимо ся читати всю історію тої траґічної душі, якої поодинокі етапи розвою маємо в поодиноких творах Та історія найцікавійша нам з усієї творчости автора, тим більше цікава, що вона скрізь схована, нитки її гублять ся кожної хвилї.

Всюди сентимент, здавлена, горяча лява чуття криєть ся під корою безжалісного холоду бесіди Банґа. Отой сентимент, який виявляєть ся в замаскованій формі в творчому ритмі, й виявляє настрій важкої боротьби, яка йде в души самого автора і нищить його сили. Він остаточно сам опинив ся в безвихідному положеню, він сам окружений пусткою житя і не бачить для себе ніякого ратунку. Його поезії показують те саме панованнє фатальної сили над ним, яку він малював в романах як обєктивний глядач.

„Все згасає і йде на смерть:
День і його сонце,
Вони западають в сумерки і темряву,
Житє людини
Пересуваєть ся мовчаливо.
Літо умирає
У довгі вечері осінні;
Цвіти умирають
Тихо, листок по листку.
Молодість умирає,
Так поволи,
Що ми й не бачимо сього,
Ілюзії також,
Без голосу, одна за одною.
Аж одного дня лежить
Наша любов
Мертва у своїй коморі.
Того для вмерла наша надія.
Того дня згасло наше житє“.—

Мертве житє. Йдуть дні за днями неначе блїді, сухотничі жінки; холодними очима западають в душу, і зникають з загальній мертвоті. Вони немічні, слабі. Пробують часом усміхнути ся, але не можуть. Умерла любов, умерло житє, умер бог! Нічого не можна ждати. Присутністю смерти так перенята кожда хвилина, що поет освоїв ся зовсім з думкою про кінець і готовий в той день, коли прийде смерть по нього, без страху подати їй свою руку і вмерти „так як жив: без бога“. — Тут маємо той сам настрій розкладу житя, що в романі „Сірий дім“. В авторі пізнаємо старого лікаря, що так безпощадно відкидає всяку радість житя і перенятий „безбожністю“ до ґрунту души. І навпаки, в

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тому тиші пізнаємо льоґічне завершеннє думок самого автора, останній етап його житєвої мандрівки, упертої боротьби з пусткою житя.

Тут мимоволї обертаємо ся назад і кидаємо оком на всю ту дорогу, якою йшов автор, на весь розвій його душі та почувань. Бож не такий він в иньших творах, не таким він вийшов в дорогу житя. І мимоволї приходить на думку роман „Безнадійні поколїня“, який кидає ярке світло на перші хвилини формованя тої душі. Там вже єсть старечість, біль житя і здавлена туга. Житє йде попри тих людий, попри героя роману і він не сміє за ним витягнути руки. Безсильність звязує йому руки, фаталїзм минулих поколїнь держить його в своїх обіймах. Він чує, що мусить улягти непереможній силї деґенерації, бо вона дістала ся йому в спадщинї, перейшла в кров і затроїла весь орґанїзм. Але він бореть ся все таки, бореть ся з власною безсильністю, хоче винести з житя бодай серце чистим. Якась горячка внутрішня палить його, серце противить ся чомусь, змагаєть ся з прозою житя, якась безконечна туга напинає всї сили його душі. По нїй приходить конечність резиґнації, являєть ся безнадійність. В боротьбі урвала ся струна, серце улягло силї. Він поконаний таки житєм, стратив все, і наступає мовчанка. Та сама мовчанка, якою говорить безнадійний сум і мелянхолїя. Потому і біль серця притуплюєть ся, сльози висихають в очах — приходить повна байдужість до всього. І на її ґрунтї починає виростати новий чоловік, чоловік буденного житя, з пусткою душі і без бога. За свою тугу, за безсонні ночи та розбитє всїх мрій він мстить ся тепер над життєм, приймаючи всї його найдальші, найбільше безжалїсні консеквенції. Давнїйша сентиментальність стає тепер жорстокістю супроти самого себе, супроти всїх поривів. Холодний матеріялїзм, неублаганість льоґіки кермує тепер його духовим житєм, вростає в його світогляд, дістаєть ся йому в кров. Нїчого не лишило ся з його романтичного пориву, в людинї єсть тільки одна фізіольоґія. А серце — вигаслий вулькан. Так стає перед нами готовий герой „Сїрого дому“, весь той трупячий, морозом проймаючий демонїзм буденного житя.

Отсе той фаталїзм, який зловив самого автора, з обєктивного глядача примусив бути актором та самому приймати консеквенції тої гри. Се очевидно не шлях, яким йшов автор, поки дійшов до останьої стадії. Я дав тут не лїнїю розвою його світогляду, а тільки схему, по якій міняють ся його творчі настрої, відбиті в романах. Се тільки поодинокі моменти, які чергують ся з собою в духовому житю автора і становлять той глубокий психічний процес, з якого виходить і на якому основуєть ся творчість Банґа. І тому процесови він мусить улягати слїпо, мусить піддавати ся як фатальній силї. Він не дає йому прийти до нїякої позитивної думки, не дає станути на одному місцї, а жене його, приму-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

шує бути вічно на сторожі житя, підглядати його, шукати за тими силами, які кермують житєм. Оте вічне напруженє нервів, безустанне слїдженє і контрольовання житєвих вражінь нищить всякі остої світогляду, нищить всяку віру, кромі віри в самого себе. Безпосередний досвід житя єсть тут у всьому вихідною точкою. По-за тими ніяких ілюзій. Людина віддана на ласку і не ласку житя, коли повірить ілюзіям. Ніяка сила не опікуєть ся нею і вона мусить сама собі вистарчати, мусить навчити ся жити без бога. Се значить вічно бути на сторожі, вічно чувати і терпіти на духову безсонність. На духову безсонність терпить і Банґ. В одному вірші — і той вірш передає найглубшу та найщирійшу сповід Банґа — він тужить за тим сном, який би його нарешті увільнив від страшного напруженя:

Коли-б був Бог,
Я хотів-би його просити
Що-б можна менї заснути,
Сильно.
На цїлі мілїони лїт
А встати аж тодї,
Коли усї світи погаснуть,
І нїхто з смертних більше
Подібно голодним псам
Не буде даром гонити
За роскішю, яка тїкає.
І коли вже нїякий клич житя
В живому серцї
Не посїє муки любови,
Не зродить незмірного страху,
Анї пожаданя, яке
Вигризає душу.
Колиб настав в сьому кінець,
І сон останнїй
Загас з останнїм серцем,
А звізди як мертві очи глядїли-би
Тихо
На тиху пустку —
Тодї я хотів-би проснутись
І вмерти
„В щасливу годину“.— —

VI.

Отже повний нїгілїзм, скептицизм доведений до останнїх границь, до яких недійшов навіть Штірнер, пропадає всяка іллюзія житя про чоловіка свобідного, пана своєї волї. З тим всїм Банґ типічне явище сучасної культури, яка не може дати корму людській душі, анї твердого ґрунту. Психольоґія сучасного житя виступає в творах Банґа так яскраво і так підриває в основі всякий самообман, як рідко в котрого письменника сучасної Европи; нїде так як тут не виступають нагими інстинкти в людській душі, та її темні сторони. Були не менше жорстокі „обличителї“ житя, поміж сучасними письменниками, але вони все таки були більше артистами, як Мопасан або Чехов. У Банґа попри весь його артизм елємент чисто людський виступає на перший плян. Він іде більше слїдами Достоєвского і російської лїтератури, як слїдами письменників европейських. Се теж цікавий симптом часу.

І всеж таки твори його, подібно як і страшні візії Достоєвского, і „пессімізм“ всеї російської лїтератури не депримують людини тими страшними картинами. Вони всї занадто щирі і занадто люблять люди-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ну. Убиваючи нагою правдою житя та душі ілюзії, вони неначе очищують душу, як очищує буря повітрє. Я не можу навіть бачити тут скептицизму. Нехай, що тут зображена безвихідність, безнадійність фаталізм житя, але чистота почувань, невинність серця і душі людської таки лишаєть ся, незамазана нічим, навіть тяжкою школою житя. Тож всї високі почуваня любови, приязни, посвяченя і працї лишають ся незахитаними, шляхотні пориви та стремлїня не вигасають в душі. Єсть цінности, яких помимо всього не можна зречи ся і які дають силу витримати напір буденщини на житє і побороти ся з фаталїзмом.

Яке банальне малює Банґ житє, а як високо стоїть він над ним своїми почуваннями. І від того високого, чистого тону він не відходить нїде, не може вийти з поважного настрою. Се робить його скептицизм скептицизмом сильного. Він не боїть ся глянути відважно житю в очи, не боїть ся бачити навіть найстрашнїйшої правди. Він видержить її — і не зійде з свого становища, не затратить себе в буденщинї, збереже висоту почувань і настрою. Коли Уайльд сказав: житє занадто поважне, щоб його поважно брати, то Банґови можна вложити в уста парадокс зовсїм противного змісту: житє занадто тривіяльне і грубе, щоб не заховати поваги в душі. І ту повагу він має. В серцї збудував він собі сильну основу, якої тривіяльність підмити не може. Сентименту позбув ся, але щирої нїжности і любови до чоловіка не позбув ся. Та нїжність його творчого орґанїзму, яка криєть ся серед моря сїрих красок та мертвоти житя, та моральна видержка й становлять високе достоїнство творчости Банґа.

ХР. АЛЧЕВСЬКА.

Оранка.

Я орала у - день свій крутий переліг,
Але темно було як в - ночи́...
Розум мій із життєм помиритись не міг,
Над усім завивали сичи...
Я посіяла слово розумне й метке́
У - ночи́ засвітила думки́,
Але вік погасив оте світло палке́,
А на полї зросли будяки...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

О. ГАЛИЧАНКА.

З днів розпуки.

Що зі мною? Куди я лечу? В яку чорну пропасть жене мене якась фатальна сила? Чого душа моя, змучена наче залякана пташина, ніде не знаходить ні відпочинку, ні виходу?..

Зболілі очи, прислонені важкими мов олово повіками, не бачать нічого. В голові шумить якась дика, безладна музика — чим раз дужче, чим раз дужче... Ох, мозок розлетить ся від неї! Досить, досить сього!..

Що такого сталось зі мною?!.. Може се лише сон такий страшний приснив ся мені, оглушив мене й забрав всю мою свідомість? Адже щось подібне я вже раз пережила, підчас страшної ночи, коли я ледве що прочувала той довгий, тернистий шлях, на який Маруся ступила... Тоді була вона вже трохи недужа і мені приснив ся сон:

Ми обі їхали кораблем, по чудово синім морі. Блаватові филї колихали з легка нашим ґраціозним кораблем. Спершу, заки ми віхали на широкий, безмежний водний простір, плили ми заливом повним сонця, блеску, блакиту. Береги його заросли чудовим лісом. Дерева з ніжним, наче кружево листом, немов в низкім поклоні, хилили свої пишні віти. Низом, по під деревами — безліч цвіту, папороти й якогось прегарного зіля, яке від коріня аж до вершка розцвіло пахучим, ріжнобарвним, ніжної краски цвітом.

Маруся тішилась тим усім, мов дитина. З розкішю витягала свої милі рученята, нахиляла ся й повними жменями зривала сї дивні райські цвіти.

Помалу ми минули сї чарівні місця й виплили на повне море. Заблестів яркий блакит морських филь, залопотіли білими крилами стада мев. Довкруги ясність, наче впливаємо в само царство сонця.

В німім захваті вона притулилась до мене і склонила свою головку на моє плече. Ручкою притискала болюче зі зворушеня серце.

В тім проти нас, виринає якийсь довгий коровід й лине просто по бурливих филях. Золотисті ризи священиків, червоні хоругви мінять ся в промінях сонця. На переді хлопчина з хрестом в руках, ледво-ледво ступає по високих филях, що розсипають ся

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

під його дрібними ніжками, наче купи срібно-синього, як пух мілкого пісочку.

Коли минають нас, очи всіх звертають ся на Марусю, всї клонять низко голови перед нею. Всї хрестять ся побожно — потім линуть дальше і зникають.

В сїй хвилї, ми обі враз з нашим кораблем починаємо несподївано летїти геть в бездонну глубінь. Заворот голови огортає мене і я трачу свідомість.

Коли опісля виринаю опять з кораблем на верх — не бачу навкруги нї живого духа. Я сама!..

Мертва тишина приспала море, нїщо не ворухнеть ся, а я кидаюсь на всї сторони мов божевільна, шукаю, кличу — даремно! Її нема!..

Тодї несподївана гадка, мов блискавка прошибає мій ум: се був маєстат смерти! Я вже не побачу її — вона пропала!..

З стоном розпуки збудилась я з страшного сну, цїла облита зимним потом, із завмираючим з трівоги серцем. Я довго не могла прийти до себе. Аж палкі обійми Марусї, що трівожно припала до моєї груди, вспіли розігріти майже завмираючу кров.

Чи й тепер приснив-би ся менї подібний страшний, неймомірний сон?..

Але де я була? Чи та країна повна сонця, тепла, пересичена смерековим запахом була лише сном?! Чи отсе я лише в снї блукала по далекій чужинї, — блукала мов божевільна по тихім кладовищу, шукаючи серед вічної зеленї її свіжої могили?! Нї!.. нї!.. Се хиба сон!.. Бо инакше — як те все перенести?!..

Так! се хиба снилось... Я вже небавом доїду до дому, Марусенька вже мабуть спатиме спокійно в своїй кімнатцї; я піду, зложу поцїлунок на її погіднім чоленьку, її рученята обівють мою шию — а я може заплачу — а з сльозами сплине той важкий камінь, що давить мої змучені груди...

От вже і хата! Але чого тут так темно? Хибаж нїхто не дожидає мене?

Чому менї так лячно?.. чому я так боюсь переступити поріг?.. Як ми так скоро доїхали!.. коли-б було ще хоч хвилину невности — хоч одробину надії...

Він так сильно стукає у те вікно!.. Тихше!.. тихше! Змилосерди ся!.. Нарештї!

— Се ти, Оленко? Чому у вас так пусто, темно?

— Пан з вечера вийшли, а я сама.

Кров перестає в менї кружити. Деревіючи уста ледве повторяють:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Сама?..

— Сама!..

Усе нагло закружляло довкруги наче в пекольнім хороводі й усунуло ся в бездонну пропасть. Коли я опять прийшла до себе — довкруги було пусто наче все вимерло; все віддалило ся, запало — а я остала ся сама! Сама!..

* * *

Її нема! Як ви розумієте се? Тільки всюди людий старих, немічних, тільки дітий блїдих, нуждених, а тільки здорових, веселих! Все живе, ходить, плаче або сміеть ся — а її нема!..

В її кімнаті ще її рукою поскладані книжочки, в шафі її суконки, в кутику під столичком черевички, он рукавички ще з відтиском її дрібної ручки, а он зачата студійка наче всміхаеть ся своїм полудневим краєвидом — на палїтрі ще наче свіжо понакладані фарби... все жде її — а її нема!..

Якась нудьга жене мене з місця на місце і не дає хвилини спочити.

Я шукаю її!..

Нема? Чи се можливе? Так недавно ще тут була; здаеть ся сейчас почую її легенькі кроки й лагідні слова: „що мамонько?“

Чи-ж се був справді шелест її суконки?

Я кличу! Біжу в її кімнатку, де стільки літ гомонів її голосок, стільки літ бавила ся, учила ся й читала...

Тиша і пустка. Якийсь холодний, неперехідний мур відділив мене тут від неї! А моя душа беть ся о сю перепону вперто і безвпинно і менї здаеть ся вже, що ціла я — се лише клубок зболїлих нервів, яким злослива рука кидає все в той бік, де би тяжше можна зранити його!..

* * *

Я бачила її у снї — і душа моя на хвилину оживилась новим житєм. Наче нарочно, я бачила її маленькою, як колись, коли вона повна здоровля й житя, мов ластівочка вила ся коло мене, в кождій годині житя.

Було так тепло й сонїчно. Я в городі садила квітки, а вона боса в рожевій суконочці, забабравши пальчики землею, заходила ся, як весною нераз бувало, коло свого огородця. Часто покидала роботу і своїм звичаєм закидала свої рученьки менї на шию і тїшилась, що я така маленька як і вона. Її устоньки, наче листочки ніжної рожі, дотикались легенько моеї шиї, уха, лиця. Я наче боронилась й тоді вона з несподіваною силою, вязнила мене в своїх обіймах.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— „Не пущу! Мамуся моя, більше нічия!“

Я усіла серед стежки й притисла пестійку до грудий.

— „А ти, Марусенько, питаю, скажи чия ти?“

Дитина подумала хвилинку:

— „Я мамусина, мамусина, більше нічия!“

Моя голубко! чом сполошена ранком ти відлетіла так нагло! Я-ж твоя, більш нічия — а ти покинула мене, не заждавши навіть, щоби послідним поглядом попрощати свою матір. Як-би я була при тобі в тій страшній годині, то ми-б відійшли були разом — а тепер — я не знаю де тебе шукати моє щастє єдине?..

* * *

Я так нетерпляче дожидаю кождої ночи. Бачу її майже все, скоро тільки заплющу очи і сон почне огортати мене своїми крилами. Се не випадок — вона відчула хиба мою тугу, й вертає до мене, щоб своєю появою накормити мене, як мати голодну дитину.

Чи-ж се можливо? Мій розум противить ся сьому—а одначе?.. Може се справді не сни, лише втілене моїх мрій і сердечних бажань?! У своїй уяві я переживаю без впину ріжні хвилини нашого давного житя, — наче читаю якусь дорогу, неоцінену книжку, перелистовую її без розбору й читаю раз початок, опісля забігаю аж на сам кінець — то знов нагадавши собі щось любе, опять вертаю до початку. При тій праці гадки мої, душа моя живе нею— чи-ж і в хвилї спочинку образ її не сходив-би з моєї уяви?..

Нераз виринає вона маленька, як давно була; я вчу її ходити або граю ся з нею наче дитина на траві в садочку.

То знов стає переді мною вже велика, вже не як дитина, а як наймилійша товаришка, як люба „сестричка“...

От і недавно, ми наче їздили по ставку. Вона спустила свою ручку цоза човен, а ясність сонця і кришталової води, здавалось, на скрізь переходили крізь її майже прозоре тіло. Ми зривали при березї пахучі ненуфари, та квітчали її темні коси, накидували запашного зіля й шувару на дно лодочки й тішили ся сим наче діти.

Сонце заходило, легкий дим стелив ся по-над воду, а снїжно білі лебеді, минаючи повагом наш заквітчаний човник, озирали ся й наче слали привіт моїй Марусї.

Ми заспівали. Маруся почала своїм тихим, чудово мельодійним голосочком нашу улюблену думу: „Гей, долом, долом, тай долинами, гей“, а я підхопила дальше: „Мандруй, мандруй дівчинонько з нами, гей!“

Я скоро мовкну — а її чистий кришталовий голосок, розли-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вавсь по воді, наче живе срібло. Так якось дивно! Здаєть ся й води переймають ся тонами думи, чорні оксамітові кисти сітнику клонять в такт свої важкі головки, на березї верби тріпочуть срібними листочками, ненуфари розкривають снїжні головки, а білі лебеді, мов за голосом сирени, пливуть сріблистим нашим шляхом,

Нас огортає чим раз більша ясність і я прислонюю очи. Але в тій хвилї чую душею, що вона віддаляєть ся від мене чим раз дальше і дальше. Коли підводжу очи, бачу як ледве ще виднїє в блесках її струнка, біла стать, а звук мельодії, наче тїнь пісні, уносить ся ще довшу хвилину над водою.

Я остаю ся знов сама наче вигнана з раю. З почуттєм безмежньої туги буджу ся під впливом раннїх промінїв сонця, що залляли мою кімнату.

Буджу ся, щоб найменше яких десять годин мучитись в важкім жалю — нїм діжду ся слїдуючої ночи...

* * *

Як дивно! Навіть без сну прийшла вона до мене... Около четвертої години після обіду, я лежала з примкненими очима, — а сон здавалось уносить ся надо мною, мов ясна хмарка; — тодї хтось легенько сїв біля мене в ногах. Цїле єство моє затремтїло — я відчула її побік себе. Пів-сонна, не відчиняючи очий я протягнула руку, і в ту мить долонї моєї, нїжно наче крильцем метелика — діткнулись її уста!

Мов божевільна зірвалась я, але рамена мої — обняли пустку... Зникла мов сон! — А одначе сей раз я знаю — все те не було сном! Здавна, я знаю сей легкий дотик її уст, яким нераз будила вона мене зі сну. Я пізнала її — мого серця не обманить нїщо.

Яке дивне чуттє!.. То ляк, то радість переймає мене тепер, коли сповнилось се моє вперте бажанє...

Але що се було? Привид? Галюцинація? Чи може я божеволїю? Все одно! Щоб тільки вона ще вернула! Щоб тільки я мала її все у снї чи на яві, здорова чи недужа. Я бажаю сього одного, бо без неї так дальше жити не сила!

Приходь дитино! Я вітаю тебе як моє одиноке щастє! І піду з тобою всюди — хочби на край божевіля?..

І знов вона прийшла. Я не спала, навіть не лежала. Я перебирала в шафі її білє, перекладала по раз сотий хусточки, що ще не стратили її улюбленого запаху. Нараз почула в Марусиній кімнатцї легенькі кроки. Я пізнала її хід! Вона дійшла до канапи: я чула як зазвучали пружини під її колїнами; потім почула як відчинилось вікно.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В тій хвилї, забуваючи про страшну дійсність, в трівозї о її здоровлє, я поспішно відхилила двері й на мить побачила, як вона клячучи на канапі вихилилась до половини по-за вікно і нахилилась над кущем своїх улюблених білих, пустих рож.

Я бачила виразно її перехилену головку і велику галузку на пів розцвилих рож...

Ледве я скрикнула й ступила крок, щоб приблизитись до вікна — в тій хвилї воно само зачинило ся, — а вона зникла, розвіялась з запахом рож, що лишив ся потім в кімнатї.

* * *

З того часу вона часто вертає. Часом побачу на мить, як вона похилена над столиком читає книжку — часом зачую її на силу здержуваний кашель, часом побачу при фортепянї і навіть зачую — сама не знаю чи ухом, чи нервами, її тужні, ледве чутні добре менї знані мельодії...

Раз прийшла чогось зворушена. Перейшла ся нервово по кімнатї й стала, наче-б заговорити хотїла; але в другій кімнатї почулись його кроки і вона зникла мовчки.

Що вона хотїла сказати? Що долягає моїй голубцї? Чому-ж не дав він їй заговорити? Чом від якогось часу, він підглядає за мною, кличе мене, тягне вічно між люди?! І то саме тепер, коли я так бажаю тиші, супокою, аж дрожу, щоб не сполошив хто мою солодку пташину. Вона так скоро тодї зникає! — Куди? я й досї не додивилась.

Лише її прихід я нераз бачу. Часом тихонько відчинить двері, так як колись, коли хотїла мене ненадїйно зайти; то знов, як ось сеї ночи, ввійде до хати з промінєм місяця. Було так ясно. Місяць стояв на небі високо, світло його, наче біла, ясна дорога, входило тихо крізь вікно. Помаленьку посувалось воно чим раз далї — аж з білих промінїв, наче з білої заслони, розвинула ся постать Марусї. Припала до моїх колїн, потім піднесла ся й огорнула мене цїлу своїми світляними обіймами. Згодом, вже на зорях — розвіялась надімною наче легка хмарочка...

Як добре після такої ночи! Якась солодка безвладність приковує мене до постелї—я лежу і мрію про неї. Я не лякаюсь тепер нїчого, як тільки, щоб хто не сполошив сих наших тихих хвилин.

Дарма — вони як раз тепер завзялись вдирати ся брутально в мій тихий рай і безнастайно мучити мене. Та я вже не позволю нїкому володїти собою — досить! Проч! Не підходїть так близко!

От і розбіглись, як череда!.. Так, тільки не позволити володїти собою!..

Коли-б то було давно се знати! Давно!.. давно!.. се щось таке

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

далеке, що ледве мріє в моїй памяти. Жаль про се й думати, бо сейчас голову стискають якісь зелїзні обручі, що вїдають ся в чоло так болючо...

А голова наче велика, темна, пуста стодола — тихо в нїй і пусто. Нараз шум, гуркіт — хтось зявить ся, наче вихор — перелетить — і не здержати! — пропало!

Часами наповнить ся вона тихим, лагідним світлом, що розяснить найменшу закутину і я ціла перенята образом Марусї на хвилину забуваю все на світї.

На хвилину!..

Потім знов гамір, крик, а чим голоснїйше хто заворорить, тим менше я розумію, що йому від мене треба...

Тільки в голові після сього так болючо шумить, клубить ся...

* * *

Я недужа?! Навіть мій старий приятель лїкар, станув враз з ними против мене і повторяє одно:

„Ви недужі, не піддавайте ся, лїчіть ся“.

А хоч-би й так. Хтож присилує мене брати із ваших рук здоровля, якого я не бажаю? Здоровля! Ох, ви славнії лїкарі, деж ви його тодї держали, коли я крівавими сльозами благала, молила його для неї.

Ха, ха, ха! Які вони всї смішні! Обсїли ви мене мов гайворонє і думаєте відігнати її від мене!.. А вона там за вікном що хвилини посилає менї привіт цвітучою вишневою галузкою... Косоньки її обсипані снїжно-білим цвітом... нїхто її на примічає. Ах псотниця! потрясає ручкою галузку і розсипає білі цвіти аж на мою постіль...

Кличеш мене д собі! Добре, я вийду, тільки треба пождати... Минули часи свободи — „вони“ ще раз пробують своєї власти й сили надімною.

Ха, ха, ха! Як се смішно!.. Але тихо, бо все пропаде. Бачиш яка хитра стала твоя мамочка!.. Але годї, треба покрити холодом сю горячку неспокою, що палить мою душу... Дрожачі руки, що хотїли-б усе дерти, ломати — я силою держатиму їх при собі й важкими наче зелїзо повіками прислоню очи, бо й вони так горять, що здаєть ся запалили-б усе, чого мій погляд діткнеть ся...

Одначе — як помалу устоюють ся хвилї... Душа виривається в простори... розпустила ясні крила... Ох, як високо, яке все дрібне там на долинї! Коли б вище, вище!.. як серце бєть ся... як страшно!..

Підношу повіки. Сестра милосердя — ціла в білому похилила ся надімною й несупокійно слїдить чорними очима кождий мій рух... Диви ся, диви! не побачиш нїчого! Надімною тріпочуть

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ясні крильця — але я сама ще держу їх — не пускаю... Я знаю — самі вони не унесуть мене далеко, — треба весь той важкий тягар, що ним приковано мене до землї, лишити за собою...

Колиб тільки з відсїля викрасти ся!..

Але поки що тихо, спокійно!.. От так, примкнути очи, бо готові зрадити... „Ой зрада, зрада, чорні очи зрада“... Але тихо, тихо, не брени пісне надімною, мов уперта мука... не тріпочи ся серце, не колоти спокою, здобутого таким трудом!..

Ох, як заносить запахом водних лїлїй... як хочеть ся летїти.. але ще час, ще не прийшла догідна хвилина.

Вона прийде!.. Лише вічно хтось слїдить мене тепер, чигає на кожде моє слївце, а з кута впилось в мене чиєсь вперте око, глядить на мене своїм крівавим поглядом і палить, палить, наче вогнем...

Лише терпеливости, щоб перед часом не зірвати ся до лету!..

Нарештї!.. я вирвалась з того гробу, в якім мене дусили так довго... і те палюче око перестало вже раз мучити мене!.. Тепер тїкати від нього як найдальше! Тїкати хоч сил не стає, хоч ноги угинають ся підімною...

Марусенько де ти? Озвись! Я впаду — а вони вже женуть за мною і хмара їх налетить на мене наче туча! Ратуй мене, дитино!..

Де я? що се за країна? Як тут тихо, гарно... Вітрець дише так лагідно, гасить огонь, що горить в моїй голові; зірки усміхають ся так весело, а роса цїлує мої горячі ноги, що вянуть, вигинають ся підімною...

Хтож се в білій одежі уносить ся в мрацї над водою? Що так таємно шепчуть верби між собою?.. Що розказують своїми запахами квіти на мочарах? Яку чарівну мельодію виграє хтось на листочках осоки!.. Наче відгомони тої піснї, що співають її там у кришталових палатах, що мінять ся у ясних просторах вод...

Ох, які довгі, ясні дороги до кождої кімнати, як чудово ломить ся світло у брилянтових вікнах, — як яснїють на вежах білі, холодні огнї...

А там... у лїсї ненуфарів, на килимі із незабудьок, у тїни гордих лїлїй—вона, моя Марусенька!.. Усміхаєть ся!.. Кличе д'собі!

В кінци я найшла тебе, моє щастє єдине! Під сею тихою заслоною вод, нїхто й недогадував ся скарбів чудових.

Як тут безпечно!

Тільки перейти треба було те зимне, грузьке багно, й оставити за собою ту важку колоду, що вязнила мою душу! — І тепер пригорнеш ти мене тут у своїм царстві. Бач я вже переступила його останнїй поріг й прийшла до тебе!..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ВАС. ЯНОВСЬКИЙ.

Спогади Укр.-волонтьора про повстаннє в Герцеговині 1875—76 рр. [1]).

Ранійш, ніж оповідати про сю сутичку, приведу цітату з одної кореспонденції, як зразок надзвичайної сміливости дд. кореспондентів тих часів трактувати про факти під діктовку власної фантазії, або з слів якого небудь вербогруша: „Любибратич на чолї великого відділу атакував“, писали кореспонденти, „21-го жовтня разом аж чотири турецьких блокагузи, щоб примусити требінський ґарнізон зробити вилазку на допомогу тим блокгаузам. Другого дня турецьке військо справдї виступило в числї 1500 чоловік з 12 гірними гарматами і рушило на ту частину війська Любибратича, що стояла проти нього. Інсурґенти стали одступати у надії заманити Турків скільки мога далї; одначе Турки, остерігаючись засади, поступили ся сами назад. Тодї Пеко Павлович та Лука Петкович зайшли з фланґів. Оточеним з обох боків ворогами Туркам довело ся пробивати ся через ряди інсурґентів невеличкими частками і тільки другого дня пощастило їм дійти до Требіння гуртками в 20 — 30 чоловік. Втрати Турків були настільки значні, що головний начальник Требіння Шефкет-паша мусів зібрати всї відділи, розставлені по ріжних пунктах, щоб поповнити своє військо“.

В дійсности ж було зовсім не так. Одначе раніш, ніж оповідати про сю подію, мушу розказати про наш замір зруйнувати один з 6 турецьких блокгаузів, що захищали дорогу з Зубців, в Требінське поле. Я вже згадував про стару гармату. Турки, покидаючи її біля Суторено ніяк не думали, що повстанцї можуть скористуватись нею, як осадною артілєрією; — ми-ж міркували инакше. Силу енерґії та працї треба було покласти, щоб дотягти її в узеньку долину між Зубцями та Требінським полем, та щоб поставити навпроти блокгаузу, а волонтьорам Австрійцям — переважно артілєристам цїсарської служби — довело ся не мало поклопотати ся, щоб роздобути припасу до неї. Де в яких місцях запрягали мулів, де в яких тягли канатами самотужки люди.

Чорногорцї та волонтьори йшли з Суторино вслїд за гарматою і марили, як не знати яким щастєм, тією хвилиною, коли ненависний блокгауз, обернеть ся в руїну. Другого дня ми дійшли до невеликого, спустїлого села, роскинутого в долинї і стали на одпочинок.

По всьому видно було, що селяне покинули свої кучі, своїх кіз, та курей, раптом спішно тїкаючи на австрийську теріторію. Ще здалеки Чорногорцї загледїли на згіррі невеличку отару кіз, що поволї зривали листя

[1]) Див. X кн. ЛНВістника.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з якихсь колючих подібних нашій шепшині кущів, а в самому селї знайшли і чималенько провіанту задля ласої вечері.

Я не поспішав ся на село, де Чорногорцї переднього відділу встигли вже розікласти вогнище і порали ся біля порізаних кіз, бо не хотів бути свідком крівавої жертви. З гори видко було, як десятки людей бігали по селї, ганяючись за курами і здалека здавало ся, що то гуртки школярів бавлять ся у мяч під час довгої переміни. Повз мене проводили ще кілька нових полонянок. Де які з них, не відаючи яка їх доля за кілька хвилин чекає, поспішали ся, привязані на поясї, попережали своєю легкою, граціозною ходою поводарів і весело бе-е-кали, сподїваючись напевне на добру пайку в рідній кошарі ячменю; другі— більш догадливі — силкували ся протягти хоч на кілька хвилин своє життє і лягали на землю, упирали ся, не хотїли ніяк ступити ногою і корили ся своїй долї тільки вже тодї, коли Чорногорцї скидали їх на плечі і несли сами під ніж. Що до мене — я всім серцем бажав однаково і тим і другим козам довгого віку вже через те, що до пахощів мяса козячого я не міг призвичаїти ся ніяк. В сьому селї захопила нас і ніч. Де хто помостив ся у кучах, де хто під відкритимнебом.

Другого дня до нас прилучили ся і герцеґовинські інсурґенти з тутешньої околицї Зубців. З такими великими клопотами дотягнена гармата була спільними силами поставлена на місцї, як раз проти блокгауза. Наші „артилєристи“ стали біля гармати, а ми всї розсипали ся побіч покиненого на погибель блокгауза, щоб захищати її. З тих гір, на яких ми роскинули ся, самого Требіння не видко було, бо воно містило ся за горою, але допомога Туркам з Требіння однаково не могла наспіти в сей день, позаяк штурм блокгауза роспочав ся тільки години у дві. На перший вибух гармати Турки відповіли дощем куль, направлених виключно на тих інсурґентів, що збентежили спокій блокгауза, а як тільки „артилєрія“ стихла, виготовлюючи гармату до другого вибуху, вони направили свої рушницї на нас. Так перекликали ся ми до самого заходу сонця: без всяких наслїдків, без всякої шкоди нї Туркам, нї нам і коли-б всяка бійка з ворогами кінчала ся так, як наша, то крім втрати на знаряддя та веселої розваги на чистому повітрі, нічим було б воякам війни і помянути. За весь час „пуцання“ з нашої гармати, жодне ядро не влучило в блокгауз. Обвинувачувати одначе в таких прикрих наслїдках штурму не можна було нї артілєристів наших, нї гармати — винуваті були виключно ядра не відповідні калїбру гармати. Вони були занадто малі і починали рекошетувати ще в самому дулї гармати. Але, звичайно, і тих артілєристів, що привезли с ядра, нікому не спадало ся в думку обвинувачувати, бо вони здобули те,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

що мали змогу дістати. Опріч того, стріляли на око, бо прицілу наша артилерія теж не мала.

У вечері ми повернули ся ночувати на село. На світанку другого дня коли одні варили юшку з кози, картоплї та великої пропорції цибулї другі палили каву, прибіг вартовий і оповістив, що долиною сунуть рядами якісь-то люди. Ще до сієї звістки ми чули вибух гармати наче від Требінні, але ми ніяк не могли зрозуміти мети сього вибуху. Тепер його треба було розуміти або як за салют тому війську, що покидає фортецю, або як за осторогу нам.

Чорногорцї та інсурґенти скінчили снїданок і почали виготовляти ся у подорож, щоб заздалегідь роскинути ся відповідно стратеґічним вимогам по призначеним пунктам.

Треба тут зауважити, що ноги мої почасти через занадто довгий моціон по гострому камінню, почасти через те, що я не вмів ще гаразд узути ся в опанки, опухли і болїли, як печені. Хода моя через те була непевна і не швидка. Любибратич побачив се і став умовляти мене, щоб я не йшов бо менї загрожує велика небезпека. „Коли нашому війську, казав він не пощастить та доведеть ся тїкати, то Турки гнатимуть ся довго і можуть вам „посѣчь главу“. Він радив йти краще в те місце, де стоятимуть наввючені конї з поводарями. Порада була не погана, проте я не скористував ся нею, а пристав до гурту Чорногорців і подав ся в гори, де досвідчені вояки заходили ся зараз же складати камяні барикади, замість ложементів. Барікади були швидко скінчені. Вони зроблені були добре і розміщені дотепно, цїлком відповідно місцевим умовам. І тут, мимоволї, пригадали ся менї ті кореспонденти, що так сміливо охрестили військо свідомих вояк „бандами“. Хиба може те шокірувало людей европейської служби, що командою, якою давав знать воєвода, щоб військо наступало наперед, було візване до св.св. Павла, Савла, або до того святого, якого святкували у той день, та гучний поклик: „о! о! юнаці“ замість шаблонових термінів, указаних мілїтарною наукою? Нїколи, нїякого безладдя, нїякої сваволї, нїяких несподїванок, характеристичних для „банди“. Головного воєводи в значінні „главнокомандующаго“ тут не було, і кожна чета знала тільки свого атамана, проте се не перешкожувало нїколи одностайности та спільности війська, бо всї йшли під одним прапором, всї мали за головного атамана — одну ідею, одну думку, одно бажаннє. Нї разу не було, щоб яка небудь одна чета, або ґрупка, що складала ся з одного роду і знала тільки свого родоначальника, свавільно покинула стан, або роспочала що небудь без згоди инших. Так само не було нї одного непорозуміння або інтриги поміж атаманами, чи воєводами. Не вважаючи на те, що місцевий коняк (ракія) як і вино дуже дешеві і що його завжди можна було дістати, не

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

було жодного неприємного випадку через піяцтво, жодного клопоту з пяним інсурґентом. Національна одіж, однакова як у Герцеґовинців, так і Чорногорців: турецькі короткі шаровари („подколенці") „чарани" — (панчохи) червона, шита шнурками, жилетка та біла юпка — „белаг", — перетягнено широким ремінним поясом, в який втикав ся ятаган, пара турецьких пістолів, ніж та щипці задля жару, щоб роспалювати люльку, турецька чалма, або маленька чорногорська „капа" на голові — додавали всьому сьому маленькому стану повстанців і з поверхового огляду вигляд чепурного реґулярного війська. І тільки ріжноманітні рушниці —від найкращих Венцелевських та Піводі до дідівських кремяних—шпетили трохи сьому вражінню. Всї воєводи завжди вміли розстановити свої чети відповідно вимогам тактики стратеґії, вміли користувати ся природніми захистками, чи самим забезпечити свої фланги. Ряди посували ся, коли то потрібно було, враз у великому порядку і тих, що одставали було завжди дуже мало.

Незабаром наспіло і турецьке військо. Воно зійшло і стало на протилежній горі, під захистом з обох боків своїх блокгаузів. Не будь сих блокгаузів, інсурґенти поспішили ся б сами захопити ту протилежну гору і тоді б військо турецьке не долічило ся б багатьох душ москалів, поки б добило ся до місця. Тепер же всї вигоди позиції були на стороні ворогів. До того Турки озброєні чудовими рушницями сістеми Піводі, забезпечені великим припасом патронів, мали змогу розпочати стрільбу з такої дістанції, з якої інсурґентам годі було і думати обзивати ся. Вони мали кілька гармат, мали війська порівняно більше, ніж інсурґенти, а дякуючи позиції самі кулї ґарнізонних салдат блокгаузу могли б причинити інсурґентам більше лиха, ніж кулї всього війська. Незабаром дві гармати турецькі послали кілька ґранат на наш осередок; але вони майже всї перелетїли через голови і розірвали ся десь поза нами. Тоді вороги направили свої гармати на наш лївий фланг. Ми не обзивали ся. Сидючи за міцними барикадами та сподїваючись турецької атаки, ми розважали ся то стежучи за ґранатами, як вони перелїтали, то прислухаючись до звуків дуже гармонїйних сіґнальних турецьких труб, які там несуть службу російських рожків. Мелодійні звуки їх розносили ся далеко в горах, одбиваючи ся поміж скелями луною побіч нас, і позаду нас. Инколи вони додержували тембру труби, а иноді здавали ся якоюсь оріґінальною музикою на невідомім інструменті. Слухаючи ті сіґнали, я чогось пригадував собі між иншим стрілкову науку кадетського корпусу і тоді здавало ся менї, що розвернуті ряди турецького війська стали проти нас, як ті школярі, щоб тільки вчити ся на наших очах. Така розвага наша тягла ся довго і що далї то дужче переконували ся ми, що Турки не мають ніякісенької охоти поступити ся наперед з під захистку блокгаузів

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

щоб повести проти нас добру атаку. Щоб примусити їх до того, ми покидали барикади і побігли трохи геть від них, назад, але й сим хитрим маневром не здвигнули ми вороже військо ні на крок з місця.

Тоді ми вернули ся знову на старі місця, а більша частина нашого праворучного флангу спустила ся в долину, потім підняла ся на гору, що була позаду блокгаузу злївого флангу турецького війська. Як тільки інсурґенти наші зявили ся на горі, турецький фланг почав враз посувати ся до нашого осередку. Тоді ми, що складали собою той осередок, покидали свої барікади, перебігли наперед і залягли знову за каміння. Де-які інсурґенти брали з собою по одному каміню з попередньої барікади і потім докладали до його на місці ще камінців. Перебігаючи сю маленьку дістанцію під градом турецьких куль Герцеґовинці та Чорногорці може з бажання підбадьорити себе, або може налякати ворога, підіймали якийсь особливий крик, голосно кликали на допомогу собі святих угодників та служників. Найчаснїше — св. Саву та Юрія. Наближившись до ворожого стану на потрібну дістанцію, ми стрельнули враз з рушнинь. Тоді Турки стали посувати ся по-малу назад; але угледївши незабаром, що наш лївий фланг почав ростягати ся, і спускати ся з гори, вони кинули ся так швидко одступати назад, що не встигали забирати з поля своїх підстрелених салдатів, не встигли подати завчасу сіґналу „одбою". Сей сіґнал вже після того, як військо давно без загаду добре тікало, здавало ся, наче відносив ся виключно до наших стрілків, що посували ся все наперед, та не стихаючи стріляли, і викликав поміж інсурґентів жарт та сміх. Де-які з стрілків вибігали далеко наперед, щоб попередити товаришів та одрізати голову або хоч ніс у убитого Турка. Сю хижу операцію довело ся менї вперше побачити. Таке страшне знущаннє над тїлом ворога не було одначе, як менї довело ся потім пересвідчити ся, наслїдком лютого почуття ненависти до ворога а лише давнїм традіційним „звичаєм", справою звичайного „спорту". Разом з спогадом про сей звичай, пригадало ся менї тепер прочитане колись міркування д. Мінського з приводу того місця Ілліади, де прославляєть ся перемога Ахила над Гектором:

„Не опоганю я тебе недостойно, коли над тобою
Дасть менї Зевс перемогу і душу від тїла одрізню.
Саму лише зброю здійму з тебе, Ахілєсе, богурівний;
Тїло-ж верну аргівянам.
Ти так само зробиш й зо мною.

Гекторе ненависний, навіщо ти пропонуєш менї умови?
Між хижим левом та людиною не може бути ніякої спілки.
Згоди між вовком та немічним ягнятком не може ніякої бути.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Не обіймай колін моїх, і пращурів не згадуй, собако.
Коли б те дозволило серце я сам би на шматки порубав твоє тіло.
І звів би його у помсту за те, що зробив ти".

Мінський каже: „Нас би се неприємно вразило, коли б він, павши духом, погодив ся на умови Гектора. Ми охоче вибачаємо Ахилєсови його люту завзятість, позаяк вона залежить не від його індівідуальної вдачі, а від тої вервсти морального розвитку, до якої доросла Греція тих часів, але ми навпаки, укланяємо ся перед його силою, одностійностю, перед його вірністю самому собі, бо в сьому тільки певна ґарантія правди та краси духової.

В знущанні над тілом Гектора не міг здаєть ся мені, і Грек часів Ахилєса бачити нічого спільною з розуміннєм „правди", — бо Гектор — такий же Грек, виставляєть ся автором, як лицар чести і коли він каже Ахилєсови: „не опоганю я тебе недостойно, коли над тобою дасть мені Зевс перемогу..." він досить ясно висловлює свій погляд на відносини свої до мертвого ворога. „Ґарантії правди та краси моральної" в в подіях Ахилєса вже і через те не можна признати, що такої вірности собі, яку Мінський бачить у Ахилєса немає зовсім ні в кого, вона противна природі людській і ні в якому разі не може бути ознакою якогось типу. Яка б не була ненависть до ворога, вона все ж таки не переходить якоїсь то межі, коли ворогують нормальні люди, коли до звичайної ненависти не примішуєть ся сторонний, незалежний від власної волї, чи власного розуміння фактор... Люті тигри навіть шматують одно одне тільки доти, поки один з них не стане бездиханним, тим паче не можна було допустити, дивлячись на Сербів, що порали ся біля носів турецьких, тієї думки, що роблять вони се по потребі власного серця, з ненависти, чи лютости. В числї трофеїв наших, що складали ся переважно з рушниць та патронташів, нам дістали ся і дві труби. За своїми музиками недостачі не було і як тільки турецькі батальони або, як їх тут називають, „табори", спустили ся в долину та построївшись ґень од нас подалї в ряди, рушили назад до Требіня, наші заграли їм на дорогу національний гімн.

Ніяк не вірило ся, що се вже кінець бійки. Не можна було ніяк зрозуміти заради чого турецькі командири тягали своє військо, заради чого кілька москалів їхніх поклало своє житє. Виходило, що баталїон нарочито був виведений з Требіння заради того тільки, щоб наші музики протрубили їм на їхніх же трубах національний гімн. Мимоволї спадало на думку, що вся стрільба на протязї шести годин, всї жертви, були роспочаті турецьким начальством з єдиною метою мати привід скомпонувати реляцію про велику перемогу їх бата-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

льона над силою силенною герцеґовинських інсурґентів та, одіславши ту реляцію до Константинополя, сподівати ся потім нагород та чинів. Не зробивши нічогісенько на користь свою з військом, що все ж таки складало ся з 1500 душ і виступило проти 650 — 700 чоловік інсурґентів, вони тільки осоромили себе в очах наших і дали право нам святкувати перемогу наших „банд“ над реґулярним військом.

Коли турецькі „табори“ одійшли геть, наші воєводи рушили до давнього місця, кожний з своєю четою окремо. В кожній ґрупі було по кількох ранених або вбитих і „побратими“ несли їх на плечах. За-для тяжко поранених така переноска аж до Кастельново кінчала ся по більшій части смертю і тільки легко контужені могли подякувати своїм братам за таку ласку, проте жоден Герцеґовинець не погодив ся б ні за що в світі покинути свого брата навіть мертвого на полі брані і не порушив би традіційного звичаю, як би важко не прийшло ся йому у дорозі по горах та скелях з мертвим братом на плечах дряпати ся. Найстрашніше за-для побратима, як і за-для родича всякого убитого Герцеговинця то операція над носом. Попустити, щоб Турок одрізав ніс побратимови, чи родичу, — то осоромити і себе і брата. Недостачі ж спорсменів на таку операцію ніколи не має. Так як за версту од того місця, де складали ми перші барікади і де почала ся бійка, ми спіткали Любибратича з італійськими волонтьорами. В його четі був і мій знайомий з Одеси. Довідавшись де і як пробував Любибратич під час сеї останньої події я враз змінив свій погляд, на Любибратича і зрозумів, що порада його мені йти туди, де стояли вючені коні і де він, як виявило ся, пристояв весь час без всякого діла, виникла не через самий жаль до мене та турботу його за мої підбиті ноги. Незабаром я мав нагоду переконати ся в його щирости до мене; найпаче, коли перечитав в одній дальматинській ґазеті справозданнє про сю бійку нашу з Турками. Опріч того, що перемога наша була занадто розмальована та побільшена, там ще оповіщало ся, що Любибратич був на чолі всіх інсурґентів під час сеї події, та що турецькі табори були тоді в кінець розбиті, коли він „з звичайною звагою своєю та сміхом спустив ся з інсурґентами своїми в долину і накинув ся на ворогів з ятаганами“. Вище я цітував звістку російської ґазети про подію, таку ж неправдиву, як і ся дальматийська. Прочитавши сї кореспонденції, я зрозумів через віщо Любибратич так ласкаво радив мені поберегти свої ноги. Йому було б неприємно звичайно, коли б хто не будь спростував ті кореспонденції. Я один міг се зробити, а він всїми засобами добивав ся, щоб я був подалї од всяких подій.

Повернувшись до свого стану Герцеговинці та Чорногорці розіклали зараз вогнище, почали варити „чорбу“. Пеко Павлович та другий отаман чорногорської чети — Миня запрохали мене до свого таганку. По-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ки юшка укіпала, ми запалили люльки. Повелась весела та жвава балачка про ріжні пригоди сьогоднїшнього дня, „з великою додачею всяких гострих словечок, юмору та жарту, на зразок наших українських балачок. Кілька разів до нас надіходили та переривали нашу балачку щасливі „тріумфатори“. Вони виймали з кишенів своїх пакунки, розвертали нам одрізані турецькі верхні губи; вуси на губі свідчили, що ніс належав дійсно мужчині, а не женщині. Ніхто не питав тріумфаторів як і де одрізав він той ніс: чи у того ворога якого він дійсно сам убив чи у аби якого мертвого Турка, що трапив ся випадково на дорозї.

Виїхавши з Лубень, я все простував на схід, все немов наближав ся до гнїзда цівілїзації, досягнув майже самого осередку її, і ось несподївано опинив ся біля огнища в „тріумфаторів“! Здавало ся, що я виїзжаючи з Лубень, якось помилив ся, сїв не в той поїзд, поїхав в протилежну сторону, подалї од всякої цівілїзації. „Слава! Vivat! всїм тим цівілїзаторам, що тримають в руках своїх долю европейських народів“. —мимоволї вирвало ся з уст моїх. Де які простосердні тріумфатори приняли сї слова мої за хвалу собі і почали мене дякувати, обіймати та цїлувати.

Тим часом наш обід поспів і ми взяли ся за ложки та присунули ся до таганка. Насамперед витягли козине мясо і розрубали його ятаганами на маленькі шматки. Можливо, що „чорба“ була дуже добра, бо на сей раз поклали силу цибулї, яка напевне перебила дух козячого мяса, але виставка носів перед самим обідом зробила на мене таке вражіннє, що я вже не міг нїчого їсти, опріч турецьких галетів. На протязї обіда пили червоне вино і сказано було немало промов та співів. Найпаче здивував мене хист сїх диких горців до експромтів. Де які з них були такі складні, розумні та гострі, що напевне не одинби з славетних промовців на бенкетах наших позаздрив-би сїм імпровізаторам. Між иншим дістало ся хвали на мою долю. Спочатку я не розумів, чим властиво я здобув від воєвод ласки; потім менї сказали, що воєводи поставили менї на великий плюс те найдуще, що я переходячи од барикади до барикади, виправляв ся на весь стан і те що коли пересували ся наші ряди наперед, я біг з ними не схиляючись.

Ще коли сїдали обідати, одному не постачило місця біля таганка. Він одійшов на хвилину гень осторонь; потім приніс якусь-то деревяну миску з довгим держалном, насипав з таганки туди чорби і сїв позад нас обідати. Коли було досить вже вилито вина і сказано досить промов, один Чорногорець з нашого гуртка, обернув ся несподївано до його швидче крикнув, нїж мовив: „О, Риста, утѣшь“. Тодї той в ту-ж мить вивернув остачу чорби з своєї миски, повикидав геть шматки картоплї та цибулї, що поприставали до її денця, перетягнув через миску і через

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

все держално струну — шнурок, зсуканий з кінського фосту, взяв в другу руку круглий смик на зразок маленького дитячого луку і став водити ним по струні. Після коротенької модуляції він заспівав речетатівом думу про Марка Кралевича.

І в мить счухли всї балачки. Не обридло Славянам і не обридне ніколи слухати своїх бардів, бо в піснях їх і славна історія давнїх часів і жаль за минулим, і скарги на теперішню долю і обіцянка визволення зпід турецької неволї та національного відродження.

Звичайно, далеко не всї піснї цїлком історичний матеріал, не всї згадані там факти цїлком правдиві: народня память де чого не вдержала, народня фантазія де що занадто помережила, проте пісня сербська—то все-ж таки міцна нитка, що звязувала завжди Серба з його минулим і виховувала з його свідомого патріота. (Другим націям треба дуже в сьому заздріти Сербам). Весь скарб творчого ґенїя народнього тут пильно бережеть ся, і народови, що не має ніякої духової втїхи нї од науки, нї од штуки, нї од дїйсного життя такої спадщини нї що не може замінити. Та чи може і дати наука або штучна фантазія образ людини, рідніїйшій та чистїйшій за Марка Кралевича? Як щиро оберегаєть ся ся спадщина може почасти ілюструвати один випадок в Білграді, свідком якого був Мекензі. Якомусь-то нїмецькому історику образ Марка Кралевича не давав їм спокою.

Він поклав собі зірвати з сього народнього героя ореол ідеала і зважив ся виставити його в пєсї не в тому традіційному образї в якому він скристалїзував ся в памяти Славян, а в тенденційному освітленнї якогось-то історичного матеріалу. Оголошеннє історичної пєси зробило сенсацію, народ заповнив театр: найбіднїші не пожалїли грошей—пішли. Поява на сценї кожної дієвої людини вітала ся гучними оплесками, але коли вийшов Марко Кралевич в образї несимпатичної людини, прості серця зтиснули ся тяжким болем, безмежним жалем до опащикованого Марка і замість крику, галасу та свистків, в театрі стала сумна тяжка тиша, як поміж несподївано скривжених та ображених людей. Пісня кінчала ся, а глядачі ще надїяли ся, що автор тільки на час затеменив образ героя, але що ось-ось Марко зробить щось на сценї велике, героїчне і покаже себе таким, яким він малюєть ся в піснях та думах. Але упала в останнє завіса, і чиєсь серце не витримало: чийсь-то грубий голос повний відчаю безмежної туги крикнув на весь театр: — „Нї! нї! Не правда! Марко не зрадник. Нї!“

Найкращим-же скарбничим всього історичного богатства Славян був і єсть гусляр. Без допомоги гуслї напевне весь епос не додержав ся б памятю народньою в первістний чистотї і багацько де якого матеріалу історичного роскидало ся б, переплутало ся, коли-б він не був уміще-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ний в рямки рітму, коли-б не вилив ся в тонічну форму, якої не здодали пощербити десятки поколінь.

І творчий ґеній народа не заснув і тепер: всї сучасні події, що мають хоч аби який звязок, з його долею, народ сербський увіковічує в циклї новітнїх пісень. Так напр., бійка на Муратовиці, в якій довело ся і менї приняти участь і яку ми, волонтьори вважаємо за саму найзначнїйшу подію за весь час повстання, відбула ся в перший половинї 1876 року, а в другій половинї сього року я вже чув складену пісню гусляра про сю подію. Нїчого подібного немає у нас. Майже піде на Українї не почуєш історичної піснї од народа, тільки хиба кобзар десь на ярмарку проспіває думу, але тепер і репертуар кобзарів значно поменьшав. Памятаю, як радїло київське громадянство, відшукавши кобзаря Вересая, як воно радо вітало його в Київі. Його возили, як велику дивовину, в Петербург, там збірали ся заради його цїлі засїдання знавцїв народнього епосу, істориків. Народ наш знає тільки те, що оповідали батьки і не далї, як дїди і памятають тільки оповідання про ті події, що трапляли ся в їх околиці. Навіть такі бучні, великого значіння, недавні факти, як остання війна Турецька не залишила нїякого слїду в народній памяти. Тільки один раз довело ся менї чути, як співав солдат, повернувшись з сїєї війни пісню про якусь „чашу“. Кожна строфа сїєї піснї кінчала ся приспівом „вра!“ „вра!“; але змісту її годї було добивати ся, бо солдат сам нїчого не розумів, і не цїкавив ся нї краплї розуміти. Та й не дивно. Народ, якому увірвали всякий звязок з минулим, не може мислити себе, як оремим національним цїлим; він не чує ґрунту під ногами і не цїкавить ся тим матеріалом, з якого будуєть ся його майбутня доля.

Пісня, що співав Рісто, про Марка Кралевича, співаєть ся як я переконав ся потім, скрізь однаково. Як за для Герцеґовинця так і задля Чорногорця Марко однаково чистий ідеал, втїлений образ всїх найкращих моральних рис славянських героїв. Він слухляний, звичайний син, він щирий гостинний до заїзжої людини; він приятель всїм нещасним, всїм слабим, всїм скривдженим; він любить дїтей маленьких; нарештї, він заступник і дзвірів безгласих. Його девіз далеко кращий за девіз, що прирозумів Бісмарк за-для себе: — „Марко Кралевич не перед чим не затрепеще опріч як перед Богом та перед правдою“. Я міг думати, що пісня та призначаєть ся нарочито за-для мене, щоб знищити тяжке враження од виставки носів турецьких та думою про високо гуманного героя свого довести менї, що носи ті не є наслїдок хижої вдачі Сербів, а є тільки традіційний звичай, мотів якого губить ся в далеких часах сумної та крівавої історії сього безщасного народу.

Через два днї Миня та Пеко Павлович з Чорногорцями попраща-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ли ся з нами і подали ся до чорногорської межі, а Зубчанські Герцеговинці та ми, волонтьори, зістали ся на кілька день на місці.

У ночи линув дощ, як з відра. І ми мокли всю ніч біля погашеного вогнища; дахи з всїх куч були попалені і ніде не було ніякого захистку од дощу. Спочатку Герцеговинї ховали ся під струками, а волонтьори під резовими плащами, але коли почав ся холодний, різкій вітер, сї всї покрівлї не пособляли нічого і ми поклали сидїти на місцї та сподївати ся сонця. З сходом сонця розгодинили ся. Ми кинули ся тодї роскладати вогнище. Але се не так легко було зробити і перейшов не малий час, поки зайняло ся мокре дерево та поки ми нагріли ся.

Незабаром рушили Зубчане до дому, а за ними і всї Герцеговинцї. Поклали вони розійти ся раз через те, що не можна було ніяк сподївати ся швидко нової бійки з Турками, а вдруге через те, що провіант весь вийшов, треба було зробити, поки був час, нові запаси. І як підходили ті інсурґенти, рушаючи до дому, на наших українських косарів, що взяли ся десь далеко од села косити траву! Так само беруть вони собі харчі на кілька день і поївши запас, навідують ся знову до дому за свіжим хлїбом. Така війна, звичайно, обіходить ся народови далеко дешевше, ніж всяка, роспочата, не иншим народом війна: вона обходить ся так дешево, що ми, европейцї—не балканські Славяне —не можемо собі того мінїмума і уявити.

Вслїд за інсурґентами поклали і ми, після коротенької ради вернути ся у Суторино. Туди прибуло тим часом ще кілька десятків волонтьорів. Більшість їх була інтелїґентні Чехи, там було теж кілька Італїйцїв і два моїх земляки д. Г. та д., Н. обидва з Одеси.

Але сї нові волонтьори не побільшали нашого війська, бо майже таке число і волонтьорів вибуло з нашого табору: де хто так подав ся додому, де-які так тяжко занедужали на ревматизм, що Кастельновські лїкарі не надїяли ся вилїчити їх. Перша найголовнїйша моя власна справа була, як тільки я увійшов в Суторино—се позбути ся паразитів, які завели ся у всїх нас за час пробування в горах не тільки в сорочках, але навіть в верхній одїжи. Ся гидотна мізерія була, як потім я переконав ся — власне найтяжшими нашими ворогами. Вони отруювали нам всї хвилини нашого спочинку, не давали спокою у ночі. Иноді до самого ранку гризли наше тїло і тільки на світанку — чи то вони втомившись слухали, чи то ми втомившись боротьбою переставали відчувати муки та засипали.

Не подавали вони про себе звістки тільки тодї, коли ми дряпали ся на горах і ми иноді справдї схоплювали ся та починали робити моціон, аби хоч на хвилину позбути ся тих мук. Походило не мов ті

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

паразіти були у спілці з ворогами і нарочито знесилювали нас. Скинувши з себе все і закинувши геть всю білизну взявши, добру купіль та перемінивши всю одежу, в той-же день, я виготовав ся добре спочить і тілом і душею. Одже ся рожева мрія моя була несподівано затуманена неприємним інцідентом. За день як ми увійшли в Суторино, до мене прийшло два дуже стурбованих Італійців. Вони прийшли до мене нарочито, щоб висловити од свого імені і за всїх инших своїх земляків свій великий жаль та великий докір, мені за те, що я начеб-то пустив по Костельнову погану славу про їх: нїби-то вони Італійцї не приймали участи в останній події з Турками, а „почивали собі" гень далеченько од поля брані. Вони знають напевне, що росповсюдив таку брехню один з тих двох Русів, що були там, а позаяк другий рус д. В. був тодї в їх рядах, вони сміливо нарікають на мене. Перед тим саме мене одвідали два сербських волонтьори і як раз переказали сю саму чутку. Позаяк вони назвали і добродія, що перший пустив її, я накинув заразже шапку і попрохав Італійців йти за мною в Кастельновський славянський комітет. На щастє моє тут ясно і катеґорично сказали Італійцям, що звістку сю подав як в Комітет, так і приватним людям д. В. мене-ж досї нїхто з членів Комітету у вічи не бачив. Ся брехня та незаслуговане пащекуваннє Італійців були менї цїлком незрозумілі. Опріч того, що оголошеннє аби якого дефекту або провини під час боротьби волонтьорів тільки перешкоджували справі повстання, а не пособляли їй всякому хто був при више згаданий бійцї відомо було, що Італійцї через маленьке число свого отряду і через те, що не знали зовсїм місцевої топоґрафії, ще не складали тодї з себе окремої чети, і всякому теж добре відомо було які з Італійців були по всяк час щирі, та сміливі вояки.

Ранїйш я вже казав, що повернувшись з Зубців до Суторино ми спіткали там нових волонтьорів. Тепер їх знову прибуло чимало. Хто вони були, по більшости ми не знали.

Поклавши собі нїколи не таїти ся од нових помічників своїх нї в чім та отверто оповідати як про недостачу нашу, так і про все лихо партізанської війни, ми разом з тим нїколи не цїкавили ся їх біоґрафією і, на зразок наших запорожців, не допитували ся нї про його родину, нї про його громадяньке становище, нї про його достатки. І така тактика дала чудові наслїдки. Шпіонів ми не мали рації бояти ся, як не боїть ся і голота злодія, засипаючи під одкритим небом, отверте слово наше уберегло нашу чету од всїх тих людей, що пристали-б до нас через непорозуміння і потім, у горах, давали-б нам зайвого клопоту. Багацько волонтьорів, довідавшись од нас про дїйсний стан речей, вертало ся враз до дому, де які одначе відмовившись пристати до нас,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зоставали ся все-ж таки в Суторино і титулували себе волонтьорами. Вони посправляли собі роскішне убрання Чорногорців і важно похожали в йому по Суторино; людям на сміх. Найпаче глузували наші гарібальдійці з одного земляка свого — ґрафа, прозвища якого я тепер неможу пригадати. Він закрасив чорногорське убранє голубою стьожкою якогось-то італійського ордена і Чехи величали його на глум „високопревосходительством“, ми-ж всї мусили тільки жалкувати на його, бо через тако „волонтьора“ зменшилась до нас віра господарів міан та кафанів і нам стали менше у набір давати. Число людей що не бояли ся нїякого лиха і щиро спочували повстанцям все-ж більшало з кожним днем. Нарештї волонтьорів набрало ся стільки, що зоставати ся „за гостей“ далї не зручно було, а треба було складати окремий отряд та дбати самим про свої потреби. Герцеґовинцї та Чорногорцї витративши харчі, вибирали таку хвилину, коли безпешно було покинути чету і йшли за хлїбом до дому. Ми-ж могли добувати собі все потрібне нам тільки з славянських комітетів; але як я казав ранїйш, комітети ті мали змогу надїляти харчами чи вояцькими припасаки тільки тих волонтьорів, що не заходили далеко в гори. Виходило, що ми повинні були становити ся окремим табором, блище до Суторино, або Кастельново. Позаяк ініціатива бійки, наперекір туркофільським кореспондентам, що впевняли громадянство, нїби-то турецьке військо тільки те й робить, що бантежить повстанців, належало завжди інсурґентам, а не Туркам, і нас завжди заздалегідь могли оповістити коли йти в гори та де прилучати ся до других чет, ми відрізнившись в окремі чети, нїчим не шкодили справі. Одже ми мусили все-ж таки обібрати собі окремо отаманів. Італїйцї обібрали собі ґрафа Файелу, — решта-ж, що склала собою інтернаціональну чету обібрала того самого майора цїсарської служби Венґерця Ковача, про якого я ранїйш згадував.

А тим часом заклопотана та налякана дипломатія Росії, Ґерманії та Австрії вже обміняла ся думами та порадами і доручили угорському мінїстру закордонних справ — ґрафу Андраші швидче проєкт реформ на користь герцеґовинської раї. Андраші виконав швидко сї доручення; імператори спільних Держав ухвалили ноту, треба було тілько післати її портї. Але сього останнього і найголовнїйшого дїла нїяк не зважували ся зробити добродїйні заступники герцеґовинського раї. Кров лила ся, тиждень за тижднем, цїлими місяцями тягли ся днї великого горя та лиха, а гуманні дїпломати все соромили ся збентежити спокій Абдул-Азіса та зачепити амбіцю його. Замість дїйсної, реальної допомоги держави знову пробували замовити кров славянську турецькими обіцянками. Держави немов не розуміючи, не добачаючи нїчого любісенько грали ся, як в мяча проєктами реформ, то пересилаючи їх султанови, то

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

беручи їх знову назад, за для нового перегляду, нових додатків або змін. Інсурґенти ще дуще замислились: вся доля виходило, залежала цілком од справи сього повстання. На щастє раїя свідомих, щирих волонтьорів стало прибувати більше — відділ Італійців, і другий — інтернаціональний побільшувались з кожним днем. Одного разу, коли я повернув ся з Кастельнова куди я часто одлучав ся по ріжним справам, мене оповістили, що за час моєї подорожі трапило ся якесь непорозуміннє між волонтьорами інтернац. відділ та Ковачем і що волонтьори обібрали за свого отамана мене.

Честь була велика, але відповідальність ще більша.

ГР. ЧУПРИНКА.

Творчі Хвилї.

Я не знаю рівноваги —
Гармонїйности тупиць,
Де нема святої згаги,
Нї горіння, нї одваги,
Нї глубоких таємниць.
Я вітаю бурі-грози,
Як грюкоче в небі грім,
Я люблю палкі морози,
Як скріплять од льоду лози,
Як діброви криє дим.
Там, де вітер жовтим листом
Грав ся мляво в осени,
Там сріблистим променистим
Блисне бісером — намистом
Снїжний холод росписний.
Де в морозах розіпнеть ся
Білий килим завірюх,
Там під сонцем розпочнеть ся
В дивній силї розіллєть ся
Животворний юний рух.

Вічно люба, вічно мила
Зміна стадій і картин
Там — де дивна мила сила
В творчих чарах поновила
Пережитий нами тлїн.
Будуть серцю до вподоби
Хвилї всїх переживань, —
Як без жаху і без злоби
Розгадає ріжні доби —
Зміни щастя і страждань.
Так не знайте ж рівноваги —
Гармонїйности тупиць,
Де нема святої згаги,
Нї горіння, нї одваги,
Нї глубоких таємниць.
Вільні мрії легкокрилі
Зносять вгору смілий дух, —
Він буяє в гордій силї
Там де ходять снїжні хвилї
Бур і злісних завірюх.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В. ВЕЛЕНТИЙ.

З приводу смерти Івана Бондаренка.

Сумна звістка про самогубство Івана Бондаренка спіткала мене в далекій мандрівці через довгий час після того, як счинила ся катастофа. Викликала невимовний жаль і вкупі з тим на початку цілковите здивуваннє: що скоїлось, що надломило ся в молодому ще житті, яке утворювало при тому певні вселюдські цінности? що пхнуло його до такого занадто завчасного, такого недоладного краю?

Почутє самоохорони всякого здорового соціального орґанізму повинно примушувати нас зупиняти пильну увагу над кожним таким фактом, що штовхає до загину найбільш цінні його одиниці, відшукувати походженнє того факту, щоб придбати змогу тим певнійше провадити боротьбу за кращу будучину.

Особисто я небагато знав Івана Бондаренка. Але може і поверховий нарис де-яких суспільних обставин одної частинки його життя додасть якусь рису до вияснення причин його сумної загибели.

Коли мої згадки зупиняють ся на Іванови Бондаренкови, в моїх уяві малюєть ся русявий хлопчик з трохи кучерявим волосєм, з кругленьким обличчєм у ластовинні, з гарною, як у дівчини, ніби соромливою усмішкою, з веселими, променистими очима. Се — ґімназист старший кляс Ніжинської ґімназії, яку ми вкупі з ним скінчили в 1891-му році. В нашій клясі він був трохи чи не наймолодшим. Його поводіннє, і зовнішний вигляд, і одіж свідчили про те, що він, мабуть, вийшов не з кола пануючих верстов. Не був ґімназистом прикладним на погляд наших педаґоґів, але маючи не аби які природні здібности, рахував ся одним з найкращих учнів в нашій клясі. Перевів ся в одну з старших кляс нашої ґімназії з далекого півдня і видимо на початку почував себе тут дуже самітно, але досить швидко призвичаїв ся до місцевого ґімназичного товариського життя і ассімілював ся.

Під час перебування нашого в ґімназії панувала в суспільному і політичному житті найінтензивнійша задуха реакції. Ґімназія наша рахувала ся зразковою і мала назву: „Образцовая классическая гимназія при Историко-филологическомъ Институтѣ графа Безбородко“. Сї два фактори — реакція і нарочита „образцовость“ клали своє певне тавро на все наше ґімназичне життє.

Досить сказати, що зо всього „образцоваго“ подаґоґічного персоналу ґімназії у нас в старших клясах був один тільки вчитель, до якого ми відносили ся з де-якою повагою і якого не рахували своїм щирим

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ворогом... Се був дуже молодий вчитель латинської мови, який привертав нас до себе своєю безпосередною правдивістю і якоюсь шляхетністю в поводженню з нами. Але, як вихованець Ніжинського історико-філолоґічного інстітуту, він був людина чудернацько поламана в розумовому і взагалї духовому відношенню і з цілковиво реакційними поглядами. Один час він у нас був „классным наставникомъ“ і бібліотекарем ґімназичної бібліотеки для учнів. Раз, памятаю, я попрохав його дати менї якусь книжку по природознавству: „Ах, уж эти мнѣ естественники!..“ скривив ся він „ви брали би лучше вотъ военные разсказы, что ли...“

Певно, за свою „образцово“ — інстітутську бездоганність він досить швидко одержав учительську посаду у великому містї і незабаром був призначений інспектором ґімназії. В часи революції він вславив ся пропагандою кієвлянніського піхнїзму серед ґімназичної дітвори (Див. „Шершень“ 1906 р., ч. 2). А се був у нас найкращий з учителїв. Що ж там уже згадувати про инших...

Життє нашої кляси чевріло серед неможливої реакційної затхлости, якої ми, ґімназисти, й самі тодї свідомо не відчували і не дуже якось помічали. Жадних здорових духових інтересів, жадних живих, скільки будь ясних поривань до чогось прекрасного, світлого... Єдине оживленнє вносили товариські бенкети з випивкою, співи, карти... та й то — серед одної частини кляси.

Все ґімназичне життє наше проходило в постійній боротьбі з загальним ворогом — ґімназією і учительством, в боротьбі дрібній, досадній, деморалїзуючій і руйнуючій незміцнїлі юнацькі істоти. Постійні нальоти учителїв на „общія“ і навіть приватні кватири учнів, учительські труси, вислїджування, винюхування і т. д., і т. д., Був у нашій клясї навіть спеціяльний „шпик“ з наших же таки товаришів...

Намагали ся виробити з нас окремих одиниць нїякими спільними інтерссами не звязаних, утворити автоматів, напханих єдиною певною тенденцією, слїпих в оточуючому життї, бездумних.

На зразок „образцовой“, педаґоґічної методи, яка панувала у нас приведу один випадок. Якось два учнї з нашої кляси на підпитку вчинили, не памятаю докладно який, досить невинний бешкет. Наш „шпик“ через щось прогавив, і начальство нїяк не могло довідати ся: хто саме вчинив? Клясї було оповіщено: як не буде виявлено винуватцїв, то всїм учням поставлять в наступаючій четвертї по 4 „за поведеніе“. Ваганнє у нас потягло ся щось з тиждень, чи більше. Де-хто стояв за те, щоб виявити, де-хто — проти. Більшість кляси навіть не знала, хто вчинив бешкет. Врештї — не виявили. Мали по четверцї.

Спільного духового життя у нас не було нїякого. Тільки де-хто з нас уривками знайомив ся з страшенно „запретними“ Глїбом Успенским, Шелєром, Пісаревим, Чернишевским, Добролюбовим, Шелґуновим

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Про національне українське освідомленнє нема чого й балакати... Більшість учнів нашої кляси були походженнєм Українці, розмовляли про між себе ламаною напів-українською мовою, співали, переважно українські пісні. Український природний ґрунт, звичайно, відбивав ся на нас цілком стихійно. Але української національної хоч би якої свідомости не було жадної ні у кого. І навіть рідко хто з нас читав що небудь з Шевченка.

В такій атмосфері пропливло наше ґімназичне життє... Скінчили. Одержали „аттестаты зрѣлости“ і розбрели ся кожний окремо хто-куди без жадного майже розумового багажу, без жадного зацікавлення до суспільного життя, з туманно зазначеними мріями про невідому вищу освіту та університетське, студентське життє. Більшість з нас опинило ся по ріжних університетах. До виховання в Ніженському історико-філолоґічному інституті, не вважаючи на всі матеріяльні вигоди і перевагу, яку він давав своїм вихованцям і в межах самого інституту, і по його закінченню, і не вважаючи на те, що педаґоґи наші радо намагали ся привернути нас до вступлення в сей інститут, а, може, почасти, й через се останнє, ми відчували напівінстінктівну огиду й призирство, і мало хто з нашої ґімназії поступав у се „высшее учебное заведеніе“...

Перша половина 90-х років — час першого світання серед суспільства по великих центрах після непроглядного мороку реакційної ночи 80-х років. По університетах нас обвіяло трохи свіжійшим повітрєм. Студенство, звичайно його більш здорова частина, починало орґанізовуватись. Повставали орґанізації самодопомоги земляцтва, виникали гуртки самоосвіти. Прокидала ся помалу боротьба, на початку в межах чисто академічних, проти темних зусиль реакції. Відбували ся сходки, зїзди...

З Іваном Бондаренком ми зустріли ся років через 2 після скінчення ґімназії, на літніх вакаціях у Ніжині, який він переїздив, подорожуючи на південь: скільки гарячих розмов, скільки палких мрій!.. Життє ясними промінями осяяне, виблискуючи розмаїтими фарбами, іскрило ся, било свіжим джерелом із усієї істоти завзятого юнака, яким став під той час Ів. Бондаренко.

Чужі одно одному на протязі років спільного ґімназичного пробування, ми за кілька годин дуже зблизили ся, і жаль було тоді так швидко розлучати ся...

Звичайна річ, темою наших дум і міркувань були загально-світові питання (які могли буть иньші у двох молодих студентів, що покоштували роскошів свідомого життя!)... Але в обсягу національних ідей взагалі та українських зосібна у нас обох ще тоді було порожнє місце, і національного питання ми не торкали ся зовсім, бо й не знали його й чувати про нього в ті часи по наших університетах нам не доводилось.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Після того я вже ніколи не бачив І. Бондаренка. Але думка моя й спогад часто зупиняли ся на мрійно-світлій постати того молоденького юнака, яким довелось його побачити під час студенства. Чув через де-який час, що після одного з студентських вибухів у Московському університеті І. Бондаренка було викинуто відтіля. Чув потім, що він знов був вступив до університету... А далї довгий час Бондаренко зовсїм зник з меж мого обрію.

Українське національне питаннє з періоду несвідомо-стихійного стремлїння до своєї нації перейшло в питаннє, яке глибоко почало цікавити мене уже після скінчення університету. Тиняючись по ріжних усюдах, я опинив ся якось на земській службі в одному другорядному південному місті і тут серед невеличкого гуртка інтелїґентів-Українців почув знову про Івана Бондаренка. Про нього оповідало ся, як про розумну, освічену людину, молодого чимало обіцяючого ученого, і як про національно-свідомого Українця. Страшенно хотїло ся знову зійти ся з ним, знову поміняти ся думками, подїлити ся багато чим з пережитого. Страшенно цікаво було довідати ся, яку еволюцію відбув, що пережив і передумав колишнїй ґімназіяльний товариш, поки дійшов до переконання необхідности національно-обґрунтованого світогляду. Але все не трапляло ся нагоди... Піймавши його знов у межи свого виднокругу, час від часу мав про нього які-небудь звістки. Не що давно він навіть заїздив на моє постійне мешканнє у Київі, але під час мого перебування в мандрівцї. І я був певний, що незабаром доведеть ся таки з ним де-небудь спіткатись. Отже не довело ся...

Молоде ще дерево зломило ся, не давши тих паростів, яких з такою певностю від нього можна було сподїватись. А я чим глибше вдумую ся в те, що трапило ся ні хвилини—не вагаю ся віднести сю гірку втрату на карб все тієї-ж заклятої російської дійсности, в якій одно з видатних місць займає наша середня школа, яка дає нам дуже мало позитивного, але так багато марнує свіжо-молодих юнацьких сил, що не зрідка їх уже не вистачає для сталого провадження боротьби у дальшому життї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

П. БОГАЦЬКИЙ.

Камелія.

Завтра день її ангела... О, чудово!.. Завтра значить легко, без жадних турбот і страждань взнаю я її, розгляну добре її серце, її думи, настрої, словом, завтра я нарешті прочитаю таємницю її душі і впевнюсь: чи пан, чи пропав я.

В неї завтра свято... Свято, і значить душа її одірветь ся од землї, забуде її мізерію та знесеть ся у високости радости, щастя і раювання. Вона стане прозорою і чистою мов повітре раннею осїню, обмиеть ся, мов свіжою росою, і весела, запашна, стане чулою і буде обзиватись на кожний звук мого серця.

Завтра я розрубаю наш вузел, завтра я взнаю все, а менї допоможе свято... Безперечно, бо в сей день нехотячи, станеш та оглянеш ся на довгу путь позад себе, згадаеш з приємністю щасливі хвилини та замислиш ся над будучиною. А згадає вона минуле своє — згадає й мене, бо я дав їй найбільше яскравого, найбільш памятного. Погляне в таємну далечінь будучини і знову таки повинна-б подумать над нашою довгою страдницькою повістю...

Завтра, завтра або гимн, або requiem...

Але треба свято її прикрасити й зовнїшне по-святочному. Щоб кожна хвиля дня приносила їй радість, щоб вона була настроєна урочисто, щоб почувала себе щасливою, щоб згинула навіть можливість замислитись чорною думою... Треба вгадати її бажання і задовольнити їх, щоб вона могла тільки сказати: ах, яка я сьогодня щаслива!..

Так!.. Гаразд...

Вона дївчина. Двадцать перший їй минув... Чогось не можу я уявити дївчини без квіток. Правда, час дївування, то єсть весна молода життя. А яка вона без квіток?..

І так, квіток!.. Квіток цїлі пучки, у вінках, у горшках, у кошницях... Білих, рожевих, червоних і ще, ще... Ріжних... Щоб в очах стояло море фарб, щоб маячіли ріжні тони, ріжні комбінації їх... Щоб у кімнатї стояв аромат квіток перемішаний, мов у багатім саду, щоб він пянив голову і радував серце... Щоб вінок на голові був, бутонєрка на грудях, кошниця на столї між нудними лекціями, горшки на вікнах... О, се буде гаразд!.. Мов у Флори на святї...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

До квіток треба додати ще ріжних річей... Взагалі, треба можливо ріжноманітних річей послати, бо вони будуть свідчити про широке коло потреб її натури, які наче підгледіли у неї її знайомі. Далі, се викличе буйну радість, що має вона все, що наче всї її бажання задоволенені... А головне втїшить те, що її багато людей любить і памятають про неї, коли згадали в сей день...

Так до роботи ж!.. Ідея гарна. Але треба всї речі послать, „од невідомого“, бо кому того не знати, що в кожному презентї чималу ролю відограє інтриґа. Зараз: хто прислав; чому то він прислав; чом сю річ, а не другу яку, та чи не має вона якого особливого значіння. І ще цїлий рій запитань встануть зараз перед нею і зацікавлять та приємно замучать її...

Зайшов я в маґазин тропічних рослин. В ніс вдарив запах цвітучих квітів, а в очі впали високі листаті пальми, гарно підстрижені цитрини, померанчи... Багато ріжних... Я ходив між ними з гарною панночкою, яка була моїм провідником у сїм лїсї і моїм навчителем. На кожнім кроцї запитання їй і пильний погляд. Так!.. Я оглядав кожну рослину пильно і старанно. Так, наче в давнину на східних базарах живого товару розглядали молодих невільниць. Моє око нахабно оцїнювало постать красунї, заглядало їй у вічі, білі зуби, а руки досить делїкатно торкались її пишних форм.

Як багатий патріцій, в кишенї, якого було повно золота, я сміло переглядав рядок квіток і рослин, запитував їх цїну і не соромлячись ґанчував їх. Далеко, у кутику око моє помітило гарненьке деревце. Височенька, гарна корона з досить великими, темно-зеленими, наче полякерованними листками. Гілочки були вкриті великими червоно-рожевими квітками та пупяшками. Воно менї подобалось своєю холодною, гордою красою, вразило силою впливa і зачаровання. Як красуня одалїска, воно вабило до себе і покоряло.

— Осе, прошу дати менї...—звернув ся я до панночки, не називаючи свою чарівницю-красуню.

— Отсю камелїю? — перепитала вона мене.

— Так. Прошу оту камелїю.

Я промовив назвище квітки не твердим вже голосом. Почувши її назвище од панночки менї зразу стало якось наче лячно. Чогось затремтїло моє серце і стиснулось боляче. Я наче вже бачив в нїй якусь пересторогу, наче вона була менї сімволом чогось неприємного, що ще прийде, що буде незабаром. Але се почуттє було слабке і не глибоке. Я швидко переміг його в собі та ще раз попрохав одкласти менї камелїю...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Замовив я ще кошницю з ріжними квітами, вибрав три квітки туберози, пару хризантем. Сніпок червоних гвоздик, а також білих троянд — Снігових королев... Росписав коли що послать, дав адресу, попередив, щоб не було ярликів маґазина, щоб не одним чоловіком посилали, взагалї, щоб було все втайнї. Заплатив гроші й вийшов.

Йшов по улиці, а образ камелії холодної, суворої, зеленої красунї стояв перед моїми очами і мучив якоюсь таємницею. Я почував, що вона наче оживала і своєю особою впутувалась в наші відносини, затягала їх якимось сумним флєром, наддавала їм тон журби та безкраїх страждань! Якийсь страх невідомий, просто містичний охоплював моєю істотою і тряс моєю душою.

Але через якусь хвилю розсудок поборов його і я нагадав собі, що моя робота ще не скінчена. Тай справдї! Коли квіти могли бути прислані од двох її знайомих, то треба ж, щоб і другі не були гіршими од людей.

Я зайшов у маґазин скульптурних річей. Але не штука заплатити гроші, а штука вибрати річ, щоб вона була і до смаку і відповідала свому призначеню. На полицях стояло сила ріжних фіґур, античних богинь, бюстів відомих людей, так собі цяцянок і все то тонкої, артистичної роботи. Що взяти?.. Очі любують то ту, то другу річ, а спинитись все не можеш на чому-небудь одному. Але нарештї стало соромно так довго вибирати і я хотів взяти яку-небудь статую. І тодї ж я вгледів „Ромео і Джульєту“... Копію роботи Родена... Постать Джульєти, наче сімвол її глибокого кохання, хвилював мене. Менї здавалось, що нїчого кращого і більш до речі я і знайти не міг. Мармурова, з аршин високости, артистично виконана вона могла бути приємною прикрасою кожної вітальнї. Я втїшив ся сим і пішов далї.

Зайшов у маґазин меблїв. Тут купив туалетний столик з чудовим люстром. В стилї модерн, з білого ясеня, дуже оріґінальний рисунок — все се теж могло зробити вражіннє...

А потім, ну, потім купив те без чого не буває солодко на кождім святї... Цукерків, ріжних цукерків, цїлі гори... Фруктів... ну, всього, що вважав необхідним.

Все заказав на завтра і радий, що зробив все гаразд хотїв йти до дому, але згадав, що необхідно щось послати од свого імені, гласно, і тодї тільки вона повірить, що все останнє то од когось другого.

Тодї зайшов у книгарню і казав дати у гарній оправі „Портрет Доріяна Ґрея“... Се буде од мене. Дома зроблю надпис і пошлю їй...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Все. Повертаючись з города я зайшов до неї, але її не захопив дома. Та то дурниця!.. Мені й не бажалось таки конче сьогодня її бачити. Та ж завтра буде мій день. Завтра вона закине свою працю, свої буденні інтереси і вся оддасть ся святкуванню, мені, нашому закоханному переживанню. Завтра я нагорожу себе за все втрачене!.. Я був певен в сьому і без жалю пішов до дому не бачившись з нею.

Прийшов. Туди, сюди кинувсь по хаті. Сів за стіл, щоб провадить далї свою роботу, але все не міг зконцентрувати своєї уваги на суті праці. Замість білих сторінок зшитка перед моїми очими стояли зелені, мясисті листки чудової камелії. Я вдивляв ся в будову їх, її квіток, вгадував її природу і потреби її. Я захоплював ся сим і забував що то треба було брати перо в руку, прислухатись до стану своєї душі, до форми своїх думок і мережити чисте поле паперу взором лїтер і рядків їх.

Швидко я зрозумів, що се не робота буде, а одно безголове. Подали їсти. Я їв і думки мої були там біля тої таємної істоти, вічно-молодої, зеленої, яка так несподіванно схвилювала мою душу і захопила в обійми тревоги і роздумування. Хто вона, що їй потрібно од мене?.. І змагалась душа моя з нею, а визволитись не могла...

Я починав таки серйозно турбувати ся. Смішно було менї, що щось неживе, хоч і красиве, красиве холодною, мертвою красою опанувало над моїм духом і непокоїть його... Що за безглуздє!.. Піду розвіюсь я... Се винна моя натура — завжди переоцїнювати і збільшувати все... Ну, і що в сїм є такого дивного, чи таємничого?.. Дурниця!..

Я пішов за город. По білий дорозї шоссе я йшов вперед без ясної мети. Зустрів ся місток і дорога праворуч. Праворуч, польова, звичайна дорога. А чом же не звернути? Звернув. І по обидва боки шуміло море колосків. Навівало задуму і загадувало страшну загадку життя: де щастє?.. Я так певен був, що в коханню, що в тім солодкім жаданню одвіта у коханої жінки, на який осе я чекаю багато часу, але нарештї таки взнаю завтра... Що за питаннє, коли все так ясно і просто на землї... Я йшов далї. Попереду шумів густий березовий лїс. Білі стволи крайних дерев здавались свічками на багатім підсвічнику перед олтарем у храмі. І самий лїс зелений здавав ся величним храмом. Так чом же не зайти менї туди та не помолитись великому богови, не подякувати за втїху красою, яку розсипав вкруг мене?.. Я зайшов у лїс. Моторна вивірка стрибнула перед моїми очами по гиллях берез і щезла.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Далеко десь кричала перепелиця... Я йшов по стежці і прислухав ся до музики комарів наді мною, до шуму дерев, до аромату міцного гнилого листя і трави.

Я йшов легко і бадьоро, бо чом же і не веселому мені бути. За довгих три роки невідомости і хитання я нарешті завтра буду ясно знати -- чи любить вона мене. Але чого така певність?.. Чого?.. бо я її люблю вже давно, давно. Бо... вона знає, що давно вже хочу знати се од неї... Бо... до сеї пори ще ніколи не казала сього і не показала... Бо... Але, на що докази, коли я певен в тому...

Я добрим, молодецьким кроком перейшов шмат лїсу і вийшов з другого боку його. Вже смеркалось. Час і до дому. Та то і гаразд, бо день пройде, завтра прийде, ну, а завтра то ж свято, то ж день фатальний для мене, день великий може й нова ера мойого істнування. Та, Боже мій, скорше б він приходив! Не сила вже й ждати його.

Через немилосердно довгу ніч наступив бажаний день. Сонце наче посоромилось в сей день світити так, як учора, і горіло востократ дужче і яснїше. Воно звичайно добре, що тільки ради сьогодняшнього свята так, а не завжди, бо тодї-б страшний фінал усього світу міг би наблизитись во-сто раз швидче і ми б нещасні люде бачили, як сонце погасло і мороз несвіцький заморозив би навіть палаючі уста закоханного. Мало втїшного в сьому!..

Час йшов також поволї, як і завжди, а тому дванадцятої години менї ждати досить довго було. Я пішов у одинадцятій. По дорозї ще захопив мало не цїлий сніп волошок і пішов до неї. Я з радою душою, з урочистим настроєм біг до неї. Я бажав можливо скорше потїшитись сценою, як вона почне приймать подарунки, як буде розгортать пакунки, з чисто дитяче-наївною цікавістю почне вгадувать, що там у серединї, скільки коштує. Потім красненько, з самого початку, з запалом та з жвавими рухами розкаже: як її принесли камелїю і другі квіти, як розгортаючи її вона вже зразу догадалась хто-то прислав. Вона вже все розгадала...

Я уявляв се все добре, але біг швидче і швидче, щоб почути таки те в чому я був певний. Я хотів пережить ще раз в дійсности те, що пережив скілька разів в уяві.

Я квапив ся і дорогою рішив, що нїзащо у світї не викажу, що я міг би розгадать чийсь анонїм. Нехай сама собі будує ріжні пляни і здогадки — се для неї втїха. Менї здавалось, що так і повинно бути, бо натура жіноча і в самий слїпучий час свого кохання не може обійтись без того, щоб не бачити зацікавлення

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нею з боку знайомих їй мужчин. Се атмосфера жіночого життя, так і нехай!..

З невеличким хвилюваннєм я вбіг на другий поверх її дому і став перед дверима. Я бояв ся, що не виконаю своєї ролї, як слїд, як того бажаєть ся. Треба, думаю я собі, раптово вбігти у кімнату, обсипать її волошками всю, мов весну квітками, поздоровить, мою славну, а потім здивуватись, вгледївши квіти і дарунки, а тодї аж розпитати хто приніс і що. Але-ж уміючи, щоб не догадалась вона, що се не натурально!..

Одна хвилиночка, друга... Духу одваги повні груди. Я вбіг, наче обіляв її блакітно-ніжною струєю квітів і щиро, од всього серця поздоровив її. Вона була сьогодня така гарна, така горда і пишна, мов сосна на скелї у моря. Так ясно горіли її оченята, так ніжно, мов руки Джульєти, обвили її тонкі руки мою шию, а губи, червоні, палкі, мов шипшина на снїгу, так палко цїлували мене. Я щасливий був і радїв без краю.

Кинувсь я в бік камелїї. Вона, мов затаїла страшну тайну, мов щось підглянула та мовчить, стояла нерухома і темна осторонь на круглому столикови. Я вгледїв її і вже догадав ся, що вона знає наші відносини, але чомусь знає їх краще від мене. Се менї не подобалось. Се здавалось ганьбою нашій тайнї любови і я її ненавидити починав.

— Ка-мелія... здивовано і ображено скрикнув я. Тон здивування заглушив образу. А чом було і не здивуватись, коли знайшов ся хтось такий меткий, що прислав не звичайний дарунок. Я нагнув ся до квіточки і незадоволено промовив:

— Вона не пахне?..

— А ти не знав?.. Цвите, бач і не пахне... А ти знаєш хто її прислав? — інтриґувала вже мене вона. — Ну, отгадай же хто!..

— Та як же менї знать, хто се такий... Може Максим?..

— Куди йому! Ото знайшов швидкого... А я знаю хто! Знаю... — гордувала вона своєю таємницею.

Вона, як я і уявляв собі, почала оповідать про те, як принесли квітки, статую. Як їй подобаєть ся те, що статуя біла, мармурова, а не кольорова, бо чомусь по її уявленню білий кольор, емблема самої краси, не підкрашеної, а натуральної, чистої. Як подобаєть ся будуарний столик з такою чистою лїнією стилю, і як він до речі їй. І ще, ще багато де про що. Незвичайна жестікуляція, підвишений тон балачки свідчили, що у неї в души було свято. Мене се тїшило і мої надії цвіли і пишались... Але-ж все

Generated on 2015-07-23 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

таки, чом се вона не поцікавить ся, що ж я прислав, чи ж гадає вона, що моє все те, що не заслуговує уваги поруч з сим другим. Але може ж воно важливе й цінне тим, що то моє?

Мовчати далї про таку зневагу моєї памяти і мого дарунку я не міг, тому несподіванно й натякнув їй:

— Невже тебе не цікавить питаннє, що прислав я?

Мене вже обурювала певність її: він і він!.. Чому ж то він — хтось, а не я? Чи може той хтось дав підставу їй так впевнено говорити про себе?.. Мене вже злила моя несвідомість. Я дув ся, я хмарив ся...

— Ну, що ти, що... надув ся вже?.. — і кинулась збірати синї волошки у пучечки, а потім плела з них віночок. Вбрала ним білесеньку головку Джульєти і любовалась виглядом її. Посипала у своїй опочивальнї долївку, постіль і всюди.

— Бач, як гарно!.. Всюди квіти, всюди твої квіти. Бо твої квіти заслуговують на таку честь. Вони одні допущені у мою дївочу кімнату... Ти ж розумієш мене, моє бажаннє, мої думи. А не питаю я, бо в твоє чуттє я вірю і нїчого менї не треба для доказу...

Менї стало якось нїяково: і боляче, і приємно. І радісно, і страшно. Та що б не виявити себе я підійшов знову де камелії і знову нахилив ся, щоб понюхати її. І знову неприємно стало менї, що квіти її такі гарні, але не ароматні. Наче якесь неповне вражіннє краси вони давали.

Подали обід. Ми їли і пили. Я підніс чарку і пив здоровлє іменинницї. За столом вона обмірковувала вечір. Хто буде, та і кого взагалї можна сподїватись, бо щось нїхто особисто не зайшов поздоровити, а подарунки не дають знати од кого вони. Казала, що як тільки нїхто не навідаєть ся, то, звичайно, просить нїкого не буде і тодї ми сами святкуємо наше свято. Мої таємнї бажання були, безперечно, щоб нїхто не приходив, а се мало підставу, бо може нїхто й не знав, що сьогодня її день ангела. Вона далї обмірковувала кожну дрібницю вечері, згадувала що хто любить... Таке пеклуваннє мене знову дратувало та і ображало. Щоб перервати сю неприємну балачку я знову стиха заявив:

— Чом ти навіть з чемности не показала виду, що радієш моїм дарункам, що вони тобі приємні?..

— Менї нїчого робить з чемности, бо я можу зробить се од щирости. Але не роблю сього через те, що тобі відомо воно, відомо давно, що твоя память, уважність і любов менї необхідні, але не можу ж я падкатись над ними та виявляти надзвичайну радість вже через те, що то річ звичайна. Я більш була б здивована коли б

Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

того всього не було, а зараз хоч вони і потрібні мені, але такі є звичайні і обовязкові, що не зворушують мене, мов квіти в літі. Я люблю їх, милуюсь ними, радію їм, але вони є завжди в мене. Я звикла до них, вони не дивують мене. Чужі ж — се квіти ранньої весни. Негарна ж, звичайненька квіточка пролісок, але ж радієш їй, мов самій Весні молодій...

— Виходить — цікавить не річ сама, а той хто прислав її... Ну, тепер розумію!.. Всї цікавійші од мене... А я чомусь вірив, що сьогодня виключно наш празник, чомусь надіяв ся на твою виключну увагу до мене...

— Боже!.. Та-ж наш.. наш... Що ти вигадуєш, на що мучиш себе й мене...

— Я вірю, вірю тобі... Прости мені...

Вона підійшла до мене, поклала свої руки мені на плечі і пильно дивлячись у-вічі казала:

— Ну, глянь, глянь же мені у-вічі, щоб бачила я чи сумні вони, чи веселі... Чи віриш ти мені?..

— Вірю, вірю... — проговорив я надсилу буйдужим тоном і, сміючись, почав суворою, холодною логікою впевняти її. Я начислив силу фактів, які переконували мене в її незрадливих відносинах до мене, які можливі виключно при умові щирого кохання. Не знаю чи вірила вона мені, але я не вірив й собі і їй.

— Ну, годї про се! Будь покійний та одпусти мене, бо треба мені йти по справі, — казала і пішла одягатись.

Ми вийшли вкупі і за ворітьми розійшлись з умовою, що я зайду ще перед вечером до неї.

Я йшов і недовірре в моїй душі громадилось, мов крига на річці в повінь. Гори цілі здіймались, а сльози образи ревли і душили моє серце. Та чи-ж бо й не моя правда, що кожний чужий був цікавійший од мене звиклого, щоденного, а може й постилого?.. Я чув, почував нервами свого зраненого серця, що не однаково їй було — чи прийдуть, чи нї гості. Вона одгонила од мене правду, захищала мою душу од сумнївів, мов рідная мати гонить докучливих мух од личенька сонного дитяти.

А мені хотілось, страшенно хотілось правди, чистої, певної правди в сей єдиний, святий день мій. Я силував себе вірити, я переконував себе, що її слова — то сльози пахучої квітки весняного ранку. Але правда її все якось не вміщалась в моїм серці, в моїх грудях. З нею було наче з живим сріблом—я погружав в його свою руку, але, як стискав жменю, воно все випливало до крапелиночки...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я знав, що треба тихо, покійно, без нервування обходитись з її словами, що тільки тоді я вгляну там сонце ясне. Але ж бо годі! Коли я йду далї тихий, наче згодний, то жалощі до неї, то якась нелюдська байдужність до того, що буде завтра і далї обвивали мене, моє серце ніжними путами і я мовчу... Мовчу, бо згоджуюсь зо всім... тільки, о, Боже, тільки десь там, в темнім кутику моєї сумної душі плакала нечутними сльозами моя гордість... Зганьблена, ображена гордість людини і коханця... Плакала за пропащою красою протеста, за славою колишнього гордовитого, славного владаря, єдиного владаря її серцем... А тепер?.. не вірю я їй, не вірю... й не повірю...

Було без чверти шість, як я вже постукав у її двері. В другий день сього б я собі не дозволив, але сьогодня, думалось, все вибачать...

— А що приходив хто?.. — запитав я мало не на порозї.

— Нї, — холодно і байдуже одповіла вона і щось писала.

— І нїчого не присилали? — непокоїв ся я.

— Нї! — здаєть ся, з невеличким роздратованнєм одсїкла вона.

Я замовк. Сїв в креселко біля каміну і міркував в своїй голові, що то за причина може бути, що не один не привитав її з сим великим днем. Невже ж таки вони не цікавлять ся нею просто, як своєю знайомою?.. Ну, коли й не цікавлять ся, то чемність їх де забарила ся?.. Не здаєть ся менї, що вона для їх щось виключне... особа, до котрої й закони громадської чемности не прикладають ся... Ага!.. Се певне вони помітили, як я болячеревниво відношусь до всяких взагалї відношень з боку других... Так і є!..

Але ж се свинство з мого боку!.. Що за монополїя?.. Хто дав менї право своєю особою загородити од неї широке життє, посадити її у тюрму моїх докучливих відношень і обсїкати всї бажання та потреби її душі?.. Се насильство!..

О, Христос!.. і як се я так осліп, одурів, що не бачу, не чую, не розумію... Мов дитя зязав її повивачем своїх божевільних вигадок і ще дивуюсь, коли вона борсаєть ся зо мною, тихо непомітно визволяє свої рученята на волю. Се божевіллє!.. Ох, мука, мука... За що і на віщо?..

Ну, гаразд, тепер я зрозумів се!.. Нехай робить все, все що з багнеть ся їй... Бо ж не зробить вона так, щоб боляче менї було, коли любить мене... А зробить?.. ну, тодї буде видко все...

— А що буде, моя мила, коли вони не прийдуть? — зірвав ся я з запитаннєм до неї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я зайшов з-заду неї і нахилив ся через її плече на лікоть над столом. Вона знесла очі од писання та глянула на мене. Тихі, спокійні були очі її. Здавалось, я дививсь у рівнесеньку пóверху глибину річки, де бачив небо з сіренькими хмарками, беріг з хисткими лозами і, навіть, тонесеньку травицю над водою. Коли б тепер, всю хвилю вона хотіла впевнити мене, що їй дуже, дуже бажаєть ся когось другого бачити, з кимось погомоніти — я б... не повірив ніколи, ніколи в світі...

— Ну щож, то так і буде!.. Обійдемось і без них... — одказала вона точнїсенько так, як я і гадав.

— Але ж бо се не чемно з їх боку!.. Вони ж, здаєть ся, і знають про наш празник?.. Ти ж їх просила приходить сьогодня?..

— Та я їм казала, щоб приходили, але не попереджала, що у мене свято.

— Ну, що ж, пождемо їх ще до пів-осьмої, а там і повинні будемо згодитись з думкою, що їх не буде... Чи так кажу?..

— Так, так... тільки не заважай мені, бо я не встигну виконать своєї обовязкової роботи... — вона легенько одтрутила мене, наче змела зо стола...

Я замовк і одійшов в другий край великої кімнати... Сів у качалку і мірно гойдав ся у ній. Світ од лямпочки на її робочім столї не освітлював вповні всю кімнату. Тут було напів-темно. Біла статуя на пяніно різко виділялась в сумеркові, а камелія вже втрачала ясну лінію свого сілуєта. Вона була чорна, наче окуталась в тьму і стояла мовчазна і нерухома. Мені здавалось, вона затаїла в собі якесь лихо. Але я сміло поборов в собі тяжкий вплив камелії і думав: чи дійсно вона так покійно односить ся до відсутности других? Чи ж не приємніще було б їй святкувати своє свято шумно, в чималім колї друзів, знайомих? А коли вона не висловлює сього, то се ще не знак, що то їй не хочеть ся...

— А знаєш, — озвалась вона так несподіванно для мене, — мені здаєть ся що вони нічого не знають, а коли б знали, то неодмінно б прийшли... То ж все люде, які люблять повеселитись... Чи правда?.. А ми їм зовсім не такі нелюбі, що б нами іґнорувати... Особливо Максим... Ти ж знаєш, що він завжди там де є можливість випить, а до того ще... я йому подобаюсь... Ха-ха-ха... ти знаєш се, чи ні?..

— Та чом не знаю... — одмовив на її слова я тихо здалека.

— Та не мимри ти там, а ходи сюди і скажи твердо і голосно... Йди сюди!..

Я підійшов...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Знаєш?..

— Знаю.

— Ну так от шкода, що вони не знають нічого... Та ти мене не слухаєш... Не хочеш слухать, то йди собі на старе місце і мовчи...

Я мовчки одійшов і пішов по кімнаті. Ходив безцільно з кута в кут. Минав меблї і йшов далї, а все думав, як би менї зробити їй приємність та попередити Максима і других, щоб вони прийшли сюди... Минав я камелїю і одна квітка в темнотї яскраво вдарила своїм кольором в мої очі і здалось, що вона лукаво всміхнулась менї, але ж то була неправда. Як би менї вийти відсїля, а там я, якось оборудую дїло... Скажу їй...

— Знаєш що, я піду до-дому на годину, а після прийду... А ти тим часом скінчиш свою роботу та може й хто навідаєть ся... Гаразд?..

— Ну, йди, йди...—одмовила і, бачив я, повернула голову в мій бік і пильно стежила за мною мовчки...

Я вийшов на улицю, мов з душного храму, де зоставив в трунї дорогі останки, де під шклом важкої труни були ще цїлї і не зруйновані, милі менї риси дорогого коханого лиця. На землї вже не зосталось живої істоти, котру я так кохав, котру милував і пестив, з краси якої я так жагливо пив і впивав ся. Але зоставав ся ще у моїй памяті її незабутний образ, у моїм серцї любов до того мертвого тїла колишньої цариці моєї... Жила ще память і во імя тої памяти я почував себе повинним зробити все, що в моїй силї... Я повинен був розшукати всїх, і всїх кликать, щоб шматумали моє щастє, щоб веселились на моїх похоронах...

Треба сповістити всїх... Але ж я не знаю всїх адрес!.. Що робить?.. Страх охоплював мою душу, але одмовить ся од своєї думки — знайти і запрохать їх всїх потай од неї — стало завданнєм моєго життя. Я біг по широких улицях і в голові моїй двадцять два камені мололи і греміли на цїлий світ... Думка працювала завзято: згадувала всї подробиці відносно улиці, дому і помешкання, які коли менї приходилось чути од них в балачках. Моя звукова память наче нагадувала менї назвище улиці і в тім здавалось, я не помиляв ся. А моя уява наче казала, що вона добре знає, як Максим колись оповідав де мешкає і тодї перед очима стояв великий дім, новий, ворота в нїм. Далї двір і доми на всї чотирі сторони... Оповідав, що мешкає у якоїсь панї, де багато є мешканцїв-панночок... Гаразд!.. Чи сього не досить?..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я побіг на ту улицю. Швидко йшов і оглядав будинки. Ось новий, високий... Ворота. Вбіг я у двір, але там більше не має будинків. Далі... Гарний широкий двір з палісадником і в нім дім, наче новий і високий, але ж двір з палісадником?.. Певне не він!.. Далі... Але що таке ні високих, ні нових дворів... Що за лихо?.. Невже я помилив ся улицею?.. Я ж добре памятаю, що високий двір, чотирьох-поверхові ворота, а під ними доми на всї боки... Але що?.. що я мислю?.. Не туди я зайшов. Та і що за безглуздє йти навмання... Чого се я клопочусь, хто мене просив... Але ж ні, я таки добре памятаю, дім, і ворота, і двір, а в ньому на всї боки доми... І панї-хазяйка...

А що?.. Онде, здаєть ся, великий дім... Гайда!.. Так, чотирьох-поверховий... Новий же... Ворота... Се він і єсть! Єй-Богу, він, поклястись готовий... Двір і доми на всї чотири боки, мов криниця глибока, а зверху зоряне небо... Він самий і єсть!.. Але де ж мешканнє його? Вікон, мов зірок на небі, та всї горять, а ні в однім не зявить ся він...

А, треба до двірника подзвонить, він знає, повинен знати... Шарпнув дротик, другий раз, третїй... Вийшов...

— Вам кого треба?..

— А чи тут мешкає Максим Лїсовий?.. — певним і надїйним тоном запитав я.

— Ні. Такого не має...

— Як то може бути?.. Се який нумер дому?..

— Сорок пятий...

— Ото саме в сорок пятому він і мешкає... Він казав менї... Може ви помиляєтесь?..

— Та ні, його в нас немає...

— Не може бути!.. Як то немає, коли повинен бути, ви не знаєте своїх мешканців... Дайте подворну книгу...

Принесли книгу. І між кількома десятками мешканців не було, не було Максима Лїсового. Що за причина?.. Я ще перебіг очима довгий спис, але таки немає. — Невже не в сїм домі він мешкає?.. Але чогось зросла у грудях певність, що таки тут... Я почав читати тодї призвіща пань, які могли бути його хозяйкою... І запитав чи немає такої... Є. Мешкає у такім-то нумері.

Я туди... Дзвінок. Виходять і запитують: чого? Чи мешкає тут такий-то?..—Так, єсть...—А, святий Боже!.. Де він? Влетїв у кімнату, розбудив і накинув ся мокрим рядном, чом се він не прописаний у подворній книзї?..—Та так... А що?..—Та нїчого... Ти вільний сьогодня? А вільний, то одягайсь і приходь зараз до

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ганки... Ти не знаєш?.. вона сьогодня іменниниця...—Як?..—Та так... Приходь зараз... Але не кажи, що я був у тебе і кликав... Наче ти знав, але не мав часу зайти раніш... Коли буде допитувати, що ти їй прислав, то кажи: квітку камелії... Добре?.. —Та нащо се?... Я нічого не посилав, бо не знав... — Та се дурниця!.. Я прошу так казать... Добре?.. — То добре... — Одягайся ж... і зараз же йди... Прошу, зараз же... — Добре. Йду... — Бувай!..

Я вибіг і радий, що досяг свого, побіг до других, яких вже адресу знав і які не так необхідні були. Але чи не божевільний я — наскликаю їх, щоб вони сьогодня одняли у мене моє свято, щоб мучили мене, щоб отдать їм її увагу, якої мені так треба, як рослині світу та тепла... О, Ганко, Ганко!.. невже ти не вчуєш моєї муки, не оцінишь моєї жертви... Але що то, так їй хочеть ся, того вона в душі бажала, а я мов який відун розгадав її душу і дав її все, все чого бажає, моя люба, Ганка... Чи не є це найбільше щастє моє?.. Хто з них міг би дати се їй?.. Ніхто. Один я... Ох, і який же я щасливий!..

Забіг я ще до двох знайомих. І їх попередив що і як, та просив зараз приходити до неї... І їх просив так якось, в балачці, чи в повідінню виявити що вони надіслали їй, бо раз не зручно буде те, що вони забули про неї, а друге — вони їй зроблять велику приємність...

— Але ж ми не посилали... Може там нічого й немає?..

— Не турбуйтесь, кажіть, як прошу вас... Зробите мені велику прислугу...

Знизували плечима і здивовано одмовили:

— То скажемо... Неодмінно скажемо...

Гості будуть... Я спокійний... Зайшов в сусідний ресторан і замовив прислати добру вечерю і вина на шість чоловік... Все... І я щасливий?.. У кого запитать про се?.. Сам я того не міг знать, бо й не знав взагалі, що робив; чи для щастя свого, чи на лихо... Але ж моє щастє у неї в руках, так там тільки я взнаю все, вона мені скаже і покаже... Скоріше туди... так, скоріше, щоб не пропустить ні жадного слова між ними, ні жадного руху... Хто знає, що для неї Максим, хоч вона тільки йому подобаєть ся, але... не спущу я сьогодня очей з них, бо повинен знати нарешті, хто я для неї... Швидче ж туди!..

З-за портєри дверей, з сусідної кімнати я бачив їх обох. Вона висока, струнка в чорній сукні, трен обвивав її ноги. На грудях блищало коллє. Багата куафюра на її голові і щасливе, свя-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

точне лице. Вона весело балакала з ним прохожаючи по кімнаті. Він впивав ся красою її постати і з гордістю і повагою виступав з нею поруч. Очі її пянили його і вабили до себе...

Підійшли вони до пяніно і розглянувши статую пішли до камелії. Він нагнув ся й нюхав, а вона певне говорила, що сї квітки не пахнуть. Тоді він зоставив її і підійшов до стола, узяв ножик... Вони різали гилочку камелії...

Я перестрашив ся чогось і хотів крикнуть, але голос мій десь дів ся, в голові помутилось і я ледве не впав до долу. Коли прийшов до себе, то бачив вже, що гилочка з двома квітками була приколота у неї на грудях... З сим якийсь холод ввійшов в мої кости і я покірний сторонній силї увійшов в їх кімнату...

— Ти вже прийшов?.. Те добре!.. — зустріла вона.

— Здоров!.. — привитав ся я з гостем.

— Як тобі подобаєть ся?.. „La dame aux camelias“... звернув ся Максим до мене, наче щоб розбить якийсь прикрий настрій.

— Гаразд, гаразд!.. Ганка, пару слів маю тобі сказати...

Ми одійшли в бік...

— Прийшов?.. да, да... а на що ти приколола сї квіти?.. ну, нічого!.. я заказав вечерю на шістьох...

— Що з тобою?.. ти якийсь зтурбований, блїдий... — перервала вона мене.

— Та нічого... Поспішавсь сюди... та трохи недобре чогось... Нащо ти зрізала камелію?.. Не треба було...

— Ти жалуєш?.. Пусте!..—і пішла до Максима.

Через хвилину війшло ще три молодих чоловіка... В кімнаті загуло од балачок. Її обступили і кожний то словом, то рухом хотів перемогти других і одібрати її виключну увагу. Вона радїла і певне була щаслива... І всї вони були такі пусті, якось так поверхово відносились до окружнього, що се мене дратувало й бісило. Наприклад, нїхто не звернув досить уваги на присутність такої маси квіток, на них самих... А чи не варто-б було?.. Я в кожну з них вклав стільки таємного бажання, стільки свого серця й душі... кольор кожної, природа, будова її — все се грало в моїх очах глибоке значіннє. Сполучення тих і других, сама по-собі кожна — і се була моя таємниця, яку менї бажалось, щоб вона розгадала... І нїхто нї-словечка, нїхто а нї думки, а нї гадки нїякої, наче перед ними стояв віз хворосту, або куча сміття...

І невже то все не промовляє їй до душі, не вже краса тих живих квітів не ворушить її естетичного чуття?.. Невже балачка

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

про всяку там дурницю дає більш насолоди ніж вдивлятись в ті мотиви, яку примусили осих квіток переїхать з маґазина в сю кімнату... Та се все таке просте, безмістовне і нецікаве було... Дивуюсь.

А яж міркував, що кожну таємну думку мою розкажуть їй сї квіти красні, що кожне бажаннє моє, мов аромат сей розворушить її серце, що я стану завдяки їм більш зрозумілий, більш дорогий і цікавий їй... Що вона вгледить і вчує той тихий шепіт моєї душі, ту пісню моєї любові, сьогодня, бо ж то сьогодня вона одірвалась од землї, од її буденщини і знеслась у просторінь ясного неба і безмежного бажання...

А вона... вона...

Але що ж бо се я насїдаюсь на неї. Може вона добре все розуміє, але тільки по своїй соромливости і делїкатности не показує виду, що знає, бачить і переживає се... То певне так!..

Я пішов поклопотатись про стіл. Накрили його у сусїдній кімнатї. Сервіровка його менї подобалась Здавалась зо смаком і красиво. Квіти, вина, тільки шість приборів — домашний інтімний стіл. Чудово!.. Можна б і просить, але я вчув звуки пянїно. Вона грала... Я чув по експресії, по мотиву, по виконанню, що грала вона з охотою, що бажала зробить вражіннє. Вона значить була в в роскішному настрою, почувала себе героїнею тут і се було тим святом, якого сподївалась і жадала...

Але її свято не було моїм... Всї ті мелодії грались не для мене, не мене грів огонь її очей і не мене вабив за собою... Я, котрий купив своєю мукою се свято, сижу отут з тарілками і вона мене не шукає, не помічає моєї відсутности... Не помічає бо я їй не потрібний...

І злоба росла в моїх грудях, і бажалось війти туди і вигнать їх всїх з сих кімнат і одібрати в них можливість обкрадати мене, мою душу і серце... „Наш, наш, казала, празник“. І свякує вона свято знущання наді мною, над моєю божевільною любовю... І ось тобі сподїванний день!.. Ось тобі твої плекані надії, твої мрії і все коханнє!..

Замовкли звуки музики... Я війшов до них і казав їй, що стіл готовий...

— А сьогодня тобі найкраще вдались „Казки Гофмана“... Чудово виконала...

Але вона мене не чула і нїчого не одмовила... Балакала там з захопленнєм і огнем... Ну, най буде й так!..

Перешли до їдальнї. Сїли за стіл. Вона на кінцї столу, праворуч Максим... Він був обовязаний частувати її...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— А ти вже будь господарем, бо я не згодна буду виконати так блискуче сю ролю, — звернулась вона до мене.

— З великою охотою...—бо і справді се визволяло мене од необхідности сісти і віддати себе на їжу лютим думкам.

Пили і їли... Пили здоровлє іменинниці. Кожний силкував ся сказати можливо оріґінальний тост... Сміялись і жартували. Говорили про все і перейшли на тему: якої жінки любов більш дає для творчости мужчини. Сперечались довго. Висовували таких авторітетів, як Ніцше, Вайнінґер, Леонарді, Шопенгауер і др. Одні стояли за Мадону, другі за Венеру.

— А чом се ти не скажеш своєї думки? — запитала вона.

— Та бач, що треба ходити біля вас, щоб ви могли вільно висловитись...

— Не, не... Не чокаєш ся з нами, не пєш і не змагаєш ся з нами...

— Хочете?.. Пю за Камелію!.. почав я свій хаотичний тост.

— Се як розуміти?..—питає вона вже насторожившись і вгадуючи щось таємне в моїх словах...

— За камелію, квітку вічно-зелену, красиву холодною красою і позбавлену аромату... Пю за Камелію — жінку, котра є вічна, молода, котра чарує своєю красою, але не гріє і не пестить душі, котра холодна, наче мармурова статуя, за жінку позбавлену аромату кохання... за її серце для всїх і нї для кого, за її облудливе слово, за її красу божевільну й нечутливу... пю за Камелію...

— Ага... дама з камеліями!.. Чи не за вас він пє?—запитав з підозріннєм Максим і глянув пильно на мене...

— За всїх хто має натуру Камелії... За всїх жінок, котрі кожну годину иншому кажуть, що кохають його. Які не вкладають душі, серця в своє слово: кохаю тебе...

— Тепер розумію я твої слова,—одмовила вона.—Налий менї вина, прошу тебе...

Я підійшов з пляшкою до неї. Вона вигнулась назад в кресли і просила слухать її, буде говорити на ухо...

— І за мене се ти пив?.. І я — Кемелія?..

— Де наше, наше свято?.. Чом мене забула ти?.. — проскрипів я крізь сльози в одвіт.

І пішов провадити свою роботу. Пильно стежив за пустими пляшками, чарками і тарілками... Повечеряли... Дякували хозяйку і Максим чомусь двічі поцілував її руку. Чи не вже їв за двох?..

Після вечері запропоновано було проїхатись... Загальна згода. Вона також згодилась, але вже згубила свою дитячу веселість — була мовчазна і серйозна... Зібрались всї, а вона на моїх очах об-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

різала всї квітки камелії, приколола собі і голосно проговорила: la dame aux camelias...

Я дивив ся і вже зрозумів, чом се з першої хвилини моєї зустрічи з камелією вона мене турбує і лякає... Я бачу вже, що вона вплелась в моє життє і силкуєть ся і його зробити таким же холодним, позбавленим аромату... Я вже розумів її і йшов далї зо страхом за все своє найкраще, за цїлість моєго раю кохання... О, камелія...

Поїхали. Вона сїла з Максимом, а ми останнї—в великий парний екіпаж... Пішли по тому ж шоссе, що вчора я міряв його своїми ногами. У нас весело було — співали, а там мовчаннє... Але під лїсом вони стали і ми нагнали їх.. Зійшли з екіпажів й розійшлись по темному лїсї... Я пильно слїдкував за парою і хоч добре не бачив, то ловив кожний звук... Вони одійшли далеко. Стали і шепотїли... Я притаїв віддих і слухав... І вчув поцїлунок... Ступив крок, але вдержав ся... Знову — звук поцїлунка... І не сила було мовчати, тодї не людським голосом я прохрипів: la dame aux camelias!.. і безсило засміяв ся.

— А так се значить: здоровля Камелії?.. — розсміялась вона й все замовкло... Я зостав ся тут... Вони всї поїхали далї...

Через три днї вона прислала менї зівялі квіти камелії і лист: „Камелія вмерла... Здоровля у неї хватило тільки на три днї... Приходь, тебе жде твоя Ганка на свято нашого кохання... Отрута згинула разом з квітками і знову я тебе одного люблю і чекаю... Приходь“..

Що робить?.. я пішов...

Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В. ДОРОШЕНКО.

Нова історія української літератури.

С. Єфремов. Історія українського письменства. Видавництво „Український Учитель“ СПБ. ст. 466+XVI, ц. 2 руб.

Брак суцільного курсу історії української літератури відчував ся вже давно, бо крім галицько-українських шкільних підручників, сумнївну вартість котрих не збільшує очевидно апробата Шкільної Ради Краєвої, суспільність наша не мала жадної книжки, де був би представлений повний образ розвитку рідної літератури. Я не забуваю, розумієть ся, за працю Огоновського, але цінна нагромадженим у ній матеріялом, вона все ж таки не може задовольнити всїх тих вимог, які до історії літератури ставляють ся, та й, правду сказавши, тих вимог не задовольняла вона навіть в момент виходу з друку. Крім того перша й друга частина її давно вичерпані. Останнїми часами зроблені були поважні проби заспокоїти пекучу потребу громадянства, про які вже була згадка в Л.-Н.-В. Але з випущених досї у світ книжок лише „Нарис“ д-ра Франка становить певну цїлість, хоч і уриваєть ся на 1890 роцї, датї очевидно зовсїм припадковій,—инші дві: Б. Лепкого і Ол. Грушевського, які обіймають як раз протилежні стадії розвитку — початкову і сучасну тільки про частину нашого письменства говорять. Тепер маємо нову пробу: се видана сим лїтом „Історія українського письменства“ д. Єфремова; випущена в числї 1000 примірників, вона розійшла ся від разу і скоро вийшла другим накладом (без змін). Очевидно, книжка відповіла потребі. В працї д. Єфремова наша публїка дістала досить повний і ясний образ цїлого нашого руху на полї лїтературнім, — образ написаний живо й займаючо, з звичайною у автора легкістю пера і популярністю викладу. Признаємо се тим охочійше, що нескрізь годимо ся з освітленнєм, яке дає автор, та не подїляємо основних його думок.

Як і слїд було сподївати ся, новійшому письменству присвятив д. Єфремов найбільше місця: з 13 спеціяльно історії нашої лїтератури присвячених роздїлів — 9 трактують про часи нові й новійші. Два роздїли (Передмова і розд. XIV — закінченнє) присвячені загальним увагам, становлючи теоретичну частину працї. В передмові автор виясняє свій погляд на історію лїтератури взагалї, й історію української і подїл її на періоди зокрема, спиняючи ся коротко на дотеперішнїх наукових дослїдах над нею і пробах критики, а в послїсловї ще раз підчеркує основні риси нашого письменства та вказує на його вагу і вартість. Ось зміст

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

основних розділів книжки: I. Письменство княжих часів, II. Письменство Литовсько-польських часів, III. Письменство драматичне, віршове й історичне, IV. Народня поезія, V. Котляревський та його школа, VI. Письменство 20—30 років, VII. Шевченко, VIII. 60-ті роки, IX. Національне відродженнє й рух у Галичині, X. 70-ті роки, XI. 80-ті роки, XII. 90-ті роки і XIII. На початку нового віку.

Трудно, розуміеть ся, винуватити автора за короткість того чи иншого розділу, за малу увагу до того чи иншого літературного факту чи письменника. Очевидно хотіло ся би, щоб усе було як найповнійше, але в теперішніх рамках книги сього не можна було зробити, тому всякі такі закиди треба полишити. Можна висловити лише побожне бажаннє на будучність, щоб в дальших виданнях розділи присвячені старому письменству не були так конспективні, та й щоб новійші часи знайшли більше уваги, особливо Винниченко, котрого гріх трактувати так коротко і так односторонно як се робить автор. За мало уваги присвятив д. Єфремов і Галичині, особливо новійшим часам, про що не можна не пожаліти і т. и.

Здаєть ся д. Єфремову хотіло ся не стільки докладно представити старі часи, скільки взагалі їх узгляднити для виказання давности й неперервности розвитку нашого письменства. Цікавило його видко найбільше нове письменство часів т. зв. відродження, більш відоме йому і любійше, як старе, котрим перед тим він спеціяльно не займав ся, а котре мусів завести до своєї історії хоча б уже з самих педаґоґічних так мовити мотивів.

Тому не дивно, коли в перших розділах своєї праці автор мало ориґінальний, хоч і вміло ховає їх компілятивність по за гладкою одноманітною, невпинно біжучою мовою чого так бракує, напр., кострубатому начеркови д. Лепкого, але чим далі, тим більше помітні ориґінальність викладу і певність вислову; автор тут, як то кажуть, у себе вдома. Але й розуміючи всю незмогу ширшого трактування річи мушу таки закинути певну побіжність в огляді XVIII в., де ряд фактів проминув д. Єфремов. Укажемо хоча-б на пропуск новелї Бокачіо в україн. перекладї XVII—XVIII в., яку подав д. Науменко в „К. Ст.“ 1885 р. (кн. 6), або промовчаннє „Героичних стихів о славних военних дѣйствіяхъ войскъ запорожскихъ“ (1784 р.)—ibid. 1891, кн. 1, та инш. Таких пропусків з самої лише „К. Стар.“ можна назбірати доволї. Очевидно се вже значний огріх, бо й найменьший факт літературного значіння має велику вагу для пізнання сього ще так недавно темного періода нашого письменства.

Цілу історію нашого письменства ділить автор на три періоди: I. Доба національно-державної самостійности (до зєднання з Литвою й Поль-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

шою), II. Доба національно-державної залежности і III. Доба національного відродження. Дві перші доби ділять ся ще на дві частини — розвитку й занепаду.

Поділ сей, як кождий поділ, очевидно, річ зглядна: живе життє трудно загнати в рамці. Бо коли з одної сторони граничні рамці стирають ся, то з другої не скрізь вони й сходять ся (Україна російська, Галичина й Буковина, Угорська Україна). Та хоч не скрізь рамці сї визначені орґанїчним розвитком самого письменства і не однакові прінціпи покладені в основу поділу, проте на нього можна пристати.

Як укладає автор цїлий матеріял в осібні поодинокі розділи, ми вже бачили і деякі свої уваги що до сього подамо низше, а тепер спинимо ся взагалї на способі трактовання предмету д. Єфремовим.

Три чинники зложили ся на се, а не инше трактованнє: передовсїм, очевидно, загальний світогляд автора, далї погляди його на історію лїтератури і її завдання і нарештї ті звички, які виробили ся у нього, як у лїтературного критика, і які вніс він і до своєї „Історії“.

Загальним світоглядом своїм д. Єфремов наближаєть ся до так званої „субєктивістичної школи“ російської поступової течії, найвидатнїйшим представником котрої був покійний Михайловский.

„Субєктивісти“, як відомо, не доцїнюють значіння матеріяльного, спеціяльно соціяльно-економічного чинника в життю людскости, висміюючи погляд своїх противників — „обєктивістів“ на залежність культурних відносин, духового життя від тих продукційних, господарських відносин, які панують серед суспільства. Тому, розумієть ся, даремне було би чекати від д. Єфремова, щоби він змалював нам факти духового життя нашого народу на тлї тої суспільно-економічної еволюції, яку він переходив.

Про „надбудову“, очевидно, й мови не може бути. Але з огляду на те, що навіть і не „ученикам Маркса“ впадає в очи залежність від себе ріжних сторін життя людського, можна би було чекати, що для освітлення певних лїтературних фактів автор не цуратиметь ся й фактів соціяльно-економічних та полїтичних. Та основний „ідеалїстичний“ тон світогляду мимоволї відбив ся на методольоґії твору — в більшости випадків явища лїтературні трактують ся самі по собі, не залежно від тих обставин життєвих, що їх викликали. Навіть спасенна теорія „взаїмозалежности“ всїх сторін „живого життя“, в яку вдають ся деякі „дослїдники“, цураючись економічного матеріялїзму, але чуючи, що ідеї не з повітря беруть ся, не знайшла тут свого приложення і автор, заявивши в своїй передмові кілька разів, що мовляв „письменство відгук життя людського, кость від кости і плоть від плоти його, що творцї

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

слова — діти життя і в своїх творах усіма сторонами одбивають його впливи“ (ст. 9), в дальшім викладі не старає ся послідовно перевести сю тезу і виказати на конкретних явищах літературних сей вплив „життя“, так що не раз ідеї, які винаходить д. Єфремов в нашім письменстві, в його „Історії“ нїби висять в повітрі, а творчість письменника стає незрозуміла, не кажучи вже про те, що в багатьох випадках те зрозуміннє або пояснення літературних фактів і причин їх повстання, яке дає автор, являєть ся або невірним, або невистарчаючим.

Замість давати історію літературного розвитку, замість наукового досліду причин і обставин його, д. Єфремов дає просто характеристику літературних творів, перейняту властивим всїм літературним росправам його публїцистичним духом. Свого часу я мав нагоду коротенько схактеризувати загальний характер д. Єфремова — критика, а тепер мушу сказати, що від критика не далеко відійшов і історик літератури. Се та сама „критично-мисляча індивідуальність“, що старає ся з помічу своїх писань ширити „одвічні“ ідеали „справедливости, істини й добра“, та доводить „демократичність “нашої „мужицької“ (слова Єфремова) літератури та право її на істнуваннє. Сих „жалісних“ слів про „правду“ і „голос совісти“, про „служеннє народови“ et cet. в „Історії“ д. Єфремова аж кишить!

Ся сантиментальна публїцистичність трохи дражнить читача, що хотів би обєктивного зображення еволюції літературної, з якого б само собою виходило те, що являєть ся цїлю працї, — виказаннє необхідности повстання нашої літератури, орґанїчности її розвитку. Тим часом у автора бачимо не раз саму лише голу „словесність“.

Замість виказання реальних причин, що викликали певні літературні явища, що змушували письменників так, а не инакше писати, — автор розводить ся про „потяг до правди, неустанне шуканнє її у письменника, про віру його, що „правда переможе“ (227), про те, що „совість заговорила і люде раптом перемінили ся (183) і взагалї про „голос совісти“, який чуєть ся в нашім письменстві (11), — словом продукує безлїч загальників, які не тільки не вияснюють річи, а самі ще потрібують вияснення: чому-ж заговорита та „совість“, якої саме „правди“ шукає письменник?!. Тим часом ті понятя, якими оперує автор, маючи зміст дуже змінний і відносний, нїчого не виясняють, а прикривають лише недостачу всякого вияснення.

Кінець кінцем замість історичного трактовання предмету бачимо у д. Єфремова самі-но чисто літературні нариси перейняті властивим йому публїцистичним духом, — нариси, з прикметами яких наші читачі давно вже знайомі. Не дивно, очевидно, що сила призвичаєння змусила д. Єфремова внести й до історії літератури манєру літературно-критич-

Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

них його етюдів, а дивнійше, що він сю манеру пробує навіть увести у висший закон історично-літературного трактовання річи, положити в основу методольоґії. Що при тім почуємо у нього инші слова, які ніби натякають на більш наукову методу, то се не повинно нас змилити.

Викладаючи в передмові свої погляди на історію літератури і її завдання автор дуже широко спиняєть ся на потребі „громадської“ оцінки літературних фактів, надаючи сій саме, а не иншій оцінці істотного значіння. І з автором можна би погодити ся, колиб він дав обєктивне мірило для сеї оцінки. На жаль замість неї д. Єфремов висуває перед нами таку-ж саму субєктивну мірку, якою страждають і естетичні оцінки, бо з розгону плигає на улюбленого коника свого — „боротьбу за індивідуальність“ і скаче на нім до кінця своїх методольоґічних заміток.

Виступаючи оборонцем гнетених і покривджених він і в історії письменства хоче бачити тільки свої ідеали, ідеали визвольні, очевидно. Ціла історія письменства (і то не тільки нашого) представляєть ся йому лише крізь призму сих ідеалів. Власне через те так він і противить ся естетичній оцінці, що не вірить в народолюбність голубокровних оцінників, через те й доводить він потребу розгляду творів при світлі історичних обставин, в тіснім звязку з життєм (див. ст. 7 і 9). Але справедливо відкидаючи провідну нитку виключно естетичних, по необхідности субєктивних і мінливих, поглядів („вирвані з свого ґрунту, отих історичних обставин, твори при світлі мінливих естетичних теорій сучасности стали б якоюсь недовідомою загадкою без жадної надії коли небудь її зрозуміти“, ст. 7) — автор не вміє знайти иншого, більш надійного шляху, бо вся його історичність, всї слова про звязки письменства з життєм при докладнійшім розгляді являєть ся несправдженою обіцянкою і провідна нитка, яку врешті він подає, не менш довільною і мінливою. А саме д. Єфремов пропонує взяти за таку провідну нитку ідейне надбаннє письменства і як раз певне надбаннє, очевидно, бо як далї показуєть ся, саме визвольна ідея має бути сею ниткою.

Простежмо арґументацію автора. Письменство — відгук життя, воно має відбивати те життє і чим краще справляє воно сю функцію „показувати й одбивати живе життє за тих чи инших історичних обставин“, тим більша життьова сила і вага його. І те тільки письменство варте (!) сього наймення, яке відбиває життє на всю широчінь та глибочінь, яке служить пульсом громадських змагань, а найнерше громадське змаганнє— се визволеннє людини з усїх тих пут і кайданів, які накладено на неї формами людського істнування, отже визвольна ідея повинна стати основою всякої літератури (9—10)... Врешті доходить автор і до другої нитки того самого клубка—визвольно-національної ідеї (11). Розумієть ся все се в „найширшому розумінні сього слова“, як раз-поз-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

раз застерігаєть ся автор. Таке широке (та ще й без означення сеї широкости) розуміннє справи являєть ся очевидно догідною лазівкою для автора, в котру він завжде може скочити при кождім найменшім закиді — чекайте, добродію, що се ви, — та я ж „в найширшому розумінню“ отже... і т. д., пішла писать ґубернія!

Але й найширше розуміннє не врятує нашого історика. Бо передовсім уже саме вишукуваннє визвольної хоч в як широкім розумінню ідеї являєть ся елементом звужуючим поле розшукування. Се раз. Щоб там не казав автор, але коли він в своїм творі стежить лише розвій визвольної ідеї чи ідей в письменстві, то ми так і назвемо його книжку: се не історія української літератури, а історія розвитку аболіціоністської думки в укр. літературі, або розвій національної свідомости, чи визвольно-національної ідеї в укр. письменстві, чи як ще там, а не історією його ідей взагалї (історія письменства, каже д. Єфремов на иньшім місцї єсть історія ідей, а не ідеї, вона „повинна давати огляд усїх ідей, що захоплювали в той чи иньший час людскість і виявлялись у письменстві“, див. ст. 7), отже й ідей ріжних, ворожих собі навіть.

Сам же автор каже, що письменство являєть ся найпершим засобом в боротьбі людської особи за індівідуальність (9—10), тоб-то за життє. А людина, як відомо д. Євремову, бореть ся не лиш з мертвою природою або звірем, але й з своїм таки братом — чоловіком, то коли один противник береть ся за духову зброю, то й другий не марнуватиме часу. А що борють ся люде звичайно не сам на сам, а в громадї, в ґрупі, чи в клясї, то й мусимо, значить, говорити про боротьбу в життю а тим самим і в письменстві, й напрямів, ідей ґрупових, клясових. Завданнєм історика повинно бути—викрити соціяльні підстави й пружини творчости, виказати, яку печать поклав на творах даної доби чи письменника „час“ себто загальні соціяльно-економічні, національно-політичні і культурні відносини (і „осередок“ кляса, стан, заняттє). Тільки сей шлях від обєктивних причин до їх результатів спасе нас від субєктивних маніпуляцій над історично-літературним матеріялом і позволить нам як слїд зрозуміти хід літературного розвитку, повстаннє й еволюцію літературних явищ, себ то приведе нас до наукової історії нашої літератури. Шлях же, який пропонує нам д. Єфремов, зовсїм непевний, не вияснить він нам одних фактів, закриє перед нашими очима другі, переиначить треті і т. д., ergo він і ненауковий.

Соціяльно-визвольна ідея, яку висуває д. Єфремов, коли близше приглянемо ся до тих творів, з яких він її вивів, потрібуватиме цїлого ряду застережень, котрі позбавлять сю ідею її універсального значіння. Лишить ся тодї сама національно-визвольна ідея, круг котрої нїби обер-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

таєть ся все наше нове письменство. З першого погляду воно так ніби і є, але тільки з першого погляду. Яке б величезне значіннє не мало наше письменство для національного визволення нашого народу, для розвитку і зросту національної свідомости його, проте се значіннє не треба перебільшувати, а особливо не годить ся сю національну ідею закрашувати одною якоюсь фарбою. Рідне письменство, очевидно, являєть ся зброєю в боротьбі нації за істнуваннє, але ріжні люде надто ріжно орудували сим засобом, ріжно розуміли не лиш шляхи до національної волї, а й саму сю волю, щоб ми могли обмежити ся на загальнім констатуванню самого факту „служення“ письменства інтересам нації. І те ще сказати, що в иньших обставинах і у иньших людей зброя ся дістає инше призначеннє, ніж те, яке надавали їй її творцї в момент її винаходу.

Сього не треба забувати історикови, тим часом д. Єфремов про се забув. І вийшло так, ніби автор „історії Русов“ і його товариші розуміли „національно-визвольну“ ідею так само, як скажім кирилометодівцї, або як тепер ми, а ми очевидно, як д. Єфремов і його сопартійники !..

Висунувши сю ідею і вишукуючи її скрізь і всюди д. Єфремов проте не дав нам навіть історії зростання сеї ідеї, тої еволюції, яку вона у нас переходила...

Розумієть ся, можна зрозуміти той натиск, який кладе автор на національно-визвольну ідею. В письменстві нашім скуплювалось, а в Росії то й досї ще скуплюєть ся цїле наше національне життє.

Легко було отже прийти до виключних думок про наше письменство та поставити во главу угла як раз національну ідею. Тим лекше, що становище нашого народу довго було і є дуже виключним, не лиш в Росії, а й в Австрії. Але виключність сього становища ще не управнює історика до одностороннїх міркувань над задачами досліду нашого письменства. Тим більше, що й се становище не все було однаковим і міняло ся з часом, так що треба стерегти ся бути надто субєктивним в оцінцї того становища, а особливо не накидати виводів зроблених з становища в певнім періодї иньшим часам.

Очевидно напр., що положеннє нашого письменства в Росії по 1847 р. зовсїм инакше, ніж перед тим, так само, як у 80—90 р.р. иньше, ніж у 60—70 р. р. а вже зовсїм инакше в наших часах. Смішно було б, коли б ми памятаючи удари закона Юзефовича розглядали цїлу історію нашого письменства лиш під вражіннєм сього закону і тих наслїдків, які він за собою потяг для нас. Тим часом у д. Єфремова помітно такий субєктивізм. І виводи зроблені з не історичного субєктивного розгляду він узагальнює й кладе в основу дослїдів над кожним письменством.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Чи вірно се — сказати не трудно. Візьмім хоч би „сусідню словесність“, як казав Куліш, — російську тоб то. Чи те, що довгий час опозиція урядови могла проявляти ся лише в літературі, може дати нам право трактувати сю літературу тільки з сеї сторони і по за протестом проти абсолютизму не бачити тих суспільних сил, що творили сю літературу? Чи можна забувати ріжниці між сими громадськими течіями, іґнорувати союзників і оборонців уряду і тих ґруп, на які він спирав ся? Не доглянути по за спільним „загально-національним“ значіннєм літературного протесту специяльних мотивів кожної осібної ґрупи?

Трудно звести до одного знаменника пребогатий зміст чи сеї літератури, чи будь котрої иньшої світової, як побачимо далї. Не можна того робити і з нашим, хоч би становище його було ще гіршим, а зміст значно вузший і біднїйший. Хто був діячами його?—пани-поміщики, полупанки, ріжночинці, попи, селяне, багаті і бідні, кріпостники і бувші кріпаки, „кавалєри“ ріжних орденів [1]) вязні... та засланці. Сама ся обставина, помимо всього иньшого, повинна би стримати чоловіка від надто поспішних і рисковитих узагальнень!

Яке нї єсть наше письменство, а все ж не може воно вкласти ся в ті рамці, що справив для нього д. Єфремов в своїй надто вузькій характеристиці його. Приглянь мо ся ж ближче до його поглядів.

Найсамперед натикаємо ся на „домагання“ (sic!) від літератури. „Визвольна ідея, каже д. Єфремов, повинна (façon de parler, розумієть ся! *В. Д.*) стати основою всякої літератури, підвалиною для діяльности кожної людини на цьому полї“ (10).

Опускаючи унїверсальний характер сього твердження, яке очевидно заключає не імператів — се лиш так висловлєть ся автор,—а вивод, попробуємо приложити його до нашої літератури і зараз же спіткнемо ся хоча б напр. об Квітку, котрий при всім сентіментальнім народолюбстві своїх творів, соціяльного лиха — панщини — не чіпав, як се й сам д. Єфремов признає („соціяльні кривди не́ істнують для нашого письменника“ каже він), а в „Листах до любезних земляків“ як знаємо проповідував не дуже то визвольні ідеї. А ще ж д. Єфремов оминув російські писання Квітки, котрі теж чимало дають для характеристики письменника. Отже вже у одного тільки письменника з соціяльно-визвольною ідеєю стоїть не так, як би може хотїли ми. А ще ж є й політичні ідеї. І тут не все гаразд. Д. Єфремов не спиняєть ся (все через свою згори взяту тенденцію) доладу на сїй справі і не виясняє нам монархізму старих наших

[1]) З біоґрафії Котляревського знаємо й факт, що противить ся цитаті д. Єфремова з Лесї Українки про поетів наших, нїби „Нїхто не спускав ся з найвищого трону, щоб їм уділити хвали“. Та й про оди, станси та кайданы говорити так, як говорить се д. Леся Українка, буде справжньою licentia poetica.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

письменників та російського їх патріотизму, хоч матеріялу міг би мати до схочу: і для Котляревського, і Квітки, й Артемовського, й Бодянського, і иньших. Цікаве се явище обминув він лише сконстатувавши його побіжно, а над самими літературними проявами перейшов до порядку дневного саме через їх неестетизм. Де й естетичний принцип вискочив! А все те через те, що всї такі і їм подібні факти, не підходять до заготовленої згори формулки, отже й к бісу їх, добре що оправданнє є: міра краси мала.

„Письменство, бачте, скрізь (розбивка моя. В. Д.) виступає оборонцем покривджених, утїхою од житьової буденщини, — тією втїхою, що підіймає дух людський, привчає його не за скороминуще й буденне вболївати, а добувати високого, вічного з окрушин життя, запалює його тим святим незадоволеннєм із сучасного, що невпинно жене людскість уперед“... (5).

Все се дуже гарно й благородно сказано, але вибачайте! — зовсїм невірно, бо нема тут усієї правди про письменство, а лише частина її. Сей панеґірик письменству, як побачимо далї, розминаєть ся навіть з тими фактами, які наводить в своїй „Історії“ сам автор, не кажучи вже про ті, яких він або не знає, або тенденційно замовчує. А се ж д. Єфремов говорить і взагалї про всяке письменство!

Так і хочеть ся спитати д. Єфремова, чи вчив ся він в російській школї, чи не знає він часом співця богоподобної Фелїци та инших одописців, віршованнє котрих так усїм нам бідним учням російської середньої школи давало ся в знаки?

А в нашім письменстві — не здибав він часом похвальних слів, панеґіриків, од та всяких инших славословій? І не треба залазити за далеко в глиб нашої історії, — ще до недавних часів, — а в тім що я кажу! — ще й досї в Галичинї стрінете такі славословні оди. А що їх було давнїйше — боже мій, — загляньте лише до бібліоґрафії Ів. Єм. Левицького. Очевидно не скрізь був тільки сервілїзм і підлизництво, але й се не міняє сути справи: не всї письменники говорили таке, що може сказати чоловік того складу ідей, яким є напр. д. Єфремов.

Як обережним треба бути з загальними висновками, най покажуть сї приклади.

Ми святкували нещодавно столїтнїй ювилей народин Маркіяна Шашкевича, шануючи його заслуги перед нашим відродженнєм. Але як би ми помилили ся, коли б вложили свій зміст в ідеї Маркіяна, колиб надїлили його теперішнїм світоглядом!

Певне не один з поміж нас тепер не буде надїяти ся на „добрих владнувателїв“ подібно авторови передмови до „Русалки Днїстрової“ та не підпишеть ся під „Голосом Галичан...“ et cet., який видав „відновитель Галицької України“. Д. Єфремов памятає, мабуть, сей уступ:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Мудросте вічна, доброто прекрасна,
Що з віку водиш світи воздухами,
Що ублажаєш народи царями,
З котрими весь рід, вся сторона щасна“?

А тим часом той сам поет сказав нам приснопамятні слова:

„Руська мати нас родила, Чому ж мова ей не мила?
Руська мати нас повила, Чом ся нев встидати маєм?
Руська мати нас любила, Чом чужую полюбляєм?“—

Слова, що під ними підпишеть ся кождий, хто „руське серце має“, без огляду на його соціяльні та політичні переконання. Кождий, хто не стидаєть ся того, що він Русин-Українець хто гордий своєю приналежністю до рідного народу, разом з Шашкевичем скаже „Русин я си з роду, тим ся величаю...“

А знов Антон Могильницький хиба не вставляє в „Слово о повинностях к царю і отечеству“ таку сентенцію:

„Кождий нарід, хоть би дикий,
Любить свій родинний край,
Любить отцівські язики,
Свою мову і звичай“ і т. д.

В кінці додає автор:

„Та же руський язик милий Ним колись великі царі
Колись в чести красно цвив, Становили брань і мир,
Колись князї говорили, Ним колись світлі бояре
Нинї власність простаків! Оздобляли князїв двір...“

Згадують ся при сьому знов вірші Шашкевича, як то вітер на могилї підслухував стару бувальщину:

„Про давні лїта, Про руських батьків
— Про давні часи, Бояр, князїв,
Як слава гула Про гетьманів, козаків...“
Світом в-округи,

І Устіянович не тільки співає про те, як „на блаженнім ей (Австрії) престолї юность силов потрясає і крваву мятеж побіджає“ (себ то угорську революцію), він може „снити о щастю і козацькій славі“ та питати: „Чия ту землиця? Чия ту мати? Чия ту столиця?“

Як бачимо оборона рідної мови сполучена була з симпатіями в сучасности і згадками в минулому, далекими від того ладу ідей, який любив д. Єфремову і одномишленникам його.

Тож памятаючи історичні заслуги письменників мусимо ми про те бути обережними в загальних виводах і всю суму нашого лїтературного надбання не валити суміш в одну купу, як се робить наш історик. [1])

[1]) Чималу вязанку чорно-жовтих „Patriotica“ галицько-укр. письменників подав Ів. Глїбовицький в збірцї під заг. „Австрійско-рускіи патріотичніи стихи“, Чернівцї, 1890 (Зміст її див. на ст. 19—20, II-го т. „Матеріялів до укр. бібліоґрафії, вид. Наук. Т-ва ім Шевченка, Львів, 1910)

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Мотив правди, вічне шукання справедливвсти голосно і не змовкаючи бренить у всьому нашому письменстві, од запальних посланій Вишенського до спокійної философії Сковороди...“ і т. д. (ст. 463), каже д. Єфремов і додає: „українське письменство ніколи не вихваляло кривди і насильства, не помагало гнітити слабших, не вимагало поневолення, — сї мотиви органично огидні й чужі йому, непохитному заступникові за знедолених і окривджених, жалібникові за людину“ (ibid).

Адже д. Єфремов сам наводить з „Думок“ Метлинського отсї рядки в яких він радючи не лїзти в панські хороми, бо „там не чувати дїдівської мови“ вказує дорогу иншу:

„Нам, братця, нам братця, під конем трощити
Ворогів наших невірних прокляті кості...
Або в морі
На просторі
Цареві служити,
Славоньки собі шукати,
Ворогів губити,
Та щоб наших було знати! („До Вас“)

а знов в иншім місцї каже, чого нам ще треба, адже:

„Є в нас віра, царь і мова
І чимало нас Словен,
Все своє в нас...“ („Самотні співцї“).

Чи таке „шукання правди“ — задовольнить д. Єфремова?

А ще ж не треба забувати про „Пожар Москви“, де Метлинський каже, що пожежа ся

„Із рідного краю, мов зірка мітлою
Всю нечисть—чужину змела,—

нечисть — се Француз, що „Із Німцем побратав ся, край наш псував“. Але „як же царь загомонїв“, Як кликнув людей боронити „рідний край“, то тодї

„І козацький гострий спис
В ребра ворогів поліз:
Як од коси покоси ворог до землї лягав,
Кровю чужую землю поливав і полоскав...“

А скільки „квасних“ патріотичних віршів у Артемовського-Гулака! У віршу „До Терешка“ єднає він певний український патріотизм [Білий царь нас голубить: „звелїв не некрута, а козака з нас брать“] з казенним і з тим більшою охотою лає Ляхів за повстаннє:

„Бач ярпудова збентежилась Ляхва,
Бач гирі, бач, чого віскрявій заманулось“

та радїє, що Паскевич (Полтавець родом) з повстанцїв „видавив весь жир“. Цїлий ряд патріотичних віршів написав Артемовський з приводу Кримської війни: „На побіди Росіян над Турками в 1853 р.“, „На розбитє Турків в Азії“, „Рада султанови“, нарештї „До химерних Пранців“,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

що „розсвербілись“ підцьковані „Ягличванцями“. — все вірші в дусї російських лубочних „потреотических“ писань з приводу недавньої російсько-японської війни.

Та Артемовський був не один. Як відомо цілий ряд Українців виявляли свій патріотизм російський українським словом.

Орест Сомов видає з приводу повстання 1831 р. „Голосъ Украинца при вѣсти о взятіи Варшавы“ (Спб. 1831), де друкує „Лист од Українця до Ляхів“, в котрім винуватить їх за бунт і бажаннє „у царя шаблями Украйну—Київ одібрать“ та радіє, що Паскевич,

„Любий син козацькой слави
Як за Хмельницького було“,

давив повстаннє [1]).

Струна урядового патріотизму звучить і у О. Бодянського в його „Козацькій пісні“, писаній „по случаю возстановленія Малороссійскихъ Козацкихъ полковъ 6 мая 1831 года“. Поет кличе козаків швидче відгострювати шаблюки та йти скорій на Ляхів, щоб показати, що

Ще не забули ми Богдана,
Козацького свого Гетьмана,
Як з військом він їх тормошив,
Як їх, де не піймав, душив...“ [2]).

Патріотичні вірші з приводу Кримської війни друкує Ѳ. Яцимирський (див. „Бенькетъ для непрошенныхъ гостей и до землякивъ“, Спб. 1854), де росказує історію України і щастє її під білим царем: хто хтів— учив ся, хто орав землю, хто мав волів — чумакував,

А бідний в наймитах трудив ся,
Ніхто нікому не мішав,
Бо батько царь за всім дивив ся (14).

Але сю ділїю порушили собачі Хранцузи та Англичани і вірші очевидно кличуть земляків на бій крівавий проти ворогів.

Перекладчик євангелія на українську мову (отже вікопомного в історії українського письменства діла, що має велике демократичне значіннє), Морачевський також уславивсь патріотизмом московським, видавши книжку віршів з приводу кримської компанії: „До чумака, або война ягло-хранцузо-турецька у 1853 и 54 роках“ (під псевдонїмом Ф. М.), в котрій обертаючись до Французів і Німців, грозив їм:

„Адзус, заморські гольтяпаки!
Забули, що було колись?
Такої вам втремо кабаки
І піднесем під самий ніс,
Якої й дядько ваш не нюхав,
Хоч довго-довго плечі чухав,
З гори скотивши ся на низ“.

---

[1]) Див. цілий вірш в „Русск. Филол. Вѣстнику“ 1909, № 2. ст. 286—287.

[2]) Друкована в „Молвѣ“ 1833 № 99 (див. В. Каллаша, Изъ исторіи мало русской литературы 20-хъ и 30-хъ годовъ XIX вѣка. — „Кіевск. Старина“ 1900 кн. 4, ст. 156).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Подібні ж вірші надрукував він в „Кіевских Губ. Вѣдомостяхъ“ 1854 р. І взагалі в тодішніх офіціяльних і близьких до уряду часописях зявлялись патріотичні вірші укр. мовою, напр. Ваненка „Дадимо прочухана“ в „Моск. Вѣдом.“ 1854 р., якогось О с. М. в „Київських Губ. Вѣд.“ того ж таки року (передруковано в „Київськ. Стар.“ 1902 р., кн. 10) [1]. І таких голосів в тих часах було розумієть ся ще більше [2]). Навіть наш Байкар Л. Глібів теж віддав дань часу, умістивши в ч. 46 „Чернигівських ґуб. Відомостий“ 1855 р. патріотичний вірш „Остапова Правда“ — „по поводу прохода дружинъ Московскаго, Нижегородскаго и Владимирскаго ополченій чрезъ городъ Нѣжинъ“, — на тему „нехай розуміє і труситься ворог“. „Безконечную и подлую лесть русскому оружію“, як називав се Шевченко, виспівував в довжелезних укр. віршах Афанасєв-Чужбинський в „Русскомъ Инвалидѣ“ (див. Шевченко, Твори, т. II, ст. 181). Крім того Афанасєв написав багато „патріотичних“ віршів по російськи, які зібрано IX томі його „Собранія Соч.“ в осібнім відділі „Русскій Солдат“ (ст. 41—145). Пізнійше маємо монархічні вірші Максимовича з приводу польського повстання 1863 р. („Царь дає народу волю, а Ляхи бунтують“).

Менше з тим, що були се голоси здебільшого „писарчуків поганих вірш“. Поруч з признаними діячами нашого письменства мають значіннє й такі великости, як згаданий Яцимирський, як брати Карпенки з безчисленними плодами своєї ріжноязичної музи — з усіми тими „Барвінками“ та „Ландишами України“, від котрих не пахне зовсім квітками, а смердить буряном [3]), як Родина [4]) etcaet. Вторючи своїми незграбними голосами

---

[1]) Див. В. Науменко, Ф. Морачевскій и его литературная дѣятельность. „Кіевск Стар.“ 1902, кн. 12.

[2]) Див. напр, ще „Три малорусскія пѣсни изъ періода Крымской Кампаніи“—„Кіевск. Стар.“ 1886, кн. 4, ст. 795—798.

[3]) Пригадуємо слова Шевченка про сї „твори“, в листї до Б. Залеского (1856 р.): звідки ти взяв сї вялі, позбавлені всякого аромату „Кіевскіе Ландыши“. Бідні земляки мої гадають, що своєю чудовою мовою мають вони право не лиш писати всяку дурницю, а навіть друкувати! (Твори, т. II, ст. 394, вид. Яковенка). Отже у сих „Соловїв України“ стріваємо таку оборону укр. мови:

„Хто гордує своїм краєм
І нехтує родиною,
Тому треба дать нагаєм
Або добре дубиною“. Так відповідав Г. Карпенко якомусь добродієви, що в листї до нього повставав проти писань українською мовою. Карпенко стоїть за укр. письменство і боронить укр. мову від закиду, що вона „простонародна“ (див. „Ландыши Кіевской Украины“, т. I, Спб. 1848, ст. 44).

[4]) С. Родина, Мова з України. Київ, 1858. Тут подибуємо величання царя Миколи I. Се одначе не перешкоджає авторови бути укр. патріотом і бажати певної „національної волї“ для нашого народу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

богам і півбогам нашого літературного Парнасу, вони ще краще підчеркують урядовий патріотизм останніх.

Але ще пару прикладів.

„Є в нас батько—царь яснійший,
Він для нас найпредобрійший,
Присягали ми на його:
Будем йому угождати,
Кров до каплї проливати
За батька-царя—свого“,

каже автор „Оди на вигнаннє французів з Росії 1812 р.“ і кінчить:

„Слава Богу—Господеви,
Слава руському цареви,
Слава князям і грапам,
Слава руським всїм народам,
Храбрим руським воєводам,
Вірним Росії синам!“ [1])

З пізнїйшого часу маємо й уарґументованнє сього монархізму. О. Корсун в приписках до своїх перевіршовань „українських повірь“ поучує нас такечки:

„Так коли вже й маненька сїмя без батька он-так-о бідує, то де-вже такому народові, як ми, обійтись сиротами з матїрю? Адже-ж нас усїх, шо говоремо по-наському, білш десяти тисячів тисяч: ка-зна́, як і перелїчить!.. То куди ж таки нам жити без батька?! Воно хоч бач і теє... та нї! — все-таки лучче, як на коню узда, а биля волів погонич; бач, воно, як-то лучче і коню і волам: кінь не попаде у яму, а віл не зломе рогів — усе ж таки лучче!.. Такто: дякуйте Господу милосердному, що Він не зоставив нас сиротами, шо Він дарував нам Рідного Батьку, Царя Православного!“ [2]).

„Спасибі, каже він далї, Гетьману Хмельницькому, шо добре нараяв дїдам нашим; спасибі ж і дїдам, шо послухали Гетьмана...“ „Тільки москалї та ми і вимолили собі у Господа щастя, і теперички пануємо за царем правовірним...“ А ті сердеги, шо в нїмця, сербини, чехи та червонорусьці — горе їм, пани в їх не говорють уже по-простому, по своєму, — а усе по нїмецькому, цураючи ся всього рідного. (ibid. 212).

---

[1]) Див. „Двѣ малорусскія оды эпохи Наполеоновскихъ временъ (1807—1812). „Кіевск. Ст.“ 1886, кн. 1. Д-ій О. Левицький, котрий подав сї оди, висловлює здогад, що писав їх батько нашого відродження, Іван Котляревський. Пор. також такий уступ з перелицьованої Енеіди:

„Вельможні! Хто царя не слуха,
Таким обрізать ніс і уха
І в руки всїх оддать катам“. (пісня IV. вірш 96 „Руска Письм“. І. І, ст. 130)

[2]) „Сніпъ“. Украинській Новорочникъ, рікъ первій. Харьків, 1841, ст. 211.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вислів своєму урядовому патріотизмови дає Корсун і в віршу „Велика Панихида“, де повторяючи мотив Метлинського про „Свічку велику — матусеньку Москву“, яку трохи вище називає „нашою ненею“, славить „вірнії діти — Великої Неніі, Божої віри щити правовірні, Царству й Цареві незраднії слуги“ (ст. 225).

Се очевидно не передшкоджало йому бути й українським патріотом. В віршу „Старі Пісні“ він говорить, що згадуючи старі пісні дідів старих він згадує й самих дідів, „що мали вуси та чуприни“. Сї пісні як та горілка, що „що-рік, то все становить ся смашнїше“, але коли від горілки чоловік може заснути, то „від вас не сплять, старі пісні!“ (228).

Та оповідаючи про старих дідів, як вони „з треклятих недовірків шкуру іздирали“ (Корсун[1]), та славлючи „батька Богдана, — як Польщу він колись трощив, де ні піймав Ляхів, — душив“ (див. О. Бодянського згадану вище „Козацькую пісню“ або „Наські українські казки“), наші патріоти, як бачимо, в сучасности переносили сю славу на когоиньшого, на всї лади виспівуючи: „Боже, буди покровитель!“

Оповідаючи про Квітку, д. Єфремов, розводить ся про те, що „стаючи вже самою мовою своєю на ґрунт щиро-народнїй, демократичний, українське письменство повинно було й сюжети брати щиро-народні, й демократичну, народолюбну ноту тягти в обробці тих сюжетів“ (225). Не знаю, чи назве д. Єфремов „Громъ побѣды раздавайся“ та обстоюваннє кріпацтва — щиро-народніми сюжетами? Тим часом той самий Квітка все се робив на превеликий жаль д. Єфремова.

Для нього Квітка „на все кругом дивить ся очима непоправного романтика, що в своїй души утворив собі якийсь ідеальний лад і міцно за його держить ся“ і тільки трохи низше зволить д. Єфремов признати нашого поміщика і маршалка (предводителя дворянства) „жертвою панського походження й становища“ та, осудивши його „громадську низкоокість, відкинути всю його моральну науку (231).

На наш погляд замість осуду і відкидання треба б було уважнїйше спинити ся на сїй „низкоокости“. З огляду на те, що д. Єфремов лише побіжно з болем серця зачіпає соціяльні й політичні погляди письменника, що так розминають ся з „демократичною“ і трохи не республиканською „укр. ідеєю“, я позволю собі зацитувати деякі уступи з ріжних писань нашого сентаментального письменника. Отже найсамперед нагадаю, що про кріпацтво Квітка писав не лиш в своїх листах, як думає д. Єфремов. У „Сватанню на Гончарівці“ Квітка в уста Уляни вкладає таку хвалу панщині: „А чим панщина страшна?.. Так усї-то,—

[1]) „Очеркъ“ Петрова, ст. 139.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

крий Боже! — як-то хвалють ся, що як добре за панами жити!" (ст. 35). Те саме говорить і салдат Скорик: „А вот как я хадил па паходам, так видал, што і у Франції, і у Туречині, і у Рассеї за памєщиками крепакам життьо доброє" (ст. 84). [1])

З поміщицькими — рабовласницькими поглядами „Листів" знайомить нас і д. Єфремов. Не спинив ся лише він як слід на монархизмі сих „Листів". Тим часом в них Квітка голосить до своїх любезних земляків проповідь на тему: „Бога бійте ся, Царя чтите". Моліть ся, каже він, за царя раз-ураз, лягаючи і встаючи, дома і в церкві, бо „як Бог на небесах, так він у нас на землї". Та не лиш молїтесь, а й слухайте його і поставлених від нього начальників, бо йнакше вийдуть „замішательства, непорядки" (див. Сочиненія, Т. II, Харьків, 1887, ст. 309—310).

Взагалї „Листи" се цїлий кодекс пансько-поміщицької морали зовсїм далекої від якого будь романтизму. Квітка висловляв думки й погляди всїх взагалї властителів душ. Здибаючи сї місця у Квітки (або подібні їм у иньших) мимоволї пригадую собі ентузіястичні слова д. Єфремова: „Любов до рідного краю і народу, бажання добути їм людські умови істновання (розб. моя. В. Д.), дати сьому бажанню вираз у письменстві й ним послужити рідному народові на користь — ось що керувало українськими творцями слова в їхній діяльности" (10—11). Правда д. Єфремов зараз заявить, що письменство „мусить бути в самих (sic!) найближчих звязках із життям, з даною формою громадських стосунків" (10), але я не помилю ся, коли скажу, що під тими громадськими інтересами й пориваннями, якими на його думку мусить бути закрашене письменство, мислить він як раз созвучні йому визвольні, демократичні ідеї. Та вернїмо ся до Квітки. Про монархізм нашого повістяра свідчать також його російські статї, див. напр., „О слободскихъ полкахъ", або „Городъ Харьковъ". Ось як він висловляєть ся з приводу відвідання Харькова Царицею в 1836 р.: „Сыновья, завидовавшіе отцамъ своимъ, лобызавшимъ руку Екатерины Великой, чрезъ 50 лѣтъ, в той же самой залѣ, съ тѣмъ же вѣрноподданическимъ благоговѣніемъ и восторгомъ удостоились лобызать руку Государыни Императрицы Александры Ѳеодоровны" (Соч., т. IV, X. 1890, ст. 489).

Як вірний підданий Квітка инакше й не міг сказати про польське повстання 1831 р., як те, що читаємо в його повісти „Божі діти": „Ляхи, нї з чого більш, як з жиру, показили ся мов собаки, та з дуру, мов з печи, задумали відбивати ся" (Соч. т. II, ст. 231).

---

[1]) Цитую по виданню 1836 р. (Сватанье. Малороссійская опера въ трехъ дѣйствіяхъ, Харків, 1836).

Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Чи маю ще згадувати вірш „Славянам“, розшуканий покійним проф. М. Стороженком в архиві Департамента Поліції серед паперів Кирило-методіївців — пригадуєте:

Слава, честь тобі во віки,
Орле наш двоглавий“? [1])

Писав се очевидно не Шевченко, як думав Стороженко, але все-ж писав се „свідомий“ Українець.

Навіть у П. Чубинського можна знайти не зовсім підхоже до тої формули, яку д. Єфремов уложив для українства. Раджу йому заглянути до „Сопілки“ симпатичного Павлуся (Київ 1871 р., ст. 12).

Про Куліша я вже й не згадую, — з його писаннями д. Єфремов ради собі не дасть. Стільки нагрішив „гарячий“ Куліш проти трафарету, уживаного у нас, коли йде мова про національну українську „ідею“! Лопатами можна горнути і з історичних, і з поетичних, і з публїцистичних творів Панька Небрехи думки й вислови, що до гори ногами перевертають ходячу леґенду про українство, як мало не соціял-революційну партію! Наводити цитати не буду, бо читачі подостатком знайдуть їх і у д. Єфремова, а коли б схотїли докладнїйше поінформувати ся, то нехай звернуть ся до дешевого видання українських творів Куліша, яке заходом д. Ю. Романчука випустила львівська „Просьвіта“ (5 тт., Львів 1908—1910).

Попереджаємо їх лише, що самих лише сих творів очевидно мало для зрозуміння „бідолашного“ (!) Куліша, як його називає д. Єфремов. Треба сюди прилучити ще й російські писання та переписку сього видатного та ориґінального нашого діяча, досї належно не оцїненого. В усякім разї уже тепер туман ненависти розійшов ся і ми мусямо оцїнити Куліша з погляду історичного, а не злободневного.

Прошу вибачення у читачів за ряд вище-поданих цитат. Я вмисне довше спинив ся, над сею справою, аби баламуцтво не ширило ся далї і з легкої руки д. Єфремова не вкорінювало ся в широкій масї нашої публїки, так мало ще на жаль, особливо на російській Українї, обізнаної з діями рідного письменства [2]).

---

[1]) Див. „Кіевская Стар.“ 1897, кн. 10.

[2]) Розумієть ся я не претендую нї на першенство в зіставленню наведених в горі фактів, нї на повноту зібраного матеріялу. Вже у Петрова, Дашкевича і Огоновського читачі знайдуть деякі з сих прикладів, ще більше зібрав їх в своїх „Листах з України Наддніпрянської“ покійний Грінченко, що в V-ім листї спеціяльно над ними застановив ся (див. „Буковина“ 1892 р. ч. 38; пор. також „Листи на Україну Наддніпрянську“ Драгоманова, особливо лист 2-й). Новійшими часами багато інтересного для нас матеріялу зібрав і зіставив проф. К. Студинський в своїй цікавій брошурі „Літературні Замітки (Львів, 1901), до

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я певний, що вже з вищенаведених уривків читачі переконають ся про величезну переборщенність суду д. Єфремова; кождий супроти сих фактів муситиме признати, що годі з легким серцем оперувати такими понятями, як „демократичність“, „народолюбство“, „визвольна ідея“ і т. д. та надавати їм універсальне значіннє, що треба завсіди приглядати ся змістови сих понять, дуже ріжному у ріжних людей і в ріжних часах, що годі заплющувати очи на немилі факти та проходити мимо них затуливши носа чи сокрушенно похитуючи головою. Вони належать до нашого письменства і викидати їх звідти ніяк не можна. Фразами, що, „мовляв, той або инший діяч міг спіткнути ся, міг прохопити ся непевним словом“ (Єфр., 466), очевидно не залатати діри, яку чинить дійсність в ходячому поглядї! Як почнемо затуляти очи на діяльність Артемовських, Метлинських, Стороженків і т. д., то врешті до чого дійдемо — куди дінеть ся правда життєва?

Невже життє з його великоманітністю і ріжнородністю можна упхати на Прокрустове ложе, — а д. Єфремов стараєть ся над сим з завзяттєм гідним лїпшої долї. Розправивши ся з старшими письменниками береть ся він і до сучасників. Пчілку, напр., він не похваляє і чіпляє зараз їй квітку „закисання“. Я розумію, що діяльність шан. письменниці може бути несимпатичною для чоловіка иньшого табору, але збувати сю діяльність зневажливим „закисаннєм“ очевидно смішно. Невже д. Єфремов думає, що всї люде (а особливо всї „свідомі Українцї“) повинні бути одної масти, на один лад „демократичні“, „свободо і народолюбні“ і т. д.?

Чи ж можливо се? І чи така ріжнокольоровість українства являєть ся шкідливою (обєктивно) річу? Чи навпаки, поява Українцїв ріжних таборів хиба не свідчить про життєвість нашого руху? А в тім як би нї ставив ся до „правого“ напр. українства д. Єфремов, воно істнує (як істнувало й давнїйше!) і викинути його і його діяльність з історії нашого громадського руху і з нашого письменства, як відбиття того руху очевидно не можна. Доведеть ся гірко плакати д. Єфремову, що „опоганилась“, „зогидилась“ наша чиста як сльоза, блискуча як кришталь українська ідея! Що-ж робити — з пісні слів не викинеш, — треба мирити ся не тільки з д. Пчілкою, а і з д.д. Нем-ами, Лободовськими та їм подібними, не тільки з „Рідним Краєм“, а і з „Почаєвськими Извѣстіями“, і з укр. юдофобами, октябристами, [1]) союзниками et cet. Мирить ся досї д. Єфремов з ріжними елементами з укр. демократії, але чей же

й відсилаємо читачів. Пор. також иншу його брошуру „Котляревский і Артемовский“ (Л. 1901).

[1]) Згадаймо, як напр. проф. Д. Яворницький мостив ся коло „Русской Правди“ Катеринославської, згадаймо заграваннє з Євлогієм і т. д.

Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

не з усіма ними він засів би в одній партії, коли б змога була працювати на полї громадськім!

Най-но загляне д. Єфремов до Галичини, то й побачить, яке ріжне значіннє має слово „демократичність“, „народолюбність“ et cet. в живім життю, у живих людей, „свідомих Українців“. Най-но перегляне хоч би тільки самі ґазети, прислухаєть ся, що вони ісповідують та що проповідують, чого навчають. Радив би йому переглянути їх особливо за час минулих виборів до парляменту, а надто популярну пресу „національно-демократичної“ і „поступової“ партії, „Народне Слово“, „Свободу“ (про хрунівські часописи à-la „Руський Селянин“ та про москвофільські я вже й не згадую!). Або нехай хоч перегляне промови на роковинах Шевченка і ту препарацію, яку чинять з Кобзарем ріжні людцї, члени ріжних партій і ґруп. Може б тодї він переконав ся про мінливий зміст всяких „великих слів“! [1]).

Всякому городу свій нрав і права,
Всяка імиє свій ум голова“.

як співав колись Сковорода.

Та я бачу злосливий усміх: се ж ґазетна лїтература, а не письменство!

Так-так, але без знаття сеї лїтератури не можна буде колись писати історію лїтератури нашої доби! Та послухаймо ся д. Єфремова і візьмімось до красного письменства. Що напр. скаже д. Єфремов про „Молоду Музу“ і її представників? Чи не вчує він там мотивів з иньшої опери, ніж досї загально (так принаймні твердить д. Єфремов) панували в нашім письменстві? чи не донесеть ся до нас відгук антидемократичних західноевропейських течій і творів, що повстали серед здемократизованного вже суспільства! І будьте певні, що сї модерні недемократичні ноти зростатимуть що раз більше. В міру того як економічний розвиток відсталої провінції буде наближати ся до економічного розвитку передових капіталїстичних країв, в міру того, як в нїй зростатимуть огнища сучасної европейської думки й творчости духової — великі міста, — в міру сього зростатиме й згадана антидемократична течія в нашій лїтературі (рівнож як і її соціялїстична антитеза). Вже й тепер у нас являють ся „аристократи“ духа. Правда „духу“ їхньому ціна невелика, але все ж таки його „чути“. Явить ся у нас і „модерний“ романтизм з його культом благородних вибранців долї і призирством до „черни“. Натяки на се вже маємо!

Або куди дїне д. Єфремов екзотичну поезію Кримського і заяву поета, що для нього більша втїха із звістки про новітнїй свіжий, кучеря-

[1]) В „Радї“ якось була звістка, що київські союзники хотять видавати Шевченка!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вий паросток на гімаляйській кедрині, ніж із телеґрами про зниженнє такси на сіль? Очевидно для народолюбивого серця д. Єфремова всю грішність Кримського викупить та пара „громадянських“ віршиків, які він всадив до своєї збірки і які так не гармонують з цілим її основним тоном і змістом, нарушаючи цільність враження. Сї дубові віршики зовсїм штучні, нещирі супроти иньших і добре би було, колиб автор сї свої проби пера юних днів викинув з дальших видань „Пальмового Гилля“.

А втім у д. Єфремова є лазівка — сей твір має виключно естетичний інтерес і лише естетичній оцінці підлягає (8). Але можна спитати ся д. Єфремова, чи такий твір міг появити ся у нас ну хоч би перед 50 лїтами і чому нї? Оцінка д. Єфремова (див. ст. 414—415) про се мовчить. А що зробить д. Єфремов з усїма тими „Сміливими людьми“, з якими він зводить такий завзятий бій?!

Трудно, я думаю, навіть при найбільшій охоті звести всїх сучасних письмеників до одного гурту, та й як се зробити, коли люде самі пручають ся і не хотять того. Торік один ісправник російський видав книжку своїх творів [1]), — гадаю, що тут уже й д. Єфремов спасує і не засяде в полїцейській компанії. Мабуть ґречно зречеть ся, відославши книжку пана справника до бідолашних бібліоґрафів, витягнувши схований під пахвою естетичний принціп. Але на жаль не все можна так легко росправити ся з небажаними писанями не лиш „чужих нам зайдів“, як назвав би д. Єфремов писателїв à la згаданий справник, або відомий справник українофіл з „Гражданина“, що боронив свого часу наше письменство перед заборонами а таки й „своїх“ признаних діячів нашого слова. Як от і в російськім письменстві: якого-небудь Клюшнїкова [2]) викинути на смітник лїтератури можна, але „Клеветникам Россіи“ або „Бородинскую годовщину“ не викинеш і „Бісів“ Достоєвского, і „Обрив“ Ґончарова, і „Дим“ Турґенєва, (не кажучи вже про сучасних нам „отвертих“ письменників), беремо тільки яскраві приклади, а скільки було дрібнїйших — Вс. Крестовський, Лєсков et cet. А єсть же ще багато річей, що не бють виразно своєю тенденцію, не тхнуть ворожнечою чи нехітю або розчарованнєм, але про те своїм змістом, своєю душою відбігають від занадто упрощених рамок. Куди напр. віднесе д. Єфремов „Тьму“ Андреєва, внутрішнїй зміст котрої так різко розминаєть ся з усим тим, що ми-

---

[1]) Денисъ Цикавый, Бытовые разсказы. Лїтературні витребеньки. Константиноград. 1910. Спершу друкували ся в „Полтавськ. Губ Вѣдомост.“!

[2]) Та й усякі Клюшнїкови, Ґречі, Булґаріни, Авсєєнки, et cet. чи не потрібні вони хоч би для зрозуміння тих умов в яких мусїли жити й працювати їх антиподи? Або що зробить д. Єфремов з Карамзіним, автором „Бідної Лїзи“, що має таке значіннє у Росіян, як у нас Квітчина Маруся, і оборонцем київ російської державности?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ле д. Єфремову, як громадянинови. І скільки можна поставити таких питань!

Ідейний зміст творів Стріндберґа, Ібсена, Гамсуна, Гауптмана, Ніцше та иньших знаменитостей західно-европейського письменства так само може бути любий одним, а ворожий другим. Проте ніхто не стане викидати їх з історії письменського руху кінця XIX в., або не цінити художности їх творів...

Візьмім сучасного Анґлійця, — чи згодить ся він з проповідю свого великого національного поета Шекспіра, що так ворожо ставив ся до всїх народнїх рухів, які вимірені були проти панства вельможного, дуків-сріблянників, та змагали ся підкопати пануваннє аристократії? Світ у Шекспіра складаєть ся з двох частин — панства і черни, і всї симматії письменника не на сторонї черни („письменство скрізь виступало"... бренить менї в ухах голос д. Єфремова). Подивіть ся, як змалював поет в другий частинї Генриха VI селян, що повстали проти соціяльного гнету і кормиги пануючої кляси, — як якихсь пяних дикунів і дурнїв. Прочитайте „Коріолана", сей протест проти демократії, та її ідеалів. Для Коріолана, устами котрого говорить сам поет, чернь се „мотлох зрадливий" і він виступає проти участи народу в порядкуванню державою, бо коли „власть роспадаєть ся на двоє, то край зійде на нїщо, бо там, де рід високий, диґнїтарство, розум без голосу многоголосих дурнїв не можуть радити, нї декретувати", там нема шляху для розумної управи, там нема порядку. Коріолан до того ненавидить пановання більшости, що зраджує рідне місто і переходить до ворогів. Так само протестує Шекспір і проти рівности громадянської. В „Троїлї і Крессидї" заявляє він устами Уліса, що

„Як здвигнуть ся степенї (себ то стани), драбина
„До всїх великих задумів народнїх,
То захворіє й передвзяттє зараз"...

Скасуймо стани, каже він, „послабмо степенї" і побачимо, що тодї станеть ся:

„Темнотою орудувати зачне сила,
І грубий син прибє отця до смерти,
Насильство зробить ся між людьми правом".

„Сей хаос постав у нас, каже Уліс до Аґамемнона, як степенї затерто, і ось чого подаємось пятами, коли нам треба б наступать ногами". Нї, потрібна в державі королївська власть і драбина станів. „Ба й небеса, з планетами, каже він, чергують степенї, первенство... ввесь порядок кругообращення. Тим (і) світозарная планета, сонце, господствує в величчі благороднім над иньшими, і животворним оком злагоджує їх вредоносні впливи, ходом їх по царськи управляє"... і т. д. (див. „Шекспірові твори" в перекладї П. Куліша, т. І., ст. 199 — 201). Шек-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

спір був виразником військової аристократії і ворогом не лиш широких мас „трудящого“ люду, а й буржуазії, що боролась за власть з сею аристократією і збирала ся засісти на її місці. Пізнійше соціяльну нерівність обстоюють Свіфт („Подорож Ґулївера“), Фільдінґ і Смолет, протиставляючи життю і звичаям ненависної, міської буржуазії життє панів-землевласників.

А коли ще пізнійше в XIX в. представник того самого земельного панства починає яскравими фарбами малювати визиск робітництва капіталїстами, та се очевидно не повинно закривати від нас його правдивого клясового ідеалу. В своїй „Сибилї“ Дізраелї протиставляв буржуазії просвічену та народолюбиву аристократію, як правдиву заступницю трудящого люду. Панство сподївало ся з помічу пролєтаріату побороти капіталїстичну буржуазію.

Або инший приклад. Чи можемо ми напр. заплющувати очи на клясову основу діяльности хоча-б знаменитого французського письменника і мислителя Вольтера? Д. Єфремов очевидно знає, яким пугалом були для представників гнету і насильства ідеї Вольтера і яким колись у Росії грізним і небезпечним було прозвище „вольтеріянець“,—все одно як тепер сказали б на когось—„с.-д“. чи „с.-р.“, і Вольтер дійсно багато спричинив ся до такої слави, але се не вповажнює нас забувати за клясову суть його діяльности. По за фразами про „загальне добро“ криєть ся добро лише певної ґрупи суспільства, і Вольтер доводив, що людський рід не може істнувати без величезної маси людей, які нічого не посїдають, бо заможний чоловік не кине своєї землї, аби обробити землю иньшого. Очевидно, що безземельному бурлаці і думати нема чого про те, щоб дістати від власників хоч клапоть землї. „Нема у нас для тебе землї, а коли ти хочеш їсти. радить Вольтер сказати такому безземельникови, — то служи нам, бав нас, працюй на нас“... А щоб краще йшла служба, Вольтер радить не давати робітникови освіти. І тут він, не вважаючи на свій політичний лїбералїзм, міркує як який небудь східногалицький дїдич. „Невігласи й дурні повинні істнувати на світї, писав він приятелеви, і ви згодили би ся зі мною, коли б були дїдичем. Бо коли нарід візьметь ся міркувати, то все пропало“.

Або що скаже д. Єфремов про українофобство Сенькевича та прошляхецько-клєрикальний дух його повістей? про клєрикальні симпатиї недавно померлого Фоґацаро? Про Аннунціо, Пшибишевского, Е. По, О. Уальда і т. д.?..

І сих прикладів, які так виразно заперечують твердженнє д. Єфремова, можна плодити без кінця [1]),

[1]) Радимо йому заглянути до книжки В. Фриче, Очерки по исторіи западноевропейской литературы. М. 1908.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Що ж тоді лишить ся від його слів: „визвольна ідея (очевидно „в найширшому розумінню сього слова!“ В. Д.) повинна стати основою всякої літератури, підвалиною для діяльности кожної людини на сьому полї“ (10) — чи не так звана „мокра пляма“?

Письменство, як се й д. Єфремов признає скрізь найсамперед служило інтересам тої ґрупи, з якої виходило,—тільки у д. Єфремова виходить так, ніби воно служило лише пригнїченій частинї суспільства.

Так само було і у нас. При тім наше суспільство живило ся в великій мірі чужим, російським письменством, або таки й творило поруч свого українського ще й російське — всї наші письменники (розумію очевидно лише белєтристику) писали аж до новійших часів і по російськи: Котляревський, Квітка, Гулак-Арт., Гребінка, Костомаров, Куліш, Шевченко. Сього не сміє забувати укр. письменник і обходити мовчки в своїм оглядї сей бік нашого культурного життя. Тодї його суд не буде односторонній. Рямки доведеть ся значно розширити й зміст, і теми, і трактовання їх будуть уже ширші. Тодї присне й той епитет, який прикладає д. Єфремов до укр. письменства, епітет зовсїм ним незаслужений — „мужицьке письменство“.

Та й без того узгляднення чужомовної продукції ясно, що наше письменство зовсїм не мужицьке — нї по темам, нї по змісту, нї по діячам його.

Почалось воно не як „мужицьке“ письменство, а як письменство таки панське, письменство передовсїм для панства (хоч би для того одного, що мужики були неграмотні і не уміли в масї своїй не то писати, а й читати!), для культурної меншости, але на мові того народу, до котрого се панство належало. Отсе й було відродженнє і про сей його зміст і значіннє даремно забувають наші сентиментальні народники.

Справдї, хто був Котляревський—чиновник і панок чи полупанок, Квітка — маршалок і багатий поміщик, та й всї иньші діячі так само поміщики або чиновники, або й те й друге разом за винятком Шевченка аж до найостатнїйших часів, коли з скасованнєм кріпацтва відкрив ся доступ до освіти й широким масам.

В Галичинї літературу відроджує, як знаємо попівство. „Руська трійця“: Шашкевич, Головацький, Вагилевич—семинаристи, а потім священики. І досї тут, як знаємо, серед укр. інтеліґенції величезний процент становлять священики.

Чи сї люде, своїми звичками, інтересами, матеріяльним і духовим життєм—так далекі від мужицьких мас, стають мужиками в своїй літературній діяльности? Для кого пише Котляревський—(тай усї иньші), чи для мужицтва? Чи мужицтво могло і може зрозуміти як слїд „Енеїду“, де стільки мітольоґічних фіґур (хочби й по назвам самим), або чи для мужицтва перелицьо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вували ся оди Горація, робились переклади з Байрона, з Шекспира, і т. д.? Навіть Шевченко, на що вже кріпак родом, а й він писав не для мужиків, лише для української інтеліґенції, котра в його часах була майже поголовно панського роду. Правда утер ся погляд, що Шевчено є народний співець, або, як казав Костомаров, устами Шевченка промовляє сам народ, але се ж очевидна неправда. Шевченко є поет національний, але не простонародний. Так, як писав Шевченко, нарід не міг говорити, хоч Шевченко здебільшого й користуєть ся розміром народньої пісні і бере часто теми з мужицького життя, про те співа свої пісні вже зовсім не по мужицькому і не дивно, що „справжній нарід“ часто його не розуміє — ні змісту, ні навіть мови.

Поет починає, як знаємо, з баляд в дусі романтизму, в котрих ще не зачіпає дійсної болячки свого часу — кріпацтва, далі переходить до романтичної старовини з ясновельможними гетьманами і блискучим козацтвом і аж згодом ударяє на болячки реального життя — на відчуженість інтеліґенції від народу, чи ліпше від національности і на те лихо, яке несе панщина. Але скрізь він звертаєть ся до інтеліґенції, скрізь промовляє до неї.

Про иньших письменників нема що й говорити. Все: і теми, і спосіб трактовання сих тем, і мотиви, з яких виходили письменники, і та авдиторія, до котрої вони промовляли, не кажучи вже про соціяльне становище самих письменників, не дають нам права так рішучо і безапеляційно прозивати наше письменство мужицьким і демократичним par-excellence, більш мужицким і демократичним, ніж усяке иньше, — як се робить д. Єфремов (див. ст. 465). Може таке його твердженнє й добре свідчить про його народолюбність, але в усякім разі складає не добре свідоцтво його розумінню наукової правди.

Чи дасть нам право назвать російське письменство виключно мужицьким і демократичним той факт, що Росияне мали Новікова і Радіщева, що Рилєєв писав свободолюбні поеми, що Пушкін учив ся мови у проскурниць та на базарі, що Карамзін написав „Бѣдную Лизу“ і т. д? Певне ні, і у д. Єфремова бачимо просто-на просто формалїстичне відношеннє до діла, жонґльованнє самими понятями: наше письменство мужицьке, бо мужицькою мовою писане, демократичне, бо мужицьке. Ми вже чули, як він запевняв нас, що наше письменство вже через саму мову, якою воно писало ся, повинно було тягнути народолюбню ноту. Його не бентежить те, що на ділї було трохи инакше: він бачить укр. мову — значить шабаш, мужик у пана на покуті сів, хоч мужик тоді працював на панськім полї, а в панських горницях пани лише між собою говорили про всякі річи — про любезное малороссійське отечество, про те як було колись у нас в Гетьманщині, про права українських па-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тріотів, про прекрасні пісні і обряди, про добрий нарід, „наш“ нарід... І ріжні були ті річи — одні думали, що добре за панами тому мужикові жити, иньші, що мужиче життє — собаче. Автор немов не підозріває, що любов до свого, рідного, до національности не лучила ся неодмінно з демократизмом соціяльним, що можна було й збирати пісні, й записувати обряди, а не помічати крім сього нічого, зітхати за минулим, а в дійсности „людей у ярма запрягати“ [1]) і, що найбільше, малювати мужиків з такими самими делікатними почуваннями, як і у панів.

Любов до свого краю і своєї народности, яку ми помічаємо у наших письменників, не повинна нас засліплювати до такого ступня, щоб ми не розбірали ся в реальних відносинах, та договорювали ся до того, до чого договорив ся д. Єфремов в своїй характеристиці нашого письменства.

Як з одної сторони ся любов не все хитала їх традиційні суспільні погляди, не все міняла їх політичні переконання, а знов в такім чи инакшім „патріотичнім“ погляді наших письменників і взагалі діячів громадських на ріжні суспільно-політичні справи не все лежала плятонічна „щира любов“ [2]); так з другої сторони не перешкоджала вона їм уживати для її вислову й панської, російської мови. Деякі письменники Українці таки й нічого не написали по українськи, а тим часом зробили для української національної ідеї більш, як иньші своїми українськими творами (Полетика, Гоголь). Знов же, як знаємо, російська мова не перешкоджала нашим укр. патріотам, висловлювати народолюбні думки отвертійше, ніж то робили їх сучасники в українських творах (Капніст і його „Ода на рабство“).

Справа не така проста, як бачимо!

Сама вже ся обставина повинна би була заставити історика бути обережнійшим з славутнім „мужицтвом“ нашої літератури.

Можна сміло сказати, що здебільшого наші старі письменники зовсім не водили ся бажаннем послужити мужикови, як такому. Те, що потім їх писання пішли на користь мужицькій справі, ще нічого не доказує. Вихідним же пунктом їх творчости в усякім разі не було таке служеннє, як його розуміє д. Єфремов, говорючи про прінціп громадського слугування в письменстві. Лише пізнійше виникає у нас, як і у Росіян, мужицький напрям в письменстві, свідоме бажаннє служити пером

[1]) Пригадаємо конфлікт Шевченка на сім ґрунті з звісним етноґрафом Лукашевичем.

[2]) Підчеркуючи укр. свідомість старих наших письменників д. Єфремов мало уваги звертає на політичний і суспільний їх світогляд, не спиняючи ся як слід на їх політичнім і суспільнім консерватизмі, а збуваючи його надто короткою увагою (ст. 269).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

меншому братови, але знов таки обертали ся сї письменники не до мужицтва, як не до мужицтва обертали ся й ті статистично-економічні студії, які мали на увазї вивченнє реального побуту народного і прийшли на зміну виключно етноґрафічним записям, які не чіпали соціяльних основ того побуту.

От тодї повстає й лїтература для народу та починаєть ся вже демократична арґументація українського письменства, котра, розуміє ся може й не вести його далї „домашнього обихода". А перед тим всякі поеми, баляди та повісти писали ся не для мужиків, для котрих призначали ся хиба „наські українські казки" або що найбільше „листи до любезних земляків".

Отже треба би вже раз кинути теревенї про мужицтво нашої лїтератури, про питомий їй демократизм і народолюбство, бо се все не відповідає дїйсности [1]). Який се демократизм, ми вже бачили, а мужицькість се все одно що простонародність, тим часом наше письменство не було простонародним ще в тих часах, як починав писати укр. мовою один з будучих ідеольоґів його простонародности ergo й домашньообиходности, М. Костомаров, з поглядами котрого зводить рахунки д. Єфремов на ст. 22 своєї книжки, хоч властиво мусїв би, коли би був послїдовним в своїм поглядї на „мужицтво" нашої лїтератури, їм притакнути.

Коли й можна говорити про мужицтво як предмет нашого письменства, про мужиколюбство, як певний напрям в нїм, то з цїлого письменства творити такий напрям, як уже бачили, неможливо нїяк: нї старші, нї тим більше молодші, а надто в Галичинї, не дадуть себе нагнути в один напрям. Ще труднїйша, розуміє ся, справа з середнїм та старим періодами нашого письменства. Тут навіть д. Єфремов пасує. Климентій Зиновіїв особливо його сконфузив своїми зовсїм не в дусї д. Єфремова писаннями (ще й на українській мові !!!), так само й козацькі лїтописцї засмутили його і він мусїв таки заговорити про „специфично-клясову" тенденцію Самовидця, про його шляхоцькі симпатії. А як же „мужицьке" письменство? І що робити з мовою — „словено-руською", польською, латинською, що робити з розбіжними елементами в життю і слові?

---

[1]) Нагадаю д. Єфремову, що так ним шанований Б. Грінченко, писання котрого він повинен би знати, як раз нападав ся на інтелїґенцію, в тім числї й нашу, що вона творить лїтературу, умілість, зовсїм не дбаючи про маси, а рахуючи тільки на людей свого кола (див. „Перед широким світом", Київ 1907, ст. 5). Мова, очевидно, красне письменство. Я би радив д. Єфремову перечитати дуже цїкавий розділ IX про Шевченка, де Грінченко енерґійно повстає проти називання Кобзаря мужицьким, чи то пак народнїм поетом. Між иншим, Грінченко зовсїм слушно завважає, що назва „мужицький поет" була Шевченкови не довподоби (ст. 122).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Невже можна з історії нашого письменства викинути хоч би один з них? Тим часом д. Єфремов анектує для своєї історії тільки одну частину тодішньої літератури, що обстоювала за православіє, а обминає другу, що борола ся з ним за унію, бо вона захитує той прінціп, який положив він в основу своєї книжки. Сим він очевидно позбавив нашу літературу того часу красок, що під всякими релігійнимим плащиками крила глибокі ріжниці суспільні. Тим часом у д. Єфремова цілий такий величезний період нашого письменства, як період другий, що обіймає велитенський шмат часу, змальований однотонними фарбами, немов життє було в тих часах одноманітне. А деж поділа ся боротьба інтересів серед панства, виступи міщанства і його боротьба не лиш з латинством, а й з власними владиками, православіє і унія, козацтво з його внутрішніми течіями, поспільство, польонофільство й москвофільство, інтереси народу і інтереси вищих верств, голота й дуки-сріблянники — все те, що сплело ся в надто живий і ріжнобарвний клубок, щоб можна було ткати з того клубка однокольорову матерію. Скорше можна би було одним тоном покрити стародавнє наше письменство, але тон сей радикально противний би був характеристиці д. Єфремова, бо ціла „штучна“ культура, отже й література тогочасна була творивом однієї кляси — князівсько-дружинної і тому має виразний клясовий характер — аристократичний, а не демократичний, на що і у д. Єфремова маємо натяки (пор. ст. 48).

Та се одначе не може заставити нашого автора зійти з раз вибраної стежки, хоч би він мусів не раз сам собі перечити. От напр, наговоривши попереду багато слів про визвольну ідею et cet., нараз на ст. 174 заявляє, що се стосуєть ся лише до нового письменства, а перед ним заступництво народних інтересів лежало на самій народній поезії. Так ми й не знаємо напевне, коли ж починаєть ся в нашім письменстві служба „народнім інтересам“, чи в XIX, чи може вже з XII в. (пор. ст. 15). А вже своїми розумованнями про „понад клясову“ інтеліґенцію (див. ст. 174), котра розумієть ся служить виключно „народови“ [як „сукупности трудящих кляс“, так здаєть ся?], автор ще більше заплутав усю річ. Бо справді, хто ж „правдивий“ інтеліґент — чи д. Сергій Єфремов і К°, чи може й Олекса Стороженко, Петро Гулак-Артемовський, Грицько Квітка, Довгалевський, Прокопович, Баранович, Смотрицький і т. д.? От гуманісти західно-европейські також були здаєть ся несогіршими інтеліґентами, а про те служили і папам і імператорам. Як буть? Очевидно, коли б д. Єфремов дійсно розглядав факти письменства при світлі сучасного їм життя, то нам може би і не прийшло ся писати повисших заміток.

Але для сього повинен би був він инакше задивляти ся і на зав-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дання історії літератури [1]) і меньше розводити ся про завдання самої літератури. Бо чи можна говорити про „завданнє“, а не „завдання“ (коли взагалї не порожнє дїло говорити про се), — о стільки протилежні, о скільки протилежні думки й інтереси творців поодиноких літературних фактів? Коли б подумав про се д. Єфремов, то не злазив би на високости того загального прінціпу, який обрав він собі за обсерваційний пункт і завдяки якому поробив такі односторонні, щоб не сказати більше, спостереження. Можна би довше ще говорити про ті теоретичні думки, які висловив д. Єфремов в своїм вступі та кінцевих увагах, але й сих побіжних заміток, здаєть ся нам, досить, щоб не згодити ся з д. Єфремовим. Та як то часто буває, що — теорія теорією, а практика практикою, — так і у нашого історика літератури. Очевидно його фільософуваннє не могло не відбити ся на його працї — і відбити ся, розумієть ся, не на користь її, але всеж справа не така вже лиха, бо автор не раз забуває про те, що писав у передмові (а може й передмова писала ся вже post factum), і не накручує життя на свій копил. Се очевидно виходить лише на користь викладови, хоч не раз трапляють ся й суперечности між викладом і загальним прінціпом, які ми потроху вже зазначили і на яких ще спинемо ся низше при обговорюванню поодиноких розділів та почастних заміток, до котрого й переходим.

Перші розділи мало ориґінальні, — в другім напр. залежність від „Історії“ проф. Грушевського яскраво бє в очи. Але хоч мало ориґінальні і короткі, бо дають скорше перелїченнє творів, як історію їх повстання,— хоч не вільні від деяких застарілих традиційних поглядів (напр. переборщений погляд на лихий вплив церкви на наше письменство [2]), неповні не зазначені, як уже згадувано, ріжні, течії і партії в нашім суспільно-культурнім життю XVI—XVII в.), проте знайомлять публїку з головними фактами нашого тодїшнього письменницького руху.

В розділї про народню поезію малу увагу звернув автор на вплив згори на сю поезію. Сей „штучний“ книжний вплив (очевидно вищих верств) ясно видно на думах, але не меньший він і в лїрицї. Правда автор вичисляє деякі імена, про котрих дійшла память як про творців поезій, але сього мало. Треба було також спинити ся і на чужім впливі на наші піснї, про який дещо цікавого міг би довідати ся у проф. Перетца [3]).

---

[1]) З правильним поглядом на сю справу міг би познайомити ся д. Єфремов хоч би з передмови д. В. Келтуяли до І-ої частини його „Курсу“, про який він згадує в своїх бібліоґрафічних показчиках.

[2]) Див. ст. 30; на слїдуючій маємо вже обмеженнє сього твердження.

[3]) Див. його статю в кн. 1 „Извѣстій Отдѣл. русск. яз. и словесн. акад. наукъ“ (СПБ.) 1907 р.

Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Можна сказати, що д. Єфремов взагалї не згадує про штучну поезію—піснї та вірш, котрі, як знаємо, з України переходили й на Московщину і мали там величезний вплив, і пропуск сей тим більше непростимий, що матеріялу для сього зібрано досить хочаб у того самого Перетца в його „Историко-литературныхъ изслѣдованіяхъ и матеріялахъ“ та численних статях. Цїлий розділ про піснї у д. Єфремова робить таке вражіннє, що культурні кляси на Українї не творили нїчого свого, а годували ся лише „народньою“ поезією. Час би вже покинути по старосвіцькому трактувати наше пісенне надбаннє та внести й сюди науковий аналїз.

Переходючи до нового періоду, замітимо, що система, якої придержуєть ся автор, а саме огляд по письменникам, при своїх вигідних сторонах має і багато недогідностей, особливо коли нема иньшого коррективa. Ми маємо сильветку того чи иншого письменника, але руху, ланцюгу розвитку, або зовсїм не маємо, або маємо в розбитім на кавалки видї. Правда, на початку роздїлу д. Єфремов стараєть ся усунути сю недостачу коротким представленнєм громадського руху—сучасного чи попереднього, але се не міняє сути річи. Тих кілька сторін про наше суспільство в XVIII в., що попереджають виклад про Котляревського, краще би було вилучити в осібний роздїл і простежити в ньому як неґативні, так і позитивні сторони тогочасного життя на Українї. Правда, маємо ще ряд сторін в роздїлї III (про Сковороду, Історію Русов), почасти в роздїлї IV (про початки нашої етноґрафії), але через таке розбиттє багато тратить ся на суцїльности, не кажучи вже про те, що автор силу цїкавих річей обминає.

Про розвиток „малоросіянїзма“ [1]) на Українї на переломі XVIII—XIX вв. ми не маємо докладного представлення. Про вплив российської освіти і взагалї культурного життя так само, а се тим більша шкода, що не тільки „желаніе к чинам і орденам“, а й брак на Українї в XVIII в. свого світського унїверситету, який би боров ся з культурним впливом Московщини, де вже були й унїверситет, і академія наук і своя преса,

[1]) В 1804 р. А. Г—ський писав до Білецького-Носенка, щоби той не переставав з ним листувати ся, що ся переписка дає йому безмірну приємність, бо не „тхне сим духом малоросіянїзма, який я ненавижу“ — додає кореспондент (див. Очерки Петрова, ст. 45). Згодом ворог малоросіянїзма і прінціпіяльний кріпосник Білецький стає, як знаємо, укр. письменником і то досить плодовитим, хоч і нещасливим. Але навіть викидаючи Білецького з історії нашої красної лїтератури неможна його і йому подібних викинути з історії нашого громадського руху. З поглядами Білецького на кріпацтво крім Петрова (ст. 44) знайомить нас статя проф. І. Лучицького „Изъ недѣвняго прошлаго“ в 4-й кн. „Кіевск. Ст.“ 1901 р. Історикови укр. лїтератури треба було спинити ся на сих статях.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

—наша Академія була надто схоластичною для сього, — багато спричинив ся до обмосковлення вже тоді нашої інтеліґенції [1]).

Так само даремне би було шукати в „Історії“ д. Єфремова сторін, крім дуже побіжних згадок, напр., про масонство на Україні і взагалї впро вплив західно-европейських думок, що йшов чи безпосередно (їздили ж наші люди того часу і до Европи і вчили ся там), чи посередно через Петербург і нову рос. інтеліґенцію (Новіков, сатиричні журнали) [2]). Спинивши ся довше на Сковороді і перебільшивши його значіннє, автор не підчеркнув як слїд того факту, що крім Сковороди були й сковородинцї, а очевидно вони були б, коли б і самого Сковороди не було! Взагалї від XVIII в. треба нам придивляти ся й до російського життя, бо вже від того часу починаєть ся його вплив на наше і Україна міняєть ся своєю ролю з Росією. Хиба ми можемо іґнорувати той факт, що напр. російська преса, російські журнали, книжки читали ся у нас і то досить широким кругом? Ряд наших людей вже тодї бере широку участь в російськім культурнім життю і то визначні діячі нашого національного, чи лїпше може сказати „краєвого“ руху (згадувані нами вже Полетика, Капнист.).

Навіть ті, що пишуть уже по нашому, і вони являють ся на-половину й російськими письменниками (пригадаймо переклади Котляревського, працї Гулака, Квітки і т. д.) аж до самого Шевченка, котрий, як відомо, й російське письменство і письменників узивав „нашими“ [3]) і не лиш письменство, а й суспільство [4]). Вже значно пізнїйше, можна сказати—за нас, викрісталїзувала ся зовсїм виразно українська національна ідея, (хоч і досї ще в цїлій своїй повні укр. ідея не усвідомлена серед ширшого загалу нашого громадянства, особливо її політична сторона) і разом з тим відносини нашої суспільности, нашої лїтератури, нашої науки до російської. І коли тепер хтось з нас пише по російськи, то очевидно з инших поглядів. Поставити д. Єфремова з його російськими статями поруч з першим-лїпшим старшим укр. письменником, або напр. Винниченка з Дармограєм (псевдонїм рос. повістей Шевченка)

---

[1]) Див. напр. „Очеркъ“ проф. М. Грушевського, вид. 3-е, ст. 409—410.

[2]) Майстром Полтавської масонської льожи „Любов до истини“ був племінник Новікова, а „витією“ наш Котляревський, Цікаві сторінки про все се див. особливо у книзї В. Семевського „Политическія и общественныя идеи декабристовъ“ СПБ 1909, а також в статї та замітках д. І. Павловського в „Трудахъ Полтавск. Архивной Комиссіи“.

[3]) Див. Твори Т. Шевченка, кн. II, вид. Яковенка, СПБ. 1911, ст. 191 (наш Жуковскій), 236 (Гоголь, Соловєв, Аксаков — „имена хорошо извѣстные в нашей литературѣ“), 272 (Іскандер — наш апостол і вигнанець), 289, 352.

[4]) Ibid. ст. 166, 167, 274 і 280 (декабристи — наші апостоли).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

розуміеть ся не можна — инші мотиви писань, иньший погляд на мову тих писань!

Д. Єфремов російську мову не вважає за „общій“ язик, а Квітка напр. вважав [1]) і не лиш Квітка, а й усі наші діячі того часу, що навіть в домашнім життю і в переписці між собою уживали російської мови, не вважаючи не раз на ввесь свій місцевий автономізм та патріотизм. На що вже палким патріотичним духом обвіяна „Історія Русов“, з її яскравими виступами проти московських порядків і гнету, а писана вона як раз „общим“ язиком та й автор її і не був свідомий Українець в тім значінню, як тепер ми його розуміємо: горячій національно-політичній свідомости Полетики і його товаришів не ставало підкладу етноґрафічного. Терпкі слова про „кацапів“, „москалів“ які стрічаємо так часто майже у всїх наших старших письменників, їх свідома оборона свого не перешкоджала їм одначе уживати таки московського „общого“, й їм язика. Шевченко, напр., навіть дневник свій писав „чорствим кацапським словом“, як він узивав російську мову (Твори, II, ст. 345).

І сей процес тягнеть ся ще й до наших часів, хоч з другої сторони тепер уже обєм і характер укр. національної ідеї вияснив ся вповні. На жаль еволюції її не дає нам д. Єфремов.

Другій половині XVIII і першим десятиліттям XIX в. треба було присвятити осібні розділи і зібрати тут факти громадського життя та свідомости національної того часу. Тільки на тлї сих громадських відносин стануть нам ясні й факти літературні. А то тепер трохи дивне враженнє роблять розділи, де загальна характеристика нашого громадянства перед Котляревським приходить після Сковороди і „Історії Русов“, котра до речи пішла по Україні геть пізнійше, хиба на початку XIX в. (див. „Записки“ Наук. Т-ва ім. Ш. т. VII, Misc., ст. 11 — 12). Так само й що до Кирило-Методієвського Братства — даремне всадив д. Єфремов уступ про Братство та його попередників в розділ про Шевченка замість виділити осібно. Не вдовольняє нас і характеристика 60 та рр., — де багато цікавого знову опущено. На визвольнім громадськім русї в російській одежі і його укр. наслїдуванню автор майже не спиняеть ся, згадавши його тільки коротко і з певною нехітю (388). І знов у автора бачимо любов до „героїв“, а не „товпи“, бо напр. про Драгоманова сказав він досить, а на його товаришах і прихильниках не спинив ся (очевидно нетреба нам характеристики людей, але течії).

---

[1]) „Признаюсь вамъ, писав він до Плетньова, — описывая „Марусю“, „Галочку“, ипроч. не могу, не умѣю заставить ихъ говорить общимъ языкомъ“. В иншім листї читаємо те саме: „я не могу по нынѣшнему писать очищеннымъ слогомъ, подобранными выраженіями и всегда буду сбиваться на свой тонъ, малороссійскій“.. Див. „Украинская Старина“ Г. Данилевського, Харків, 1866, ст. 252 і 254. Є й нове виданнє А. Маркса в „Полн. Собр. Соч.“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Галичині до 70-х рр. присвятив д. Єфремов осібний розділ, по традиції спинивши ся більше на Шашкевичі, як на його товаришах; особливо на діяльности Головацького слід було йому спинити ся довше, бо хоч вкінці Головацький і зробив ся ренеґатом, проте він може чи не найбільше прислужив ся до поставлення на твердий ґрунт нашого відродження в Галичині[1]). Від 70 рр. починає автор огладяти письменство обох частей України разом, але нам здаєть ся, що до сього ще мало даних. І в наші часи можна ще сумніватись що до такого получення Галичан з Українцями, а для 70—80 рр. і поготів! Тим більше, що через таке получення ми не маємо характеристики галицького духового життя і його еволюції від 70 рр. до наших часів. Осібний розділ чи навіть розділи тут просто неминучі, а то тепер вийшло се на шкоду обопільну — ні про рух в новійших часах на Україні рос., ні про Галичину властиво не можемо ми як слід поінформувати ся з книжки до Єфремова. Скільки небудь ясної картини крім загальників не маємо, а тим часом як раз в 80 рр. складала ся наша суспільність в Галичині, бо доти рух був надто слабий.

Справді, чи не був напр. Франко продуктом певних спеціяльних умов, зовсім ріжних від тих, в яких за того самого часу виходили на ниву літературної праці Українці російські, і чи можна виривати письменників з їх спеціяльного ґрунту і тасувати між собою, як колоду карт? Чи ж не ясна річ, що неможна вилучати Галичан з їх спеціяльного оточення і трактувати їх і їх твори без звязку з життєм і словом на сім окрайчику нашої землї такими не подібними до російсько-українських обставин. Ланцюг розвиту зреть ся і діяльність являєть ся мало виясненою, тим більше, що докладного вступу, присвяченого спеціяльно Галичині наших часів майже не маємо.

Та й ще одна недогода. Через розгляд письменників по десятилїттям розриваєть ся звязь письменника з дальшим періодом, на котрий не раз припадає головна діяльність даного письменника, як се й стало ся таки з Франком та й иншими.

Очевидно може бути недогода і через моноґрафічне трактоване письменника, тому, щоб уникнути сих недогід від одностороннього трактовання, треба старати ся уміло сполучувати оба способи.

Горді ж фрази д. Єфремова про вищість Українців — вісімдесятників від Росиян — просто річ незрівняна, се що називаєть ся хопити через край (див. ст. 393), а вже хвастощі про перемогу системи гуртом

[1]) Належний шлях до зрозуміння початків нашого відродження в Галичині вказав недавно д-р Щурат в своїй цікавій, хоч правда не оригінальній статї в „Учителю“ (див. „Учитель“ 1909 і 1910, кн. 1—4 „Найблизші жерела творчости М. Шашкевича“).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

людей з голими руками, але сильних духом (ст. 398) зовсім не до речи, бо не відповідають дійсности: систему очевидно перемогли не вони, або коли хочте -не тільки вони. Присвятивши багато сторін Грінченкови автор обминає цілком публіцистичну діяльність його і його однодумців, хоч вона й кидає ярке, а для багатьох читачів зовсім несподіване світло, на тогочасний наш рух громадський і його представників яке „задаваннє" д. Єфремова може значно обмежити. Шкода се велика, бо через се виклад позбавлюєть ся потрібної історичної перспективи.

І се взагалї хиба автора мало зважати на цілокупність причин, котрі дали нам такого чи иншого письменика з властивою йому фізіономією. Д. Єфремов не дає наукового досліду сих причин і обмежаєть ся виключно на словесній характеристиці творів. В ряди--годи здибаємо у нього якийсь натяк, що кидає нераз більше світла на творчість даного письменника, являєть ся далеко цїннїйшим для зрозуміння її, ніж уся инша балаканина автора. Така напр. побіжна замітка, що Котляревський був сковородинцем, масоном, членом біблїйного товариства (ст. 196). [1]) І се не раз буває з д. Єфремовим. Замість довше спинити ся на письменнику і пошукати ключа до його творчости в обставинах його життя, в тій соціяльній і культурній обстанові, в якій він жив, історик занайомить нас лише зі змістом творів, а сього ж прецїнь не досить! Ось як і в данім прикладї — ми зовсім не дізнаємо ся про службу Котляревського в війську, про участь його в рос. культурнім життю, про вплив котрого на нашого поета нема у д. Єфремова взагалї нї слова! А коли часом д. Єфремов і спинить ся уважнїйше на якімсь письменнику, то за те не додержує рівноваги і готов обясняти цїлу його діяльність виключно певними моментами в життю того письменника.

Так стало ся з Шевченком. Безсмертний Кобзарь надто велика постать в нашій лїтературі, щоб не схилити з пієтизмом перед ним голови, але се не вповажнює дослїдника забувати за наукову правду та трактувати поета по-за часом і обставинами. Єфремова ж настільки осліпила велич Шевченка, що він забув зовсім, що пише не похвальне слово в стилю митр. Іларіона, а дає сторінку з історії нашої лїтератури.

Сказати, що Шевченко „був продуктом зовсім иншої соціяльної атмосфери і всїх взагалї громадських обставин", ніж попередні письменники (а перед тим д. Єфремов оглянув між иншим і Костомарова), і закрити очи на ту обстанову, в яку попав Шевченко в Петербурзї і потім на

---

[1]) До речи про Котляревського. Лаючи пізнїйших наслїдувачів його за „Котляревщину", автор чомусь не добачає її у самого батька нового укр. письменства, хоч карикатурности „во вкусѣ площадномъ" і нудоти є і в нього по-достатком!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Україні, — а Єфремов на вплив сеї обстанови як раз і забув,—значить сказати або за-багато або за-мало, тільки не сказати всього! Д. Єфремов, мусів знати розвідку Драгоманова про Шевченка в „Громаді“ або сторінки присвячені йому в „Листах на Наддніпрянську Україну“ (ст. 39—44). У Драгоманова, як відомо, знайдемо ми чимало цікавих уваг, котрі поможуть нам правильнійше оцінити Кобзаря, ніж се зробив д. Єфремов. Валити все на походження, або ґеній поета, не звертаючи уваги на дальші обставини життя його, після розвідок Драгоманова вже гріх. В усякім разї того, що дає вам Єфремов в уступі про Кирило-Методіївців за мало. І взагалї за-мало переказати тільки факти з життя поета та наговорити з приводу них гарних слів про віру в людину, про шукання правди, яке, мовляв, вложило Шевченкови перо в руки (249). Замість сих фраз нам цікаво би було почути про ті впливи, яких зазнав Шевченко, довідати ся звідки він набрав ся тих ідей, що запліднили те, що виніс він з-під мужицької стріхи, і зробили його признаним ватажком рідного письменства.

Ми сього не довідуємо ся. Взагалї сторінки присвячені Шевченкови можуть служити за неґативний зразок манєри д. Єфремова. Нема тут нї аналїзу творів, нї вияснення повстання їх—лише сама гола „белєтристика“ з визвольним духом. Замість студії маємо одностороннє переповідженнє Кобзаря з громадського очевидно погляду, розумієть ся того, якого тримаєть ся сам д. Єфремов.

Ще пара дрібнійших уваг. В своїм „похвальнім слові“ Шевченкови автор зовсїм затер перед нами еволюцію світогляду поета і звязок її з певним культурним впливом. Поет вийшов „всесовершенний“, але ми воліли б бачити його з усїма властивими йому, як дитинї свого часу, прикметами. Як ставив ся, напр. Шевченко до укр. письменства, яке його відношеннє до російського — чи задивляв ся він так, як ми тепер з д. Єфремовим? „Шевченко поставив справу руба“, каже він (269), але як уже ми бачили вище — „руб“ сей зовсїм не сучасної міри.[1]) Та й спеціяльно про виробленість його і невиробленість инших смішно говорити тут так сміло, коли пригадаємо,що й сам поет друкував свої твори в „Маяку“ („Никита Гайдай“ — 1842 р., „Безталанный“ 1844 р.).

Не висвітлена у Єфремова й фіґура Кулїша, котрий зостав ся цїлком для нього нерозгаданою загадкою (285) „людиною зітканою з суперечно-

---

[1]) Про се пор. також у Драгоманова „Листи на Наддніпрянську Україну“, ст. 44. Лише в наших уже, можна сказати, часах поставлено сього „руба“ зовсїм виразно, а у попередників і сучасників поета хоч і не було такого обмеження укр. лїтератури „для домашнього обихода“, як пізнїйше у Костомарова та инших, але й не було ясно-проведеної межи, що дїлила б українське письменство від російського.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стей“ (283, 291). І вийшло се знов через манєру д. Єфремова плигати по верхах. Поки можна було без особливих перепон вишукувати визвольні думки, доти йшло все як по маслу і характеристики лили ся як з рогу достатків. Скоро ж нарізав ся оратор на камінь, як став та й заткнув ся і крім „не розумію“ не зумів вимовити нічого. Так тут помстила ся над д. Єфремовим його манєра судити всїх і все з висоти абстрактного прінціпа, а не в звязку з умовами життя і мистецтва.

Чи бачимо у д. Єфремова навіть бажаннє розвязати загадку, що повстала на його шляху? Нї — нїякісїнького! автор нїде такого бажання не зраджує, нїде в його нарисї ми не бачимо, щоби він шукав за розвязкою, лише, постояв— постояв, потім перехрестив ся, перескочив через рів, та й пішов махати далї...

Так перескочив д. Єфремов і через Стороженка, обмеживши ся самою словесністю, а на постатї автора „Українських Оповідань“ не спинив ся, і через те нам не ясне, чому ж Стороженко стояв „осторонь од українського руху та жив у минулому“... Всякими „якось“ не можна нїчого пояснити!

Про авторство Марка Вовчка д. Єфремов ще й досї не може сказати певно і обмежуєть ся на фразї: „справу вияснено більше й туман потроху починає розвіювати ся“ (294). Думаємо, що після дослїдів і розслїдів покійного Доманицького не зостало ся вже жадного туману, а розвіювати почав його ще д-р Франко в своїй коротенькій замітцї з приводу „Чортової пригоди“ в „Лїт.-Наук. Вістнику“ 1903 р. (кн. 2). На се вказав д. Єфремову ще Доманицький в своїй рецензії на його лїтературну характеристику покійної письменницї (див. Л.-Н.-В., 1908, кн. 4, ст. 196, — 198), одначе він і досї не зважуєть ся покинути старий погляд.

Не можна згодити ся з д. Єфремовим і в оцїнцї пізнїйших письменників. Так, мало підчеркнена обивательська, фільозофія яку подибуємо у Тобілевича, спричинена між иншим браком широкої освіти, котра одна сплоджує й широкий світогляд. А так при всїй добрій волї у Тобілевича не бачимо нїчого крім невдатних проб. Се говорю я, розумієть ся, про світогляд драматурга, котрий він виказав в останнїх творах („Суєта“, „Житейське море“), де герой Іван Барильченко являєть ся якимсь Мироном Антоновичем тільки з иншого боку. Про художність инших творів я не спорю, хоч викінченою не можу назвати драму „Бурлака“, де кінець трохи псує несподївана поява начальства що мов якийсь deus ex maxina розвязує заплутану справу.

Краще може, як де, підчеркнув автор ті умови життя народнього й громадського, які відбили ся в творчости Ів. Левицького. Шкода, що не скрізь показана така залежність.

Можна би очевидно не одно ще замітити, але вже час кінчати свої уваги, що й так уже занадто розросли ся. Який же остаточний вислїд?.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Історія“ д. Єфремова се не так історія, як скорше збірка літературних нарисів, обєднаних однією певною ідеєю, в основу котрих не положено самостійне наукове студіованнє матеріялу та й на таке студіованнє здаєть ся й часу не мав автор. Але треба бути вдячним автору й за се, що він дав. Як ні як, а се він перший у нас в такім яснім, легкім і живім, гарною мовою писанім [1]) викладі подав до відома широкої публіки головнійші факти нашого письменства від найдавнійших часів аж до наших днів. Своє діло його історія зробить — вона піде в масу і будитиме там свідомість національну, любов до рідного, ширитиме самопізнаннє. Д. Єфремова може сказати: „feci, quod potui, faciant meliora potentes!“ І коли публіцист випередив на сім полї мужів науки, то чейже се не вина публіциста.

Зостаєть ся ще зробити кілька бібліоґрафічних уваг.

В покажчиках, які подає д. Єфремов при кождім розділї, помітили ми деякі пропуски. Отже чомусь не згаданий рос. „Очеркъ“ проф. М. Грушевського, хоч для розділів III і V дає він багато матеріялу і автор очевидно не обминув його. Не знаходимо також вказівки на „Опытъ русской историографіи“ проф. В. Иконникова, в другім томі котрого маємо спеціяльний відділ присвячений укр. літописям [2]). Пропущена книжка Потебнї „Изъ записокъ по теоріи словесности (Харків 1905), де передрукований між иншим його нарис „Языкъ и народность“. Незазначені також „Pysma Tymka Padurry“, тим часом там може бути цікава широка передмова видавця про життє і діяльність Падури. (Львів, 1874, ст. LXVI + 420), „Pieśni A. Szaszkiewicza“, видані разом з його життєписом С. Бущиньским в Кракові, 1890 р. пропущені статї про Сковороду д. В. Леонтовського в „Трудах Полт. Архивной Комиссіи“, покійного проф. А. Лебедева в „Вопр. Философіи и Психологіи“ (Г. Сковорода, какъ богословъ, д. XXVII), дуже важна статя В. Семевського про Гулака (в „Галлереѣ Шлиссельбургскихъ узниковъ“,

---

[1]) Не хотїло ся би говорити про мову, але досадно, що взагалї гарна і чиста, хоч трохи солодкувата, не вільна вона від москалїзмів і то упертих, як напр. в superlativ-і.

[2]) Більше-менше докладний огляд новійших розвідок і видань по історії нашої літератури київського періоду, які появили ся в 1906 — 1910 рр. читач знайде в статї д. Яцимирського перекладеній мною з численними змінами і додатками в кн. 3 львівської „Нашої Школи“ 1910 р., а такий самий огляд XVI—XVII в. в моїй власній статї в кн. 1 „Н. Школї“ за р. 1911. В кн. 1 її за р. 1912 поміщений буде бібліоґрафічний огляд новійшої літератури по історії нового укр. письменства.

Тому й не спиняю ся на сїм місцї детальнїйше на пропусках з нововиданих книжок і розправ, відсилаючи читача до згаданих оглядів, тим більше, що вони вийдуть і осібною відбиткою.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Спб. 1907). З великої літератури про Гоголя варта б було згадати статю д. І. Житецького в „Журн. Мин. Нар. Пр.“ (1909, VIII і IX), деякі статї з „Вопросовъ Философіи и Психологіи“, Ювілейний Збірник, виданий Одеським унів. в 1909 р. (Єфремов нотує лише відбитку з нього статї д. Шелухина), розвідку Н. Котляревського, Савви Ч(алого). Нові матеріяли et cet. помилково показані в „Світлї“ замість „Основи“ і т. д. Натомість бачимо ряд популярних брошурок, які очевидно тому, хто бажав би взяти ся після книжки д. Єфремова за дальше спеціяльне вивченнє укр. літератури, нічого не дадуть. (Грінченка оповідання про Котляревського, й Гребінку, Кониського оповіданнє про Шевченка, Д. Дорошенка про Куліша, Брика про Грінченка, то що). Подібна література добра в спеціяльнім покажчику для народного читання, а не в серіозній працї. Дещо можна викинути також і з часописних статей без ущербку для читача, натомість ніяк не можна було пропускати такі річі, як „Листи з Наддніпрянської України“ Грінченка (з „Буковини“ 1892—1893 рр.), або Драгоманова Листи на Наддніпрянську Україну і „Чудацькі думки“, та инші.

Цитати з російських писань подає д. Єфремов чомусь не в укр. перекладї, а в ориґіналї. Щоб стало ся, колиб писав д. Єфремов книжку з всесвітньої літератури? В ориґіналї подають ся цитати лише в тім випадку, коли важно не тільки віддати зміст, але задержати й форму, передовсім виписки з документів або приклади з поезій (особливо для виказання наслїдувань), та й то не конче, а надто в такій популярній річи, як книга д. Єфремова. Инакше се без потреби макаронїзує мову.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ.

З цікпю „Контрасти“.

Слава.

Слава тим, хто прагне волї,
Хто весь вік живе в борнї,
В кого в серцї вічні болї
І душа горить в огнї.
Хто з калюжі випливає
В море світлеє ідей,
Хто і серцем всїм кохає,
І ненавидить людей.
Слава тому, хто шляхами
Вже протертими не йде,
А між скелями й тернами
Новий, кращий шлях кладе.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Л. СТАРИЦЬКА - ЧЕРНЯХІВСЬКА.

„Живой труп“ Л. Н. Толстого.

So schaf ich auf sausendem
Webstuhl der Zeit,
Und wirke der Gotheit lebendiges Kleid.
Faust.

Десять років минуло з того часу, як Толстой написав драму „Живой трупъ“ сюжет якої дав йому один з його приятелїв Н. В. Давидов. Епізод з житєвої практики Давидова зацікавив Толстого і він почав з захватом працювати над новим сюжетом і наважив ся обробити його в драматичній формі. Але через де-який час підупало захопленнє роботою. Толстой припинив її і одложив на бік рукописи. Що причинило ся до того — невідомо; відомо тільки те, що драму він покинув писати, не любив коли йому про неї нагадували і одмовляв всїм театрам, які, просили в нього дозволу виставляти пєсу. Він навіть не хотів її друковати.

Тепер пєсу надруковано й виставлено і певно не знайдеть ся в Росії жодної інтелїґентної людини, яка-б не познайомилась з сею драмою.

Недоробленний лїтературний твір, сценарій драми, яку автор не схотів доробляти і появляти, сколихнув життє і викликав силу слів і думок.

В читанні одно вражіннє, на сценї инше. Що складає ґрунт драми? Що опановує душею в сїй пєсї, що лишає холод недомовлености? — В сїх питаннях хотїло ся-б менї розібратись.

Ескіз „Живого Трупа“ вводить нас в лабораторію ґенія, — з почуттєм захвату вступаємо до неї.

Зміст драми надзвичайно простий. Федір Протасов гуляє. Він залишив всї свої справи і обовязки, покинув жінку з малим синком і марнує своє життє між Циганами. Лїза, жінка Протасова, побиваєть ся за Федею і хоче його як не як вернути до себе. Мати її, Анна Павловна, навпаки умовляє Лїзу взяти шлюбну розлуку з Федею. Вона має на думцї, що Лїза одружить ся з товаришем Федї — Каренїним, який був закоханий у Лїзї. Федір Протасов теж знає, що Каренїн закоханий в його жінцї і зрікаєть ся вернуґи ся до дому. Лїза покохала Каренїна; але для Каренїна життє з любимою жінкою неможливе без церковного шлюбу. Каренїн і Лїза вимагають від Федї шлюбної розлуки, але Федя не може винести тієї брудної брехнї, якої вимагає від людини офіціальна росийська шлюбна розлука і наважуєть ся краще вмерти

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

щоб увільнити від себе Лїзу. Але вмерти йому не довело ся: Циганка Маша, яку кохав Федя, нагодилась саме в ту хвилину, коли він хотїв застрелитись і умолила його лишитись жити. І живуть всї троє, Каренїн і Лїза „хорошей жизнью“, а Федор Протасов спускаєть ся „на дно“. З оповідання Федора Протасова шантажист Артемєв дізнаєть ся про те, що Федя не втопив ся, а тільки покинув на березї свою одежу; він вимагає від Федї, щоб той скористував ся своєю можливістю тягти з Каренїна і Лїзи гроші, а коли Протасов зрікаєть ся сього, Артемєв доносить судовому слїдчому. Починаєть ся судова справа. Федя дізнаєть ся від свого адвоката, що його примусять знову жити з своєю жінкою — і він стріляєть ся; на сей раз уже увільняє від своєї особи і жінку і життє.

Такий зміст пєси.

З самих перших рядків її вражає нас одблиск ґенїальної творчости, який поліг на сїй речи. Читач зразу розуміє, що за стїнами сїєї хати, в якій починаєть ся дїя, творить ся щось велике, глибоке, — більше за души й розуміння тих людей, що зібрали ся тут біля чайного столу і обмірковують відносини Федї Протасова до його жінки. Починаєть ся дїя сценою в помешканнї Протасова. „Анна Павловна, полная сѣдая дама въ корсетѣ сидитъ одна за чайнымъ столомъ“. Маленька ремарка, — здаєть ся нї що, а з сїх кількох слів виростає весь тип Анни Павловни. Ви вже бачите її, як живу. Ся повна сили дама, що зранку, сидячи сама біля ранїшнього чаю вже вбрана в корсет, — се типова представниця буржуазної мудрости; вона — „мать“, і коли вже вона що каже, то помилятись не може: кожне її слово се нуд непохитної морали і життєвого досвіду. Молодесенький вогник Саша сперечаєть ся з матїрю, обурюєть ся проти пошлости її міщанської морали але корсет Анни Павловни — непорушний мур і добитись до її серця неможливо.

Виходить на сцену Каренїн, — і знов жива людина, така жива, що читаючи пєсу, читач уявляє собі до останньої дрібницї голос, тон, кожний рух, кожний жест його. Каренїн цїлковита антітеза Федї; його не гнїтять нї сором, нї зневірре; він не шукає захвату. Він має свої певні прикмети: він „чистъ“, і нїколи не бреше, він навіть перемогає в собі ріжні невеличкі еґоїстичні почуття, як напр. почуттє якоїсь недоброзичливости до маленького сина Федора Протасова. Здавало ся-б така людина — правдива, чиста, розуміюча силу обовязку повинна притягати до себе сімпатії читача, а тим часом сімпатій Каренїн не викликає і сам Федір Протасов називає його „тупимъ“, але зараз поправляєть ся і каже „скучний“. І обидві характеристики вірні: Каренїн культивує і в дрібязках чистоту своєї натури, але державне болото,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

брехня і фальш пануюча в суспільних відносинах, злочинства і неправда, на яких сперасть ся весь державний лад — не муляють його душу, він чудово пристусовує до них чистоту своєї душі і має в тридцять років чин камергера. Пильнуючи чистоту своєї душі, Каренін до чужих відносить ся досить неуважно. Просячи Протасова дати шлюбну розлуку Лізі, Каренін посилає йому гроші, і коли Ліза каже йому з докором нащо ти зробив се,—Каренін одповідає з легким призирством, що Федя в його сучасному стані міг би бути й не такий „pointilleux".

І говорить Каренін завжде такими утертими сентекціями. „Не даромъ говориться: семь разъ примѣрь, а раз отрѣжь. Рѣзать по живому трудно" і т. и.

І в сій пєсі, як і у всїх речах Толстого вражає нас ся надзвичайна сила художньої творчости, релєфність, яскравість образу. Анна Павловна, Саша, Ліза, Каренін, Федя, Артемєв — все се живі люде, ви їх вже десь бачили і прочитавши сю річ, забути їх не можете. І які вони правдиві і суцільні. Каренін, Ліза, Федя. Досить кількох фраз кожного з них, щоб читач зрозумів, що конфлікт між сими людьми неминучий. Ліза — такий яскравий образ жінки - плюща, якому щоб рости, треба неодмінно оповити щось друге. Як характеристичні для Лізи в першій дії сї слова, що вона проказує кілька разів Каренїну: „Скажите ему, что-бы онъ вернулся, что ничего не было, что все забыто". Ліза така мнягка, така любляча. Ліза в третій картинї — дитина була хвора, а тепер одужала, — і Ліза все забула, і свого чоловіка і ввесь світ, — тепер вона щаслива, їй так гарно! І квола, і радісна вона вже шукає собі підпори і має її в особі Каренїна. В четвертій дії. Ліза, що так благала Каренїна вернути їй чоловіка, вже любить самого Каренїна. І через що? А ось: „Съ тѣхъ поръ, какъ я узнала, что у него есть другая женщина, что я стало быть не нужна ему, я освободилась и почувствовала, что могу не солгавъ сказать, что люблю васъ, тебя". Як се характеристично для Лізи, для її мнягкої, і безбарвної натури! Вона покохала Каренїна через те, що дізнала ся що у Федї єсть друга жінка і що вона Ліза, таким робом, не потрібна йому: „Покладисте" коханнє! І вона щаслива, вона купаєть ся в своїм щастї, з її серця, каже вона Каренїну, зникло все крім нього. Через кілька хвилин приносять лист від Федї Протасова. Думка про те, що Федя стратив через неї життє проймає Лізу і вона кричить Каренїну крізь сльози: „неправда, неправда, что я не любила, не люблю его. Люблю его одного! Люблю! И я его погубила!".

І жаль Лізи недовгий. В десятій картинї Ліза вже жінка Каренїна. Іділїчні згадки про Федю, правда не висші думки про вовну, яку має привезти з міста Каренїн, — і раптом — лист від слїдчого: Федя Протасов живий! Думка про своє житейське становище зразу зтерає всю

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

іділлю згадок. І та Лїза, котра так плакала за своїм чоловіком, тепер скрикує з сухою злістю: „О, какъ я ненавижу его!“ Вся Лїза, — мягка, нїжна, і бездушна, і суха, вся terre à terre, без пориву, без запитів, без високого ідеалу. Беж жадної „ізюмінки“. І читач певний в тім, що як-би вмер, або зник десь Каренїн, Лїза полюбила-б третього, коли-б він підтримав її і звикла-б так до нього, як кіцька, що призвичаюєть ся до місця, не вважаючи на людей.

Коханнє Маши стихійне, але чисте, щире, правдиве коханнє, повна антітеза Лїзіному коханню. Чи міг жити з такою жінкою Федор Протасов, який весь — совість, любов і нудьга.

Бачимо ми Федю вперше у Циган: Ремарка автора: „Федя лежитъ на диванѣ, ничкомъ, безъ сюртука“. Яка характеристична риса: шукає захвату, а поза повна нудьги.

„И зачѣмъ человѣкъ можетъ доходить до этого восторга и нельзя продолжать его!“ — скрикує Федя.

А як же може трівати для Федї захват в сьому життї, коли Федя почуває вічний сором, сором за те, що сам приймає участь у сьому фальшивому, недоброму безсоромному життї, і не має волї повстати проти нього і переробити його.

І Федя пє, гуляє, шукає захвату, щоб позбутись хоч на час свого болючого сорому, — і не знаходить його. В першій картинї Анна Павловна дивуєть ся, що Федя „негодяй“, пяниця, гуляка — чимсь счарував всїх. Але „безпутний“ Федя чарує кожного, в нїм чарівна сила твору, бо Федя се частина самої душі Толстого, душі правдивої, чесної, доброї. І те що він не герой, не переможець, робить його ще більш близьким сучасному російському громадянству і кладе на нього теплий колоріт глибокого страждання. В другі часи, в других сторонах душевний „надрив“ Федї був-би незрозумілим, але російському громадянинови він тепер ще близший, нїж був колись.

Федя стріляєть ся через те, що його хочуть знов звязати з жінкою, а тим позбавляють і її родинного щастя і вернуть його до тієї „борьбы добра со зломъ“, якої він вже не може більше тягти. І він стріляєть ся; знаходить нарешті логічний кінець свого істновання.

Останнї слова Федї: „какъ хорошо, какъ хорошо!“

Як головні, так і другорядні дієві особи „Живого трупа“ повні незрівнянної художньої сили і в сьому бачимо пензель ґенїального майстра.

Але кожен твір складаєть ся з двох частин, — видимої й невидимої. Поза барвистою рухомою одежою життя, творець одшукує сили, які керують ним і втїляє їх в своїх творах. Аналїзуючи життє, письменник творить сінтез життя. Він, як дух землї в Ґетівському Фаустї, може сказати про себе: So schaf ich auf sausendem Webstuhl der Zei und wirke der Gottheit lebendiges Kleid.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ся жива одежа Божеству — художнїй твір. Як-би художнє не уявляв перед нами письменник самого життя з усїма його ріжноманїтними формами, коли в творі його не одбив ся дух життя, се твір другорядної художньої вартости. Художнїй твір прорізує темну товщу життя, як прожектор нічну темряву, і в сяйві своїм показує нам те, що таїть ся за його пітьмою, що керує ним.

Твори Толстого — der Gotheit lebendiges Kleid. І в „Живому трупі“, як і у всїх творах Толстого заложено велику ідею, яка не раз ворушила глибоке серце покійного письменника. Ідея се не нова, порушено її ще давно Ж. Ж. Русо, але ся alte Geschichte лишаєть ся завжде новою і розбива не одно серце: се безсмерта боротьба правди божеської з правдою людською—тої правди, яка походить з любови, яка єсть і повинна бути підвалиною, цементом людських відносин, з тою правдою, яку укладає держава нїби для зміцнення й поліпшення людських відносин. Мотив суто — Толстовский. Уже у „Власти Тьми“ Толстой спиняєть ся над сїм дїлом совісти людської. в яке втручають ся так грубо, так безсоромно і неправдиво урядники державні, сї, як каже на них дядько Акім: „Тає, тає светлыя пуговицы“.

Федя Протасов бачить, що заважає жінцї і Каренїну, між ним і Лїзою духовно подружа не може бути: Федя шукає — правди, а кіцька-Лїза, — теплого пристановища, родинної втїхи. „Все буду я — я, а она — она“, каже Протасов і хоче увільнити од своєї особи жінку і дати їй можливість одружитись з Каренїним, бо без церковного шлюбу, Каренїн не може й думати зєднатись з любимою жінкою. Єдиний шлях до того — шлюбна розлука. Але держава не визнає того принціпу шлюбної розлуки, який може бути єдиним реальним і чесним прінціпом в людських відносинах, — а власне втрати рівноваги душевної, втрати любови; такого факту для держави мало: вона неодмінно вимагає брудних формальних фактів „прелюбодѣянія“, та ще й застуканого „на горячім вчинку“. Нема сього — тодї подруже мусить тягти ся до життя соромицьке й ганебне ярмо бездушного шлюбу. Протасов не може прийняти участи в сїй безсоромній комедії шлюбної розлуки, він виберає другий, чистїйший спосіб увільнити свою жінку — просто стратити себе. Але він не герой, в нього немає сили вистрілити, він піддаєть ся вмовинам Маши і виберає третий спосіб, який нікому нічим не шкодить, — сімульованнє самогубства. Епізод відомий: Федя втопив ся, Федї нема, Федя труп. Всї заспокоєні. „Они счастливы, — любятъ память обо мнѣ. Я въ своемъ паденіи счастливъ тѣмъ, что я сдѣлалъ, что должно, что я негодный ушелъ изъ жизни, что-бы не мѣшать тѣмъ кто полонъ жизни и хороши. И мы всѣ живемъ“. Се правда божеська, а ось починаєть ся правда людська. Держава, якій нема жодного дїла до добробуту, до душевного життя своїх членів, починає виявляти свою правду. Вчин-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ком своїм Федя осуджує себе на безправне життє, він справдї робить себе живим трупом в сьому життї; але досить зявитись негідному шантажистови і щастє трох людей руйнуєть ся державою нїби за ради-ж щастя їх самих. Закон знаходить Федю і приводить його знов до жінки: Не хотів брехати і відогравати ганебної комедії шлюбної розлуки, — вертай ся до жінки і руйнуй її щастє, ламай своє життє. Fiat justicia — pereat mundus.

Конфлїкт великий, руйнуючий душу і життє. Чи-ж додержано в песї сього мотіва?

Ось тут-то й виявляєть ся недоробленність, ескізність твору. Толстой такий великий художник, що так глибоко розуміє прінціпи штуки, припускає в сьому творі душевної драми — випадковість і зовнїшню інтриґу. Через що Федя не застрелив ся? Через те, що прийшла Маша і намовила його тільки вдати самогубство. Хіба глибокі душевні рухи можуть розвязуватись такими зовнїшнїми порадами. Хіба Федор Протасов, той самий Федя, якого нам дає Толстий міг в такому важливому питаннї здатись тільки на Машину практичну пораду? А в нього сатого задушею на той час свого власного не знайшлось нїчого. А як би Маша не нагодила ся, — Федя застрелив ся--б? Таким само випадковим зявляєть ся і рішучий момент драми. Оповіданнє Федї підслухає Артемєв і повідомляє слїдчого. А як би він не підслухав, до кінця життя жили-б спокійно всї троє дієві особи драми? Державна правда не подужала-б правди Господньої, треба було-б тільки Федї держати язика за зубами.

Се низче Толстого.

І ми певні в тім, що коли-б з сього нарису зроблено було драму, момент сей було-б мотівовано далеко глибше. Ся державна правда сама-б вишукала Федю, вона сама не дала-б йому жити по своїй правдї, або примусила його оточити собе болотом бруду і вічньої брехнї, які чи й стерпів-би Федя, що сам каже про себе—брехати не можу, — або довела-б його до рішучого кінця. Не Федїне необережне оповіданнє, а саме його нелеґальне становище віддало-б його в руки шантажистам. І коки-б сей пункт драми було-б глибше умотивовало тодї ще палкійшим вогнем запалали слова Федї, які він кидає слїдчому: „Шантажистъ требуетъ отъ меня участія въ шантажѣ. Я прогоняю его. Онъ идетъ къ вамъ, къ борцу за правосудіе. І ви получая 20-го числа по 20 коп. за пакость, надѣваете мундиръ и съ легкимъ духомъ куражитесь надъ нами, нядъ людьми, которихъ ви мизинца не стоите!“.

І критика і публїка визнають одноголосно, що в читанню песа справляє далеко більше вражіннє нїж на сценї,

Залежитть се на нашу думку від того, що „Живий Труп“ має в собі мало суто-драматичнього елєменту, се більше сюжет для романа нїж

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

для драми. З чого складаєть ся драматичний конфлікт? З того, що Федя не може погодити своєї совісти з своїм родинним життєм і головне з життєм державним. Звичайно такий конфлікт дає багато моментів душеної драми, згадаймо, наприклад не драму, а комедію Островского „Доходное мѣсто“. Але Федя в „Живому Трупі“ лишаєть ся в більшости сцен пасивним персонажом, а головні моменти його власного душевного життя переказують ся в оповіданнях. Так напр. моменти, які вже привели до відомого становища, — вічний сором за уклад сучасного державного життя і за свою нездатність боротись з ним, відносини його до жінки й до Каренїна, се все як висловлюєть ся Пшибишевский, — горізонт минулого, а де-які моменти пєси, в яких Федя переживає велику боротьбу душевну, як раз найслабші в драмі, власне сцена з Машою, в якій Федя міняє свій намір застрелитись і лишаєть ся жити. За те якої грандіозної сили набувають сцени у слідчого, сцена в суді, де Федя не оповідає про свої почуття і думки, а живе ними і примушує й нас переживати їх. Яка, здавало ся-б, проста сцена Федї з адвокатом Петрушиним, а скільки в ній глибокої дії і як освітлює вона фіґуру Федї. Од Федїного слова залежить його рятунок, і він його не хоче сказати. „Да я не буду говорить, — одповідає він на всї умовляння Петрушина. Что имъ говорить? Я не буду“. Йому гидко вивертати свою душу перед сими суддями, холопами 20-го числа. Він не хоче, не може знести брехнї і комедіянства в святих питаннях життя. А момент смерти? Яка се сила ґенїального письма. Федя повинен був умерти, другого рішенця, вважаючи на його вдачу, для нього не могло бути, а він лишив ся жити заплутав ся в брехнї і ось тепер він розвязує питаннє так просто: „Мнѣ этакъ лучше... вѣдь я уже давно готовъ... как хорошо, как хорошо!“ Також дуже гарні сцени Каренїна з Лїзою і дитиною і момент одержання листа від Федї. Всї сї сцени дають силу психольоґічного матеріялу і сильні моменти для гри артистів, через те вони справляють на сценї далеко глибше вражіннє ніж в читаннї.

Сила сїх картин в порівнаннї з другими і подверджує наші слова. Драматична річ має свої власні, спеціяльні вимоги, — переступати їх, се руйнувати силу твору. В театрі перед нами виступають живі люде і бачучи їх, ми хочемо бачити їх життє, се-б то їх душевні переживання, а не їх оповідання про факти свого життя.

Знов сї 12 уривків! Вони ламають вражіннє і росположують артиста і глядача. Ніхто не виявив так релєфно принціпів впливу художнього твору, як виявив се Толстий в своїй мудовій росправі „Что такое искусство?“ По виразу Толстого художнїй твір повинен „заражати“, се-б то примушувати глядача переживати все те, що переживають герої момента.

Але чи-ж може актор в такому короткому моментї „заразити“ нас

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

силою свого переживання? Він не вспіє війти в настрій, як вривасть ся дія. Через те й почуваєть ся недомовленність, здаєть ся, що артисти грають не так як слід. Та й минаючи саме сценічне виконаннє, сї короткі уривки ненатуральні: ніхто не живе такими короткими поверховими моментами: чим глибше почуттє, тим глибше воно проймає душу. І в реальному житті серед безладного руху його, немає такої швидкобіжности і поверховости, тим більше не може бути їх в штуці, де кожне зявище виступає релєфнійше ніж в реальному житті.

Звичайно ми розуміємо тут не більшу або коротшу тріваліcть сцени, а те о скільки вона вичерпує глибину псіхолоґічного моменту і мусимо сказати, що в „Живому Трупі, не всї сцени однакової художньої вартости.

В літературі почули ся голоси, які хотять довести, що „Живий Труп“ не ескіз драми, а вся цілком дороблена драма і що її сам Толстой вважав придатною до вистави на сценї. Факти проти сього; та й погодитись з сим неможливо. Толстой, той „взыскательный художникъ“, що по стільки разів переписував сам Анну Каренїну, не міг вважати виготованим твір в якому стільки навіть чисто зовнїшнїх недоглядів. Або сї відомости не вірні, або та редакція „Живого Трупа“, яку тепер маємо в літературі і на сценї не остання, оброблена автором редакція.

Вважаючи на списки „Живого Трупа“, ми бачимо, що драма була ще саме в процесї творчости. На толстовській виставцї в Москві єсть перший сценарій „Живого Трупа“, він містить в собі 15 сцен, з яких три викинув Толстой, і в другому списку лишило ся усїх тільки 12. Письменник як скульптор, в процесї творчости одкидає зайві частини матеріялу і визволяє свій твір од можливих випадків, або деталїв, які обважають його і заступають з осередчену суцїльну красу.

Не буду спинятись над тими авторськими недоглядами „Живого Трупа“, про які вже писано багато, скажу тільки, — почуваєть ся, — що де-які сцени зайві, а де-які цїлком недороблені. пр. довга сцена у матери Каренїна, яка дуже мало стосуєть ся до великої драми, що одбуваєть ся в Федїній душі вона на нашу думку ускладняє річ і завважає їй. А сцена на терасї, — чудово задумана, — лишила ся в ембріонї. Ми бачимо спокійне, чисте буржуазне щастє. Про Федю згадують, поруч з думкою про вовну до якоїсь дамської роботи. І раптом в се, здавало ся-б непорушне щастє — бомба. Лист з казенною печатью. Каренїн, „камергеръ, дѣйствительный статскій совѣтникъ“, такий порядний джентльмен передає своїй дружинї листа з казенною печатю і навіть не цікавить ся тим, що в тому листї, навіть не стурбований тим, що його жінка одержала такого листа.

Для Каренїна се не можливо.

І далї. Лїза прочитала листа, — щастє, спокій зруйновані одним сло-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вом судовго слідочого, нерви напружені, і читач і глядач почувають, що тут роскололось життє, — і раптом дія знов вриваєть ся... І холодно й незрозуміло звучать слова, або швидче міркування Анни Павловни: „какъ же онъ остался живъ?“

З сієї сцени ми довідуємось про самий факт, що Федя лишив ся живий, а про те, що утворив сей факт в душах присунїх людей, маємо тільки натяк.

Так само недороблена і ескізна на нашу думку і сцена в Циган і сцена в ресторані з Машою.

Що Толстой був великим, незрівняним майстром і в драматичній творчости се свідчить нам його драма „Власть Тьми“. Се ідеальний зразок драми і ми певні в тім, що з „Живого Трупа“ Толстой утворив таку-ж суцільну річ, як би схотїв його обробити. Але і в ґрунт „Живого Трупа“ Толстой заложив той сам принціп драматичної речі, як і у „Власти Тьми“ — прінціп душевної дії, душевної боротьби. Ґрунт драми, власне траґедії, — боротьба правди божеської, природної, правди, коли можна так висловитись, з правдою державною. Державна правда перемогла, вона роздушила життє чесного Федора Протасова, але читач почуває в душі радісне почуттє: сей пяний підупалий Федя, непридатний до активної боротьби, чистотою своєї душі підносить наші душі і очищає їх. В грецькій траґедії герой траґедії гинув під присудом долї, але те, що він знаючи, що готує йому доля, протестував проти неї і йшов на вірний кінець, — підносило глядачів, воно робило їх причетними великій душі героя. Так підносить і нас смерть Федора Протасова. Звичайно, сам в собі Федя не має нїчого героїчнього, він має тільки чесне сумлїннє, яке болїє і за свою недбайливість, за свою ганебну оспалість і за неправду, яка стала підвалиною людсько життя. Але наш час зробив його героєм. Серед „рвачів“ життя й цнотливих Каренїних, що так лагідно погоджують свою правдивість з неправдою, якій вони-ж і служать і досягають у 30 років „званья камергера“'—Федор Протасов елємент поступовий, чесний і глибоко симпатичний. Тим то й притягає він до себе всю симпатію і автора й читачів.

„Живий Труп“ одбив в собі ґеніальну силу творчости Толстого, і хоч де-які дефекти і позбавляють його на нашу думку силу драматичного твору, — вражіннє від сієї речі — глибоке.

Так опановує талант почуттєм і волею і розумом людей. Не сімволи, а живі люде, не алґебраїчні формули, а дух життя, не вимучена оріґінальність, а простота щирого таланту і глибоке почуттє.

З далекої могили озвав ся великий письменник і нагадав нам знов про сумлїннє і правду.

„Живой Труп“ сколихнув мертве життє російської суспільности.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

А. КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ.

На верхах.

I.

Ваганє Соколюка не трівано довго. Чистота виконуваня службового обовязку була так кріпко вкорінена в його душу, що він не міг оставати під вагою пятна злочинця, який за гріш продає своє сумлїнє. Бо, що він жив і працював з товаришами, далеко не свобідними від поважних закидів продажности, хабарництва — се бачив на власні очи, а що суспільність не розбирає, хто з них провинив ся, а хто свобідний від закиду надужитя власти — про се також мав нагоду пересвідчити ся.

Тим більш бентежили його події останнїх днїв. На його очах відбував ся мерзкий торг в справі злочинної роботи на шкоду інституції, в якій він працював, його теж хотїли захопити в свої сїти і при тім загрожено йому, що наколи він не пристане до спілки, кількох його товаришів опинить ся в тюрмі за далеко не етичні вчинки.

Він заплатив за се, як слїд — бодай словами. З сим розійшли ся. Та тепер зачала ся його душевна мука. Знати про такі річи, бачити їх на власні очи й дивити ся на них спокійно — се таке далеке від його природи, як далекі від нього були навіть думки про можливість опоганеня свойого сумлїня подібними вчинками.

Що робити із сим? Як вибристи із сеї халепи, що вскочив у неї так не потрібно, так небажано?

Обговорив усе із найблизшими собі товаришими, змалював перед ними всю гидоту сцени в реставрації, де накинено на нього їсти; — вони теж поробили свої замітки про те, що дійшло й до їх уший і рішили ся виступити проти сеї погані безпощадно.

Минули ще два днї — прийшло засїданє Надзірної Ради, після якого кількох із них зачинало свою місячну відпустку.

Поновили нараду й порішили дїлати в обороні своєї чести.

Пішли ще до старого товариша д-ра Смоли, чоловіка, якого загально признавали дуже чесним і якого всї вельми поважали.

— Пане товаришу, маємо до вас просьбу.

— Прошу. Все радий вам служити.

— Чи не були б ласкаві попросити директора на товариські сходини, які ми хотїли б уладити сьогодня після засїданя Надзірної Ради.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— А не можна би знати, в якій справі?

Розповіли йому здебільшого.

— Добре. Тільки я сходин не скликаю. Я вже був у подібному ділї і більше не хочу. Я буду виступати як ваш посол. Згода на се? А ви лишите мене цілком осторонь.

— Але ж розумієть ся. Ми беремо се на свій рахунок.

Пішов.

Минали їм хвилини на роздумувані, чи добре вони зробили. Непевність їх брала.

— Зволили сказати, що прийдуть, — заявив Смола, вертаючи з бюра директора.

Запала клямка. Воротя не має.

— Тільки я вам раджу приготовити ся, як слід, бо може бути круто. Се може й гарне діло, але й доволї ховзьке. Уважайте. Самі певні докази! Покривджені боронитись муть судом, а там жартів нема!

Сими словами попрощав їх Смола.

Остали самі із своїми думками.

— Щож ми тут ждемо! — обізвав ся перший Говорка. — Засїданє вже не за цїлу годину. А наші докази, чи там обжалованя де?

— Треба порадити ся.

— І списати...

— Підемо, Говорко, до вашого бюра.

— Ходїм...

Діло зачате Соколюком перестало вже бути ділом одиниці. Його переймав у свої руки гурт із сїмох людий. Сподївали ся що бодай ще яких двадцять на трохи не сотню людий пристане до них.

Вельми поважно забрали ся до діла. Із притаєною трівогою йшли на нараду. Чи зможуть удержати цїлу справу на сїй зачеркненій ними висоті? Колиб тільки не попасти в комічне положенє. Коли-б тільки пройти певною ногою ту пропасть поміж обороною своєї чести а децунціяцією?

Говорили без імен. Подавали тільки самі події. Хто яку знав.

— Тільки прошу не затаювати нїчого,—просить Говорка. — Се дуже немила справа, але як рушило ся її, треба, на мою думку, довести до краю, прочистити до самого дна. Нїкого не пощадити. Я пропоную, щоб ми звязали ся словом чести, що не затаїмо перед собою нїякої річи, хоч би вона мала дотикати ся найщирійшого друга, брата рідного!

Упоєні чаром високої хвилї подали собі мовчки руки. Кождий із них міг би кликнути під сю пору:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Спини ся хвилинко! Яка ти гарна!,.

І мовчки стояли так якийсь час поринаючи думками в глибину свойого серця.

Чи будуть вони мати ще хоч раз у житю таку високу хвилю безпощадної боротьби із нікчемністю?

Смішні люди! Який тягар вони взяли отсим поданєм руки на свої плечі! Чи видержать їх плечі отсей тягар?

А Лілієн писав далї:

...від Н. Н. 300 корон за одну вируку...

...золотий годинник і перстїнь із брилянтом...

...векслї на суму 1000 кор...

...підроблений підпис на векслї...

...посередництво до товариша в справі принятя поважнїйших дарунків...

...вимушенє на суму 2000 кор. з погрозою втрати заробітку на річ инших посередників...

...зарахованє за роботу шестеро більшої суми, як та, за яку відступлено роботу третїй людинї...

А Лілієн писав далї...

— А тепер такі ходять поголоски...

— Віддїлити їх добре від певних подій!

А Лілієн писав далї...

За увесь той час Соколюк стояв, мов на грани. Як страшно повернуло ся проти нього, проти спокою його душі отсе зачате ним дїло! Ледви дав слово, що нї брата, нї свата, нї щирого друга він не пощадить, як нагадав собі доволї немилу справу.

Було се перед трьома тижнями. Веселий їх гурт самих щирих товаришів купав ся в ріцї. Сонце жарило — а вода як би борола ся з його силою — задержала ще свій холод, але відчувало ся, що кожда нова течія пливе теплїйша; ще пів години — година — купіль буде неможлива. Тим із більшою розкішю нуряли ся в хрустальній водї. Настрій був веселий, свобідний. Дозволяли ся жарти, які під иншу хвилю не уходили б.

У сьому гуртї більш десятка людий було їх двох товаришів: Соколюк і Вюн. Инші рівні їм віком, навіть шкільні товариші, стали бавити ся їх коштом.

...Нема то як їм! Дїла товариства поширють ся з кождим днем. За останнї роки не пізнати давнїх мізерних початків. Є тепер при чому заробити. Не дивувати ся, що урядники товариства розбивають ся по Рівєрах, Монаках, Парижах...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Соколюк перечив ся. То так лише здаєть ся тим, які по-дальше стоять діловодства товариства, що тут таке водить ся.

Висміяли його. Він буяє під облаками — не знає, що діеть ся докола нього. От, Вюн, той певно так не скаже.

Цинїчний регіт Вюна.

— Признай ся Вюне, багато заробив на се літо?

— Досить.

— Бачиш Соколюк!

— Говорить, не знає сам, що! — боронив ся перед цинїзмом Вюна його товариш.

— Ти або святий, або здоровий комедіянт, — закинено Соколюкови на його слова. — Здаєть ся те друге. Не вірю, щоб маючи таку легку нагоду, ти не брав. Як думаєш, Вюн?

— За других не думаю, а сам беру, бо мушу брати. Приняли мене на посаду за песї гроші, роботи сила, зиски тягнуть великі а менї платнї не підносять до висоти користи яку мають із мене. Я хиба довгів наробив. Тепер при навалї роботи...

— І картах...

— Нехай буде: й картах. Або ж то чсловік не потребує забавляти ся? І так при навалї роботи житє обмерзло. Досить, що не маю з чого жити як слїд. Мушу брати, бо менї моя платня не вистає на житє.

— І ти говориш се так отверто, — дивував ся Соколюк.

— Чому ж не говорити. Нїколи не роблю себе перед другими лїпшим, як є на дїлї.

— Ти, здаєть ся, заощадив ще дещо й на виїзд — дразнили Вюна. — У вас десь тепер відпустки зачнуть ся.

— Що правда, то не гріх. Такого року я ще не мав. Їду до Норвеґії з чистим сумлїнєм, бо жінка проживе літо на повну мою платню.

— Ще й заробить. Бо ти не коштуватимеш нїчого.

— Розумієть ся.

— Слухай, Михасю, — мовить Соколюк. — І ти не боїш ся говорити про се прилюдно?

— Чого? Хиба-ж я маю свідків на се, що взяв?

— А як би так хто пішов до директора і повторив йому отсю розмову? Як-би так хто повідомив про се „Надзірну Раду“?

— То пошив би себе в дурнї. Я заявив би, що підоймав його на сміх.

Соколюк змовчав. Не мав що сказати на такий цинїзм. Про Вюна взагалї говорили багато поганого. Так жити, як він жив —

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ледви хто міг би при його доходах. То-ж, хто, знаючи близше його відносини, а хто, додумуючи ся більше або менше зближених до правди річий, говорили про Вюна й його поведеннє в уряді всячину. Зачував про те й Соколюк та радше не вірив, ніж мав би дошукувати ся правди. Він любив Вюна. Їх вязали більше, як приятельські відносини, їх лучили спомини спільного горюваня в часї студій, спомини найбільш незабутнїх подій. Коли зійшли ся разом з службі, пристали до себе душею. До домашнїх відносин товариша Соколюк не мішав ся, але своєю особою й дружнїми відносинами до Вюна покривав перед иншими не одну його провину. Хто знав Соколюка і бачив його відносини до Вюна, завагав ся перед цілковитим його осудом.

Соколюк і тепер волїв би радше отямити товариша, але коли він загнав ся за далеко — звернув його увагу, що таке цинїчне признанє може стати предметом слїдства. Бажав протверезити його, вказати, що власть може попасти на слїд і горе тодї йому.

Відповідь Вюна успокоїла Соколюка. Се й справдї виглядати могло на жарт, хоч Соколюк був певен, що се на дїлї щира, нїчим не потрясима в своїх основах правда. Та все ж товариші купелї могли почувати непевність: колиб так було в самій річи — не говорив би так відважно. За те він сам, Соколюк, отряс ся із чару приязни, дружнїх споминів минулого; відсунув Вюна на дальший плян у своїй души.

Потім забув про цїлу пригоду. Тримаючи ся трохи осторонь Вюна він відчував, що має до сього причину, але яку саме — про те старав ся не тямити, а з часом став цїлком призабувати.

Коли опісля до його ушей долїтали осуди товаришів, коли й сам був свідком поганих їх вчинків — нїколи не мав на думцї Вюна. Подія в купелї відбула ся серед таких соняшних почувань на лонї світляної розніженої запахом кошених трав природи, що він признав її в души як щось цїлком чуже брутальній кнайповій атмосфері, в якій довершували ся всї инші вичислювані тут злочини.

І тодї, коли скликував другів до боротьби із злочинною роботою своїх товаришів по званю, не перелетїло йому навіть через думку, що він перший покладе на жертовник ідеї долю свойого друга, а з нею свій спокій, свободу свойого сумлїня. А ледви дав слово чести — зарисували ся в його мізку в острих тонах і купіль і Вюн із своєю легкодушно цинїчною бесїдою, із своїм признанєм до вельми не-етичних вчинків.

Соколюк пробував було розібрати в души цїлу його бесїду,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чей не вийде се так погано, як він би тепер думав. Може би можна приймати се за жарт, бодай дати сьому злуду жарту; що ж, він певен сього, як би говорило ся тут із поданем імен, назвище Вюна вдарило б уже чи раз о його уха. Се один із тих, що їх сьогодня не пощадять, чи то як цілком певно означеного проступника, чи як такого, що його провина належить до певних, хоч годі їм се доказати. Здаєть ся, що те друге прилипне до нього. Коли він, щирий друг Вюна, стільки часу не міг нічого певного про нього сказати, нічого у приближеню певного подумати про нього, що ж можуть сказати инші? Тут, коли хто, то він, Соколюк знає найбільше, знає цілком певне признанє самого Вюна, щире, отверте, не мальоване конвенціональністю.

Тільки, що він знає свобідне признанє друга посеред другів, у замкненому гурті, в приватній розмові, якої ні він, ніхто не сміє використати до урядового діла, до діла тої міри, як прочищуванє атмосфери, переслідуванє злочинної роботи.

А тут згадав Соколюк слово чести: ні брата, ні друга...

Він не то, коли скликував нараду, він навіть, коли се слово чести давав, не думав про се, що мучитиме його ся справа. Колиб був думав, колиб усвідомив собі все — не був би летів у пропасть конфлікту поміж почуваннями дружби й голосом сумління. Тут ясна річ: він повинен дати голос за правду, але щож тоді дружба? На чім вона основуєть ся? Що думати про неї, коли пошукуванє правди дає свободу зраджувати тайні розмови, скриті тайни другів?

Настав страшний роздор у його душі: роздор поміж сумлінем громадянина й сумлінем друга-товариша. Громадянин дав слово! А хочби й не давав — він не повинен би, не смів би змовчати! Його обрушували до дна душі далеко не такі провини. Багато з тих, що їх перечислено тут, хто зна, чи не діють своїх поганих вчинків до тої міри несвідомо, що й самі не знають про те, і коли їх поведенє вирине на світло денне, вони почують про свою роботу вперше ясно і хто зна, чи не жахнуть ся? Чи не завернуть із блудного плаю?

А сей, що його другом зветь ся, сей, що його долю він держить у своїй руці — цілком ясно означив свою роботу. Говорив про те з таким отвертим признанем, з таким цинїзмом, що тут не ма сумніву про кваліфікацію його вчинку.

Але він друг його, він певен почутя дружби признав ся.

Отсе все прибило йоге важким обухом.

Що діяти?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Мовчати?.. Прикрити тайною мовчанки гидоту вчинку? роззухвалити його в сміливости грязненя безпечно в багні!

Розкрити рану? Одним ударом ножа урвати їй і голову й корінь? Уздоровить хору людину?

Не міг рішити ся.

Його міркованя повернула нова думка на инший шлях: хто дав йому право бажати уздоровленя другої людини? А як ніщо з того не буде? Як рана, замість згоїти ся, розятрить ся й тіло розкладати ся стане, як наслідки операції будуть небажані ні для нього, ні для того?

Отсе все, що говорили товариші про надужитя ріжних добродіїв — усе те перелітало коло його уха, не займаючи мозку. Він стояв як на грани й мучив себе важкими думами. Страдав над міру.

Не сказати, думалось йому, не смію. Сказати — сили не маю. Не буду дослугувати ся імени зрадника довіря.

А Лілієн писав далї...

Хиба-ж отсї всї, думає Соколюк, що тут вичислюють прогріхи своїх товаришів, не жили із ними в дружбі?

Усміхнув ся вдоволений. Радий був дешевим коштом виправдати своє поведенє. Та зараз коновка студеної води на голову: боягуз що ховаєть ся за плечі инших. Замість рішити сяк чи так — ловить ся кождої стебелинки, щоб тільки не пустити ся власними силами плисти.

— Я не знаю, — мовить Савчин, — але я повинен і своє подати вам до відома.

— Кажи, все кажи!

Заволоділа ними горячка прояснюваня овиду.

— Мене перед місяцем зловили, упоїли до нестями, а коли я опісля лежав три тижні, посудили мене перед судженою про секретну недугу.

— Підність! Хто такий!

— Без назвищ!

— То ті, що рахунок післали одному з наших інтересантів.

— Не знаєш? Чого ж питаєть ся!

Соколюк чував про сю подію. Найщирійші товариші втяли таку штуку. А Савчин не пощадив їх. Як раз не пощадив тому, що поїли на кошт людини, якої діло переводило ся під ту пору крізь їх бюра. Сто сорок корон пропали, рахунок велїли відослати до чоловіка якого діло лежало в руках Савчина.

— Ну, що-ж ще? Бо кінчимо! — наглить Лїлїєн. — А ти, Соколюк не докинеш нам нічого?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Соколюка вкололо в серце.

Не пора вже було вагати ся. Тим більше, що назвищ не подаєть ся.

— Не знаю, чи правда се, але я чув признанє одного з товаришів, що бере, бо мусить брати, що більше, призбирав стілько, що проведе безжурно час відпустки. Кажу ще раз, не знаю, чи правду говорив, чи жартував; підношу се, як зразок цинїзму й поширюваня сплетень про наші підприємства посеред громадянства.

Він сам сміяв ся із такого викривленя правди з хвилею, як проголосив се.

Його слова зацікавили товаришів:

— Прилюдно говорив?

— В замкненому гуртї, але майже прилюдно.

— Хто такий?

— Не подаємо назвищ.

Тільки, що ся тайна не вдоволила нікого. Се може одна з найважнїйших подій. Тут не треба доказів, свідків — тут ясно сказано: беру — бо мушу брати... Хто ж се?

Губили ся в дошукуванню виповника.

— Було се в купелї — при чужих особах — не товаришах.

Коли Соколюк проголосив отсї слова, настала глуха тиша. Навіть Лїлієн не докінчив писати. Він кинув оловець і видивив ся на Соколюка.

— І ти знаєш про таке і — мовчиш? Аджеж се не укриєть ся. І так опоганювати себе й усїх нас перед чужими? Я дуже болїв би душею, як би сей пан остав далї посеред нас. А ти мовчиш?

— Ой, колиб ви знали, як менї се легко було сказати.

І сам таки злякав ся свойого обжалованя.

— Нї! — подумав. — Хочби не знати що — не скажу, хто се такий. Возьму на себе відповідальність, а не скажу. Не можу зрадити імени.

Його душею потрясли на переміну далекі від себе вражіня.

Одні високої розкоші сповненого обовязку, одні страшного жалю й огірченя...

Раз тільки в житю, в горячцї плямистого тифу кидало ним так у два протилежні екстреми: пекло невиносимою горячістю й морозом нестерпимим морозило.

Береги безсоної пропасти у його душі стряслись, захолибали ся... Тільки почуваннє його замість того, щоб загатить провалє — ще більше його розкололи...

Бездонний роздор у душі.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

II.

Засїданє Надзірної Ради вже добігає до кінця. Всї нетерпеливлять ся, радіб іти домів, а перед кінцем засїдання — годї. Нараз входить директор закладу до салї, де зібрав ся чи не ввесь гурт урядників. Веселі й цікаві лиця привитали його. Там рішали ся речинцї відпусток. Директор розкидав на всї боки пів-слівця. Нарештї підніс голос:

— Панів жде ще одна справа, — нагадав собі. — Пан Смола просив... Пане товаришу Смола, будуть товариські сходини?

— Коли пан директор ласкав.

— Пан Смола просив.

— Не я. Гурток молодших товаришів.

— Але ви мене просили.

— В імени товаришів.

— Всьо одно. Панове хочуть мати приватні товариські сходини. І я маю бути на них? В характері приватного чоловіка? Так?... Добре. То прошу за чверть години. Там уже покінчили. Вже починають розходити ся.

Товариська нарада зацікавила всїх. Кинули ся і старші й молодші до Смоли і нуж розвідувати, про що йде річ. Та Смола волїв удавати, що рішучо нї про що не знає. Вказав на Лїлїєна. Сей теж мовчить. Зараз дізнають ся.

Коли вже зійшли ся і коли Лїлїєн почав говорити зразу загально про значінє великого фінансового підприємства в убогій суспільности, про відносини членів інституції до громадянства — квасні міни почали виступати на лиця учасників сходин.

Що се? Науки? Мораль?

І хто?

Лїлїєн?

Його сильно не любили. Молодий, стрункий Жид-Німець не мав найменшої симпатії поміж товаришами. Образованний в Німеччинї й Анґлїї, потонув усею душею в творах німецької духової культури, притім немав досить слів подиву для матеріяльної культури сих народів; — він позволяв собі не раз на зїдливі дотепи під адресою противників тоїж культури. Тим то такий ненависний став багатьом товаришам націонадьним загорільцям. А не злюбили його ще й за його гордість і певність себе. Він мав звичай запалювати ся при бесїдї, потрясаючи своїми буйними русявими патлами, що наче збурені хвилї здвигали ся в неладї понад високим сміливим його чолом.

Не міг молодий гурток зробити старшим своїм товаришам гіршої пакости, як вибираючи отсього референта.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Сквашені лиця почали вже строїти ся в вираз обуреня, коли отсе мусїли заінтересувати ся стравою.

Лїлїєн почав тепер говорити про той неприродний настрій, що витворив ся тут, у містї поміж представниками інституцій суспільністю, настрій доволї душний, гнилий...

Говорив про ті поголоски які кружать скрізь по містї, не мов би ідея справедливости й береженнє добра і розвитку інституції уступали на дальший плян перед побічними зглядами, як протекцією, високим становищем сторін і —

Тут понизив голос і ледви викинув через горло:

— і коррупцією.

Сього вже за багато поважним урядникам. Не досить, що молодики сміли їх задержати, дають їм лекцію моралї устами найбільш несимпатичного з поміж себе, ще й обиджають їх.

— Сеж крайний нетакт! — почуло ся від когось із старших панів.

— Нїхто не заслужив на голословні закиди!

— Се добре для себе, в своїм товаристві при пиві, але не на прилюднім зборі.

Здавало ся, що встануть гурмою і як один вийдуть із салї, лишаючи киринників самим собі.

— Перепрошаю панів, — спинив потік їх обурення Лїлїєн, відкидаючи долонею в зад буйні патли. — Поки ще буде ґенеральна дебата, зараз приступлю до найспеціальнїйшої із поданєм подій і жерел закидів.

Се подїлало на них, як сильна течія студеної води. Поклали по собі уха й похнюпили голови. Супроти такого певного себе тону бесїди, мусїли замовкнути. Не один із слухачів, що раді би не допустити до сеї немилої розправи, мав дещо товщу на волосю, инші від перших слів Лїлїєна звертали все до себе... Колиб знати, що полишенєм збору повернеть ся справу, куди бажалось би, певно не ждали б. Але один погляд в сторону Лїлїєна, круг якого стояв вельми поважний гурт, зрештою непевність, по чиїй сторонї більшість і чи, забираючи ся, не остали би в меншости і чи не осмішились би — наказували їм лишити ся, слухати і мовчати. На всякий спосіб, коли вже вичисленєм подій і їх жерелами грозять, то не на вітер. А все краще чути на власні уха все, що говорити будуть, нїж розвідувати через других.

Все промовляло за тим, аби остати ся і — легковажити бесїдника.

Хто підсвистував собі, хто чистив ножиком нігтї, хто роз-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

мовляв півголосом із сусїдом, або робив зїдливі замітки під адресою якогось таємного трибуналу...

Але се не тревало довго.

Коли Лїлїєн почав вичислювати події так, як мав їх списані, дарма, що без поданя імен, настала гробова мовчанка. Можна було запримітити, як усїх лиця приблїдли, деяких цїлком сполотнїли, як отсї живі люди поперемінювали ся в блїді марморні статуї без руху, без житя, як навіть віддих позапирали в собі.

Заперло віддих також і Соколюкови. Він тільки водив неповорушно очима по лицях більш подозрілих о ріжні безправства людий, слїдив вираз їх очий. Кілька разів здавало ся йому, що на сьому чи тому лиці перелетїла іскра, запалила лице полумєм і митю, щезаючи, забрала усю кров із нього. У трупів перемінювала бундючні перед хвилиною постаті.

То як під ударом страшного, ненаднїйного горя людина перестає бути паном своїх нервів, так сей та той, коли заскочив його власний прогріх висказаний в видї голої правди, безпощадно, брутально — тратив у повнї свідомість свойого положення і мов прибитий важким обухом, шептав безпомічно на днї душі із запертим віддихом:

— Пропало!

І тільки згодом, коли град обжалувань сипав далї із уст Лїлїєна, обжалувань, звернених уже до инших осіб, якийсь камінь спадав із грудий тих, що свої прогріхи почули давнїйше. Вони відзискували силу панованя над собою, вертала їм певність себе, починали навіть усміхати ся — криво позволяли собі врештї крутити головою, виявляючи погорду бесїдникови і тим, що стояли за ним...

А Соколюк чим далї — непокоїв ся раз-у-раз більше. Раз чув битє свойого серця так голосно, що бачилось йому, не могли не чути сього й сусїди, раз ізнов воно завмирало. Перелетїв кілька разів своїми очима крізь лице Вюна — спокійне, певне себе, свобідне.

Колиб він, Соколюк, був референтом, а не Лїлїєн, він здаєть ся не міг би проголосити останньої точки обжалованя. Він здаєть ся проковтнув би її. Не знає, чи краще, що не він, що Лїлїєн реферує. Ах, колиб уже позбути ся!

Нараз мов грім ударили в нього власні його слова, здавалось навіть ним самим тут проголошені. Його тон, його дрожанє голосу, його непевність, збентеженє.

А враз із сим сильний рух Вюна на кріслї.

Таке се було для Вюна несподїване, що він, бачилось, схопить ся і провалить Лїлїєна на місцї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Несподіване!“ Коли можна так назвати те, на що ждеть ся довго, що повинно, мусить прийти, а не приходить. І тільки тоді, коли не то, що не дожидаємо ся, коли ми вже забули про нього, коли не бажаємо собі того навіть — воно прийде. Прийде вже таке несподіване, неждане!

Бо годі сказати, щоб Вюн був такий певний себе. Він від самого початку сподівав ся, що його прогріхи вийдуть тут на верх одні між першими. Та дожидав дармо. Чим далї — він почав успокоювати ся. Впевнив себе навіть у души, що смішне його стрівоженє. Адже він так розумно устроюєть ся, що нїхто не міг би й тїни підозріння кинути на нього.

В перших роках своєї служби він страх як бояв ся наслїдків своїх поступків. Тремтїв на саму згадку, що міг би вилетїти зі служби. Брав, але так скритно, що не то доказу, але підозріня нїхто не міг мати. Потім він освоїв ся із сим. Сприт увійшов у його природу, але щоб він уже ховав ся — нї! Він умів навіть показати, про що йде, але зловити щоб його...

Коли успокоїв свої нерви після першого вражіня, він почав слухати залюбки, які то провини закидають ся його товаришам. Він сміяв ся над ними із щирої души. Цїлим єством сміяв ся. Кождий нерв його лиця тремтїв від душевного сміху, сміяли ся уста викривлені з погордою, очи хитрі, рухливі, певні себе — теж сміяли ся кождим своїм поглядом.

Аж тут нараз удар і то з найменш сподїваного боку.

Годї собі просто уявити те його зачудуванє, коли той грім із ясного неба прибив його голову.

Соколюкови жаль було щиро отсього чоловіка. Він у сїй хвилї більш, чим коли, відчув, яким колючим тернєм вистелений шлях до правди. Не знав, як хто, але він під сю хвилю терпів більше, нїж ті, що проти них звертали ся обжалуваня. Вони почули те, на що приготовлювались за кождий раз, коли купались у брудах своїх нечистих дїл. Почули се зрештою у добірному товаристві. А він? Погнув ся під вагою наложеного самохіть на свої плечі обовязку.

Лїлїєн скінчив. Запанувала тишина. Нїхто не мав охоти відзивати ся.

Аж перебив її директор. Він встав, прибрав святочну позу і почав поважним голосом...

Його просили як приватного члена збору на сходини. І він прийшов у сьому характері. Думав, що якась нарада. Але тут подано таку повінь страшних обжалувань, що й десятої части того

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

булоб доволї, щоб сього не лишати. Він просто не розуміє, чому вони відразу не подали назвищ.

Свою промову закінчив зручною фразою:

— Я скидаю маску приватного члена сходин і виступаю тепер у характері директора інституції.

Його слова кинули яркий сніп світла на цїлу справу. Додали їй блеску урядового дїла, окружили її повагою урядницької протекції. Всїх очи звернули ся на випростованого, могутнього у своїй власти директора.

А директор, виждавши на вражінє своїх слів говорить далї:

— Панове подали такі страшні обжалуваня, що нї одно не може лишити ся нерозслїджене. Я взиваю панів, як директор сеї інституції, а в першій мірі пана Лїлієна, аби до завтра подали точні дані що до кождого випадку: хто, де й коли? В противному разї панів жде дисциплїнарка. Панове не бачуть, що, коли се правда— ми летимо в пропасть руїни!

Слова директора зробили страшне вражінє. Ті, що їх дїла стрінули ся з осудом товаришів, були сильно занепокоєні. Одно тільки розважувало їх: затаєнє імен. Тепер іще дожидали ся, яке становище займе директор. Вони, що правда, були майже певні, що не інакше, як тепер стало ся. Але всеж таки тверді слова директора, його погрози — стрівожили їх.

І які вдячні вони були Лїлієнови, коли він заявив, що імен подати не можуть. Що се був з їх сторони відрух самооборони — нїяк акції в цїли переслїдуваня товаришів.

— Ми, — мовить врештї, — не були на се приготовані. Коли-б ми знали, що так станеть ся — не були-б зачинали дїла.

— Як? — вибухнув директор. — І ви можете, пане Лїлієн казати, що ви не приготовані, що ви не подасте імен. Ви хиба не розумієте ваги своїх слів. Адже ви виразно сказали, що є між вами одиниця, яка прилюдно величаєть ся своїм злочином. Се вже не безличність, се вже не цинїзм — се закамянїлість у злочинї, се сміливий крок певного беркарности злочинця! Коли-б ви хотїли далї укривати його, я мусїв би до вас віднести свої слова. Вас поставити із ним на одну дошку. Вас першого я предложив би до усуненя, як людину, що держить у своїх руках всї нитки початку розкладу інституції і таїть їх.

Справа почала брати далеко небажаний оборот, а вже на цїлком новий шлях повернув її старенький товариш, що почав тремтючим голосом:

— Панове не оглянули ся може, що узагальнюючи справу ки-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нули подозрінє не тільки на кождого, хто не був з вами, але й на самих себе. Бо я наприклад не знаю, хто з вас веде цілу акцію. А з другої сторони не схочете панове товариші, аби сї страшні закиди упали на мою голову. Бо коли говорите загально, що я в такім разї можу мати на свою оборону? Яким способом я докажу суспільности, що се не до мене відносить ся? Як переконаю людий, що се не мої провини.

— Я признаю велику правду вашим словам, пане секретар, — перебив йому Лїлієн, не можучи слухати жалїв старого товариша.

— Панове не схочуть, — продовжує слїзно старий, — щоб я чоловік над гробом, оставав під закидом злочинної роботи. Я нїкому в очи не міг би отверто поглянути... Я й так не вірю своїм ухам, чи правда се, чи се тільки поганий сон. Який болючий кінцевий акорд винесу при відходї із служби.

— Пан секретар простить! Нам дуже жаль, що такі почуваня зродили ся в вашій души. Се справдї траґедія нашого дїла.

Тепер уже не було сумнїву, що Соколюк і товариші мусять подати імена хоч би тому, аби тїнь підозріня не падала на неповинних.

Того, що правда, вони не предвиджували.

Пішли.

Що й Соколюк має подати назвище свойого друга, про се він у сїй хвилї не думав.

III.

Пожитє їх після сходин ставало дуже несмачне. Поміж людьми розріжненими й без того під зглядом полїтичним і службовим — настав тепер повний товариський розлад.

Коли гурт тих, що підняли ся просвіжувати повітрє, почав збирати ся на дальшу нараду, останнї не знали, що дїяти з собою. Бачили на всякий спосіб, що се не переливки. Як там не буде, а все таки не буде добре. Почали голосно критикувати такий нетакт, закидували недвозначно шпіонство й денунціяцію, грозили зірванєм товариських зносин із тими блазнями. Прощали ся й назад вертали. Не мали відваги покидати мури закладу хочби на ту першу ніч до завтрішнього ранку у такому настроєви. Дожидали ся якого небудь проясненя. Тільки, що нїхто не мав лиця зачинати розмову з клеветниками.

А вони не надумували ся довго. Рішили зібрати ся зараз у бюрі Говорки.

Коли перше кождий оберігав як найбільшою тайною все те, що знав про невластиве поведенє товариша, не так саму подїю,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

як радше імя винуватця, то тепер напала всїх горячка скинути з себе чим скорше тягар тайни.

Більшість назвищ, що про них вела ся бесїда, не були ни для кого тайною — всеж таки той, хто оповів яку подїю, уважав її своєю власністю, як таку беріг у тайнї, а тепер хотїв по змозї чим скорше скинути із себе відповідальність за неї.

Дожидали тільки Лїлїєна.

— Де він?

— Хтось його задержав.

— Що тепер буде з того всього?

— Нехай дїєть ся, що хоче!

— Буде те, що вже давно повинно було стати ся.

— Прочистить ся атмосфера, буде лекше дихати.

— А є на всьо докази?

— Є. А як не буде на що певного доказу, занотувати се як поголоску.

— Тут є вмішаних богато осіб із громадянства. Чи схочуть потвердити.

— Мусять.

— А як се не все правда?

— Нехай не ширять неправди. Хто завинив, сей най потерпить. Правда те, що говорили — потерпить винуватий; — говорили неправду, нехай на них паде кара за ширенє сплетень.

Не приходило їм і на думку, що є такі річи, що про них усї знають, що про них усї говоритимуть у голос, а яких не всилї доказати.

— Сяк чи так — атмосфера прояснить ся.

— Але де Лїлїєн? Пора-б нам забирати ся до дїла. Пізна година!

— Лїлїєн ходить по коридорі із Вюном, — замітив Соколюк, що вже довший час нетерпеливив ся, побачивши нараду сих двох товаришів.

— Кликати!

Хтось відчинив двері і крикнув на весь голос:

— Лїлїєн!

— Зараз їду.

— Ходиж бо! Ждуть.

Почали наново передумувати неясні, непевні думки й висказувати свої погляди в уриваних, недокінченнх реченях.

Ждали Лїлїєна.

А Лїлїєн, хоч як бажав, не міг вирвати ся з рук Вюна.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Коли він виходив, останній із свого гурта, із салї, вчепила ся його рамени якась кріпка рука й задержала його.

— Товаришу, — почав зворушеним голосом Вюн. — Що се за акція?

— Не бачили, добродїю?

— Так, але хто її душею?

— Всї ми.

— Чи не було иншого способу полагодити справи?

— Видно, що не було! — відрубав Лїлїєн. — Позволите, я кваплю ся.

Але Вюн я нї думав відчепити ся. Він зловив Лїлїєна із усеї сили за рамя і ходив із ним по коридорі сюди то туди. Хтоб бачив їх у такій сполуцї, думав би, що найсердечнїйша вяже їх розмова. Так гарно старав ся забезпечитись Вюн і задержати удану рівновагу.

Тільки се йому не щастило. Його голос ставав чим більше нервовий, очи горіли дикою злобою, дарма, що старав ся притаїти свої почування. Коли Лїлїєн хотів вирвати ся від нього, Вюн задержував його фізичною силою й плїв щось таке нї се, нї те, що Лїлїєн почав жахати ся його голосу, його рухів, блиску його зіниць.

Нарештї Вюн прохрипів далеким якимсь голосом:

— Хто то признав ся, що бере, бо мусить брати?

Лїлїєн був уже в себе дома.

— Не знаю, — відповів.

— Знаєте, не крутїть.

— Даю вам слово, що ми говорили про всьо довірочно, без поданя осіб.

— А хтож розповів вам про се?

— Також не тямлю.

— Соколюк.

— Впевняю вас, що нїчого не знаю.

— Пане товарищу се неправда! — гримнув Вюн. — Знаєте, тільки не хочете сказати.

— Рішучо не знаю. Тай немаю часу. І не думаю слухати від вас грубостий.

Як раз його покликали.

— Зараз іду. Ну, бачите, там ждуть мене. Іду, йду.

Хотїв вирвати рамя. Вюн здержав його неначе клїщами.

— Куди йдете? — поспитав нервово Вюн.

— Йду на нараду.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Напятнувати по імени хабарників? — хрипів злобно.

— Напятнувати, по імени, як хочете, хабарників.

— Лайдаків, харцизів, виродів, хунгузів... — добирав таких слів, гармонійних до свойого горляного хрипіня, до їдкого жару очий, звірячого скорчу лиця.

— Чого ви причепились до мене? — вирвав ся наляканий Лілієн. Йому моторошно стало борикати ся у вечерніх сутїнях глухого коридора із розюшеною людиною.

— На гак їх, усїх хабарників, вивішати, як собак! — Ледві харкотів.

Лілієна обхопив жах не на жарти. Він сіпнув з цілої сили рамям, а коли не міг його освободити, крикнув:

— Пустіть! Се що? Напад?

Його крик покотив ся луною по пустих коридорах перекидаючи ся з одного на другий. Не так крик, як радше гомін того крику привів Вюна до памяти.

Він перейшов за сей короткий час кілька стадій розвитку своїх почувань. Коли почув на сходинах удар звернений до себе — скипів, не міг просто отямити ся. Потім став збирати свої думки, яким способом міг би вилабудати ся з халепи. Довго не міг нїчого придумати, тим більш, що не знав, як стоїть справа. Що се про нього бесїда, він не сумнївав ся нї хвилини. Що вичислять і його імя, теж був того певен. А які се матиме наслїдки, бачив дуже добре із слів директора. Треба якось запобігти лихови. Вхопив ся Лілієна. Хотів лагідно сказати те, що й задумав. Вже й не стямив ся, коли скипів, розскаженїв, стратив силу панования над своїми нервами. Аж тепер сей гомін у пустих глухих мурах отямив його. Він зміркував, як вельми осмішив себе. Се ще більше бентежило його. Пробував направити погане вражінє. Та вже йому не поталанило. Що правда, попустив трохи рамя Лілієна, але миттю здавив його ще кріпше й прошепотів:

— Той добродій, який признав ся, що бере бо мусить брати, се був я! Розумієте? Я! То вам сам кажу. Я справдї говорив так. Тільки я тому не винен, що Соколюк ідіот! Що не вміє відрізнити жарту від правди! Я жартував, а той ідіот, той туман зробив з того чорт зна що! Можете се заявити свойому трибуналови!

Пустив його рамя, навіть шпурнув ним і пішов своєю пяною ходою, не прощаючи ся.

До краю роздразнений влетів Лілієн до комнати. Тут обступили його й почали принаглювати. Говорка засвітив ґаз.

Спізнена пора. Люди помучені, хочуть забирати ся домів.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ніхто не отягав ся.

Лілієн відчитував свої записки. Імя товариша, а подекуди й свідків кидало двох, трьох і більше. Показало ся, що тайна кожного з них була публичною тайною. Всї знали про кого бесїда.

Зазначенє осіб і обставин до вичислених подій не тріває довше, як ваганє при рішаню, чи переводити се в дїло, чи нї. Відчували якусь притаєну злобу з того приводу, що готово попасти ся кождому по заслузї. Не мали найменшого жалю, нїяких сумнївів, нї дрібки пощади для людий, товаришів працї, для їх сїмї. Що найбільше кождий роздумував, чи є достаточне умотивованє та поперте. Коли не було, зачислювано подію до поголосок.

Нарештї прийшли до останньої точки.

— Хто подав сю подію?

Мовчанка.

— Ну, хтож се подав? Ага! Соколюк. Кажи-ж, хто то бере, бо мусить брати?

Соколюк просить ся:

— Товариші, позвольте, що я задержу се при собі. Се була приватна розмова. Я не можу подати сього до відома. Мушу призадумати ся...

Що він хотїв сим осягти — не знав. Досить що хотїв відложити справу як найдалї. Він просто соромив ся своєї слабости. Нїколи не думав, що він такий далекий осягненя повної гармонії в своїй души. Після того, які почуваня викликали в його серцї останнї вражіня, він уважав себе крайно нещасливим. Рожеве, повне надії зарево щастя й сили та спокою духа вкрило ся туманом густої непробитої імли. Він був під сю хвилю подібний до чоловіка, що, повен відваги й певен себе пустив ся над безодню по линві, а посеред дороги тьмою заступило йому очи і чорна безодня й хитка линва і соняшнїй світ і сотнї-тисячі видців почали кружляти у шаленому танцї перед його очима, сплели ся в його мозку у велита-потвору, що проглотнула і його і ту слабку линву-опору і цїлий світ докола нього й несе його у безвісти. Він наближаєть ся у безтямній розкоші до дна наїженого, вистеленого гранчастими скелями. А супроводить його дикий рев видців і гірні стогони його долї...

До малої дитини був він подібний, що простягла свої дрібні рученята, щоб досягти ними повнолиций місяць. А старий цинік посміхаєть ся із сердечного дитяти, моргає своїми пісними очима, скріпляє приману, двоїть розчарованє...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Задумав правді на пяти наступити, — розвіяв ся обман, у його серці заревів розбільний насміх...

Нікуди очий заховати, нічим рану серця затановити...

А правда, та, що за нею він у світ подав ся, кинула ним до землї.

— Не можу, не можу, товариші сказати. Простіть мене. Уважайте: Ми купали ся. Настрій був свобідний. Він говорив се, не думаючи про наслїдки. І я сказав вам, щоб його поправити — не нищити. Мене вяжуть із ним нитки дружби, — просив ся Соколюк.

— І ми своїх другів не щадили.

— Я бачу, я бачу, я розумію вас, але й ви зрозумійте мене. Ви говорите про такі річи, які ми всї знаємо. Вони нї для кого з нас не тайні. А я маю зрадити подробиці довірочної розмови. Чи можете жадати сього від мене?

— Мусимо жадати, бо директор як раз на се поклав велику вагу.

— Скажіть, благаю вас, пробіг, хто з вас зрадив би подробиці розмови веденої в чийомусь домі, або в замкненому кружку? Хто переповів би приватну розмову для урядових цїлий?

Мовчанка залягла комнату. Очи товаришів блукали, щоб не стрічати ся одні з одними.

А Соколюк оправдував ся:

— Я й так за богато сказав! Я не повинен і того був зраджувати. Але думаю: поправить його. Зрештою — слово чести. А на се не звернув я уваги, що я не смію про те знати. Нїхто з вас крім мене не чув. Як я виглядатиму в його очах? Що він подумає собі про мене?

Почувало ся сильне вражінє великанської провини Соколюка. Йому не важив ся б нїхто сказати сього, але всї жалували його, що так не вміє задержати міри, що можна, чого не можна. Пощо він говорив се? Аджеж нїхто не тягнув його за язик. Він міг мовчати. Не потребував нїхто знати. Тепер — о се вже инша річ. Тепер він мусить сказати, хоч би там що! Се ж найважнїйше питанє під сю пору. Вони вирвуть йому відповідь на нього із дна душі. Але пощо взагалї він вихоплював ся із сим. Се-ж очевидно — донос!

А Соколюк мав свідомість таких почувань своїх товаришів. Він знав, що инакше про нього не думають. Але й те бачив, що не випустять його з рук. Що мусить довести дїло до кінця.

А тим часом найбільше болїло його почутє опущеня, самоти. Він певен був, що коли чиє, то Вюна імя посиплеть ся тут із уст усїх. А вийшло навпаки. Як нї слухав, як нї ждав на се — дарма.

Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Він, він один, друг його, пре його у пропасть. Коли-б він мовчав, і тінь підозріня не впала-б на Вюна, головно після такого прочищеня повітря.

Нараз нова страшна думка запала йому в голову. А що, як він помиляєть ся? Як Вюн справді невинний? Як се був свобідний жарт? Як се була навіть іронія! Що дав би він за се, або тепер, тепер, у сю хвилю заглянути Вюнови в лице, вирвати йому крізь очи правду із дна серця. О! Він напевно добув би її із найтайнійших закутин Вюнової душі.

Як дуже болів він у сій хвилї, що злегковажив коли небудь нагоду заглянути правді із рішучим допитом в очи! Як бажана була-б для нього правда під сю хвилю!

А він таки не може помиляти ся.

Посеред моря сумнївів, посеред нестерпної боротьби із ними, вирвало ся йому благальне питанє:

— Що-ж ви радите менї зробити?

У відповідь чути з відусіль неумолиме:

— Сказити!

— А хто-ж із вас на мойому місцї сказав би? — благає.

Знов мовчанка була одинокою відповідю.

— Значить нїхто не сказав би! Значить я страшно погане дїло зробив! Тепер вас розумію. Дякую вам. Ваша мовчанка більш говорить, нїж говорили-б слова ваші.

Почали вговорювати його. Почали переконувати, що мусить се зробити.

— А що ви менї радите, пане товаришу Смола? — звернув ся Соколюк до мовчаливого свідка цїлої подїї, звернув ся відрухово, не надіючи ся й від нього вдоволяючої відповіди. — Як ви зробили би на мойому місцї?

Смолу запросили, йдучи на нараду, щоб досвідом своїм був їм помічний. Він стояв осторонь цїлий час і курив папіроску одну за одною. Доки вичислювали без загикненя імена ріжних осіб та цифри гроший, він слухав рівнодушно, але як Соколюк став просити ся, почав розкривати біль своєї душі, він почув співчутє до нього. Жаль йому стало людини, що самохіть ускочила в таке безвихідне положенє. Та з другої сторони не хотів вторкати ся в не своє дїло. Инша річ, як його поспитали про раду.

— Як я зробив би — не знаю. Знаю тільки те, як я зробив уже раз і можу вам розповісти цїлу подїю враз із наслїдками.

Він вернув думками до давно минулої подїї, яка, як впевняв, спричинила те, що посивів перед часом. Розіграла ся вона теж

Generated on 2015-07-23 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

серед цілком подібних обставин. Рівно ж такі сходини, щось в роді слова чести і дуже анальоґічна пригода його з пригодою Соколюка.

Се було давно. Ще як Смола був учителем ґімназії. Склала ся тоді подія, яка вплинула на дальше його житє, яка викинула його із вибраного ним шляху житя. Приневолила покинути учительське званє, змінити поле своєї праці, своє окруженє...

Почали слухати його з великим зацікавленєм. Знали про те, що він був славним педаґоґом, мали нераз нагоду чути слова признаня його давніх учеників — не розуміли тільки причини, задля якої розпрощав ся із своїм званєм. Не сміли розпитувати його — і він не скорий був розкривати тайни своєї душі.

Потопаючи у далеких споминах здирає заслону свойого минулого...

Голосом слабим, непевним говорить — а голос дрожить із зворушеня...

Якось з початку одного року молодий правник, давній його ученик просив його про яку лекцію. Сам не мав, але сказав про се товаришам. Між иншим і Барилкови. Сей мав як раз якусь лекцію. Не розпитуючи близше післав Смола того правника до Барилка і про цілу справу давно забув.

Аж ось десь на тиждень перед кінцем року здибає його той правник.

— Зле, пане професор!

— Що вам за біда?

— Зле, мовлю, зо мною.

— Що ж таке?

— Не хоче Барилко заплатити за лекцію.

— За яку лекцію?

— А ту, що пан професор мені нараїли.

І почав розповідати, що вчив цілий рік якогось приватиста, мужицького сина. Приготовлював його до іспиту з IV кл. Платив йому за нього Барилко по 60 корон у місяць.

— Добре платив, — замітив я.

— Але за останніх чотири місяці не дав ані сотика.

— Може батько не прислав іще? А здав хлопець?

— Та не здав. Та се я від разу говорив, що нема ані бесіди, аби за рік переробити III і IV клясу. Та то скінчений туман. Але Барилко все говорив: „Ви господине не питайте! Платять, то вчіть!“... І я вчив. Вчив, як слід.

— То може справді бути клопіт, — боронив я Барилка. — Може батько не схоче тепер заплатити.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Але ж батько вже давно заплатив.

— То й Барилко вам заплатить. Може хвилево не має...

— Та знають пан професор, то дуже запутана історія з сими грішми. Був тут якось недавно батько того ученика, гарний господар, дукар... Я говорю йому, аби менї заплатив за чотири місяцї. А він менї ось що: „Паничу мій, та я платив пану професорови, Барилкови то б то, по 200 корон у місяць. За шість місяців я заплатив тисяч двісті корон. Адже се гріш! Я таки, славити Бога, не можу сказати, аби був уже остатний, але тисяч двіста корон, то й у мене гроші! Я платив пану Барилкови по сотцї місячно, але думав, що пан Барилко буде сам учити. А де ж би я на таке писав ся, аби він вам відпустив за трийцять левів. Та як я побачив, що він сам не вчить, а як ви ще сказали менї, що нема великої надії, аби хлопець здав, та й я вже не знав, що дїяти. Плюнув би я на цїлий інтерес, шкода, думаю, шістьсот левів. Платити на пусто-дурно — мене знов шкода! Еей! що я собі голови наломив! А в тім думаю: взяв чорт бики, най бере й телицю. Най учить ся. Буде що з того, добре, а не буде — най йому Бог заплатить. Тай учив ся. А як вивчив ся — знаєте! Не міг він менї зараз першого місяця сказати, що нїщо з того не буде! Най би я не коштив ся! Та й знаєте, який я маю ще з того клопіт? Барилко завдав мене до суду. Ви чули таке? Я платив йому за останнїх чотири місяцї по 100 корон, а він запізвав мене до суду, щоби я доплатив йому ще 400 корон. Чи не публїка то? Та й вам, чую, не заплатив за чотири місяцї! Та то правда, що я йому не доплатив, але защо ж тут платити? Та то не досить уже по пятьдесять левів. Таж на милий Біг! Чи ж то мало? Тай колиб хоч було що з того! Таж то треба мати якусь милість! Та де ж таки зараз шкіру злупити!“

Ішли мовчки, прибиті вражінєм жалїв мужика.

— Кажу вам, пане професор, — перебив мовчанку студент, — то аж гірко було дивити ся на того нещасного батька. Плати за удержанє сина в містї, плати за лекцію тисяч шістьсот корон, а тепер ще світи лицем перед судом за чотириста корон доплати. Він аж плакав, що не йде йому вже так о гроші, як о той сором — на все село.

— Розумієть ся, — буркнув я, жалуючи, що хоч несвідомо, все ж таки брав у сьому участь.

— А що ж я тепер маю робити? Змарнував чотири місяцї, нїчого не заробив, тепер ідуть вакації, потім їхати до іспиту. А гроші або дістану, або нї. Радьте менї що пане професор.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Мусите дістати! — заявив я йому. Супроти отсього студента я вже без сумніву почував себе винуватим.

— Та як дістану?

— Підіть до адвоката, най йому пішле лист із своєї канцелярії о доплату 240 корон, а не поможе, будемо радити ся, що робити далї. Гроші дістанете, хочби треба позивати.

— Добре. Зроблю, як пан професор менї радить.

Як раз незабаром випала конференція. Смола вважав поведенє Барилка скандальним. Тут була провина не тільки професора — більша ще була провина інтелїґента супроти мужика. Та най би се лишило ся питанем його сумлїня — провини професора він не міг промовчати, коли, якось тут, почали прочищувати повітрє в ґімназії.

— І я, — мовить Смола далї — не міг рішити ся зрадити назвище свого товариша. Та він був спритнїйший, як хто би думав. Пішов сам до директора ґімназії, заявив, що се він мав ту лекцію, тільки, як казав, він учив за решту грошей латини. Я міг присягати на се, що він одного тижня не вчив — та Бог із ним! Я лишив се його сумлїню! А знаєте, які були наслїдки? Барилка перенесли, він продав свою хату, побудовану за хабарі, заробив на нїй добре, а я, завдяки заходам його й його приятелїв остав денунціянтом не тільки в нашому містї, але й на ввесь округ. Де я не стрічав ся із байками на тему сеї нашої акції! Як я не виходив у сих оповіданях! Ви не можете собі уявити! Я старав ся перенестись із того міста, вносив поданя, їздив, просив — не помагало. Що когось то болить, що там хтось терпить в опінії! Що хтось не за-для дрібнички, не за-для особистої справи потерпів. Люди глухі на слова других! Мене лишили на мойому місцї, як би для відстрашаючого прикладу! А тут — куди не рушу ся, денунціянт, донощик, шпіон! І я мусів зробити те, про що нї снило ся, нї думало ся менї! Мусів покинути глухе провінціональне місточко, але мусів полишити його ураз із милою менї працею. І ледви тут згубив ся.

Ось, де причина його самітного житя, його відчуженя від товаришів. — Як багато говорили слухачам отсї гіркі слова доктора Смоли.

— Панове може й не призадумаєте ся, який се грізний опир — людська опінія! Кожде ваше дїло судять цїлком инакше, як ви його бачите! Ви, пане товаришу Соколюк, не думайте собі, що ваше дїло таке невинне дїло! Ви, що не кажіть, що не робіть, денунціянтом, донощиком останете раз на все. Се дуже дразлива

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

справа. За мало мати відвагу рушити гнїздо шершнїв — треба згори роздумати, чи матимете силу перенести всї їх укушеня. А того, як шершнї кусають, ви собі не легковажте. Менї вас дуже жаль, пане Соколюк.

— Не журіть ся, пане доктор. Я перетерпіти перетерплю все — а поки що послухаю вашої ради й імени не зраджу.

— Я не даю вам нїякої ради.

— Вона сама виходить із ваших слів.

Глубока мовчанка залягла після оповіданя Смоли. Багато річий видавало ся тепер молодим загорільцям не такими, як перед кількома хвилинами. Багато де-чого промовчали б вони тепер із того, що з таким запалом проголошували. Свідчила про се та вимовна, за довга мовчанка, переривана короткими зітханями.

І знов перебив її Смола та не так, як бажалось би. Він став говорити помалу, нїби то до себе — сповідати ся із своїх довго передумуваних дум.

— Денунціяція то такий страшний суспільний ворог, що вистарчить сказати те одно слово, аби засліпити, заглушити ним слухача. Почувши його він стає нї на що не вразливий. Не питає: що? Як? серед яких обставин?.. Не дошукуєть ся, чи дїйсно се правда. В безкритичности своїй він десять раз волить кинути каменем на „денунціянта“, нїж один раз, але поважно призадумати ся, чи не зроблено тому „денунціянтови“ страшної кривди?..

— Пане доктор — перебив йому Соколюк дальші думки-речі. — Ви мене не переконуйте. Я нї за що в світї не скажу імени дотичного добродія. Не тому щоби мав бояти ся закиду денунціяції. Але тому, що не хочу зрадити подробиць приватної розмови. І то головно тому, що з сього задумує власть зробити предмет урядового поступованя...

— Можеш не казати, — перебив Соколюкови його слова Лїлїєн. — Від тебе сього навіть не вимагаємо. Ти звязаний дружнїми відносинами — мовчи собі. Але знайде ся такий, що знає проте теж, а не матиме нїяких вагань.

— Ти? — простогнав Соколюк.

— Я! — сказав твердо Лїлїєн. — Коли хочете знати хто се, я скажу вам...

— Мовчи! — крикнув Соколюк.

— Се Вюн.

Сподївали ся того. Не викликали сї слова навіть звичайного здивованя.

— Він як раз сказав менї се. Тільки мовив, що він закпив собі

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

із Соколюка. А ти — тут звернув ся Лілієн до Соколюка, — взяв се на серіо.

І розповів цілу свою розмову із Вюном.

Соколюка вивело се оповіданє із рівноваги.

— Коли так, то й я не буду мовчати, — промовив швидко, коли скінчив Лілієн. — Так, се Вюн. Тільки те, що він розповідав, було сказане цілком поважно. За правду своїх слів ручу й відповідаю.

Переміна, що довершила ся в души Соколюка, була випливом неправди, якою зачав воювати Вюн. У мить пригадав ся Соколюкови той цинічний вираз лиця, той дикий регіт, яким повитав Вюн його погрозу. Тепер він зробив, як обіцяв. Розповідатиме, що викпив Соколюка, одурив його, насміяв ся над ним, довів його до безумного вчинку: за жарт—навести на голову товариша-приятеля—поліцію. Уявив собі небажані, просто страшні для себе наслідки подвійної гри Вюна.

Тепер уже всї почуваня його души уступили перед одним: перед жадобою розкрити карти, здемаскувати ту дволичність товариша. Чим близший був йому Вюн, тим далї станув від нього тепер, тим завзятїйше постановив Соколюк порішити із ним. В його души прокинув ся з великою силою інстинкт самооборони, який не знає, що таке дружба, що таке приятелї, що таке денунціяція. Жадоба розкрити правду у всїй її наготї, без огляду на бажані чи не бажані наслїдки, без огляду на те, яке се зробить вражінє на окруженє. Він хотїв запалити ясне світло правди і в промінях того світла станути чистий і праведний у почуванях своєї души. Він боронив ся усею своєю силою перед опиром брехнї який вдарив щелепами свойого кістяка над його головою.

Коли списали все, як слїд, і поручили виготовити відповідне письмо — стали розходити ся пізно в вечер.

Соколюк вертав домів цїлком заспокоєний.

IV.

Найблизший день був призначенний на виїзд у гори.

Соколюкови зачинала ся відпустка і він не хотїв нї дня довше оставати в сьому морі боротьби, сумнївів, зневіри, посеред розбурханих хвиль пристрастий, в осередку розворушеного гнїзда шершнїв, де на кожному кроцї мусїв би прислухувати ся до преріжних голосів критики свойого вчинку, нуряти ся в безмірі контрастів почувань і осудів і замість прийти нарештї до рівноваги духа, що раз ятрити свіжі рани...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Бо той його спокій далекий був від осягненя рівноваги духа. Найменша дрібничка, найневиннїйша розмова, цілком ненадійна стріча ворушили його душу до дна, покликували до життя приспані нерви, кидали його у вир спінених хвиль міркованьь, оживлювали той вулькан кипучого огню боротьби, що був на хвилину притух.

Тож, коли заперли ся за ним і за сімєю двері зелїзничого воза, коли вже поїзд почав своїм мірним, одностайним грюкотом нести його далеко від терену останнїх подій, він відітхнув із глибини душі, замикаючи у сьому стогонї увесь тягар свойого болю й визволюючи придавлені десь на самому днї серця почуваня жадоби щастя, розкоші, уживаня віддиху повною грудю.

Його мозок розпав ся на мілїони атомів, а кождий із них укладаючи ся до лїнивого пів-сну, ворушив на момент кінчини нервів, спливав ся з иншими в далекі відблиски давно минулих подій, а всї вони вкупі витворювали вражіннє повного отупіня, із якого виривав його тільки в ряди-годи якийсь сильнїйший рух то сього то того нерва, якийсь виразнїйший блиск сеї чи тої події, одного або другого почування.

А попадаючи в отупінє нервів, Соколюк підчинював ся цілком несвідомо житю, що ворушило ся на вкруги нього. Розмовляв із жінкою, відповідав на щебетанє дітвори, тримав старшого синка на колїнах і пояснював йому все, що бачили навкруги, здавалось би брав живу участь у всьому, що діяло ся довкола нього. Так було справдї. Тільки участь його в сьому житю була цілком механічна. Душа почала дрімати.

Минали стації за стаціями. Плили посеред піль розлогих, порізаних зеленю шнурочків-меж на вузькі ниви, мілкими бороздами на вузші ще загони.

По отсих придорожних полях блукали очи Соколюка. На ланах спинювали ся, на нивах і на загонах. А вже найдуще приковували їх до себе отсї загони комірників, де, загін, то инше збіже, що пів загона то инша ярина, там бараболь загінчик, там грядка льону там пів зачінчих кукурузи, фасоля, буряки... На одній ниві понасївали та понасаджували усякої всячини. Що в пана лани-ланезні, що в господарів розлогі ниви, отсе в комірника на одній ниві, на пів загонах, на четвертинках, на вузьких грядочках...

Почала ворушити ся незамітно душа Соколюка й собі блукати по отсих полях розлогих. Із нив перекидала ся на села, входила у хлопські хати й прислухувала ся до живчика їх житя.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Усюди — чи в бочацькій господарській хаті, чи в комірницькій сімї він попадав на однаке мужицьке житє із усїми складовими елементами горя нужди, боротьби о шматок землї, коли не о ложку страви, ненависть поміж усїми членами сїмї, ненависть комірниив до господарів, богачів одних до одних, а всїх у купі до попа, до пана, до школи, уряду, цїле те житє таке страшно далеке від лелїяного його душею житя свобідної людини.

Навіть отсї читальники, Січовики, патріоти, борцї, аґітатори — та найчільнїйша верства сїльської хлопської інтелїґенції духа—на якому вони стоять рівенї? Кілько то ще столїть мине заки вони стануть на висотї думок XX віка? В котрому столїтї вони тепер живуть своїм умовим розвитком? Цїлі столїтя, як не тисячі років позад сьогочасного розвитку людської думки.

Усї їх зусиля повертають ся на забезпечене матеріяльного добра, коли про добро в них можна говорити; радше матеріяльної веґетації, а коли ворушить ся в них думка, то в вона повертаєть ся на ті матеріялїстичні змаганя.

Говорити про мужиків! — подумав гірко.—А ми? Та так звана міська інтелїґенція?

Перед його очима виринули як живі усї подїї останнїх днів, усї „герої“ тих подій, уся мізерія урядницького житя, „духової інтелїґенції“.

Стрепенув ся. Хотів відогнати від себе мару. Підвернув очи від вікна, почав звертати увагу на те, що діяло ся коло нього. Забажав перемогти себе.

Розмовляли багато із жінкою про те, як уложить ся їм життє на час тих чотирьох недїль, раділи сподїваним відпочинком. Жінка не таїла свойого вдоволення, що виривається на якийсь час із посеред сих невідраних відносин, що він не стрічатисьме із противними собі людьми. Та щира радість подруги спливала з її очий на його лице, розяснювала його, уділяла ся йому.

Почала жибонїти дїтвора, він мусїв кождому поодиноко росповідати, які ждуть їх приємности, нагадувати приємности минулих ферій, перебігати враз із дїточою уявою крізь ті любі, богаті у спомини гірські околиці.

Потонув цїлком у щастю родинного житя.

Тільки, чим далї, старші дїти почали покладати ся вколисані рівномірними тактами зелїзницї, молодше почало дрімати на руках матери. Марко полишив ся сам із своїми думками.

Нї звідси, нї звідти ударило в нього цїлком ясно поставлене питанє:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Чи він і його товариші поступили етично?

Отсе питанє мріло вже давно у не збагнутій далечи, то наближало ся, то змеркало; він усею силою прогоняв його від себе. Старав ся не допустити до скристалїзованя.

Тепер уже виринуло так ясно, із такою силою, у такому видї, що не відповісти на нього — він не посмів.

Перед його уявою пересувають ся ріжні люди: Батьки родин, молоді сини, надія своїх батьків — одні й другі із своєю журбою із розпукою свого серця, грижею, непевністю, всї отсї викинені його рішучим кроком із колії свойого житя люди...

Виринають їх лиця стрівожені, огірчені, озлоблені, сумом і жадобою помсти оповиті — а кожде з них викривлюєть ся погано й кричить:

— Чи етично!

Його захоплює спершу якийсь жах, потім почутє непоборимє страху. Його кидає в дрож... Нарештї привиди щезають — він почуває дивне проясненє ума, навіть почутє спокою. Тепер, в однїй хвилинї він зрозумів житє усїх тих, що так трівожать його сьогодня.

Отсї люди жили унормованим, упорядкованим, спокійним житєм. Старали ся не вибиватись із рівного шляху; боротьби із перепонами, що їх кидало житє, не зводили, тільки старались їх обійти, не займаючи здебільшого нікого, стараючись по змозї не наступати нікому на нагнїтки — свобідні, по свойому щасливі.

...а тут...

...загатити їх житє одною одинокою гатю, та такою непроходимою, та такою безкрайою, що її обійти не обійдеш, що мусиш звести бій із нею, бій нерівний, безвиглядний, із гатю, на яку зложили ся всї ті дрібні, старанно обминані ними перепони цїлого їх житя, та безлїч дрібничок, що сама кожда про себе не змогли закаламутити їх спокою, а всї вкупі не то спокій їм здобували але й житє забрати погрожують... поставити поперек їх шляху таку невмолиму гать...

...А те вічно-живе жерело їди, яка затроюватиме житє кождому, хто раз мав дїло з ними, те море неправди, що розлило ся навкруги них, те почутє кривди, що вщеплено його сотням людий...

— Невже ж етичне було ваше поведенє? Хиба ж на етицї основувались ваші дїла? Хиба ж не то спокій ваш, отсих кількох мізерних одиниць, але цїле загрожене житє ваше, цїле, хоч би й зруйноване житє усїх вас рівняти можна із лихом нїким від так уже не направленим і неможливим до направи, із шкодою, яку ви людству зробили й заподївати будете далї?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— ...Невже ж про етику можна у вас говорити? — бореть ся Марко із страшним опиром грізного лиха, повіню неправди, що привалили обухом його мозок.

Се все таке страшне, а таке правдиве, таке щире у своїй правді, що тут, хоч як би оправданя шукав — годі і годі!

За надто вже вріс у сї обставини, за близько зжив ся із ними, щоби міг потішити себе надією обману.

Ого!

Коли підеш у житю слїдом тих острих, гранчастих боків, коли поставиш неумолиме питанє: так або нї? — без викрутів, без переговорів, без тих угод поміж добром і лихом, між правдою і між неправдою, поміж чеснотою і сповнюванєм точним обовязків, а поміж користями і вигодами еґоістичного попихання житєвої точки з дня на день, між орлиними злетами твоєї думки, серця і почувань і діл під силу крил думок, а тим плазунським повзанєм поблизь нори своєї, коли ж так оцїнювати житє станеш — тодї ти помах крил своїх скріпи і геть і геть тїкай, відбий ся від житя і жий лиш величю своїх думок, або — поломиш силу своїх крил, змагаючись з житєм на зломах його пошарпаних скель...

Ах, який сум, який то біль тебе огортає на вид ізроненого буйного лету.

А все ж таки може то люди не винуваті? може то якась инша сила заставлює їх повзати так плазунами?

Усміхнув ся гірко.

Пересунула ся перед його очима цїла ґалєрія типів, що з ними довелось йому жити, працювати, що у бій з ними кинула його доля.

Чого вони такі а не инакші? Чого так ломить ся шлях перед ними, накидуючи безлїч каміня їм під ноги?

Станули перед ним, як живі, ті пожовклі, морщинами вкриті лиця, пісні, бездушні очи, викривлені вічно до проклону житя губи...

Виринули погорблені спини, покручені руки-ноги...

Повзати стали перед ним калїки: фізичні і моральні — люди невдоволені житєм, проклинаючи свою долю, своє щастє, вибір званя, день, у якому прийшли на світ... память матери в гробі, що в пеленах їм вязів не покрутила!

Нїякої ідеї в їх житю, найменшої приємности у працї, в виконуваню обовязків...

З яким трудом двигають вони, насилу сунуть перед собою важку житєву тачку! Праця, що захоплювати мала їх, що змісту мала надавати житю, що сяєвом окружувати мала їх чоло — не-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

волею їх стала! Важкою колодою у їх ніг, ціпкими путами! Що дні їх, замість солодити, гіркою насичує отрутою!

О який далекий кінця шлях їхній! Який темний путь без просвітку, без цїли, без кращих світляних годин у їх житю!

Траґедія урядницької мізерії...

Із долів починали в'їздити поміж горби — почали наближати ся до гір, лишаючи позад себе розлогі низини.

Соколюк побудив діти — почав звертати їх увагу на гарні краєвиди, зачаровані могутньою силою творчої природи.

Став приходити до рівновочи духа. Його думка вирвала ся з плоских низин, захоплена величю гірської буйної природи, почала здвигати ся на верхи. Важкий біль його серця скапав останнїми каплями у стіп велитів-гір. Лишив його на низинах.

Оклики зачудуваня дїтвори, їх захват, то знов жах, почутє радости й страху на переміну, ріжні-преріжні вражіня спливали цїлющим ліком на рани його серця.

Потонув у тому почутю, що він сам подаль буде від брудів житя, віддихатиме на лоні гірської природи, в лютім родиннім кружку...

Поїзд добігав до останньої стації. Вже здалека побачили лице знайомого Гуцула Михайла.

Дальшу дорогу відбули возом.

VII.

Почуваннє повного спокою.

Лежиш посеред моря цвіту на царинці. У твоїх стіп котить свої хрустальні хвилї Черемош... То розпливаєть ся у глибокій задумі на плесї широкому, то скипить гнївом, наскочивши на прибережну скелю на закруті і переможений віковічним спокоєм велита-скелї завертає обиджений посеред шуму невдоволеня у своє скалисте русло і митюж розсипає свої води на спінені дими-мричі понад острими порогами, що кинули ся недбало поперек ріки, а глянь, уже граєть ся, розніжуючись у шепотлавих журкотах на дрібному каміню на грядах.

Настане в твоїй душі хвиля чарівного обезсиленя.

Навісна думка тїкає із перемученого тїла, перестає працювати твій мозок... Дивиш ся й не бачиш нїчого, а гучні шуми й журкоти плескітливі буйної ріки приковують до себе твій слух — стаєш поза тим нї на що не вразливий, твій дух злїтає понад всесвіти, зливаючи ся в розкішну сімфонію із мельодією соняшньої природи: тих журкотів хрустальних хвиль ріки, того дрожаня повітря насиченого жарою липневого сонця і тих надроз-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кішніх акордів пестрого ковра царинки, що в них спливають ся; і таємна мова-шелест трав і упоюючі твої змисли запахи преріжного цвіту і невчавний ляскіт цвіркунів і бжіл гудіннє і шуми неперелїченої комашнї.

Несвідомо голова твоя клонить ся в обійми трав, а твій зір спинюєть ся на ясній синяві надземого простору. Із поза смерекового верха гори виринули снїгово-ясні, розіскрені брилянтами соняшніх промінів хвилї облака. Пливуть непомітно по синяві небес. Твій зір злетить на них і скупаєть ся у їх красї принадній.

Попадеш у екстазу неуловимими мріями оповиту, з долини працї, горя й утоми перелетиш у царство недосяжних з мислами мрій, визволиш духа свойого із оков земного житя і він побуяє свобідно на тих, містичними тайнами оповитих просторах, яких іще твоя думка не збагнула.

А дух твій буяючи у царстві неуловимих мрій, не скованих людським умом світів, визволюєть ся із важких кайданів утоми, що поклало на нього приземне плазунство. Освіжуєть ся, обновлюєть ся, кріпить ся неспожитою силою вічности.

У притаєній розкоші дожиданя обнови впиваєть ся чарівним напоєм визвілля із буденної утоми розніжене тїло твоє, а величня сімфонія зєдинених творів природи у пестливому вколисуваню підносить його за летом твойого духа.

Всьо земне, всьо буденне, всьо вистелене на плоских низинах сїрим брудом щезає чим раз більше, вже ледви мерехтить... блїдне... блїдне... розпливаєть ся у непамяти.

Незамітно із сеї буденщини ти обтрясаєш ся...

Попадаєш у новий світ — у царство духа-природи.

У дожиданю таємному лелїєш надію нових, відроджених вражінь.

. . . . . .

А коли дух твій, вертаючи із надземного пиру на лонї незбагнутої людським умом вічности, оживить твоє опяніне із ожиданя, притаєне сподїваною розкішю єство —

...ти почуваєш у собі таку силу велитнів духа, таку енерґію, таку міць думки і дїла...

...ти здвигаєш ся обновлений, перероджений...

...ти втїлюєш ся у величнє царство природи, як рівний, иншим її творам, таємний твір її, глибокий, всесильний, незбагнутий...

. . . . . .

На тлї тої розмрійної сімфонії чим раз яркійше вибиваєть ся, чим раз сильнїйше полонює твою душу один тон, приманчивий, розтужений, чарівно сердечний тон...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Така міць його чару, така розкіш його принади, що коли не глянь — а він сам один приковує до себе твою увагу, твої нерви, твойого духа...

Тужливий, повен жалібного плачу голос сопілки...

Із далеких всесвітів вертає дух твій із царства незбагнутих віковічних мрій, спливаєть ся із жалями сопілки в один розтужений акорд і котить ся враз із ними по розлогих землях рідної України... Її непереможні болї, її вікові терпіня всисає в себе, напоюєть ся її сльозами і кровю, що з ран її і з серця живими каплями спливає... Втїлює в себе незглибимий біль поневоленого твойого народа, жаль його ізза змарнованої працї серед гіркої утоми, поту крівавого, втїлює в себе його лицарські пориви, геройські його жертви, жертви безцїльні, пориви змарновані... втїлює в себе його незаспокоєну, нїколи ненасичену тугу за щастєм, за сонцем, за свободи зорею... тугу за волею духа і тїла...

Чим жалібнїйше тужить сопілка, чим більш розбільні стелять ся по пестрому килимі царинок її плачі, з тим більшою силою летить на крилах сих звуків твій обновлений дух, летить в обійми борців-героїв наших днів, завзятців, що голови свої клали за житє краще, за щастє-долю свойого рідного народа...

У віщому вітхненю летить на ті свіжі, зеленою травою й молодим цвітом порослі могили борців, а то ще й цїлком свіжі, сирою землею вкриті могилки героїв — і там на могилах сих, свідках нашого житя, нашої непобідимої жадоби житя, паде в обійми вічно молодому духови тих завзятців, духови, що на могилах сих сторожем стоїть чуйним-сторожським, стоїть і на хвилю жде щасливу, коли побіди оклик громом загрюкоче по широких, далеких землях України!

А доки оклик той не залунає, дух сих борців-завзятців нові поколїня до жертв загріває, кріпить малодушних, вита сильних духом, дружню правицю ід ним простягає...

У віщому вітхненю летить твій дух обновлений у ті тюрми синами твойого народа завалені, старими й малими, хлопами й жінками і нелїтками-дїтьми, прибитими журбою головами мужиків-батьків і буйними, повними завзятя головами синів їх, соколів молодих студентів...

І там — у мурах тюрм довічні, нїким і нїколи незатерті слїди духа синів твойого народа приймуть його в свої обійми.

Ті кроваві материнї сльози, ті глибокі стогони, ті оклики завзятя, ті плачі і ті жалї, що не жалями виривали ся з грудий що не плачами із лиць спливали — що до висоти піднесли ся

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

символу терпіля українського народа, але й його завзятя, його геройства, його непереможного змаганя до кращої долї, неперепиненого стремлїня до гармонїйшого, вільнїйшого житя!

А то і не слїди, а то в живих іще застанеш їх, тих буйних, повних завзятя синів нашого народа, бистрих соколів! Нїчим тюрма, нїчим кари, нїчим земні блага вони для вибореня народові свойому щастя долї у завзятю нїчим неспиненому кидають в огонь боротьби своє житє й дрібні вигоди забезпеченої будуччини...

У тюрмах понурих, перемішаних із найнизшими злочинцями твій дух стріне сих гарних героїв твойого народа — незломаних, неприбитих — бадьорих, певних надією на побіду!

І верне з тих могил, з тих тюрм твій дух ще більш обновлений і віри повен у перемогу світла, у перемогу ідей високих, у перемогу сонця-світу, в поширенє круга ідей-думок надземними почуванями, здобутими людством на таємному престолї вічности

. . . . . .

— Ти що так задумав ся, любий?

Марко підвів голову. По стежцї, що вела від хати, збігла його Олюнка, а за нею вслїд котило ся двоє дїточок. Старший хлопчик перегонив маму, уже обвив ся своїми ручками коло батьківської шиї, молодша дївчина перевернула ся на стежцї, покотила ся кілька кроків, подряпала ся, почала нявкати, але швидше ще сміх заяснїв на її личку, забігла до батька й собі повисла на батьковій шиї.

— А я таки скорше, — защебетала весело.

— Нї, я скорше був коло тата! — перечить хлопчик. — Правда тату?

— Я скорше, я скорше! — обстає при свойому дївчинка

— Обоє скорше, — рішив батько цїлуючи дїти то одно, то друге, а руками пригорнув матїр до себе.

Посїдали всї четверо повні радощів, щастя, розпещені, розлюблені.

Дїтвора митю заспокоїла свої дїточі почуваня й побрила по травах, нуряючи ся в морі цвіту, зриваючи більш принадні цвітки та укладаючи їх у китичку.

Марко й Олюнка пригорнені до себе потонули в солодких мріях.

Олюнка перша вернула до свойого питаня:

— Чого ти такий задуманий сидів?

Як раз полили ся знов тужливі звуки сопілки, Марко звернув на них увагу подруги.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ах, ти стара дитино. Ти знов мариш при звуках сопілки. Я думала, що ти ще не відорвав ся думками від своєї роботи, що ти роздумуєш над своїми ділами та журиш ся, що там діеть ся без тебе.

— Який я далекий від того всього.

— Справді, Марку?

— Вір мені, дуже далекий.

— Так щож ти думав тепер?

— Дуже поважні, піднеслі думи.

— А щож я мовлю! Ще тобі мало тих дум за ввесь час праці? Хоч тут полиши їх. Віддихни повною грудю.

— Ох, се не ті, Олюночко, думи важкі, чорні, отруйної їди повні, що їх думаєш, коли повертаєш ся там, у гнїздї шершнїв, посеред зїдливого їх шуму-гудїня... Се такі думи, що їх я думаю далеко від людий, на самотї, коли відібю ся від дрібних людських турбот, від їх злости, ненависти, осуду, від усїх калїцтв болїв, що їх люди самі собі витворюють, любують ся ними, прибільшують їх, а із їх зростом тим дужче жеруть одні одних і себе самі. Коли-б частїйше можна купати ся всїм єством усих високих думах...

І поплили з його уст ті його думи прибрані в одяг слів, поважних, лагідних, але бадьорих... Настрій, якому підчинив ся був Марко перед хвилиною, переніс ся тепер на Олюнку. Пригорнена русявою головою до його груди, вона про світ увесь забула. Те, що він говорив, таке було їй знайоме, таке близьке до її думок.

Як вона любила мріти ось так на його груди... Такі хвилї найкращі в її життї.

Вже перестав, уже сидїли мовчки, а ще піднеслий настрій уносив їх духи у засвіти і там вони сполучені в одно буяли, злитів один величнїй творчий дух... А тут тремтїло у зворушливій розкоші двоє молодих, гожих тїл, чарівним захватом любови оповитих.

І хоч почули нараз крик дїтвори, не прис їх захват. Повернули тільки голови в сторону малих щебетунів.

— Тату, тату, орел! Диви, орел! — Кричить що сили хлопчина.

Марко повернув голову в гору.

— Як гарно пливе... Нї критом не ворухне... — промовив лагідно.

Всї звернули свої очи на сього царя верхів, що завис розложеними на всю ширину своїми крильми на синяві небес і посував ся непомітно, без руху. Викотив ся із поза верха гори, плив довго, гордо понад іглиці-вежі горішнього краю смерекового бору, плив по малу... повагом...

Нараз змінив свій плян. Дужим, могутнїм помахом широких

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

крил підбив ся у гору й посуваючи ся по великому колї, почав чим раз висше підоймати ся. Час до часу розпрістре крила й пливе як ріка на плесї, то знов підбиваєть ся бистро д' горі.

Його помітили ластівки; як шибали здовж Черемоша, так счинили гамірливий вереск, збили ся в кучу, гуртом летять ід орлови. Їх крики сполошили стадо курий. І вони помітили орла, крикнули гуртом і урвали, злопотїли крильми й поховали ся в хащі.

— Орел може взяти курку, як яструб? — поспитав стрівожений хлопчина.

— А може. Тільки, що він уже поснїдав сьогодня, — потїшив його батько.

— Орел хижак! погана птиця.

— Нї, дуже гарна.

— А от бє кури.

— Велика річ. Він не дуже ласий на кури. Волїє зайчика, серня.

— Як-би я мав стрільбу, я вистріляв би всїх хижаків! — сталенїв завзятєм хлопчина.

Батько засміяв ся.

— А хтож би втїшав тебе тодї таким гарним, широким летом, як отсей орел? Таким гордим...

А орел справдї почав чим дужче кріпити помах своїх крил. Підіймаєть ся чим раз д' горі. Вже тільки за голуба став, за горобця... ледви вже мріє...

Довго дивили ся слїдом його, то виринав, то щезав їм із очий, знов виринав на тлї облака, то повертав ся так ід сонцю, що ставав їм, а тим більше дїточим очам непомітний.

— Тату, я не дав би йому зайчиків нї сернят. І курий шкода.

— І орел мусить проживити ся, — замітила мати.

А батько докинув:

— Шкода курий. Розумієть ся, що шкода. Але иноді віддав би всї кури цїлого світа за один погляд на сей дужий орлиний лет царя гір і верхів.

Дїти дивили ся в гору, не розуміючи батькових слів. Та не до їх говорив Марко отсю мову. Се відгомін туги його серця, зворушив ся і відбив ся, притаєний у його думках, як відбиваєть ся житє дерев у хрустальній водї ріки.

Олюнка пригорнула ся всїм теплом свойого тїла до нього, заглянула йому в очи.

— Ти такий, Марку, инакший тут, далеко від міського життя,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

руху, праці. Таких думок не чуєш від тебе, коли ти потонеш увесь у муравлиній громадянській роботі.

— У тій дрібній роботі курки, що то несе яйця на хосен людям, виводить курята на хосен людям, клопочеть ся ними теж на хосен людям не собі. Справлї куряча наша робота... — Підхопив гірко Марко.

— Не говори так.

— Хосен і хосен і вічно хосен... А деж краса нашого житя?

— Було ти говорив: те гарне, що хосенне.

— Коли мене захопить буденщина, я портаю ся, як та курка на смітнику і поза те куряче яйце не бачу світу. То гірка правда. Але коли-б ти знала, як менї остогид уже той наш смітник, той смітник нашого громадянського житя... Ох, як душа бажала би вирватись із нього й побути по соняшнїх просторах орлиним летом...

Дивили ся в голубу далечінь і дармо шукали слїдів могутнього орла... Непомітний він став для їх очий...

— Але я почуваю в собі тепер таку силу, що або спрямую свій лет під облаки, або...

Довго не кінчив. Слова заклятя чи прокльону завмерли на устах... Нарештї схоплюючи ся на рівні ноги, рішив досадно:

— На смітнику порпатись не буду! Волїю розбитись об скали, ніж скапарити так житє на смітнику.

Олюнка сидїла неповорушно й дивила ся розлюблена на його мужеську постать. Розпливала ся в свойму поглядї.

Нарештї підвела ся, пригорнула ся до його струнка, розкішна, чарівна; поплили обоє слїдом за дїточками в напрямі ріки.

— Який ти гарний, Марку, в свойому запалї! Ти мій орел! Ти цар мій!

VIII.

Глибоким звором, поміж стрімкі, пошарпані скелї, инколи рівні, гладкі, як стїни старинного муру, а то знов вкриті дивоглядною різбою, богатою в пишні, зачаровані таємною рукою узори — веть ся тисячнїми закрутами хрустальна гірська ріка.

Її води роспівані тужкою журливою мельодією. На рівній дрібній ріни шевелять вони ледві чутними притишеними акордами, набирають сили, продираючи ся крізь ґранїтні пороги, таємною грозою розгукують ся, спадаючи запінені, розсипані в срібну куряву, що іскрами жевріє в соняшньому сяєві, красками дуги мінить ся, викинена могутньою силою із від скали, сціває величний гимн красї і силї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Із її шумами-співами зливаєть ся в розкішну симфонію глубокий, повен незбагнутих дум, утаєної розбільної журби шум віковічного ліса, що навис на обох високих-превисоких узбічях гори і придавив їх своєю вагою... віковічного ліса струнких смерік, опянілих любовними шепотами у розкішньому розніженю соняшньою жарою їхніх шишок, то знов грізних велитнів, задуманних важкими, закритими для стороньго серця, думами, що спливають журбою-мовою із чорної глуші лісового нутра, із посеред поважного, задивленого у безконечний, величній круговорот світів, збору смерекових велитів...

То облиті золотими блисками соняшнього світу благословлять його своїм божественним духом, голублять своїми розсяяними очима розсріблені облаки, що колишуть ся над ними, плаваючи по синяві небес... то оповиті у вогкі мраки, в студену мрич, що спадає на них із верхів, густим туманом їх окутує, хрустальною росою їх укриває — із очий своїх сплаканих перлисті сльози ронять... то розколисані буйними полонинськими вітрами, розжалоблюють ся і свої тужні журби, свої глибокі болї на крилах вітру у всесвіти розсилають..!

Їх біль, їх журба, їх сум і задума блукають притаєні у сьому величньому храмі гірської природи навіть онту хвилю, коли розмолені в соняшньому сяєві, піднеслий спокій і захвати погідного настрою навкруги себе розводять. Задума і сум і біль і журба прозирають наляканими очима із по-за німих тіний спокійних велитів і затаєною трівогою людське серце трівожить.

Але в їх тіни, у журливому шепоті їхніх віток ти почуваєш надземну розкіш... Вона опянює тебе, вириває із земних оков, підносить на ті нерозяснені вершини бутя, визволює в твоїй душі притаєну в твойому єстві божественну силу, спутану вузкими тісними оковами слабкого розуму, сполучує тебе із творчою силою природи, веде затаєними шляхами могутньої творчости природи...

Визовлює в твоїй душі — надчоловіка...

. . . . . .

Причаєний над перлистими водами ріки пересував ся Марко здовж попід скелї, закидаючи раз-у-раз вудку на шипоти низше каміня, що залягло ріку на поперек.

Він потонув усею душею в свойму любому занятю. Навчений досвідом так і знав, де закидати вудку. Згори міг сказати: тут може бути, там повинен бути, а тут є напевно. І звичайно не ошибав ся. В заглубинах, понище більших камінів сидить притаєний

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

иструг і жде на добич. Його очи стежать пильно кождий рух хвиль води, зорять за найдрібнійшою мушкою, за наймізернійшим хробачком. Тепер також як раз пора, коли цвіркуни вискакують із царинки устеленої свіжими полосами трав, переплетених запашним цвітом... Кождий шах коси гонить тьму цвіркунів перед себе, нарешті тікаючи перед ворогом, вони в великій силї вскакують у води ріки, а там ждуть на них жадні очи пструга-жеруна.

Хоч не бачить себе — Соколюк відчуває погляд тих очий у хвилях води. Кидає приману повище каменя, направляє її просто на камінь, напружує свою увагу, кріпить вразливість руки, розколисаної нервовими дрожанями — нараз покидає його вся енерґія.. занадто сильна струя води вхопила вудку і жилку і приманку на гачку і понесла далеко від каменя. Даремне було напружене...

В одній хвилї відносить вудку в гору і вже не пускає її з водою. Направляє приману на камінь, пускає її легко в воду і граєть ся нею проти струї води. Вона дрожить, підскакує, то поринає під ударом хвилї, то підносить ся вище каменя.

Нарештї рукою Соколюка сіпнув нервовий рух, другий, третїй... Розкішна струя переплила по всьому його орґанізмови. Се одна із тих хвилин, коли сподїване, довго ждане бажане являєть ся перед тобою як правдива дїйсність. Нервові дрожаня руки сіпленою рукою перелїтають до мозку, спричиняють цїлу силу вражінь, а їх наслїдком меткий рух вудкою, й на березї опинюєть ся прегарний пструг. Що перш усього звертає на себе увагу Марка се великі сполошені, а може зачудовані очи його. Не раз він починає кидаги ся, рвати ся, настає хвиля боротьби поміж ними, але острий ріг скали проганяє на віки усякий вираз із очий пструга. Рибалка любуєть ся хвилину красою своєї добичі, головно його зір спинюєть ся із роскішю на пестрих червоних та синїх цятках по обох боках пструга... І диво... І тепер почуваєть ся приплив жалю у його души. Почуте довершеного убійства проявляєть ся нараз із такою силою, що Соколюк довго не може закинути вудки, гидить ся себе. Але нераз несподївано наступає реакція, витворюєть ся у нього завзяте, і знов він переходить усї стадії ловів, боротьби, роскоші, вдоволеня й жалю, одно по одному, то на переміну раз сї, раз ті почування.

У свойому рибальскому запалї він тратить почуване небезпеки, вагань, страху. Непомічаючи сього, він скаче понад береги із каменя на камінь нераз у такій віддалї, що иншим разом лячно й подумати про се. То знов продираєть ся по-під стрімкі скелї з

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

таким легкодушним визивом небезпек для власного житя, що для стороннього ока сам вид сей був би невиносимий. Заставив би його відвернути ся й лишити смільчака його власній долї. Та для рибалки усї ті перепони, всї ті небезпеки — се тільки подразненє ока, яке в рівній мірі як слїдить тремтїннє вудки так і береже рівноваги усього орґанїзму.

Почуваєть ся у Соколюка в шаленому поборюваню сих неімовірних перепон така дика роскіш, таке насильне виладованє енерґії, що він відсвіжуєть ся увесь у сих змаганнях свойого тїла.

Знеможений фізично, але бадьорий духом він кинеть ся на траву над берегом річки і дає волю своїм думам, своїм почуваням. Непомітно починає зживати ся із величнїми подихами природи, приймає до своєї душі мову лїса, ріки, подихи трав, душні пахощі лїсового цвіту, стежить думкою за подіями тисячів віків, що про них розповідють велитнї скелї, зложені з прецїкавих верств, що їх творча сила природи в буйности своїй житєм надїлила і чар принади і грозу величи в них закляла... То призадумуєть ся над великою житєвою силою смерекового лїса, що вкрив цїле узбічє гірського хребта від ріки аж до верха, високий, небосяжний, а зріс він на скелях поміж величезними плитами й камінюками, а землї у ньому не слїлно. Чого не вкриють плити, те сховане під мохом буйним вище колїн, як пишний килим пухким, цвітистим.

Захоплений бажанєм скупати ся в його пуху, Марко переходить в брід ріку й пропадає в лїсовій глуші. Підпадає під почутє самоти, оглядаєть ся навкруги себе із острахом. Нїщо—тільки стрункі смереки і мох і камінюки завбільшки сїн на царинцї, а там урвисте провалє...

Марко спиняєть ся д'горі. Уже прийшов до диких стежок. На нього повіяло подухом иншого світа. Тут уже зачинаєть ся царсво оленів. В душі Марка прокидаєть ся жадоба стрінутись із одним таким крислаторогим великаном. Навкруги повно їх слїдів. Прислухуєть ся до якогось гомону, що каламутить тишину лїсової глуші. Се журкіт невеличкого потічка, що ледви слезить ся поміж скелї. Він тут спливає до заглубини вистеленої водяними мохами й творить плесо темно-зеленої краски. Із плеса спливає вода потічка в ярок і там чуєть ся й її гуркіт.

Отсей живий голос зворушив Марка. Йому забагло ся дістатись на верх, на сам голий верх, на полонинку. Забаглось поглянути із відтам на сусїдні гірські верхи, хотїлось чим скорше вирватись із глуші лїса. Вона якась лячна для нього стала. Чим більш

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

прояснювала ся під самим верхом, тим він ставав спокійнїйший. Нарешті проміні сонця, ціле море сонця на царинці вкритій купинами острих, квасних трав. Їх навіть олені не пасуть і тільки підчас острої зими, коли вони скошені стоять у копицях, сей цар полонинського світа навертає ся до них.

Від виду, що розтелив ся на сусїдні верхи, на лїсові узбочи та зелені яри, Соколюк не міг відорвати очий. Безліч відтїний зелені; від селєдиново-ясної, до темно зеленої, до фіолєтової і чорної — розірвали силу його ока на атоми вражінь. Він стояв так хвилину, далї, непомітно для себе, привяв. Не міг любувати ся красою верхів як того сподївав ся. Чи самота, чи безсилле, чи надмір вражінь кинули ним на ковер трав і визволили з душі всї почуваня. Спокійна як те гірське плесо, рівна як зеркало його води, вона стала підчинювати ся всїм вражіням, що долїтали до неї.

Ворухнула ся галузка потрясена легетом вітру, а її невинний порух записав ся на плитї душі Соколюка. Хвилину стежить за сим вражінєм, аж ось зажужжіла комашка коло його уха й її близьке товаристо почало писати свої враження на чистій плитї Соколюкової душі. То зір його стежить невідомо куди, приманений якоюсь силою спиняєть на чомусь... А! Се пишний білий цвіт, мешканець високих гір. Се він манив до себе його око. Се за ним повернув ся зір Соколюка. І прибула на плитї його душі нова картина — сим разом малюнок цвіта на коврі трав, в окруженю почувань гірської верхової свободи, полету думки, близького товариства соняшного царства. Одні вражіня за одними...

Душа Марка всисала їх із жадобою, оживлювада ся під ними, здавалось жило в нїй тільки те, що тут під осю хвилю на нїй записало ся. Почуттє такого необмеженного щастя, такого повного вдоволеня усїх бажань. Нїчим — нїяким поганим вражіням, нїяким немилим спомином незакаламучений спокій — отсе, що почувалось під сю хвилю Соколюкови. Така буде тільки душа маленької дитини, окруженої дбайливою опікою родичів. Такий зрівноважений спокій, такий ясний, погідний настрій, таке щире розніженє не часто спливають на душу людини поорану буденними журбами і клопотами невсипущими.

Довго сидів так Марко — довго розкошував ся своєю екстазою. Уже сонце почало клонити ся д'лїсам, уже сумерки стали грати ся в яругах, а через глушу лїса прозирати страхуваті визіплені очи ночи, коли він попрощав царину своїх мрій і збіг по узбічю.

. . . . . .

— Тату гостї! Гостї чекають! Давно вже прийшли.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Як гості?

— Якісь пани до тата прийшли.

Влетів не вбіг. Гості в горах! У такій глуші. Певно товариші — знайомі, Принесуть нові вісти зі світа. Марко в одній хвилині був у комнаті. Радість його була тим більша, шо застав в дома свойого друга учителя сільської школи, що проживав кілька миль низше рікою.

— Здорові були пане професор! Витайте нам! Яка мила несподіванка.

— Не буде вам мила, чекайте, най ми вас висповідаємо.

— Ви бачу й попа привели із собою. Нічо, нічо, будем сповідати ся. Сідайте. Розгостіть ся.

Марко був дуже радий. В домі сього учителя провів він чимало щасливих хвиль. Се людина, яка проживаючи в глубоких горах на роздорожу не пропускала ніодного мандрівника, щоб не пригорнути його до своєї груди, не переночувати в разї потреби, а не завагав ся гостити хочби яке велике товариство. І Соколюк проживаючи двічі в його сусідстві проводив чи не цілі днї на любій розмові з своїм другом, подивляючи його замилуванє до працї на гірській, камянистій рілї, роздумуючи, як той чоловік прямо живцем вростає в землю порпаючи ся в ній ціле своє житє. А ще цінив його за веселу його вдачу, яка в хвилях найбільшого горя і смути потрапила пояснити його стурбоване лице усмішкою. Жартами вкривав він нераз важкий біль свойого серця.

Соколюк вельми зрадів побачивши свойого друга у себе в хаї. Він не знав де його посадити, чим його угостити.

— Ви пішки... Пять миль. Тож то здорожені. Зараз покладемо вас припочити.

— Ви пане Соколюк не заходьте ся. Ми мусимо вас поперед усього висповідати.

— Сповідати мете завтра. По дневи. А так під ніч годї.

— Я не жартую. Як бачите я йшов нарочито до вас. Мусите менї всьо зараз розповісти, щоби знав, чи можу ночувати під вашим дахом.

Соколюк видивив ся на нього.

— Щож таке, пане професор. Жарт на бік.

Менї сьогодня не до жартів. Скажіть, чи правда се, що про вас менї казали?

— Хто, що?

— Була з вашого міста прогулька у нас. Міжиншим радник суду Слоневеч, крилошанин Редюк із сином та ще якісь там пани. Вони вписали ся менї всї в книгу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— І щож?

— Казали мені, що ви вигризли кількох чільнійших людий із своєї інституції, між иншим вельми діяльного і заслуженого патріота і робітника на народній ниві — Вюна.

Під Соколюком погнули ся ноги.

— Кажіть на милий Біг — чи се правда! Я спати не міг. Я сково світ вибрав ся до нас в дорогу. Мені се не дає спокою. Я вважав вас все за ідейну людину. Я зачисляв вас до круга своїх приятелів. Скажіть мені, що се таке?

— Друже, ви вірите?

Соколюк сказав се таким жалким розбільним голосом...

— Я не хотів, вір то мені друже, я не хотів тобі сказати того що скажу отсе. Я порішив затаїти те перед тобою. Але тепер вірю тобі — я й без того не вважав тебе спосібним на таке діло. Але подумай собі. Чи міг я не прилетіти до тебе, коли мені сказали, а вважай, що вони голосять се по всім світі, куди ні мандрують,.. Вони сказали мені, що ти зробив се для карієри, щоби заняти місце инших, що ти для авансу денунціював товаришів. Назвали тебе денунціянтом.

На голову Соколюка валили ся верхи-велити сусідніх гір...

ЕВГЕН ГУЦАЙЛО.

Така вже доля.

На днях стрінувсь я зі сліпцем,
Присів я біля його
І словом малював красу
Закритую для нього.
Він слухав — слухав а в кінци
Махнув на все рукою:
„Наслухавсь—каже—твоїх слів,
Так де стояв, там стою“.
Чому? — питаю я навряд —
Малюю не плястично?
Чи вислів мій такий плохий,
Говорю не клясично?
„Твоя вимова — каже він —
Як той струмок джуркоче,
Та щоб поняти теє все,
То треба мати очи“.
Таке стрічаю я що дня
По волї і неволї:
Сліпцям говорю про красу,
Катам про людські болї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В. МАТВІЇВ.

Торговля земств зелїзом і рільничими машинами на Українї.

I.

Богато звертало ся й звертаєть ся уваги російською пресою на стан діяльности земств, богато найдеть ся праць, часом капітальних, по ріжним земським питанням. В один час богато балакало ся про ролю земського посередництва у вистаченнї селянству зелїзом. Жах перед „червоним півнем“, що страшенно богато пожерає соломяні дахи селянської Росії, примушував заговорити о дорожнечи зелїза в Росії, о недоступности його кишенї нашого селянина, заговорили також і о потребі боротьби з апетитами зелїзних предприємців. І розумієть ся, на кого наша суспільність могла зложити сю боротьбу, як не на земство! До сього треба додати: голод, неврожаї, первобутна обробка землї місцями ще „матушкою сохою“, се вже примушувало говорити про кращі рільничі машини й спроможности покупки їх з-за кордону. І на кого знову зложити ролю культуртреґера, як не на земство. І от наші земства при загальному спочуттї відкривають склади, купують зелїзо і ріжні машини. Тепер минуло вже богато часу, але от ся сторона діяльности земств ще досї, через брак статистичного матеріалу, не була як слїд оцїнювана, бо не було нїякої спроможности обрахувати розміри земських операцій, постанову дїла і частину земської продажи у загальнім ужитку селянством зелїза і рільничих машин.

Добрий намір собі поставило Статистичне Бюро Ради Зїзда гірнопромисловців півдня Росії (Харьків) — поповнити осей брак земської статистики, спеціальними щорічними анкетами поміж земствами усеї Росії. Придивляючись до останньої з тих анкет „Земская торговля желѣзом и сельсько-хозяйственными машинами и орудіями въ 1901—1908 г.г. (вид. 1910 р.), можна казати, що ся задача сповнена дуже добре і перед дослїдувачем земського життя маса цїнного, цїкавого, сирого матеріалу, достійного того, щоб ознайомити ся з ним докладнїйше.

Розумієть ся, нас цїкавить виключно діяльнісь земств теріторії України. Що дають ті земства своєю продажею селянству України? Показати розміри тої діяльности і ґрунт, на якому вона стоїть — ось завданнє моєї статї. Крім показаної вище працї, я ще користував ся невеликими збірками того ж Статистичного бюра, — „Матеріалы по вопросу о дѣятельности земств Имперіи по снабженію населенія кровельнымъ и сортовымъ желѣзомъ и сельско-хозяйственными машинами и орудіями“ (вид. 1903 р.) і „Земская торговля желѣзомъ, сельско-хозяйственными машинами и орудіями“ (невеличка брошюра вид. у 1905 роцї).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Що до повноти використуваних мною джерел, то я можу казати, що з 108 повітових земств України не надіслало повідомлень лиш 6 земств. Низщенаведена таблиця дає право казати, що в питанні про розміри земських операцій, можна сміло робити виводи про загальний характер земських операцій. На жаль далі, де діло ми будемо мати з боргами земств і земствам, не можна вже так сміло робити сих висновків через те що % земських повідомлень по тим питанням зменьшуєть ся до 50%.

Число земств на Україні що торгували у 1908 р. зелізом і рільничими машинами.

Земства ґуберній	Число земств торгувавших у 1908 р.							Число земств не торгувавших названими товарами.	Разом.	Число земств не давших відповідей ніяких у 1908 р.	Разом.
	Дахове залізо.	Сортове залізо.	Дахове + сортове залізо.	Дахово + сортове + рільничі машини.	Дахове + рільничі машини.	Сортове залізо + рільничі машини.	Рільничі машини.				
Бесарабська	—	—	—	—	1	—	6	2	9	—	9
Вороніжська	—	—	—	3	7	—	1	1	12	1	13
Катеринославська	—	—	—	2	3	—	1	3	9	—	9
Курська	—	—	—	11	1	—	1	2	15	1	16
Полтавська	3	—	—	5	6	—	—	2	16	—	16
Таврийська	—	—	—	—	1	—	2	4	7	2	9
Харківська	1	—	—	5	5	—	—	1	12	—	12
Херсонська	—	—	—	—	1	—	5	1	7	—	7
Чернигівська	—	—	—	4	2	1	6	1	14	2	16
Разом	4	—	—	30	27	1	22	17	102	6	108

У перших трьох рядках видно що земства України у своїх сельсько-господарських складах взагалі не торгують без рільничих машин, крім 4, що торгували лиш зелізом для дахів. Одно земство не мало на продажі дахового зеліза, а торгувало сортовим зелізом укупі з рільничими машинами; багато земств торгувало у 1908 році виключно рільничими машинами, більш додавало до них ще дахове зелізо, але найбільш є таких земств, що торгували обома сортами зеліза і рільничими машинами. Нема на Україні земств, щоб торгували виключно лиш сортовим зелізом, як се буває на Московщині, через те, що селянська Україна користуєть ся лиш від хліборобства, а зелізні домові промисли розвинені дуже кепсько.

До характеристи діяльности земств України і Московщини цікаво привести де які цифри, але я перше повинен обмовити ся, що з усіх 34 земських ґуберній що торгували зелізом і рільничими машинами, на Україну падає 9 ґуберній, куди по технічним обставинам додав я і москов-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ську частину Курської ґубернії. Крім того треба памятати що тут нема цілої західної частини України, де не було досї земств. Так що на Україну падає 9 ґуберній, а на Московщину 25.

Земствами України і Московщини було продано зелїза і рільничих машин:

	Україна.	Московщина.		Україна.	Московщина.
	(Тисячі рублїв).			(Тисячі рублїв).	
1901	1.821,0	3.438,7	1905	4.170,4	7.293,3
1902	2.700,0	4.111,0	1906	3.704,4	6.152,9
1903	3.395,3	5.744,1	1907	3.618,8	6.450,4
1904	3.638,0	6.523,9	1908	3.299,8	7.036,8

Максимальної висоти земська продажа України і Московщини досягла у 1905 роцї (4 міл. руб. для України і 7 міл. для Московщини), з якого часу вона починає значно падати особливо на теріторії України. З другого боку — 9 ґуберній українських продають половину проданого 25 ґуб. Московщини. Подивимо ся трохи близче до зменшення цифр продажи останнїх років. На мій погляд велику ролю тут має переселенє селянства в Сибір і инші міста, бо іде як раз селянський покупець земських продукцій, потім не малу ролю тут грає і те, що земства починають зменшати продажу у борг, через те, як ми побачимо на кінцї статтї, що далї не можна торгувати маючи на однїй Українї боргу за селянами цїлих 2 мілїони рублїв.

Яка продукція йде найбільш у земської продажі на Українї показують отсї цифри:

	Зелїзо дахове і сортове.		Рільничі машини.
	(тисячі рублїв).		
1901	5,52,0	84,0	1.185,0
1902	9,24,0	110,0	1.666,0
1903	1.026,7	127,6	2,241,0
1904	1.142,1	199,6	2,296,8
1905	1.303,4	164,9	2,702,1
1906	934,7	178,1	2,591,5
1907	772,2	179,0	2,667,6
1908	595	181,9	2.522,3

Перше місце належить рільничим машинам, котрих з 1903 року земствами України продаєть ся на суму більш 2 мілїонів рублїв. Друге місце належить зелїзу даховому, котрого продавало ся від 1903—1905 р.р. більш на 1 міл. рублїв. За останнї роки продажа падає знову до пів мілїона, як то було у 1901 роцї. І зовсїм невелике місце займає сортове зелїзо, ледве досягає на усїй Українї 5 тисяч рублїв. Вище вже було казано про загальне зменшеннє земської торговлї, а зараз видно, зменшила ся у 1908 продажа головним робом дахового зелїза майже на 60%

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

супроти 1905 р. Такого упадання в сортовім зелїзї і рільничих машинах так виразно не помітно.

Доповнимо ще таблицею попереднїх цифр у відсодках.

	Дахове зелїзо.	Сортове зелїзо.	Рільничі машини.
1901	30,3	4,6	65,1
1902	32,2	4,1	63,7
1903	30,2	3,7	66,1
1904	31,4	5,5	63,1
1905	31,3	3,9	64,8
1906	25,2	4,8	70,0
1907	21,3	4,9	73,8
1908	18,0	5,5	76,5

Найбільший % падає на рільничі машини 63 — 76%%, найменший на сортове зелїзо—3,7—5,5%%. Продажа дахового зелїза зменшило ся з maximuma 32,2% до 18% (1908 р.), що у тім рядї лїт є minimum.

То були цифри до усеї України, а тепер подивимо ся, як воно для кожної ґубернії, як земства кожної ґубернії на Українї торгували за останнї відомі нам роки (1904—1908). Почнемо з дахового зелїза.

	1904	1905	1906	1907	1908
	(тисячі рублїв)				
Бесарабська	0,0	0,5	5,4	9,4	13,0
Вороніжська	168,5	231,5	142,1	130,0	106,1
Катеринославська	33,7	36,1	58,3	70,0	75,7
Курська	217,5	222,4	199,8	178,9	139,0
Полтавська	145,6	159,0	122,9	182,7	122,1
Таврийська	4,6	4,2	4,1	4,1	9,7
Харківська	390,3	501,3	274,6	160,4	103,2
Херсонська	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2
Чернигівська	181,9	148,4	127,5	36,7	26,1

Перше місце належало земствам харківської ґубернії котрі у 1905 роцї продали більш на пів мілїона рублїв, але після сього року її продажа дахового залїза почала значно спадати і на протязї яких небудь двох років вона зменшила ся до 130 тисяч рублїв. Яка причина такої реґрессії про се на жаль працї Статистичного Бюра нїчого не кажуть. Таке ж саме зменшеннє продажи дуже помітно і в Чернїгівській ґубернії, де з 181,9 тисяч рублїв пала на 26 тисяч у 1908 роцї.

Продажа сортового зелїза на теріторії України зовсїм не велика, лише на Катеринославщинї вона досягає значних цифр і показує тенденцію зросту. Так від 1904—1908 рр. там продажа сортового зелїза збільшила ся від 77,3 тисяч рублїв до 126,1 тисяч рублїв. Земства инших ґуберній показують дуже не великі цифри і виразну тенденцію зменшення продажі щорічно. Зовсїм не те помітно у продажі рільни-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чими машинами де цифри показують дуже розвинену діяльність наших земств. Так з 1904—1908 рр. земствами України було продано по ґубернїях рільничих машин:

Ґубернії.	1904	1905	1906	1907	1908
	(тисячі рублї в).				
Бесарабська	60,2	93,1	172,6	163,5	134,9
Вороніжська	207,1	164,7	115,3	173,0	180,5
Катеринославська	467,9	632,0	698,4	645,9	688,4
Курська	289,5	223,4	213,0	319,8	240,7
Полтавська	379,8	424,3	364,0	287,0	219,9
Таврийська	53,0	76,3	92,8	92,8	85,0
Харківська	455,0	522,6	351,5	338,8	354,3
Херсонська	258,3	425,7	447,5	514,3	521,2
Чернигівська	126,0	139,8	136,4	132,5	97,4

Коли вдумати ся у сї рядки цифр, то яскраво встане та велика роля, яку належить виповняти нашим земствам у життю нашого селянства — давати щирі сельсько-господарські поради і спроможність не дуже заможнїм селянам купувати для свого господарства новійшої конструкції і найбільшої продуктивности рільничі машини. Про те як у дійсности ведеть ся ся культурна справа я зараз казати не буду, бо нище казатимуть за себе цифри. Найбільш продають рільничі машини земства Катеринославської ґуб., де цифри що року збільшують ся і у 1908 роцї досягли maximuma для земств України 684,4 тисяч рублїв. Що року збільшує свої операції з продажою рільничих машин і Херсонске земство, котре у 1904 роцї продало лиш на 126 тисяч рублїв, а у 1908 р. вже більш нїж на пів мілїона рублїв. Взагалї такого зменшення що року продажи, як з зелїзом даховим, тут нема, а скорійш навпаки збільшеннє.

Тепер треба окинути поглядом наскільки рублїв земства кожної ґубернії продали усїх товарів, яких розмірів досягла їх торговля даховим, сортовим, зелїзом і рільничими машинами разом, про те добре росказують нище сї цифри:

	1904	1905	1906	1907	1908
	(тисячі рублї в).				
Бесарабська	60,2	93,6	178,0	172,9	147,9
Вороніжська	388,7	410,0	268,5	312,1	295,0
Катеринославська	578,9	748,1	855,0	815,8	890,2
Курська	551,6	477,0	448,6	528,0	398,0
Полтавська	541,6	592,1	496,8	482,0	354,0
Таврийська	86,1	83,6	100,0	100,0	94,7
Харківська	865,2	1.048,0	643,5	515,1	468,4
Херсонська	258,3	425,7	447,5	514,3	523,2
Чернигівська	308,3	292,3	266,4	178,6	129,6
разом	3.638,5	4.170,4	3 704,3	3.618,8	3.301,1

Часом торговля земств окремої ґубернії досягає мілїона рублїв, як

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

се було у Харківській ґуб. у 1905 році. До найбільш з розвиненою торговлею треба вважати Катеринославську ґуб., що у 1904 році мала продажу на $578,_9$ тисяч рублів, а у 1908 р. збільшила ся до 890 т. рублів. Взагалї ж нормою розмірів торговлї у рік земств, ґуберній українських, треба лічити 400—500 тисяч рублів у рік. Найменш продуктивні се ґубернії—Таврийська, ледве досягає 100 тисяч, Бесарабська і за останнї роки Чернигівська. Разом же продажа усїх земств України досягає 3—4 мілїонів рублїв.

Тепер цікаво б було вияснити яка частина належить земській торговлї у загально-народньому ужитку зелїза і рільничих машин. На жаль брак матеріалу не дає нам спроможности так повно освітити се питаннє, як воно заслугує.

Так у 1908 році дахового зелїза було зроблено заводами Урала 13.136 тисяч пудів, на Українї — 3.665 тисяч пуд., разом 16.801 тисяч пудів. Земствами-ж України і Московщини було продано дахового зелїза на 2.515 тисяч рублїв, а коли взяти середню цїну 2. р. 60 коп. за пуд, то тодї на земську продажу дістанеть ся 967.500 пудів, що рівняєть ся $^1/_{17}$ частини виробленої у Росії продукції.

Що до рільничих машин, то в Росії у 1908 році було вироблено на 40 мілїонів рублїв, та ще з-за кордону ввезено на $26,_5$ міл. рублїв, разом на 65_5 мілїонів рублїв. Продано було всїми земствами Росії на 8,088 тисяч рублїв, що рівняєть ся $^1/_8$. Висше ми познайомили ся з розмірами земської торговлї, але щоб глибше додивити ся у істоту, так казати, земського культуртреґерства, треба ще подивити ся на те—як торгують земства. Велику вагу має сама форма одпуска товару, залежі на складах старого товару, борги земств і земствам. Виявивши торгову спосібність земств, ми тільки тодї можемо гадати — наскільки вони можуть стояти супротив канкуренції ріжних сіндікатів зелїзозаводчиків, скупщиків, перекупщиків і инших. Далї наскільки земства здатні давати селянству рільничі машини найновійшого, найгарнїйшого виробу в залежности від старого, непроданого товару. Коли ми ознайомили ся з сїм, то малюнок культуртреґерства земської продажі буде нам добре знайомий і можна дати правдиву оцїнку.

Що до цифрового матеріалу продажи земствами готівкою й у борг так на жаль зібрано вищеназваним статистичним бюром не дуже повно, бо велике число земств не роздрібнїли своїх відповідних цифр на готівку і борг, а дали загальну цифру проданого. Через що скоїло ся і таке: напр. візмемо земства Полтавської ґубернії. Разом вони (ті що дали відомости на се питаннє) продали у 1908 році дахового зелїза на 122.118 рублїв, у тім числї готівкою 48.919 рублїв, у борг — 58.144, разом з них буде лиш 107.063 руб. Бракує 15.055 рублїв, супроти тої суми, що стоїть у рядках разової продажи. Се треба мати на увазї наведених

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нище цифр. Там де сума готівки і боргу ріжнить ся від загальної, там вона поставлена у скобки.

Почнем знову з дахового зелїза, як його продавали земства України у 1908 роцї.

	Разом продано.	Готівкою.	У кредїт,	На комісію:
	(р	у б	л	ї).
Бесарабська	12.950	12.950	—	—
Вороніжська	106.072	51.572	45.661	—
		(97.233)		
Катеринославська	75.703	60.706	14.997	—
Курська	138.957	45.946	73.661	—
		(119.607)		
Полтавська	122.118	48.919	58.144	—
		(107.063)		
Таврийська	9.690	—	—	—
Харківська	103.163	61.346	40.613	1.304
Херсонська	1.980	—	1.980	—
Чернигівська	26.076	10.320	9.560	—
		(19.880)		
разом	596.709	291.659	244.616	1.304
			(537.579.)	

Де-які земства продавали у борг не більш як на 20%, або зовсїм не дали у кредит як земства Бесарабії. А де-які земства лиш у борг дали дахове зелїзо, або більш у борг, ніж готівкою (Херсонської й Курської). Взагалї разом на Українї земства продали дахового зелїза у борг майже на 50%.

Сортового зелїза продають земства України дуже не багато, лиш земства Катеринославської ґуб. продали 126.092 рублї, з них 87.519 готівкою, а 38.573 у борг. Решта ж ґубернїй продала дуже небагато, так що скажемо взагалї, що сортового зелїза земства продають лиш $^1/_3$ у борг.

Перейдемо до рільничих машин Се найбільш цікава і важна сторона земської дїяльносту на Українї. Так рільничих машин у 1908 роцї було продано:

	Продано разом.	Готівкою.	У борг.	На комісію:
	(р	у б	л	ї).
Бесарабська	134.913	74.146	19.452	31.282
			(124.880)	

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Воронїжська	180.533	106.141	54.668	4.680
Катеринославська . .	688.355	403.802	284.553	—
Курська	240.730	126.674	74.268	—
		(200.942)		
Полтавська	219.875	134.508	83.436	—
		(217.944)		
Таврийська	84.990	3.241	8.622	—
		(11.933)		
Харківська	354.343	168.268	151.561	34.514
Херсонська	521.218	77.608	443.610	—
Чернигівська	97.365	42 555	32.050	480
			(75.085)	
разом . .	2.522.322	1.136.943	1.152.290	70.956
			(2.360.189)	

Взагалї у продажі рільничими машинами земства дали у 1908 роцї товарів у борг більш 50%. І де які з них торгували значно більш у борг нїж готівкою. Наприклад, земства херсонської ґуб. готівкою продали на 77 тисяч, а у борг дали 443 тисячі рублїв; але инші земства одпускали товару ріжно від 20—40%% у борг.

Підрахувавши усї цифри, побачимо, що усїма земствами України було продано зелїза обох сортів і рільничих машин укупі за 1908 рік на суму 3.069.578 рублїв, готівкою — 1.548.997 рублїв, у борг — 1.442.943 рубл., й на комісію — 77.638 рублїв. Таким робом земствами 9 ґуб. України було одпущено товарів селянам у борг майже на $1^1/_2$ мілїона рублїв, що розумість ся повинно мати вплив на характер земської торговлї, на її комерційну творчість. Дїяльність земств на полї вистачення селянству зелїза і гарнїйших рільничих машин має безумовно велике культурне значіннє, але характер тої дїяльности повинен мати комерційну стійність і рівновагу кредитових операцій з грошевими рессурсами; і тільки тодї вони можуть ширше розвинутись і міцно стати на полї культури.

Великий також вплив має на комерційну стійність торгового дїла—залеглість кожної крамницї непроданим товаром. Чим більш за лежаного товару, тим труднїйш стати на твердий ґрунт усякої торговлї, коми вона в дїйсности хоче бути не філантропійною утопією. Знов таки на жаль % земств давших відповідь на се питаннє не так великі, не більш 50—60%% усїх земств України. Одже ж і сї цифри не можна обминати мовчаннєм, треба ознайомити читачів з тим що є, тільки завжди й тут треба памятати, що то цифри не усїх земств України, а лиш 50—60%% їх. Потім шоб не дуже втомляти читача цифрами, я наведу лиш де-які цифри не по ґуберніям, а для усієї України.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

	Продано.	Решта на початок 1908 р.	Решта на кінець 1908 р.
Зелїзо дахове	496.614	106.089	179.205
„ сортове	105.443	146.144	128.806
Рільничі машини	2.174.188	995.158	1.174 625
Разом	2.776.245	1.247.389	1.482.389

Більш на $1,_2$ мілїона рублїв зостало ся не проданого товару від 1907 року, а в кінцї 1908 досягло до $1,_4$ мілїона рублїв, збільшило ся на 235 тисяч рублїв. Розумієть ся, найбільшу вагу має, коли не продано рільничих машин на суму більш мілїона рублїв, бо зелїзо від часу зовсїм, або дуже мало тратить вартости.

Вище було сказано, яке значіннє має на тривкість земської торговлї задовженність з одного боку земських складів, з другого земськім складом. Тут треба звернути більшу увагу на цифрові данім через те, що се має дуже велике значіннє до зрозуміння дїйсного характера земської товговлї. І тут треба мати на увазї що відповіло на се питаннє теж не більш 50% земств.

По операціям земства України заборгували ся на початок і кінець 1908 року на такі суми:

	Продано на суму.	Борги на початку 1908 р.	Борги на кінець 1908 р.
Бесарабська	12.950	—	—
Вороніжська	37.283	71.500	71.500
Катеринославська	49.420	64.363	71.458
Курська	42.419	109.756	110.792
Полтавська	102.936	126.391	93.611
Таврийська	—	—	—
Харківська	103.163	347.145	446.704
Херсонська	1.980	28.218	16.149
Чернигівська	19.880	63.225	50 040
разом . . .	370.031	810 598	860.254

Задовженість половини українських земств, що подала відомости, рівняєть ся 860 тисяч рублїв, збільшила ся майже на 50 тисяч рублїв супроти того що було на початку 1908 року. З окремих ґуберній найбільш заборгувала ся Харківська аж на $446,_7$ тисяч більш половини боргів усїх земств України.

Така задовженість 9 українських ґуб. Цікаво додати до сього задовженність земств, що подали про се відомости, 25 ґуберній Московщини. Вони заборгували ся на початку року на операціях з даховим зелї-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зом лиш на 652.635 рублів, майже на 150 тисяч рублів менш 9 ґуберній українських; на кінець року — 643.768 рублів, знову менш і вже більш ніж на 200 тисяч рублів. Потім борги Московщини на кінець року зменшили ся на де-кілька тисяч рублів.

Найбільшу задовженність земства показують в діяльности з рільничими машинами, де борги земств будуть мати такий вид:

	Продано на суму.	Борги на початок 1908 р.	Борги на кінець 1908 р.
Бесарабська	95.252	37.926	37.376
Воронїжська	76.335	44.440	48.196
Катеринославська	488.617	218.633	219.651
Курська	73.170	97.556	106.728
Полтавська	184.529	116.294	63.319
Таврийська	11.933	35.659	27.892
Харьківська	314.369	228.791	265.734
Херсонська	484.623	396.286	521.029
Чернигівська	71.246	67.789	56.089
разом	1.800.074	1.243.374	1.346.014

Більш усїх заборгували ся за рільничі машини земства Херсонської ґуб. більш на пів мілїона рублїв. Багато також заборгували ся земства ґуберній Катеринославської і Харківської, більш 200 тисяч руб. Взагалї борги усїх земств України на кінець року збільшили ся майже на 100 тисяч рублїв. Борги же земств 25 ґуб. Московщини супроти боргів земств українських більш ніж на 55%, так на початок року вони заборгували ся на 2.860,149 рублїв, на кінець—2.908,945 рублїв.

Зараз цікаво виявити, кому так багато заборгувати ся земства. Одвіт на се питаннє дає ся таблиця цифр:

	Борги земств, що дали відомости про се	Борги ґубернському земству.	Фірмам.	Иншим особам.
Дахове зелїзо	860.254	793.174	35.422	28.658
Сортове „	40.815	18.538	22.277	—
Рільничі машини	1.346.014	591.413	647.058	107.543
разом	2.247.083	1.103.125	700.757	136.201

По разовим цифрам головним кредітором виявляєть ся земство ґубернське, але се стало ся через те, що операції з зелїзом даховим роблять ся лиш страховими відділами губернських земств, за останнї часи зєднавшими ся між собою. Друге діло рільничі машини і сортове зелїзо. Там земства заборгували ся більш на 60% у фірм і ріжних осіб. Треба памятати що в дійсности сї цифри земських боргів більш, через те, що багато земств не дало своїх відомостей.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тепер зостало ся ще виявити, як багато грошей мають земства за покупцями. Візмемо лиш разові цифри.

	Продажа земств. по-давших ві-домости.	Борги на початок 1908 р.	Борги на кі-нець 1908 р.
Дахове зелїзо	390.228	1.064.038	960.047
Сортове зелїзо	92.126	26 285	24.723
Рільничі машини.	1 868.618	1.024.931	974.357
разом . . .	2.350.970	2.115.254	2.019.127

Усїх боргів за селянами на початок року було 2.115 тисяч рубл., а на кінець року 2.019 тисяч рублїв; майже на 100 тисяч зменшило ся і через те мабуть, що земства дізнали ся на своїй шкурі що дїло добре не піде, коли мати боргів за покупцями більш 2 мілїонів рублїв. Земська торговля се не філянтропія, а дїло комерційного характеру, вона повинна, минаючи ріжних перекупок, неближити продукцію до покупця.

Ми повинні ще сказати де кілька слів про те на яких умовах земство дають покупцям товари. Знижки з продажної цїни роблять дуже не багато земст і то, коли купують у них готівкою. Так напр. одно земство Харьківської губ. дає знижку на даховому зелїзі 4%, та одно Курської — 3%. На сортовому дають знижку 3 земства від 2% — 8%. Не дають зовсїм товарів у борг лиш 2 земства. Дають же у борг 73% земств України на час до 1 року. 63 земства беруть при покупнї у борг задатку до $^1/_4$ вартости, а 26 бере—від $^1/_4$ (33,3%) до $^1/_2$ вартости товара. Памятаючи те, що тут багато земств не дало відомости, краще перекласти сї цифри на відсотки! 65% беруть першу плату при покупцї (задаток) не більш $^1/_4$ (33,3%) цїни, а решти 35% бере більш $^1/_4$ до $^1/_2$ усеї вартости товара. До сього треба ще додати що 47% земств України при продажі у борг не начисляють %% зовсїм, а більшість (53%) начисляє від 4%—6% вартости товара.

Що до того, як земства самі купують товари, то про се можна казати, що взагалї вони купують з перших рук, дуже рідко через посередників і приватні склади, найбільш трапляєть ся що через ґубернське земство, котре бере у свою користь невеликий процент. Найбільш земства купують у борг на час від 6 місяцїв до 1 року з уплатою задатка $^1/_3$ вартости товара, буває і половини цїни.

На останку можна констатувати, що дїяльність наших земств далека від того щоб вдовольнити усю потребу серед нашого селянства у залїзі і рільничих машинах, але усе ж таки вона досягає великих цифр і має у наші часи велику культурну силу. Досвід минулого навчає, що треба зменшити торговлю у борг і поширити її розміри.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Петрарки „Італїя“.

(*Канцона до італїйських дук, з покликом визволити родину з тяжкою її рабства*).

Італїє моя, хоч жадне слово
Не згоїть ран докучних,
Що стан твій дивний точуть в [пору злую,
Але нехай перелитить громово
Мій стогін в сьпівах гучних.
На Тібр і Арно з По, де я нудьгую.
О Боже наш, прошу я,
Любов, яка звела тебе з блакіти,
Зяви й тепер до вкоханого краю,
Поглянь, з якого раю
В нас творять ад бої несамовиті,—
Одкрий серця суворі,
Що Марс замкнув на горе,
І так їх сповни тихим ладом, Отче,
Щоб ті серця просторі
Глас правди мій і твій влили охоче!

***

О ви, кому поклала доля в руки
Над славним краєм владу,
Жаль до якого вам душі не гріє,
Чом з війск чужих зробили нам [засаду?
Не вже здалось вам, дуки,
Що їхня кров наш край зелений [змиє?
Пусті й брехливі мрії!
Вам мало видко! Ви низькі на очі,
Шукаючи в продажних чести й [ласки:
Той має більш опаски,
Хто мати більш отих найомців [хоче...
О, мов потоп з півночи,
Чужинцї налетїли,
Щоб проковтнути любі ниви наші:
Ми їх самі волїли,—
Так хто ж тепер у нас ярмо розвяже!

***

Премудро в нас природа утворила,
Коли між нами й хижих Нїмців [родом
Поклала з Альп заслону...,
І що ж, — несита хтивість ваша [згодом
Такого наробила,
Що край квітючий в неміч впав [бездонну.
До одного загону
Овець звели ви й диких сїроманців,—
А завжди ж кращий стражда від [лихого!
Та ще сумніш од того,
Як спогадать, що гне нас юрма [ланців,
Яких немов поганців,
Гнав Марій повний зваги,
І як правдива память про ті справи,
Він змучений од згаги,
Не воду пив, а їх струмки крівавi.

***

Я вже мовчу про Цезаря, що всюди
Мив кровю їхнї ниви,
Де тільки меч по їх проходив наші...
Через які се зорі нещаславі
Шле Бог нам бич огуди?
Чи не в подяку за учинки ваші,
Що в хижому безстрашші
Спустошили найлїпшу частку [світу?..
І за яку провинність чи обиду
Убогого сусїду

Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ви мучите? Останню з нього свиту
Рвете, й на ниву збиту
Звете салдат з чужини,
Що продають за гроші кров і душу?
Не на злобу та кпини
Кажу я се: казать для правди [мушу!

***

Не вже ж ви й доси, після спроб, [не взнали
Про варварів оману,
Що смерть лиш дражнять, а не [бьють ся з нею,—
І з вами лиш проводять гру погану:
Не в них, а в вас печали —
І ваша кров ллєть ся течією!
Спиніть ся ж ви з борнею,
Подумайте і вгледите яскраво,
Що ниций сам не важить вас за лучче...
О краю, давня славо,
Звали ж хутчій ярмо своє гнітуче!
Зневаж імя блескуче
З цісарським берлом влади
І знай: коли хижак у нас панує,
Ума стоптавши знади,
То хай з нас всяк себе за те винує!

***

„Та се ж моя земля питима, кревна,
Моє кубельце здавна,
Де дитяче моє життє леліло'...
Та се ж вона, моя родина славна,
Немов матуся ревна,
Обоїх моїх батьків покоїть тіло!“—
Сих дум палке світило
Ще гріє вас. Так зглянь ся ж, [панове,
На сльози ті, що ллє народ скор- [ботний
І визволу, турботний,
Жде, окрім Бога, лиш од вас... [Любови
Подайте гасло нове
І на чужинців лави
Повстане люд і отрима звитягу,
Бо дух старої слави
В серцях у нас розбурхає одвагу!

***

Панове, зважте, час наш хутко [плине
І вік наш утікає
І смерть мигтить все більш перед очима,—
Нехай же всяк живий про те згада-
Як скинем тіло тлїнне,
Всї в вічности предстанем під [дверима...
Тому, нащадки Рима,
Покиньте ви служить погорді й [злобі,—
Вітрам, противним лагідному віку,—
І хто на помсту дику
Свій губить вік, хай зверне час [свій пробі,
Щоб буть за те в шанобі,
На вищу ціль, на діло,
Чи рух, чи духа,—тільки діло чесне:
Кому се стане мило,
Для того й шлях в небесний рай [воскресне!

***

Прошу ж тебе, о пісне,
Щоб ти про все се ніжно гомоніла;
Бо полетиш між люди гордовиті,
Яких серця неситі
До правди вічня ворожнеча тис- [не,—
Їх вада наболіла!
За то лети стрілою
До тих, що мають в світлу правду [віру,
І їм гукни „за мною!“
Я хочу тільки—миру, миру й миру!

Переклав з італійського *Ів. Стешенко.*

Generated on 2015-07-23 17:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

А. ШНІЦЛЄР.

Сліпий Джеронімо і його брат.

Сліпий Джеронімо підвісь з лавки і взяв до рук ґітару, яка лежала на столі побіч шлянки з вином. Він почув з далека звук перших екіпажів. Потім найшов давно відому дорогу до відімкнених дверей і пішов вниз по вузеньких, деревяних східцях, які йшли просто на двір. Брат його йшов за ним, і оба вони пристанули коло сходів, повернувшись спиною до стіни, щоб хоча трохи заслонити себе від вогкого і холодного вітру, який ніс ся скрізь розтворені ворота над мокрою і брудною землею.

Попід тьмяними склепіннями старого готелю мали проїзжати всї екіпажи, що прямували через Штільфський перехід. Се був останній пристанок перед горами для всїх туристів, які їхали з Італії до Тиролю.

Довше лишатись в сїм місцї було не цікаво, для того, що тут як раз дорога була досить рівна і йшла далеко поміж голими узгірями без ніяких перспектив. Сліпий Італієць і брат його Карло почували себе тут як в дома, на протязї лїтнїх місяцїв.

Вїхала почта, а швидко за нею показались і инші екіпажи. Більша частина туристів лишилась сидїти на місцях, обкутавшись в плєди і пальта, инші вилїзли з екіпажів і проходжували ся нетерпляче взад і перед під брамою. Погода ставала все гіршою, падав холодний дощ. По гарних, чудових днях, немов нараз і передчасно настала осїнь.

Сліпий співав і акомпаніював собі на ґітарі; він співав нерівним, часом пискливим голосом, як завсїди, коли підпивав. Часом підіймав голову в гору неначе з виразом надаремної молитви. Але риси лиця його з голеною чорною бородою і синявими губами лишались цїлком нерухомі. Старший брат стояв біля його, майже без руху.

Коли хто-небудь кидав монету в його капелюх, він хитав в знак вдячности і кидав в лице того, який давав подачку, швидкий, немов блукаючий погляд. Але зараз, майже боязко, відводив його на бік і так само як брат дививсь в просторінь. Здавало ся, очи його немов стидались світла, який був йому подарований, і з якого вони нї одного проміння не могли удїлити слїпому брату.

— Принеси менї вина, — сказав Джеронімо, і Карло пішов слухняно, як завсїди. Поки він підіймавсь на гору по східцях, Джеронімо знова заспівав.

Він давненько вже не прислухав ся до свого власного голосу і міг для того запримітити се, що творилось недалеко його. В сю хвилину він чув зовсїм близько два тихі голоси, з яких один належав до молодого мужчини, другий до молодої жінки.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Він подумав, як часто вони обоє проїзджали вже туди і назад і по сій самій дорозї; бо йому здавало ся часом, завдяки його сліпоті і підхміллю, що одні і ті-ж люди проїзджали кожний день через сей шлях, прямуючи то з півночи на південь, то з півдня на північ. Таким чином і отся молода пара йому відома з давних пір.

Карло зійшов і подав Джеронімови шклянку вина. Сліпий протягнув її в напрямі молодої пари і сказав: — За ваше здоровє, шановні панове!

— Дякую, — сказав молодий мумчина, але молода жінка потягла його геть. Сліпий був для неї неприємний.

В ту хвилину надїхав екіпаж з досить галасливою компанією; були то батько, мама, троє дітей і нянька.

— Німецька сїмя, — сказав Джеронімо тихенько братови.

Батько дав кожній дитинї по монетї і кожне могло само покласти свою монету в капелюх сліпого. Джеронїмо кожний раз хитав головою з вдячности. Старший хлопчик з боязкою цікавістю дививсь в лице слїпого. Карло дививсь на хлопчика. Як і завсїди, при погляді на таких дітей, він пригадував, що Джеронїмо був як раз таких лїт, коли трапилось нещастє, через яке він ослїп. І до нинї, майже двайцять лїт потім він цїлком добре пригадував той день І до нинї чувсь в його ухах проймаючий дитячий крик, з яким упав на траву малий Джеронїмо. До нинї бачив він, як скісні промінні сонця падали по білій садовій стїнї, чув бамканнє недїльних дзвонів, що прозвучали як раз в сю хвилину. Він як звичайно вистрілив з духової рушницї в дерево при стїнї і почувши крик, зараз подумав, що певно скалїчив свого маленького брата, який тільки що пробіг побіч. Рушниця випала у його з рук, він вискочив з вікна в сад і кинув ся до маленького брата, який лежав на траві і стогнав, а руками заслонював лице. По правій щоцї і по шиї бігла кров.

В ту саму хвилину вернув ся до-дому з поля батько, через маленьку садову фіртку. Оба безпомічно впали на колїна коло стонучого хлопця. Прийшли сусїди; старій Ванететі першій пощастило відняти від лиця руки хлопчика. Надійшов і коваль, у якого Карло тодї учив ся і який трішечки розумівсь на лїкуванню; він побачив зараз, що праве око пропало. Доктор, який приїхав вечером з Поскіяво також не міг нїчого вдїяти. Він і тодї вже сказав про небезпеку, в якій находить ся і друге око. Він казав правду. Через рік ввесь світ заслонив ся для Джеронїма мрякою.

З початку пробували умовити його, обіцюючи, що він з часом виздоровіє, і він неначе-б вірив сьому. Карло, що знав всю правду, тиняв ся тодї день і ніч по дорозї, поміж виноградником і по лїсах. Він був

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

близький до того, щоби убити себе. Але священик, перед яким він висповідав ся, пояснив йому, що його обовязком є жити, і посвятити своє життє братови. Карло послухав сього. Нечуваний жаль охопив вого. Тільки тоді і переставали душевні муки, коли він був зі сліпим хлопчиком, гладив його по волоссю, міг поцілувати його чоло, забавити його ріжними оповіданнями, повести його гуляти по полях, що лежали за хатою, або поміж рядами винограда.

Він тоді-ж і кинув геть свою науку в кузні, для того, що не міг відлучити ся з братом, а і потім не міг рішитись знова взяти ся за своє ремесло, хоча батько радив йому і був сим заклопотаний. Раз Карло запримітив, що Джеронімо цілком перестав говорити про своє нещастє. Швидко він довідав ся про причину сього: сліпий переконав ся, що ніколи більше не побачить неба, ні горбків, ні вулиць, ні людей, ні світла. Тоді муки Карла ще більш побільшили ся, хоча він і пробував заспокоїти себе тим, що приніс братови нещастє без злої волї. І часто, коли він ранком дививсь на брата, який лежав побіч його, його охоплював страх, він лякав ся бути присутним при його пробудженню і біг в сад, щоби не бути при сім, як мертві очи мимоволї знова попробують побачити світ, на завсїди загаслий для них. В той час попав Карло на думку, знова учити музики Джеронїма, у якого був приємний голос. Шкільний учитель з Толї, що часом приходив до них в недїлю, вивчив його грати на ґітарі. Тоді сліпий, розумієть ся, і не думав, що се дасть йому потім змогу шукати собі способу для прожиття.

Від тої сумної недїлї нещастє неначе на завсїди замешкано в хатї старого Ляґарді. Жнива були що-року гірші; один з родичів виманив у старого маленьку, збережену суму грошей. Коли в один гарячий серпневий день він упав в полї і вмер, то лишив по собі лише одні борги. Мале майно було продано, оба брати лишились бідними, без хати і кинули село.

Карлови було двадцять, Джеронїмови пятнадцять лїт. З сього часу і почалось отсе старцюваннє і бурлацьке життє, яке вели і до тепер. З початку Карло думав про се, як би найти собі яке занятте, щоби можна було прохарчувати себе і брата; та не виходило. Та і Джеронїмо не міг себе заспокоїти. Він хотїв бути постійно в дорозї.

І от вже двадцять лїт минуло з того часу, як вони бурлакують по шляхах і нетрях, в північній Італії і полудневім Тиролї — бажаючи бути завсїди там, де найбільше туристів.

Карло по стількох роках вже не відчував більше сеї пекучої муки якою ранїйше наповнювалась його душа, при кожнім проблиску сонця, при кожнім погляді веселої картини. Але в души його жило вічне, неспокійне терпіннє, постійне і несвідоме, як його віддих і удари серця. І був він радий, коли Джеронїмо напивав ся.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Екіпаж з німецькою родиною поїхав.

Карло, як звичайно, присїв на низнїж східцях, а Джеронімо стояв дальше, безвладно звисивши руки і підняв в гору голову.

Марія, служниця, вийшла з кімнати.

— Багато заробили сьогодня? — гукнула вона з гори.

Карло навіть не повернув ся. Але сліпий нахилив ся до своєї шклянки, підняв його і випив за здоровє Марії. Вона часом по вечерах, присїдала коло його в залї готелю, і він знав, що вона гарна.

Карло нахилив ся в перед і подивив ся в напрямі дороги.

Віяв вітер і падав дощ так сильно, що шум його заглушував стукіт надїзжаючого екіпажа.

Карло піднявсь і знову став побіч брата.

Джеронімо почав співати, коли екіпаж тільки ще наближав ся. Фурман метко випряг коней і пішов в готель. Турист якийсь час сидів в своїм куточку, ввесь застьобнутий в сїрий, дощевий плащ. Здавало ся, він цїлком не слухав співу; по кількох хвилинах він вискочив з екіпажа і швидко почав ходити взад і перед, не відходючи далеко від екіпажа. Він ввесь час тер руки, щоби нагрітись. Тільки тепер, немов, він побачив старців. Станув перед ними, і як би міряючи, почав дивитись на їх довгим і уважним поглядом. Карло злегка поклонив ся — в знак поздоровлення. Турист був молодий, з гарним, безбородим лицем і неспокійними очима. Постоявши досить довго перед старцями, він знову пішов до брами, через яку треба було йому їхати дальше, і безнадїйно подививсь на дощ і мряку, сумовито похивав головою.

— Ну, що? — спитав Джеронімо.

— Нїчого ще, відповідав Карло, — Він певно дасть, коли їхатиме.

Турист знов вернув назад і прихилив ся до дишля екіпажа. Сліпий почав співати. Тепер молодий мужчина, наче з більшим зацїкавленнєм став нараз слухати співу. Прийшов наймит і знова запряг конї. І лише в сю хвилину молодий чоловік, наче стрепенувшись, поклав руку в кишеню і дав Карлови франкову монету.

— Дякую, дякую, — сказав той.

Подорожний сїв в екіпаж і знов обгорнувсь в свій плащ. Карло взяв шклянку з землї і пішов по сходах. Джеронімо співав дальше. Турист висунув ся з екіпажа і похитав головою з виразом уважливости і смутку. Нараз, немов в його голові пройшла думка і він усміхнув ся. Потім він звернув ся до сліпого, який стояв від його на два кроки і спитав: — як тебе звати?

— Джеронімо.

— Гляди, Джеронімо, не давай себе обдурити.

В сю хвилину появив ся фурман на горішнїх ступнях сходів.

Generated on 2015-07-23 17:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Чому обдурити, добродію?

— Я твому поводаторови дав монету в двадцять франків.

— О, пане, дякую, дякую вам.

— Еге, так зверни на се увагу.

— Се мій брат, добродію, він мене не обдурює.

Молодий турист на хвилину замислив ся, але в той час, як він щось обдумував, фурман вліз на козла і погнав коней. Турист хитнув ся назад, зробив головою рух, немов хотів сказати: нехай буде, що буде! — і екіпаж виїхав.

Сліпий замахав в знак вдячности. В ту хвилину почулись кроки Карла, який тільки що вийшов з готелю — і гукнув з гори: — ходи, Джеронімо, на горі тепло, Марія затопила!

Джеронімо хитнув головою, взяв ґітару під пахву і напомацки, тримаючись за поруча, став піднімати ся по східцях. Ще на сходах він гукнув:

— Дай мені її помацати! Скілько вже часу я не тримав в руках золотої монети!

— Що таке? — спитав Карло. — Про що ти говориш?

Джеронімо піднявсь на гору і обома руками взяв голову брата, знак, яким він звичайно завсіди висказував свою радість або ніжність. — Карле, дорогий брате, є таки на світі добрі люди!

— Певно, — відказав Карло. — До сього часу ми назбірали дві ліри і трипять центизімів; та тут ще австрійська монета, може бути — з пів-ліри.

— І двадцять франків — і двадцять франків! — вигукнув Джеронімо. — Я-ж знаю про се! Він, хитаючись, ввійшов до кімнати і тяжко сів на лавку.

— Що ти знаєш? — спитав Карло.

— Лиши жарти! Дай мені її в руку! Скілько вже часу у мене не було в руках золотої монети!

— Чого ти хочеш? Відкіля я візьму золоту монету? Всього буде дві-три ліри!

Сліпий ударив по столі: — Ну, досить, досить! Ти хочеш сховати її від мене?

Карло стрівожено і здивовано подививсь на брата. Він сів коло його, присунув ся близше, і немов успокоюючи, взяв його за руку: — Я нічого не ховаю від тебе. Як ти можеш думати про се? Нікому і в голову не прийшло дати мені золоту монету.

— Алеж він сам мені сказав!

— Хто?

— Та сей мододий турист, який ходив взад і в перед.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Як? Я тебе не розумію!

— Він мені сказав: Як ти називаєш ся? а потім: — Дивись, будь уважний, не дай себе обдурити!

— Ти, певно, бачив се у сні, Джеронімо — та сеж нісенітниця!

— Нісенітниця? Я-ж чув се, а у мене добрий слух. Не дай себе обдурити; я йому золоту монету... ні, він так сказав: я йому дав двадцяти франкову монету:

Ввійшов хазяїн. — А ви що? Кинули свою роботу? Тільки що приїхала чвірка.

— Ходім! — покликав Карло. — ходім! Джеронімо не рушив ся з місця. — Навіщо? Чого я піду? Що мені з сього? Чей же ти стоїш тут і —

Карло потягнув його за руку. — Тихо, ходім тепер в низ.

Джеронімо притих і послухав брата. Але на сходах сказав: Ми ще поговоримо, поговоримо!

Карло не розумів, що трапило ся. Не збожеволів часом Джеронімо? Хоча він швидко впадав у гнів, та все таки ніколи ще не говорив в той спосіб.

В екіпажі що тільки надїхав сиділи двоє Анґлійців. Карло скинув перед ними капелюха і сліпий заспівав. Один Анґлієць зійшов з екіпажа і кинув кілька монет в капелюх Карла. Карло сказав: „дякую“ і потім немов до себе: „двадцять центезімів“. Лице Джеронімо було нерухомим: він почав нову пісню. Екіпаж з двома Анґлійцями відїхав.

Брати мовчки підняли ся по сходах. Джеронімо сів на лавку, Карло став біля печі.

— Чому ж ти не говориш? — спитав Джеронімо.

— Що-ж говорити, — відповів Карло, — так і є, як я тобі казав. Його голос троха тремтів.

— Що ти сказав? — спитав Джеронімо.

— Може се був, божевільний?

— Божевільний? От чудово! Коли людина говорить: я дав твому братови двадцять франків, та се вона буде божевільною! — Ну, а навіщо він сказав: „не давай себе обдурити — га?

— Ну, може він і не божевільний... Але є люди, які люблять поглузувати над нашими бідарями...

— А! — закричав Джеронімо — поглузувати? Еге, ти про се обовязково повинен був сказати — я сього і сподївав ся! Він випив склянку вина, що стояла перед ним.

— Послухай Джеронімо! — крикнув Карло і він почув, що ледви може говорити від ніяковости. — Навіщо я буду... Як можеш ти думати?...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— А чогож тремтить твій голос... а... чого?

— Джеронімо, упевняюю тебе, я...

— Е, — не вірю я тобі! Ти тепер смієш ся... Чейже знаю, що ти сейчас смієш ся!..

Чоловік гукнув з долини — Гей, сліпий. Там приїхали!

Цілком машинально встали брати і почали спускати ся східцями. Одночасно підїхали два екіпажи. В однім сиділи три пани, у другім стара сімейна пара. Джеронімо почав співати; Карло стояв побіч його, як непотрібний. Що робити йому? Брат йому не вірить! Як се можливо? — І він з боязкістю дивив ся з боку на Джеронїма, який розбитим голосом співав свої пісні. Йому здавало ся, що по його лиці пробігали думки, яких він ніколи не запримічав у його ранїйше.

Екіпажи вже поїхали, але Джеронімо співав дальше. Карло не переривав його. Він не знав, що йому сказати, він лякав ся, що його голос затремтить знова. Всю хвилину з гори почув ся сміх, і Марія закричала: — Чогож ти все співаєш? Чей же від мене ти нічого не дістанеш?

Джеронімо пристанув на половині мелодії. Здавало ся, що його голос і струни разом урвали ся. Потім він знов почав підіймати ся по сходах, і Карло йшов за ним. В залї готелю він сїв коло брата. Що йому робити? Йому не лишало ся нїчого иншого: він повинен ще раз попробувати переконати брата.

— Джеронімо, сказав він, — присягаюсь тобі... ну подумай Джеронімо, як ти можеш допустити, що я...

Джеронімо мовчав, здавало ся, що його мертві очі звернені були туди за вікно, в сїду мряку. Карло казав дальше: „Ну допустимо, він не був божевільним, він по просто помилив ся... певно, він помилив ся“... Та він добре відчував, що він сам не вірить сьому, що говорить.

Джеронімо нетерпляче відсунув ся. Але Карло говорив дальше, з горячістю. З якої речі — ти ж знаєш, я їм і пю не більше, як ти, а коли я купую собі нове убраннє, ти чей же знаєш про се... Навіщо менї стільки грошей? Що менї робити з ними?“

Джеронімо сказав скрізь зуби: „Не бреши, я чую, що ти брешеш!“

— Я не брешу, Джеронімо я не брешу! — висказав Карло з ляком.

— Е! Ти вже віддав їй, так? Або вона дістане їх потім? — закричав Джеронімо.

— Марія?

— Хто ж крім, Марії? А, ти брехун, ти злодій!

І, наче не бажаючи більше сидїти з братом разом за столом, він відіпхнув його.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Карло піднявсь. Він пильно поглянув з початку на брата, потім вийшов з кімнати і спустив ся по сходах на двір. Широко розплющеними очима дивив ся він на дорогу, яка зникала перед ним в темній мряці. Дощ перестав. Карло сховав руки в кишені штанів і вийшов. Йому здавало ся, що брат його вигнав з відсіля. Що трапило ся?.. Він все ще не міг зрозуміти всього того. Що се за людина була? Дати одного франка і сказати, що дав двадцять! Певно у його була до сього яка причина?.. І Карло почав шукати в своїй памяти, чи не нажив він собі коли якого ворога, і той тепер підіслав другого, щоби пімстити за себе... Але, наскілько він міг пригадати, ніколи він ні з ким по правді не сварив ся. От, вже в продовж двадцяти літ він се і робив, що стояв по дворах з кацелюхом в руці... Може хто був злий на його через жінку?.. Але Карло не мав ніякого діла ні з одною жінкою... Служниця в Ля-Роза була останньою, прошлого літа... Але її, напевно, ніхто не ревнував би до його... Неможливо було зрозуміти!.. Які могли бути у його стосунки з людьми з того чужого йому світа, який був йому невідомим?.. Зі всіх сторін приїздили вони... Що знав він про їх?.. Була ж яка небудь рація для сього проїзжого сказати Джеронімови: „Я дав твойому братови двадцять франків“... Ну, так... Та щож тепер робити?.. В одну хвилину стало певним, що Джеронімо не довіряв йому... Сього він не міг перенести! Що небудь, а він повинен зробити... І він вернув ся назад.

Коли він знов ввішов в залю готелю, Джеронімо лежав роскинувшись на лавці і очевидячки, не запримітив Карла. Марія подала обом їсти і пити. В часї їди вони не сказали ні слова. Коли Марія забирала тарелї, Джеронімо нараз засміяв ся і сказав до неї: — Ну, що ж ти купиш собі за них?

— За що?

— Ну, що? Нову спідницю, або ковтки?

— Чого він хоче від мене? — звернулась вона до Карла.

В ту хвилину на дворі заскрипіли навантажені вози, почули ся голосні голоси, і Марія побігла в низ. Через дві хвилини ввійшли три візники, і сїли коло стола; до них підійшов хозяїн і поздоровкав ся з ними. Вони лаялись, що погана погода.

— Нинї в ночи у вас випаде снїг, — сказав один.

Другий почав резповідати, як його, тому вже десять лїт назад в серединї серпня, занесло снїгом в дебри і він майже не замерз. Марія присїла до них. Підійшов також робітник і почав розпитувати про своїх бтьків, які жили в долинї в Борміо.

Знов надїхав екіпаж з туристами. Джеронімо і Карло зійшли в долину. Джеронімо співав, а Карло тримав капелюх і туристи давали свою

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

подачку. Джеронімо, очевидячки був тепер цілком спокійний. Він питав часом: „скільки“. І на відповідь Карла злегка хитав головою. Карло між тим змагав ся зібрати ся з думками; але в його душі лишалось одно тільки тупе почуттє, що трапило ся щось страшне, і що він цілком безборонний.

Коли брати знов підіймали ся по сходах, то почули розмову і сміх візників. Молодший зних гукнув до Джеронїма: — заспівай і нам що небудь, ми заплатимо! — Правда? — звернув ся він до инших.

Марія в сю хвилину появила ся з пляшкою червоною вина і сказала: — Не чіпайте його сьогодня, у його поганий настрій.

Замість відповіди, Джеронїмо став посеред кімнати і почав співати. Коли скінчив, візники заплескали в долоні.

— Ходи сюди Карло! — кликнув один, — ми хочемо також кинути тобі в капелюх свої гроші, як і проїзжі на дворі! І він взяв дрібну монету і підняв високо руку, немов хотячи кинути її в капелюх, який підставив йому Карло! Але сліпий схопив за руку візника і сказав: „Краще менї, краще менї! Вона може пролетїти?

— Куди?

— Та так! Під подолок Марії. — Всї засміяли ся, не виключаючи і Марії, тільки Карло стояв нерухомо. Нїколи Джеронїмо не дозволяв собі таких жартів!..

— Сїдай з нами! — закричали візники. — Ти веселий парубок!

І вони присунули ся, щоби зробити місце для Джеронїма. Розмова ставала шумнїйшою і нерозбірною. Джеронїмо говорив голоснїйше і живійше, як звичайно, і не переставав пити. Коли Марія підійшла знова, він хотїв притягнути її до себе, але один з візників сказав сміючись:

— Ти певно гадаєш, що вона гарна? Вона стара, погана баба! Але сліпий притягнув до себе Марію на колїна.

— Ви всї дурнї, сказав він. — Ви гадаєте, менї потрібні очи, щоби бачити? Я і так знаю, де тепер Карло. — О! — він стоїть он там коло печі, засунув руки в кешенї штанів і сміеть ся!

Всї поглянули на Карла, який стояв з відкритим ротом, прихиливши ся до печі, і справдї, лице його в сю хвилину скривило ся до усміху, немов він не хотїв зловити брата на брехнї.

Ввійшов робітник і сказав, що коли візники завидна хотять дістати ся до Борміо, то їм треба поспішити. Вони встали зі своїх місць і почали голосно прощатись. Оба брати знова лишили ся одні в кімнатї готелю.

Настала година, в якій вони раньше звичайно йшли спати. Весь готель впав в гликоку тишу, як се завсїди бувало в ті години після обіду. Джеронїмо, поклавши голову на стіл, очевидно спав. Карло з по-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чатку ходив в зад і в перед, потім сів на лавку. Він був дуже змучений. Йому здавало ся, що його, охопили тяжкі привиди. Йому мимоволї пригадало ся все, що було вчера, перед вчера і у всї минулі днї, і передовсїм пригадували ся сї теплі лїтнї днї і білі великі шляхи, по яких він звичайно ходив з своїм братом, і все те було так далеко і незрозоміло, як начеб нїколи не могло повторити ся.

Під вечір приїхала почта з Тироля, а швидко потім, через короткі віддаленя часу, один за другим екіпажи, які їхали тим же шляхом на південь. Чотири рази приходилось братам сходити у двір.

Коли вони в останнїй раз підняли ся на гору, почало смеркати і мигала ляпка, привішена до стелї. Прийшли робітники, що працювали в близькій камінярнї, і хатки яких були розкинені в кількох сотнях кроків понизше готелю. Джеронїмо присїв до них. Карло лишив ся сам при своїм столї. Йому здавало ся, що його самота, тягнеть ся вже дуже давно. Він чув, як Джеронїмо навтроти голосно, майже з криком, оповідав про своє дитинство: що він ще чудово памятає все те, що бачив своїми очима, обличча і предмети: батька, який працював у полї, маленький сад, де був ясень при стїнї, низенький домик, що був їх власністю, двох малих доньок шевця, виноградник за церквою і навіть власне своє дитяче лице, що дивилось на його з зеркала. Як часто Карло чув вже про се. Але нинї він не міг переносити сього. Нинї се звучало инакше, нїж звичайно: кожне слово, яке висказував Джеронїмо, набирало иншого значіння, і здавало ся, зверталось против його. Він потихенько вийшов на двір і вийшов знов на великий шлях, який тепер ввесь був в темнотї.

Дощ перестав, в повітрі було дуже свіжо. Наче зпокушаюча думка казала йти далї, все далї, обгорнути ся всю мряку, лягти де небудь у рові, заснути і нїколи не пробуджувати ся. — Нараз почув він гуркіт екіпажа і побачив мигтїюче світло двох лїхтарів, що світили все близше і близше. В екіпажі, що проїхав коло його, сидїли два пани. Один з них з вузьким, безбородим лицем, здрігнув ся з переляку, коли при світлї лїхтаря, показала ся з темноти фіґура Карла. Карло, пристанувши, зняв капелюх. Екіпаж і огнї зникли. Карло знова стояв в глибокій темнотї. Нараз він стрепенув ся. Перший раз в життї, він злякав ся темноти. Він почув, що нї одної хвилини він не може перенести її далї. Дивним способом в його неяснім розумінні переляк за самого себе змішував ся з великим жалем до слїпого брата і гнав його до хати.

Коли він повернув до готелю, то побачив, що оба подорожні, що проїзжали побіч його, сидять коло стола при пляшцї міцного вина і дуже живо балакають між собою. Вони ледви поглянули, коли він ввійшов.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

При другім столї сидїв Джеронїмо, як і перше між робітниками.

— Ти де ходиш Карле? — сказав йому ще при дверях хазяїн. — Чого ти лишаєш свойого брата самого?

— Що трапилось? — запитав перелякано Карло.

— Джеронїмо частує людей! Менї, розумієть ся однаково, але вам треба памятати, що швидко знова настануть погані часи.

Карло швидко підійшов до брата і взяв його за руку.

— Ходїм! — сказав він.

— Ти чого хочеш? — закричав Джеронїмо.

— Ходїм спати, — відповів Карло.

— Лиши мене, лиши мене! Я заробляю гроші і можу розпоряжати своїми грішми, як хочу — О! — всього тобі не удасть ся присвоїти! Ви гадаєте, що він менї віддає все! О, нї! Я-ж слїпа людина! Але є на світї люди — є добрі люди, які кажуть менї: „я дав твойому братови двадцять франків!“

Робітники засміяли ся.

— Досить, — сказав Карло, — ходїм! І він потягнув брата за собою, майже втягнув його на гору по сходах на горище, де у них була постеля. Всю дорогу Джеронїмо кричав:

„Еге, тепер все вийшло на божий світ, тепер я все знаю! О, почекайте! Де вона? Де Марія? Або може ти кладеш на її імя в щадничу касу? А, я співаю для тебе, я граю на ґітарі, ти живеш мною — і ти злодїй!“ Він упав на соломяний сїнник.

З коридора йшло слабе світло; напроти стояли відімкені двері, в одиноку у всїм готелю кімнату для проїзжих, і Марія лагодила постіль на ніч. Карло стояв перед лежачим братом і дивив ся на його лице з синявими губами, з мокрими прилиплими до чола волосями, яке виглядало на багато лїт старше. І помало він почав розуміти все. Не з сьогодняшнього дня почалось недовірє брата, воно давно, напевно, вже сидїло в нїм і не було тільки причини, або і смілости, висказати його. І все, що Карло зробив для його, показало ся марним; даремні терпіння каяттє, даремна жертва цїлого його життя. Що йому тепер робити? — Чи повинен він і на дальше день по дню, хто знає, скілько ще часу, проводити його в вічній темнотї, бути його рабом, випрохувати подачку для його і за се, замість нагороди, мати тільки недовірє і лайку? Коли брат думає що він злодїй, то кожний инший міг би послугувати йому так, або навіть лїпше, нїж він. В самій річі, булоб краще лишити його самого і піти собі від його на завсїди. Тодї Джеронїмо зрозумів би свою несправедливість, і довідав би ся тодї, що значить, коли крадуть і обдурюють, що значить, бути самотним і нещасним. А він сам, що йому почати? Алеж він ще не старий; колиб він був один, він ще не до одного міг би

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пригодитись. В крайнім випадку він в ролї слуги скрізь найшов би собі на прожиттє. Та в той час, як в його голові роїлись сї думки, його очи не відвертали ся від брата. І нараз він представив собі, як той самотний сидить на краю дороги освітленої сонцем, на камені, з широко розкритими білими очима, зверненими до неба, яке не могло вже його осліпити, як він відчуває руками ту темноту, яка його окружає. І він відчув, що так як у сліпого нікого нема в світї близького, крім його, так і у його самого нема нікого, крім отого брата. Він зрозумів, що любов до сього брата була всїм змістом його життя, і перший раз почув цїлком ясно, що тільки віра в те, що сліпий відповідає на сю любов і що він вибачить йому, позволяна йому з такою терпеливістю переносити всяке горе, нещастє.

Він не міг відразу відмовити ся від сеї надії. Він чув, що він так потрібний брату, як брат йому. Він повинен або терпіти недовірє, або знайти спосіб переконати сліпого в неправдивости його підозрінь... О, коли-б він яким способом міг дістати золоту монету! Коли б міг завтра ранком сказати сліпому братови: „Я тільки сховав її, щоби ти не пропив з робітниками, щоби її у тебе не украли“... Або ще що в тім роді...

Почули ся кроки на сходах. Подорожні пройшли на ніч. Нараз в в його голові промайнула думка постукати навпроти, розповісти подорожним по сумлїню що трапило ся нинї, і попрохати у них двадцять франків. Але зараз же прийшло, зрозуміннє, що се цїлком безцїльно. Вони не повірили би нї одному слову до сеї історії. І він пригадав в сю хвилину, як налякав ся один з них, побілїв і затремтїв, коли він, Карло несподївано показав ся в темнотї перед повозом.

Він розкинув ся на соломянім сїннику. В кімнатї було цїлком темно. Він чув як робітники голосно балакаючи, тяжкими кроками зіходили по сходах. Скоро потім замкнули всї ворота. Робітник ще раз зійшов і підняв ся по сходах, а потім все утихло. Карло чув тепер тільки хропіт Джеронїма. Швидко його думки перемішали ся з рухливими сновидїннями. Коли він пробудив ся, довкола його все ще обгорнуто було в глубоку мряку. Він подивив ся в той бік де було вікно, і тільки напружаючи зір, запримітив в непроникливій темнотї по серединї темносїрий чотирохкутник. Джеронїло все ще спав тяжким сном пяного. Карло пригадав про будучий день і стрепенув ся. Він представив собі ніч, слїдуючу за сїм днем, день за сею ночю, очікувану його будучність і душу його охопив жах перед тою самотністю, яка мала бути. Навіщо він злякав ся вечером? Для чого він не пішов до приїзжих і не попрохав у них двадцять франків? Може вони пожалїли би його? А зрештою — може і добре, що він не прохав їх. Так, але чому ж добре?.. Він зараз сїв і почув, як бєть ся його серце. Він знав, чому се було добре: коли б

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

йому вони відмовили, у них у всякім разї лишилось би підозріннє против його — а так... Він звернув свій погляд на сїру пляму, яка почала яснїти темним світом... Але се, що против його власної волї народилось в його голові, було неможливе, цїлком неможливе!.. Двері напроти були замкнені — а крім сього, вони могли б пробудити ся... Так, там — сїрою, світячою плямою посеред темноти починав ся новий день.

Карло встав, як наче б яка сила потягнула його туди, і притулив чоло до холодної шиби... Чого ж він став? Щоби подумати?.. Щоби попробувати? Та що?.. Але ж се немовливо — а крім того, се злочин. Злочин? Що значить двадцять франків для тих людей, які задля власного вдоволення їдуть тисячі миль? Вони навіть не зауважать, що їх нема...

Він підійшов до дверей і тихо відімкнув їх.

Навпроти, яких два кроки, були другі замкнені. На гвіздку, прибитім до стелї, висїло убраннє. Карло потягнув по нїм рукою... Еге, коли-б люди лишали свої гаманцї в кишенї, тодї життє було-б дуже просте, і тодї нїкому не треба би було прохати милостинї... Але кишенї були порожнї. Що робити? Вернути ся знова в кімнату на солоняний сїнник? А може є кращий спосіб дістати собі двадцять франків — менч небезпечний і більш порядний. А що, як він, справдї, кожний раз буде ховати по двадцять центезімів з подачки, доки не назбирає двадцять франків і не виміняє їх на золоту монету... Але скілько се тріватиме — місяцї, може бути і рік. Ох, коли б у його тільки вистачило сміливости! Він все ще стояв в корідорі. Він дивив ся на двері навпроти... Що се падає так на долївку? Чи се можливо? Невже двері тільки примкнені, а не замкнені?.. Чогож тут дивувати ся? Цїлі місяцї двері не замикали ся. Та і на віщо? Він згадав: тільки три рази за се лїто тут ночували — два рази ремесники, а раз якийсь турист, що покалїчив собі ногу. Двері не замкнені — треба тільки сміливости — та і щастя!

Сміливости! Зрештою саме найгірше, що може трапити ся з ним, так се, що оба пробудять ся, але і тодї він ще зуміє вигадати яке небудь оправданнє. Він дивить ся через щілину в кімнату. Все ще так темно, що він може розпізнати тільки зариси двох фіґур, що лежать на ліжках. Він прислухаєть ся: вони дихають спокійно і рівно. Карло легко відмикає двері і цїлком тихенько йде своїми босими ногами, входить в кімнату. Оба ліжка стоять при однїй стїнї против вікна. По серединї стіл. Карло підкрадаєть ся до його. Він водить рукою по нїм, намацує вязку ключів, ножик, маленьку книжку—більше нїчого... Розумієть ся! Що ж він думав, що вони покладуть свої гроші на стіл! Ах, тепер треба зараз же йти!.. А, може варта зробити тільки один крок і йому пощастить... Наближаєть ся до ліжка, яке стоїть коло дверей; тут на креслї щось лежить — він мацає — се револьвер... Карло здрігаєть ся... Не забрати

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

його зараз? Навіщо сей добродій тримає на поготові револьвер? А коли він пробудеть ся і побачить його... Та ні, він зрештою може сказати: третя година, шановний добродію, час вставати! І він лишає на місці револвер.

Він крадеть ся далї по кімнатї. Тут, на другім креслї, під білизною... Господи! Та се ж він... Се гаманець — він у його в руках!.. В сю хвилину чути легкий скрип. Швидким рухом він лягає на долївку біля ліжка... Ще раз сей скрип — тяжке зітханнє — кашель — потім знова тихо, глибока тиша. Карло все ще лежить на долївцї з гаманцем в руцї і чекає. Він не рухаєть ся. В кімнату вже падають блїді проміннї світанку. Карло не відважуєть ся встати, повзе по долївцї до дверей, які досить широко відімкнені, щоби пролїзти через них. Він повзе далї до корідора і тільки тепер помало підіймаєть ся глибоко віддихаючи. Він відкриває гаманець; в нїм три відділення: в правім і лївім тільки срібна дрібнота. Він відкриває середнїй відділ, замкнений ще на замочок і намацує три двадцяти франкові монети. На одну хвилинку він думає, чи не взяти з них дві, але він жене геть сю спокусу, виймає тільки одну золоту монету і замикає гаманець. Потім приклякає, дивить ся через щілинку в кімнату, в якій знов тихо, і підкидує гаманець так, щоби він докотив ся до другого ліжка. Коли подорожний пробудить ся, він напевно подумає, що гаманець впав з кресла. Карло помало встає. Долївка легенько скрипить, і в сю хвилину чути голос з середини: „Що там? Що таке?“

Карло швидко робить два кроки назад, придержуючи віддих і пробираєть ся до своєї кімнати. Він безпечний і надслухає... Чути ще раз скрип ліжка і потім все стихає. В руцї він тримає золоту монету. Вдало ся — вдало ся! Він має двадцять франків і він може сказати свойому братови: „Бачиш тепер, що я не злодій!“ І вони навіть нинї помандрують в дорогу — на південь, в Борміо, потім далї через Вельтлїн... потім в Тірано... в Едоле... Брено... до озера Ізео, як прошлого лїта... Се цїлком не буде підозрілим, він сам ще тому три днї сказав хазяїну: „Через два днї ми підемо в долину“.

Стає все яснїйше, вся кімната в сїрих сутїнках. Щоби швидче пробудив ся Джеронімо! Так гарно йти на зорі! Вони підуть до сходу сонця. Попрощають ся з хазяїном, робітником і Марією — а потім шукай вітру в полї... І тільки через дві години, коли підходитимуть до долини, він скаже Джеронімови.

Джеронімо починає рухати ся. Карло кличе його: „Джеронімо!“

— А що? — І спираючись обома руками, сідає на ліжку.

— Джеронімо, вставаймо!

— Чого? — І він звертає мертві очи на брата. Карло знає, що Дже-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ронімо в сю хвилину думає про вчорашній випадок, але він також знає, що він не скаже про се ні слова, поки знова не упеть ся.

— Робить ся холодно, Джеронімо, нам треба забирати ся. Сього року погода вже не покращає; я гадаю треба забирати ся. До обіду ми будемо в Болядоре.

Джероїмо встав. В домі чути було ранішній гамір і стук. В низу у дворі хазяїн балакав з робітником. Карло встав і пішов в низ. Він завсіди вставав рано і часто ще в досвіта виходив на шлях. Він підійшов до хазяїна і сказав: „Ми хочемо попрощати ся!“

— О, вже нині йдете? — спитав хазяїн.

— Так. Сильно вже пробирає, коли стоїш на дворі, та і вітер проймає.“

— Ну, поздорови від мене Балдеті, коли будеш в Борміо, нехай він не забуде прислати мені масла.

— Добре, поздоровлю його. Еге, до речі — за нинішню ночівлю. Він поліз до кишені.—Не треба Карле“, сказав хазаїн.—Двадцять центезімів я дарую твойому братови; я також слухав його. До побаченя!

— Дякую — відповів Карло. — По правді, ми не так вже спішимо. Ми ще побачимо ся з тобою, коли ти вернеш назад з хаток. Бормо стоїть на тім самім місті—чи так?—Він засміяв ся і почав підіймати ся на гору по сходах.

Джеронімо стояв посеред кімнати і сказав: — Ну, я вже готовий йти!

— Зараз — відповів Карло.

Він витягнув з старої комоди, що стояла в куті, своє незавидне збіжжа і завязав його в клунок. — Чудовий день, але дуже холодно, сказав він.

— Я знаю, — відповів Джеронімо. Оба вийшли з кімнати.

— Тихо, сказав Карло, тут — спять два, які приїхали вчера вечером. Осторожно вони зійшли в низ. — Хазяїн тобі кланяв ся,—сказав Карло.—він подарував нам двадцять центезімів — заплату за нинішню ніч. Він тепер там коло хаток і вернеть ся тільки через дві години. Ми його побачимо в слідуючіми році.

Джеронімо не відзивав ся. Вони вийшли на велику дорогу, яка стелила ся перед ними в ранішнім сяєві. Карло взяв свойого брата за ліву руку, і вони оба, мовчки, пішли в напрямі долини. Пройшовши троха, вони дійшли до того місця, де дорога довгим закругом йшла ген далеко. Назустріч їм з долини підіймала ся мряка, а над головами нависали гори, наче оповиті хмарами. І Карло подумав: „Тепер я йому скажу“.

Але Карло не сказав ні слова, він вийняв тільки золоту монету

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з кишені і дав її брату. Той взяв її пальцями правої руки, провів нею по щоці і чолі і врешті хитнув головою.—Я так і знав,—сказав він.

— Еге, — відповів Карло і здивовано поглянув на Джеронїма.

— Коли-б навіть і подорожний нічого не сказав мені, я однаково довідав би ся про се.

— Еге, — безпорадно сказав Карло. — А знаєш, чому я там, при инших — я бояв ся, що ти все відразу... А потім, Джеронїмо, вже час, на мою думку, купити новий сурдут та і сорочку, і черевики, я гадаю; от, чому я...

Сліпий рішучо похитав головою. — Навіщо? — І він провів рукою по своїм сурдуті. — Досить ще добрий і тепер; ми тепер йдемо на полудне.

Карло не міг зрозуміти, чому Джеронїмо не показав радости, чому він не перепрохав його. І він казав далї:—Джеронїмо, чи-ж не не добре я зробив? Чому ти не тїшиш ся? Тепер гроші у нас, не прада-ж? Вони цїлїсенькі. Коли-б я тобі сказав про се на горі, хто знає... А се добре, що я тобі не сказав — безпечерно!

Нараз Джеронїмо закричав: — Не бреши, Карло, досить з мене!

Карло пристанув і випустив руку брата. — Я не брешу!

— Я знаю, що ти брешеш!... Ти завсїди брешеш!.. Ти вже сотню разів брехав!.. Ти і се хотїв затаїти для себе, але налякав ся, от і все!

Карло схилив голову і нїчого не відповів. Він взяв знова за руку слїпого і пішов з ним далї. Його болїло се, що Джеронїмо говорить так, але він в той же час дивував ся, що брат не показує більше жалю.

Небо вияснило ся. По довгій мовчанцї Джеронїмо сказав: — Починає бути тепло. Він казав про се байдужо, як про щось, що само собою розумієть ся, як казав вже сотнї разів.

Карло відчував в сю хвилину: для Джеронїма нїщо не перемінило ся. — Для Джеронїма він був завсїди злодієм.

— Ти зїбби вже що? — спитав він.

Джеронїмо хитрув головою, і зараз витягнув шматок сиру і хлїба з кишенї і почав їсти. І вони йшли далї.

Назустріч їм проїхала почта з Борміо. Візник гукнув до них: „Вже в долину?“ Проїхали потім инші екіпажи, всї прямували в гори.

— Повіяло повітрем з долини, — сказав Джеронїмо, і всю хвилину по крутім повороті показав ся Вельтлїн під їх ногами.

Так — нїщо не перемінило ся, — промайнуло в голові Карла... От я навіть украв для його — і се було даремним.

Мрака, що стелила ся під ними, ставала рідшою і рідшою. Сонце проходило її своїми проміннями. Карло думав: „А по правдї, було се

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не гаразд так швидко йти з готелю... Гаманець лежить під ліжком, се у всякім разї, підозріло“...

Але який був він байдужий до всього! Та що ще гірше може трапитись з ним? Його брат, якого він позбавив зору, має себе за ограбленого так думав вже цілі роки і завсїди так думатиме. — Ну, що ще злого може з ним прапитись?

В долинї під ними, наче банї, в ранїшнїм сяєві, виднїлась велика, біла будівля готелю, а там ще низше, де долина почала розширювати ся, на великий простороні розкинулось село.

Оба вони йшли мовчки і Карло не приймав своєї руки з плеч брата. Вони пройшли побіч парка готелю, і Карло бачив сидячих на терасї при снїданку туристів в ясних лїтнїх убраннях.

— Ти де хочеш остановити ся? — спитав Карло.

— В „Орлї“ — розумієть ся, як завсїди.

Дійшовши до невеличкого готелю на краю села, вони зайшли до його. Засїли і попрохали собі вина.

— Що се так рано прийшли? спитав хазяїн.

Карло троха злякав ся при сїм запитї. — Хиба так рано? Вже десятого чи одинадцятого вересня — правда-ж?

— Прошлого року, здаєть ся, ви значно пізнїйше прийшли в долину.

— Там на горі так холодно — сказав Карло. — Нинї в ночі ми промерзли. Ага, до речі, я повинен тобі передати, щоби ти не забув прислати масла.

Повітрє в трахтирі було душне і тяжке. Дивна неспокійність охопила Карла. Він хотїв знова на свіже повітрє, на великий шлях, який йде до Тірано, Едолє, до озера Ізео, взагалї на всї сторони, далеко. Він нараз встав.

— Вже ідемо? — спитав Джеронїмо.

— Нам чейже треба нинї до обіду дійти до Болядоре до „Оленї“. Екіпажи там спиняють ся на обід; дуже гарний пункт.

І вони подались в дорогу. Фрізієр Беноці, в папіросою в зубах, свояв коло своєї хати.

— Добрий день“ — гукнув він. — Ну, як там на горі? Нинї в ночі, напевно був снїг?

— Еге, еге, — відповів Карло і приспішив свої кроки.

Село лишило ся за ними. Білою стьожкою протяглась дорога поміж лугами і виноградниками в здовж берега шумливої річки. Над головами було блакитне, ясне небо. „Навіщо я се зробив?“ — подумав Карло. Він подивив ся з боку на слїпого.

„Чи такий сам вираз лиця його, як ранїш? Він завсїди мене підозрівав в сїм — завсїди я був самотним, і завсїди він мене ненавидїв“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І йому здавало ся, що він йде з тягаром, якого вже ніколи він не зможе скинути з своїх плечей, наче і він чує ту мряку, в якій йшов побіч його Джеронімо, між тим, як сонце скрізь кидало свої проміннї.

І вони йшли далї, йшли, йшли цїлими годинами. Від часу до часу Джеронімо присїдав на придорожнїй камінь, або вони оба приставали, сперши ся на поруччах якого небудь мосту, щоби відпочити.

Знова треба їм було проходити через село. Перед готелем стояли екіпажи, туристи позлазили з них і проходжували ся то сюди то туди; але оба старцї не пристанули. Все далї і далї на широкий шлях. Сонце підходило все висше і висше. Настав південь. Се був день подібний до тисячі инших.

„Болядорська дзвіниця“ — сказав Джеронімо. Карло поглянув. Він здивував ся, як се міг Джеронімо пізнавати докладно віддаленнє: справдї на небосхилї видко було болядорську дзвіницю. На значнім ще від них віддаленню, хтось йшов їм на зустріч. Карлови здало ся, начеб той сидїв при дорозї і потім нараз встав. Фіґура наближала ся. Карло побачив тепер, що се був жандарм, яких він часто зустрічав на великім шляху. А все таки Карло злегка здрігнув ся. Се був Пієтро Тенелї. Ще в маю оба старцї сидїли з ним в готелю Раґаці в Моріньонї, і він розповідав їм страшну подію про те, як його одного разу майже не зарізав якийсь волоцюга.

— Се хто стоїть на дорозї, — спитав Джеронімо.

— Тенелї, жандарм, — відповів Карло.

В сю хвилину вони підійшли до його.

— Добрий день, пане Тенелї, — сказав Карло і пристанув перед ним.

— Он яка справа, — сказав жандарм, — я повинен вас обох доставити перше в Балядоре.

— Е! — вигукнув сліпий.

Карло поблїд. „Чи се можливо?“ — подумав. „Се не може бути, щоби задля сього. Тут в долинї не можуть ще знати про се“.

— Так, здаєть ся, се вам по дорозї, — сказав сміючись жандарм, — се для вас нїчого не завадить, коли ви підете зі мною.

— Чому ж ти нїчого не кажеш, Карло? — сказав Джеронімо.

— О, нї, я кажу... Прохаю вас, пане жандарм, як се можна... що хотять від нас... або скоріше від мене... їй богу, я не знаю...

— Так, значить, треба. Може ти і не винний. По чім я знаю? У всякім разї, ми дістали по телеґрафі припис, від начальства, вас затримати, для того, що против вас є подозріннє, основне підозріннє, що ви украли там на горі у проїзжих гроші. А зрештою, можливо, що ви і невинні. Ну, вперед!

— Чому ти нїчого не кажеш, Карло? — спитав Джеронімо.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Я кажу — о, ні, я ж кажу...

— Ну, ідіть вже накінець. Що за рація стояти на дорозі! Сонце палить. Через годину ми будемо на місці. Марш.

Карло взяв Джеронїма за руку, як завсїди, і вони помало пішли далї, жандарм за ними.

— Карле, чому ж ти не говориш? — спитав знова Джеронїмо.

— Але чого ти хочеш, Джеронїмо, що ж я скажу! Все вияснить ся; я сам не знаю...

І у його промайнуло в голові: чи не сказати йому про все, раньше, ніж вони прийдуть на суд.

Нї, того не треба. Жандарм почує нас.

Ну, і нехай! В судї я ж казатиму всю правду. „Пане суддя“ — скажу, — „се не звичайна крадїж. Се трапило ся так“... І він намагав ся підшукати слова, щоби яснїйше і зрозумілїйше показати перед судом цїлу справу. „Вчора проїзжав пан... він певно був божевільний — або, може бути він тільки помилив ся... і сей чоловік...

Та яка дурниця! Хто йому повірить?.. Та йому навіть не позволять говорити так довго. Нїхто не повірить в сю дурну історію...

Навіть Джеронїмо не вірить в се... І він поглянув на його з боку. Голова слїпого, по старій привичцї, наче хитала ся в такт в зад і вперед в часї ходьби, але лице було нерухоме, і порожні очи дивились в просторінь. — І Карло нараз догадав ся, які думки проходили в сїй голові... „Так он як стоїть справа, — напевно, гадав Джеронїмо. — Карло краде не тільки у мене, але і других людей. Розумість ся, йому добре, у його очи, які бачать, і він користуєть ся ними... Еге, так думає Джеронїмо, напевно, так... І се, що при менї не найдуть грошей, не поможе менї — нї перед судом, нї в очах Джеронїма. Вони замкнуть мене і його... Еге, і його також, як і мене, бо у його ж монета“. — І він не міг нї про що більш думати, він почував, що у його все перемішало ся. Йому здавало ся, що він взагалї нїчого не розуміє у всїй сїй справі, він знав тільки одно: що він з охотою сїв би в тюрмі на рік... навіть на десять, коли б тільки Джеронїмо переконав ся в тім, що він за для його тільки зробив ся злодїєм.

І нараз Джеронїмо пристанув, так що і Карло мусїв се зробити.

— Ну, се що таке? — гукнув сердито жандарм. — Марш, марш!

Але в сю хвилину він з здивованнєм побачив, що слїпий випустив на землю ґітару, підняв руки і обома руками провів по лицї брата. Потім він впивсь своїми устами до уст Карла, який зпочатку не міг зрозуміти, що трапило ся з ним, і поцїлував його.

— Чи ви здуріли? — спитав жандарм. — Марш, марш! Я не маю найменшої охоти пектись на сонцї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Джеронімо підняв з землї ґітару, не сказавши нї слова.

Карло зітхнув глибоко і поклав знова руку на плечі слїпого. І він усміхнув ся до себе якимсь дивним виразом щастя.

— Марш! — закричав жандарм. — Чи ви підете вже раз... І він штовхнув Карла в бік.

І Карло, міцним здавленнєм руки повів слїпого знову перед себе. Він йшов тепер далеко швидче, нїж раньше. Усміх не сходив з його лиця. Йому здавало ся, що з ним тепер нїчого лихого не може трапитись — анї перед судом, та і нїде на світї. — Він вернув собі брата... Нї, він знайшов його в перше.

Переклав *Л. Будай.*

ЛЬОНГИН ЦЕГЕЛЬСЬКИЙ.

Довкола виборчої реформи до галицького сойму.

(*Вісь укр.-польських відносин під нинїшну хвилю. Ґенеза виборчої реформи соймової — Монструальний проєкт. — Виміна „нот“ між „польським колом“ і укр. клюбом. Вперті Русини. — Українське топорище до польської сокири*).

Як звісно вже читачам Л.Н.-Вістника з нашої статї про польсько-українські „переговори“, поміщеної в останнїй книжцї (за падолист с. р.), найважнїйшою споміж спірних між Поляками й Українцями справ є справа виборчої реформи соймової. Се властива справа, що повиснувши Дамоклевим мечем над головами польських полїтиків, приневолює їх шукати всяких можливих доріг задля виходу зі скрутної ситуації. З другого-ж боку соймова українська обструкція се найважнїйше оруже против Поляків в українськім арсеналї, котрим — бодай доси — Українцї зуміли вдержати себе на позиції вигіднїйшій, бо позиції атакуючого. Галицький сойм як вислів і головна підпора польських краєво-автономістичних змагань се око в голові усеї польської полїтики в Австриї; захитати сим соймом, його функціонованнєм і істнованнєм, значить — ударити в самі підвалини польської автономістичної полїтики, в найдражливійше місце Поляків. Ось-чому українська соймова обструкція, а властиво справа виборчої реформи соймової, задля котрої речена обструкція вибухла, стали від року осию всеї українсько-польської полїтики. Все, що від сего часу у польській полїтицї говорить ся і робить ся, говорить ся і робить ся саме з огляду на уможливленнє правильного хо-

Generated on 2015-07-23 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ду сойму і на виборчу реформу соймову. До сего коріня треба іменно звести всї отсї чутки про „переговори“, витворюваннє Поляками у Відни опінії про непримиримість і радикалїзм Українцїв, як також заходи їх в краю около розколення української суспільности по давній рецепті „puścić Rusina na Rusina“. Тому справа виборчої реформи соймової заслуговує, щоби їй як ядру всїх польсько-українських полїтичних відносин під теперішню хвилю близше приглянути ся.

Галицький сойм складаєть ся з 161 членів, з чого 12 засїдає в нїм без вибору, з титулу свого суспільного становища, як т. зв. „вірилїсти“, а решта, себто 149 послів, вибираєть ся в чотирьох куріях, з котрих курія великих земельних власників вибирає 44 послів, курія міст 28 послів, курія торговельно-промислових палат 3 послів, а курія сїльська 74 послів. В куріях міській і сїльській виборче право обмежене цензом податковим чи інтеллєктуальним, ще й в курії сїльській голосованнє устне і двостепенно-посереднє (вибрані „правиборцями“ по громадах „виборцї“ віддають голос на посла). Отся явність, а ще більше посередність виборів, при котрій масовий виборчий акт роздроблюєть ся на дрібні виборчі акти по поодиноких громадах, відчиняють адмінїстрації на розтвір ворота до казочних надужить, котрим рівних, так рафінованих, витончених і в систему уложених, не знає історія виборів нї одного конституційного краю.

По національній більшости виборцїв кождого з виборчих округів судячи, припадає Українцям 46 послів з сїльських громад. Крім сього мають Українцї 3 вірилїстів (три унїятські епіскопи). Разом—на основі дотеперішньої виборчої ординації повинно в соймі засїдати 49 Українцїв. По правдї-ж, наслїдком надужить при посередних виборах в сїльській курії, засїдає в соймі — кромі 3 вірилїстів епіскопів — тільки 21 Русинів, при чім неб. Потоцкий так повів соймові вибори, що на 21 „руських“ послів перепер при підмозї польсько-жидівських голосів і надужить аж 9 москвофілів (з того 5 „старорусинів“, а 4 Дудикевичівцїв). Правний „стан посїданя“ Русинів виносить отже 31.08% всїх соймових місць, фактичний (вчисляючи вже і москвофілів) тільки 14.9% — хоч навіть по польським статистичним обчисленям Українцї становлять 46% населення краю.

Зрозуміла річ, що Українцї мусїли змагати до такої реформи виборчої ординації соймової, котра дала-би їм фактично бодай се, що їм правно належить ся, себто всї мандати з укр. сїльських округів. В тім дусї посол д-р Олесницький, голова укр. соймового клюбу в попереднїй соймовій каденції, поставив був внесеннє на введеннє безпосередности і тайности голосовання в сїльській курії, що значно перепинило-би ви-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

борчі надужитя, а тим самим дало-би Українцям спроможність ввести до сойму з чотири десятки своїх послів. Та польська соймова більшість не спішила ся з реалїзацією сего жадання.

Все-ж таки внесеннє д-ра Олесницького зробило перелім та дало серіозний початок виборчій соймовій реформі. Щоби не остати позаду та не лишити Українцям в очах навіть польських людових мас всеї заслуги околозаініціовання боротьби за демократизацію сойму, польські людовці і демократи виступили також зі своїми власними жаданнями в справі виборчої реформи, а міський пролетаріят попер її масовими манїфестаціями. Справа пішла в хід і новий сойм вибирано під кличем виборчої реформи.

Українські посли знов були тими, що не дали приспати сю справу і в новім соймі, обстоюючи в прінціпі жадання чотиро-прикметникового виборчого права. Коли-ж польська більшість три роки проволїкала справу, а тим часом новими законами краєвими чим далї скріпляла польську позіцію в краю, український клюб хопив ся в жовтневій сесії 1910 р. звісної вже читачам Л. Н. Вістника галасливої обструкції (гляди: Л. Н. Вістник за падолист 1910 року), що спричинила нездатність сойму до всякої праці по нинїшний день. Українська обструкція ввела справу виборчої реформи в стадію кризи. Під її напором сойм признав комісію для виборчої реформи перманентною (що може збіратись на наради і поза сесіями сойму) та припоручив їй виробити проєкт виборчої реформи при „можливім узглядненню“ жадань Русинів. А жадання сї були: 33% всїх соймових місць для Українців, фактичне і правне забезпеченнє укр. мандатів, безпосередність і тайність голосовання в усїх куріях, загальність виборчого права через утвореннє окремої пролетарської курії по містах та через розширеннє сїльської курії на все населеннє сїл, утвореннє з укр. послів окремої національної курії у соймі з правом вибору укр. членів Видїлу Краєвого та з правом veto, побільшення числа укр. членів Видїлу Краєвого, виключеннє плюральности, пропорціональности, більшемандатових виборчих округів і петріфікації виборчого закона.

Комісія для виборчої реформи майже цїлий рік прогайнувала безчинно, бо референт її д-р Старжиньский, оден з найчорнїйших шляхетсько-польських реакціонерів, не спішив ся з виготовлевнєм проєкту виборчої реформи. Польська міщанська демократія, що має надію скріпити ся через виборчу реформу, по трохи нарікала за-для проволїкання справи, але не зробила нїчого для її приспішення. Тим часом польсько-українські „переговори“—як уже звісно—в самім починї розбили ся; зближилась сесія сойму за-для ухваленна буджету на рік 1912, а разом з тим гороскоп нової ще й завзятїйшої української обструкції. Дальше зволїкати було годї і д-р Старжиньский „викінчив“ свій проєкт та скли-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кано комісію для виборчої реформи на день 25 н. ст. вересня с. р. З українських послів належали до неї посли д-р Кость Левицький та д-р Макух.

„Горбатого і могила не випрямить“ — а польських політиків і соймова обструкція не навчила розуму. Проєкт д-ра Старжиньского показав ся глузованнєм не тільки з укр. домагань та демократичних прінціпів, але навіть зі здорового людського розуму. На збільшене число членів сойму (з 161 на 194) проєкт сей признає 12 місць вірилїстам (як доси), 44 (як доси) більшій зем. посїлости, 36 містам (27 доси), і 5 торг.-пром. палатам (3 доси), 80 сїльським громадам (74 доси) та вводить дві нові курії: загальну по містах (крім міщанської) з 10 мандатами і ремісничих палат з 2 мандатами. Вибори ві всїх куріях мали-би бути безпосередні і тайні, але за те вводить ся в сїльській курії плюральність основану на цензї маєтковім, інтелєктуальнім, соціяльнім і родиннім та пропорціональність (тримандатові округи!), а в місько-загальній курії пропорціональність (двомандатові округи), при чім ві всїх куріях лише той міг би виступати кандидатом, кого признала-би кандидатом „національна виборча власть“ себ-то два офіціяльні комітети, польський і український, вибрані бувшими послами обох народностей! Сього мабуть досить, щоби спізнати всю монструальність проєкту д-ра Старжиньского. Коли додати до сього, що проєкт сей не забезпечував і 23% мандатів Українцям, а через тримандатовість сїльських округів забезпечував мандати навіть для малих меншостий москвофілів і Поляків (послами ставали-би ті три кандидати, що дістали зглядно найбільше голосів) — то з українського становища неможливим було навіть вдавати ся в діскусію над ним.

Так і зробили укр. члени комісії для виборчої реформи, заявляючи, що в діскусії над проєктом, що зіґнорував всї домагання Українців, не возмуть участи. Польську більшість комісії, що думала втягти Українців в діскусію над сим проєктом, аби мати перед Віднем ще оден „доказ мира“ у краю, ся заява заскочила дуже неприємно. Стороплені польські полїтики відрочили засїданнє до другого дня, а коли через день ситуація нї на волос не змінилась, відрочено знов засїданнє з тим, що д-р Старжиньский має опрацювати новий проєкт, уважаючи на укр. постуляти.

Полїтичний результат сеї події треба вважати для Українців дуже корисним. Поляки, що думали підхитрити Українців, мусїли смиритись. Українці привчили ще раз Поляків цїнити свою невгнутість. Польським полїтикам, а особливе д-ру Бобжиньскому, що витворюють перед Віднем іллюзію польсько-українського мира, знов помішано в тій їх роботї. А над соймом повисла хмара обструкції. Вкінци — новий проєкт певне бу-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

де менше злим від відкиненого. Політика прінціпіяльної опозиції оправдала себе ще раз.

Отсе становище українських репрезентантів у соймовій комісії для виборчої реформи враз з звісними вже поважаним читачам комунікатами Ширшого Народного Комітету і парляментарного українського клюбу, розкриваючими польські інтриґи в справі соймової виборчої реформи, завели польських політиків у їх відносинах до української сторони і до виборчої реформи на мертву точку. Ведена перед віденськими рішаючими кругами інтриґа супроти вияснюючих укр. комунікатів не могла довше встояти ся і лопнула; проба підманити Українців на мериторично безцільні, а політично для українського табору шкідливі дебати в комісії для виборчої реформи над проектом д-ра Старжиньского — також невдала ся. І польська політика знов станула там, де стояла перед роком, по вибуху української обструкції у соймі. Конець року та потреба ухвалення бодай буджетової провізориї, коли вже не правильного буджету, зближали ся, а перспектива укр. обструкції ставала чим раз яснійшою. І поголоски про видуману польсько-українську „угоду“, здементовані укр. комунікатами, показали ся за слабими, щоби спонукати центральне правительство до розвязаня сойму. У Відни дано польським політикам спізнати, що вони повинні перше, ніж розвязати сойм, попробувати справдішних переговорів з Українцями.

Ось така була ґенеза письма голови парляментарного „польського кола“, д-ра Біліньского, до голови укр. клюбу, д-ра Костя Левицького, котрим „коло польське“ в перших днях падолиста с. р. запропонувало укр. клюбови угодові переговори. Се письмо се був властиво перший серіозний крок з польської сторони в справі переговорів.

Письмо д-ра Біліньского крім пропозиції переговорів містило одначе стілько важних застережень та передусловин принціпіального і тактичного характеру, що укр. клюб не міг приняти його до відома без застережень зі свого боку та не міг на даній через його основі вдати ся в переговори. Тому-то відповідь укр. клюбу, не відкидуючи в основі можливости переговорів (можна-ж і з найбільшим ворогом переговорювати, тим більше, коли він сам заявляє — щиро чи нещиро — бажаннє мира!) — на польські передумовини і застереженя поставила цілу низку своїх, котрі в сути річи були запереченнєм польського становища. В противенстві до „польського кола“ український клюб застеріг зі свого боку, що не вдаєть ся инакше в переговори, як лише на тій основі, що ті переговори будуть для обох сторін зобовязуючими, що дотикати вони будуть виборчої реформи соймової як ядра всего укр. польського спору під теперішну хвилю з виключеннєм всякого iunctim між виборчою

Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

реформою а иншими польсько-українськими спірними справами та що польському „соймовому колу“ не признаєть ся ніякої компетенції рішати в укр. справах, належачих до круга діланя центрального правительства і парляменту.

Хто знає галицькі відносини — сему ясний прінціпіяльний характер сеї відповіди. Український клюб з засадничих причин заперечив автономістичне застережене Поляків що-до компетенції польського „соймовото кола“ у всій українській справі, а тим самим сальвував державний характер українського питання, котре Поляки хочуть звести до уровеня домашнього питання краєвого сойму. Рівно-ж з засадничих як і з тактичних причин український клюб застеріг ся против усякого iuctim між виборчою реформою а иншими питанями, бо признати таке iunctim значило признавати Полякам з гори рекомпензати за виборчу реформу (яких Українці без втрати дати не можуть!), затемнювати ясну справу сеї реформи та давати тим робом польським політикам матеріял до інтриґ у Вірни. Щоби-ж унеможливити дальше баламученнє рішаючих віденських кругів необовязуючими „переговорами“ поставлено з укр. боку вимоту обовязковости.

Що такого поставленя справи Поляки не надіяли ся, се річ певна. Инакше не писали-би вони до укр. клюбу свого „послання“, котре лише „викликало вовка з лісу“. Се й видко з голосів всепольської преси, що подає відгуки суперечок, які вибухли у „польськім колї“ наслідком укр. відповіди.

Мимо того „коло“ рішило навязати переговори. Се знак, що положенє Поляків було справді трудне та що Відень не спішить ся розвязувати сойму.

Зрештою українська сторона з гори не вірила в успіх переговорів, знаючи, що вони розібють ся вже на основних точках виборчої реформи, що до котрих так дуже розбіжні становища Поляків і Українців.

В Поляків є приказка про „впертого Русина“. Оттаким „впертим Русином “показали ся укр. заступники парляментарного клюбу в переговорах з заступниками „польського кола“. Всї змагання польських парляментарів стягнути українських заступників з прінціпіяльного становища, зясованого в висше наведенім письмі укр. клюбу, остали без ніякого успіху, як рівно-ж безуспішними показали ся заходи Поляків, щоби втягнути українських делеґатів в дебату над проєктом д-ра Старжиньского. Українські делеґати станули на звіснім засадничім становищи українських членів соймової комісиї для виборчої реформи, що проєкт д-ра Старжиньского, не взявши під увагу ні одного з основних українських жадань, не може бути предметом ніякої дискусиї для Українців та пред-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ложили зі свого боку як ультіматум звісні вже жаданя укр. соймової репрезентації: одна третина всїх соймових мандатів забезпечена Українцям, розширеннє виборчого права на непосїдаючих його до тепер через утвореннє курії пролетарської по містах та розширеннє курії сїльської на сїльський пролетаріят, тайність і безпосередність голосовання ві всїх куріях, виключеннє плюральности, пропорціональности (дво-і тримандатових округів) на петріфікації закона про виборчу ординацію, утвореннє з укр. членів сойму укр. національної курії з правом вибору укр. членів соймового бюра Виділу краєвого, соймових комісий, ради шкільної краєвої і ради надзираючої, Банку краєвого та з правом veto в усїх справах дотикаючих зміни статута краєвого, виборчої ординації, краєвого господарства (аґрарних, водних, комунїкаційних і т. д.), язикових і просвітних—а в кінци законне признаннє Українцям третини місць в соймових комісіях, виділї краєвім та місця урядуючого заступника маршалка краєвого.

Мимо трех кількагодинних конференцій польські заступники не дали відповіди на нї одну з отсих точок, виказуючи лише їх нездійснимість в куріальній системі та бажаючи наклонити укр. представників до дебати над проєктом д-ра Старжиньского, що рівнало-би ся відступленню Українців від поставленних ними основних точок та признанню основ Старжинського. Щоби виказати польським Махіявеллям, що і в куріяльній системі можливе здійсненнє жадань Українців — коби лише добра воля у Поляків — українські делеґати випрацювали та предложили на конфедерації готовий начерк проєкту виборчої ординації на основі куріяльній але з узглядненнєм українських постулатів — однак і сим не переконали противної сторони. Тодї укр. делеґати заявили, що дальше продовжуваннє переговорів вважають безцїльним та опустила салю нарад.

Польські полїтики попробували ще раз скликати соймову комісію для виборчої реформи, але і там їм не повезло. Українські члени сеї комісиї акцентували цїлком становище укр. парляментарного клюбу та загрозили сецесиєю з комісиї для виборчої реформи в разї, як комісия схоче вдати ся в обради над проєктом д-ра Старжиньского. Не оставало нїчого иншого, як відложити засїданнє комісиї на недалеку будуччину, в кождім разї на перші днї сїчня 1912., бо в половинї сїчня має зійти ся сойм.

Коли Поляки до сего часу не поступлять ся, треба надіяти ся в соймі розпучливої боротьби української жменї з польською перемогою та її цинїчним насильством „Бути грому великому“...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Скілько разів йде мова про укр. становище що до виборчої реформи, стілько разів згадуєть ся і п. Барвінського та його „християнсько-суспільну партію“—lucus a non lucendo. Яким животворним еліксіром п. Барвінський відновив свою „партію“, про се вже говорило ся у нас — так само, як сказано було, якою є властива, реальна „проґрама партії“, довкола котрої скупили ся цікаві кандидати до ріжних посад. Все-ж таки картина „партії“ і її „діяльности“ не буде повною, коли не додамо, що почуваючи себе в ролї завішеного у воздухах на ниточці ласки польських верховодів, п. Барвінський мабуть за радою свого опікуна, д-ра Бобжиньского (бо сам п. Барвінський ніякої політичної інвенції ніколи не зраджував) — від якого року з звичайного собі „угодовця“ став завзятим „християнським суспільником“, а його „Руслан“ горячим поборником інтересів „католицької церкви і духовенства“. Вправдї ніхто не годен доглупати ся, в чім то полягає отсе „христ. суспільництво“ п. Барвінського—чи як-раз в нехристиянськім оклеветуванню всего опозицийного укр. руху та вислав лювання під небеса д-ра Бобжиньского, чи може в крайнім ретроградстві „партії“ та повнім іґнорованню суспільного питання—одначе марка, що нагадувала віденських „Christlich-sozialen“, видавала ся п. Барвінському незлою і добре спрепарованою для примани укр. духовенства, що в перших часах опозицийної ще „христ. соціяльної“ партії одушевляло ся (виключно з національних мотивів) атаками д-ра Люеґера на Поляків і на премієра Казіміра ґр. Баденія (як-раз батька „нової ери!“) Рівно-ж не журить п. Барвінського, що йому відказали всякої піддержки два старші укр. владики: митрополит ґр. Шептицький і перемиський владика о. Чехович, коли за те має він поміч воюючого з усею укр. суспільностию ультрамонтана найтемнїйшої марки, станиславівського владики о. Хомишина, що підвластному духовенству заборонює читати „Діло“, а наказує передплачувати „Руслана“. За те наставив п. Барвінський свій „християнсько-суспільний“ невід на ще одну верству укр. сільської інтеліґенції: на народне учительство, числячи на зависимість сього учительства від шкільних і адміністраційних властий та на страх його перед п. Барвінським, як членом Ради шкільної краєвої. Чи одначе в тих кругах вдасть ся п. Барвінському вполювати для своєї „партії“ багато прозелїтів поза купкою безхарактерних карієристів та малодушних боягузів — треба сумнївати ся, бо мимо всеї зависимости від своїх властий укр. учительство в Галичинї в своїй масї признаєть ся до поступовости та щирого демократизму. Взагалї тяжко, дуже тяжко йде п. Барвінському з вербованнєм своїй партії партизантів, а то не так задля клерикалїзму чи консерватизму його партії — бо клерикально-консервативних елементів серед укр. суспільства в Галичинї на зліпленнє нової партії вже найшло-би ся — як за-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

для становища її до польського режіму в Галичині, котрого становища не можна—на жаль — инакше схарактезивувати, як безпардонною, крайно понижаючою та деморалїзуючою прострацією раба перед бутним паном. Суть цїлої справи в тім, що — о скілько йде о полїтичну проґраму і тактику п. Барвінського і його партії — то ріжнять ся вони одною ессенціональною точкою від проґрам і тактик всїх инших укр. партій і цїлої укр. суспільности (не виключаючи клєрикально-консервативних кругів!). Коли іменно вся українська суспільність не признає правности польського режіму анї польської державности у Галичинї, укр. питаннє вважає державним і жадає його полагоди від Відня, обстоює постулят самоуправности укр. народу в Галичинї та в консеквенції опрокидує всї польські краєво-автономістичні змагання — то п. Барвінський усею своєю дїяльностю, усїми публичними енунціяціями, всею тактикою, слїпим одобрюваннєм кождого кроку краєвого польського правительства та вічним витиканнєм укр. полїтичному рухови його опозіційности займає як-раз протилежне становище: признає правність польського режіму і польську державну рацію у Галичинї, вважає укр. питаннє галицьким домашним питаннєм, до котрого Відень не має торкати ся, резіґнує з самоуправности укр. народу та признає і підпирає всї польські краєво-автономістичні змагання. Консерватизм, клєрикалїзм і поміркованість все таки ще не сінонїми прострації перед національним угнїтником та зради праву народа на полїтичне самоозначеннє та самоуправність. Евангеліє-ж, голошене п. Барвінським, не є в сути своїй анї клерикалїзмом, анї консерватизмом, анї „християнським суспільництвом“ — лише як-раз сею прострацією і зрадою; а полїтика його не є полїтикою Виговських (Виговський в гадяцьких пунктах як-раз не признавав польської державности на Українї і тому кінець кінцем згинув від польських куль!) — тільки полїтикою... Барабашів.

Ось-таку партію оживотворюєть ся соками, допливаючими з львівського намісництва, від коли д-р Бобжиньский засїв як „миротворець“ у намісниківській палатї, а ще більше від коли українська обструкція в соймі загатила функціонованнє „jedynego polskiego parlamentu na ziemiach byłej Rzeczypospolitej“. Загально говорить ся, що як укр. соймовий клюб покажеть ся і на дальше неугнутим та неподатливим в справі виборчої реформи, тодї д-р Бобжиньский зажадає від віденського правительства цїсарського патенту, розвязуючого сойм і розписуюючого нові вибори. Всї випробовані виборчі штуки підуть тодї в хід, щоби дотеперішних укр. послів повалити, а на їх місце впровадити до сойму „барвінчуків“, котрі згодять ся „іменем Русинів“ на таку виборчу реформу, яку їм польські верховоди накажуть приняти.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Як-би так справді стало ся, то се вправді зломило-би хвилево корисні результати укр. соймової обструкції, відсунуло-би розвязку укр. питання ще дальше в будуччину та скріпило-би знов в масах москвофільство (як схиблену реакцію супроти барвінчуківського польонофільства)— одначе й потягло-би за собою таку бурю протесту з боку укр. опозиційного табору, що небавом змела-би вона і п. Барвінського з його компанією, і картяну будівлю польсько-української згоди зробленої п.п. Бобжиньским і Барвінським та винесла-би на своїх хвилях до гал. сойму що-найкрайнійших репрезентантів укр. опозиційного табору. Чи оплатить ся польським політикам сей експеримент, треба дуже сумнївати ся.

SPECTATOR.

Китайська революція.

Багато несподіванок приніс нам сей рік і натрівожив европейську публику. Від найдальшого кінця західної Европи аж до берегів Спокійного океану, — на цілій лінії що хвиля виринали несподівано на світло денне такі події, які кождої хвилї грозили знищити рівновагу міжнародних відносин і привести до найбільших катаклїзмів. Тепер наприклад відкрило ся тільки, над якою пропастю ми перейшли в лїтї, коли кождої хвилї мароканська кріза готова була закінчити ся страшною війною поміж Німеччиною а Анґлією. Але те, що діеть ся від двох місяців в Китаю, стає чи не найбільшою сподіванкою з усього. Навіть не можна було з початку вірити в серіозність того руху, в те, що він розростеть ся з елементарною силою і стане причиною зовсім нової ери в державнім житю Китаю. Европа якось не вірила, шо китайський мур, який відділює її від кольосального східного царства може проломити ся, що і Китай здібний до якоїсь енерґії і забажає вступити зовсім на нову дорогу. А от перед нашими очима той мур ламаеть ся і нашим очам представляеть ся картина, якій ми зразу не віримо. Представники чужих держав в Китаю не хотіли повірити на слово провідникам китайської революції, що всї чужинцї можуть спокійно жити і нїхто їх не нарушить. Боячись різнї вони кликали за помочию. А прецїнь таки нїчо досї не стало ся, волос нікому не впав з голови. Рух зорґанїзований солїдно, поважно беруть свої завданя провідники його, і нїчим досї не нарушили ще своєї поваги. Се свідчить про те, що рух той таки дозрілий, коли уміє забезпечити себе від непотрібної і грізної для нього інтервенції чужих держав. Тільки тому й могла революція в Китаю розрости ся до таких розмірів.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Перші звістки про революцію прийшли майже рівночасно з звістками про вибух італійсько-турецької війни, зараз в початках жовтня. Але ніхто не назвав-би був того початкового руху революцією. Вона мала з самого початку характер зовсім льокального руху. Правительство захотіло перевести удержавлене будови кількох желізничих ліній в полудневій частині Китаю, але не маючи готівки в касі мусіло заперестати тої будови на якийсь час зовсім. Перерване робіт потягло за собою увільнене робітників і місцевих підприємців будови, які мали бути заступлені підприємцями чужими, европейськими. Се стало причиною обуреня і визвало перший рух. Правительство вислало очевидно сейчас ґенерала з військом, яке мало завести лад та привернути спокій. Ґенерал мав далеко йдучі повновласти, почав масово карати бунтівників. Тим способом була кинена іскра, яка в скорім часі підпалила сухі дрова і ціла провінція запалала полумям революції.

Поки ті розрухи держали ся тільки в границях округів Вучан, Ганкав та Ганіан, правительство не дуже ними сушило собі голови і сподівало ся на ґенерала з військом. Але на військо не можна було покладати ся: вскорі виявило ся, що військо одної думки з революціонерами, почало переходити на їх бік, а ґенерали почали тікати. Виявило ся також, що революція була давнійше підготована, пішли слухи про якесь тайне товариство „білої лілії“, яке власне дало почин до повстаня. Революціонери заняли в скорі місто Ганкау, постарали ся о значні запаси амуніції, перетяли желізничий шлях, щоб спинити доставу правительственного війска з Пекіна, і остаточно ціла провінція оголосила себе республикою 27 вересня. І разом з тим, як росли сили революції та поширював ся її терен, становище правительства ставало що-раз більше невідрадне. Правда, йому удало ся побити революціонерів в декількох битвах, але ті побіди зовсім не скріпили його сил й розпалювали ще більший огонь. Занятих революціонерами міст не удало ся здобути назад правительственному військови, вони були в їх руках, а накінець навіть пішла трівога в самій столиці держави перед революцією і цісарський двір уважав за відповідне перенести ся в безпечнійше місце. Проти сподіванок революція в Китаю стала грізнійша, як можна було думати з початку. Коло половини падолиста мали повстанці в своїх руках Учан, Вучан, Ганкау, Шанхай, Сучау, Ганшау, Чана, Амеі і Кантон, отже округ якого міліона klm^2! Повний надій настрій правительства скоро змінив ся, воно виявило свою повну безсильність, і в тій безсильности готове поробити всякі уступки, щоб тільки зацитькати повстанне. В рішаючій хвилі воно звернуло ся до одинокого надійного мужа в Китаю, який здобув собі пошану всіх поступових елементів в Китаю і жив через те останні роки в неласці двірських сфер—

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

до Юншікая. Але його роля—се вже роля не ґенерала над військом, яке має оружною силою та шибеницями здушити повстанє; його іменовано віцекоролем повстанчих провінцій, а далї президентом мінїстрів, бо він найбільше ще з усїх може знайти послуху, зможе удержати який такий лад в державі, поки не пройде страшна заверуха.

Отсе конспект того руху, за яким слїдить Европа від кількох місяців, самі його факти. Але ми не знаємо його характеру і його дїйсної фізіономії, незнаючи його дальших причин. Безперечно, нещаслива желїзнична полїтика правительства була безпосередною причиною повстання, з бідного мінїстра зроблено навіть жертвенного барана і на його голову кинено всї проклони, — але не могло воно стати відразу таке елєментарне та широко захопити такий великий простір, не маючи своїх глубших причин і відповідного настрою, який неначе ждав лиш нагоди.

Се перше всього рух в повнім того слова значіню націоналїстичний. В тім його сила і вага. І все одно, чи досягне він остаточно своєї цїли чи нї, чи закінчить ся побідою повстанців чи правительства; його вага в тім, що се елєментарний обяв національної самосвідомости Китайців. Занадто богато упокорень правительства вони бачили в останнїх роках, були свідками як чужі держави безкарно мішали ся в їх справи, як Японія з одного боку, а Росія з другого виростали в грізну для них силу, щоб незбудила ся і в китайських душах реакція. А правительство слабе і безсильне, нїяк не може зареаґувати на ті ворожі заміри чужих держав. В додаток того всього воно віддає ще будову желїзницї в руки чужих підприємцїв, в відбирає її з рук своїх. — Се одно. А друге: що таке теперішня манджурська династія в Китаю!? Від 1644 року вона взяла провід держави в свої руки і веде її до загибели. Шіснадцять мілїонів Манджурців завоювало весь Китай і держить в своїх руках 380 мілїонів Китайців. Тих 16 мілїонів мають своє привілєйованє становище, живуть майже на державний кошт, держать в своїх руках всі висші уряди, одним словом—панують. Очевидна річ, що в души кождого Китайця мусїла наростати протягом віків що раз більша неохота і ненависть до тої кляси, неохота, яка звернула ся остаточно до самої династії. Таким чином особа китайського пануючого, яка в очах правовірного підданого рівняєть ся богови, мусїла стратити богато з своєї божеської авреолї, тим більше, коли всї нещастя та неудачи, з якими стрінув ся Китай в останнїх роках рахують ся на карб його, члена династії з ворожого племени. Отже сучасний революційний рух в Китаю має характер антідинастичний також, за цїль свою бере передовсїм усуненє пануючої династії. Китайцї глубоко ображені в своїх почуванях, тим становищем, яке займають і мусїли займати супроти Манджур-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 17:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ців, будучи фактично рабами в своїй країні, маючи над собою скрізь зненавидженого зверхника на всїх полях державного житя. Вони не заспокоять ся доти, доки недістануть назад своїх прав, не стануть панами самих себе і не проженуть Манджу від керми державою, позбавивши їх всяких прівілеїв. Те все робить повстанчий рух глубоко елементарним, виходячим з глубини національних почувань. Тисячами гинуть тепер Манджу від уоружених повстанців, незнаходячи ніде пощади анї ласки: вся ненавість довго придавлювана вибухла тепер і бажає пімсти на виновниках всїх народнїх нещасть. — Отже треба було, як кажу, маленької іскри, щоб запалила пожежу теперішньої революції, той матеріял, який вже був готовий давно. Події останнього року мусїли і дійсно викресали ту іскру. Сам факт удержавлюваня желїзниці, який став безпосередною причиною вибуху, може й не мав би був такого значіня, як-би не велика соціяльна нужда населеня та великий неурожай в останньому роцї найважнїйшого артикулу споживчого для Китайця — рижу. І так зложило ся те все разом, щоб розбудити гнів всього населеня полудневих провінцій і дати початок заверусї.

Але кромі сих причин була ще одна, яка особливо велику має вагу, коли хочемо зрозуміти настрій, який попередив вибух революції. Се невдача тих реформ, які само правительство намагало ся поробити в дусї більше лїберальнім. Ще давнїйше була в Китаю партія реформістів, яка бачила погубний шлях, яким йде правительство і намагала ся з того шляху завернути. Нїхто иньший як Юаншікаі був її провідником, який здобувши собі високе становище в державі попробував впливати на правительство і цїсареву, сам взяв ся був навіть до реорґанїзації армії. Але ті стараня скінчили ся його упавком та неласкою династії, а всї новозаведені реформи лишили ся без нїякого наслїдку: в практицї вони не були переведені, лишили по собі тільки велике розчароване. Отсе розчароване й витворило недовірє до всяких реформ, настрій що-раз більшого негодованя. Реґент держави, князь Чун, який панував замісць 5-лїтнього цїсара, рішив ся остаточно на уступку супроти домагань нових реформ, визначив був навіть на рік 1917 термін скликаня першого парляменту, — але се вже не заспокоювало публичної опінїї, не давало великих надій після всїх иньших невдач. Настрій був такий, що тільки ґрунтовна санація всїх державних відносин, ґрунтовна переміна державного ладу може дати надію на полїпшенє відносин і спровадити державне житє на дійсно новий шлях. — Відси й вийшов революційний рух, відси бодай вийшли його провідники, які слїдили за всїми тими проявами в останнї роки і розуміли вагу хвилї.

Той прикрий дісонанс в китайськім житю, невдоволенє пануючими відносинами, які унеможливлюють розвинути ся нїякій свобідній думцї,

Generated on 2015-07-23 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

пхнув цілі кадри молодежи до живої діяльности та аґітації нового ладу. Ті молоді люди були перше всього офіцирами, вивченими в сучаснім дусї в японських військових школах, і вони тепер паралїжують кроки правительства, впливаючи на військо. З японських шкіл повиходило крім того тисячі иньшої молоди, яка взяла ся передовсїм до практичної діяльности, старала ся взяти промисл в свої руки, вирвати з рук чужинців всякі публичні підприємства — і вони тепер власне дали почин рухови, коли правительство захотїло дати будову желїзниць в чужі роки. Молоді лїтерати помогли остаточно сотворити ту атмосферу революційну, вони збудили в умах стремлїня до нових реформ і підкопали в публичній опінії основи старого ладу. Західно-европейські ідеї, які йшли через Японію, викликали нову ґенерацію студенстства, яке забажало й собі зблизити ся до европейської науки та нового світа думок, покидаючи своїх старих клясиків. І всї ті люди годили ся в своїх почуванях і стремнїнах, годили ся в тім, що треба перейти до нового ладу, коли житє в Китаю має піти иньшою дорогою, дорогою всїх культурних націй. Так зродили ся провідники теперішної революції, ґенерал Лї-юан-Гун, Сун-юат-Сен і другі її духові батьки, які здебільшого мусїли жити за границями Китаю. Вони виступили з великою рішучістю і тактом, уміли вийти від основ народної душі, орґанїзуючи повстанє, і тому зорґанїзували його твердо і сильно: вони знали настрій людности і терен, на якому прийдеть ся ім дїлати. Їх цїлию було: вигнати Манджу і сотворити р е с п у б л и к у. Одначе, щоб република не виявила ся занадто скороспілою і невигідною через свою раптовність, Суан-юат Сен пропонує наперед трехлїтний мілїтаристичний режім, по якому знов має наступити шестилїтний перехідний стан, поки можна буде остаточно здїйснити републику. Основа її — се автономія поодиноких провінцій, а династія заступить ся парляментарним центральним правительством, з президентом на чолї.

Правительство, й так безсильне, без зорґанїзованої армії, на якої вірність не можна спустити ся, опинило ся в дуже труднім положеню. Поки можна було сподївати ся, що розрухи скоро скінчать ся і не вийдуть поза границї чисто льокального бунту, як се нераз бувало, воно й сподївало ся; але потім, коли побачило що рух росте і ширшає, що й військо починає переходити на бік революціонерів, воно зовсїм стратило голову. Нїякої сили, якою би відразу можна здавити рух, воно не мало і мусїло піти на уступки. Воно думало, що коли признає вину за трома мінїстрами і усуне їх, то тим бодай в части дасть сатисфакцію і заспокоїть повстанців. Але й се не помогло, воно мусїло йти далї шляхом упокореня. Воно радо навязало-би переговори з революціонерами, але треба було, щоб революціонери самі хотїли переговорів. І тодї воно рішило звернути ся до Юаншікая за помічю.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

По смерти Лї-Гун-Хан'а Юаншікаі зістав ся найвизначнїйшим державним мужем в Китаю. Він, правда, не бував за границею, незнає нїякої европейської мови, але він знає вимоги сучасного державного житя і уміє здобути довіре европейських держав. На дворі покійної цїсаревої він мав великий вплив і розпочав був навіть заводити де-які реформи. Але по її смерти молодий реґент прогнав його і від того часу він жив на провінції. І от тепер той сам реґент привертає його назад до ласки, іменує його віцекоролем провінцій, де вибухло повстанє, а відтак дає в його руки провід нового мінїстерства. Яка велика небезпека мусїла висїти над головою династиї, коли князь-реґент рішив ся покликати на поміч пелюбленого чоловіка і довірив тому такі важні функції! — А прецїнь Юаншікаі не поспішав на призив реґента. Він вимовляв ся хоробою і видимо не хотїв йти на послуги правительству, зволїкаючи з дня на день. Він не мав запоруки, що тепер його позиція буде в державі сильнїйша як попередного разу, він хотїв упокореня правительства, щоб відтак тим менше бути звязаним в своїй роботї. А безрадне правительство дїйсно не мало нїякого виходу і тільки як той школяр, прилапаний на провинї, признавало ся до своїх гріхів. З початком падолиста видав реґент едикт, в якому оповіщує новий лад в такому рабському і повному пониженя тонї, який не лицює просто гідности людини.

Реґент каже так говорити в едиктї шестилїтньому цїсареви: „Я панував три роки і дїлав сумлїнно в інтересї народа, але я не уживав відповідних людий, які мали полїтичне вишколенє. Я уживав за багато шляхти до полїтичних становищ, що противить ся конституціоналїзмови. В справах желїзнодорожних був оден, якому я вірив, а він ошукав мене, і таким чином публична опінїя станула в опозиції. Коли я жадав реформ, урядники і краєва шляхта використовували справу для надужить. Коли усуваєть ся старі закони, то високі урядники шукають в тім своїх особистих користий. Багато гроша забрано у народу, але нїчого не зроблено для його добра. При всяких нагодах оповіщувано закони як едикти, але нїхто їх не слухав. Народ висказує своє невдоволенє, але я сього не знаю. Нещастє росте, але я його не бачу"... Задержуючись потім над зростом повстиня, едикт говорить далї: „Отсим я оповіщую світови свою присягу: зреформувати і з нашим військом та народом вірно стерегти конституції, при тім змінити законодавство, розвивати інтереси народу, його недомаганя усувати, одним словом, все робити оглядаючись на інтереси та бажаня народу. Старі закони, які не відповідають своїй цїли, мають бути знесені. Має наступити зеднанє Манджу та Китайцїв, відповідно до пляну останього цїсара"...

Разом з сим вийшло ще кілько иньших едиктів, в одному з котрих

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дає ся амнестія всім покараним за політичні злочини від 1898 р. і всім, замішаним в революційний рух, а в котрих взагалї маємо головні основи нового конституцийного ладу. Головні постанови були-би такі: династія Чін панує раз на все. Особа цїсара нетикальна. Власть цїсара ограничена конституцією. Порядок престолонаслїдства означуєть ся законом, приписаним конституцією. Змінити лад має право парлямент. Члени висшої палати мають бути вибирані народом; з ним має вибирати парлямент президента мінїстрів, а цїсар має його іменувати. Президент мінїстрів пропонує цїсареви других членів кабінету, яких він має іменувати. Члени цїсарської родини не можуть бути вибирані до кабінету анї начальниками провінцій. Коли президент мінїстрів спинений в своїй роботї парляментом, не розвязує його, мусить подавати ся до демісії; але той сам кабінет не може більше як оден раз розвязати парлямент.

Цїсар стає безпосередним начальником війська і фльоти. Але коли тої сили треба ужити у внутрішних справах, він мусить приміняти ся до особливих постанов, які видає парлямент. Цїсарський едикт не може зносити закона. Інтернаціональні угоди не можуть укладати ся без згоди парляменту; одначе про виповіджнє і про мир може рішати сам цїсар, коли парлямент не радить.

Коли буджету не прийме парлямент, правительство не може на основі попереднього буджету вести свої справи. Парлямент має визначувати висоту видатків на цїсарський двір і рішати про зменшенє або побільшенє їх. Рішеня парляменту оповіщує цїсар.

Як бачимо — правительство само признало ся до гріха, до своєї немочи, і приобіцяло зробити все, що тільки можна приобіцяти в такім скрутнім положеню. Воно стало зовсім упокорене перед народом. А того тільки мабуть ждав Юаншікаі, коли нарештї, по довгім зволїканю рішив ся взяти на себе ті обовязки, які покладав на него реґент. Йому важнїйшою справою здавало ся мабуть побідити всїх двірських інтриґантів та зломити власть династії і реґента, як побіда над революціонерами. Він дїйсно тодї тільки послухав реґента, коли побачив, що не трудно йому буде зіпхнути його зовсім на другий плян і тодї без ніяких перепон говорити з провідниками революції. З початком грудня реґент дїйсно подав ся до димісії — і Юаншікаі став фактичним диктатором в Китаю. Упадок реґента — значить його всемогучість.

Таким чином вигляди революції стали трохи иньші і залежать від порозуміня Юаншікая з революціонерами — на скільки він їм піде на руку і прийме їх жаданя реформи державного ладу. Революціонери, як ми бачили, хотять автономії поодиноких провінцій. Те жаданє їх зовсім оправдує кольосальна величина китайської держави. Але чи зійдуть ся

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з тими бажанями пляни самого Юаншікая і чи не схоче він сотворити в столиці держави сильної центральної власти, яка може бути не бажана для провідників революції? Крім того Юаншікаі певно не зречеть ся своєї давної мрії, яку зреалізувати не дала йому неласка реґента — сотвореня сильної армії, яка виконувала-би його волю і паралїжувала всякі небажані для нього рухи по провінціях.

А ще другий рішаючий момент мусимо взяти тут під увагу, коли говоримо про вигляди революції: як поставить ся Юаншікаі до династії. Чи завівши наприклад лад в державі він зістанеть ся вірний династії і віддасть в її руки власть, чи сам схоче її задержати. Бо все може від нього залежати: вірність старій династії, або визначенє зовсім нової, або остаточно і присвоєнє собі прав пануючого. З другого боку виступає все серіознїйше з революційних кругів постулят республїки і змушує з собою рахувати ся, по останнім відомостям, і правительство Юаншікая. Нарештї треба памятати також, що останнє слово мусять на кінець сказати другі держави, а передовсім найблизші сусїди, які починають що раз більше мішати ся в справи Китаю — се Россія і Японія. Справа переходу Монґолії під протекцію Росії, що висунула ся останнїми часами, заповідає новий оборот справи.

Бібліоґрафія.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка. *Наукова часопись, присвячена перед усім українській історії, фільольоґії й етноґрафії, виходить у Львові що два місяцї під редакцією Михайла Грушевського, т. CIV, ст. 240.*

Зміст сеї книги Записок такий: Кирила Студинського Полємічне письменство в 1608 р.; Івана Франка Студії над українськими народнїми піснями; Я. Біленького Угроруські лїтописні записки; Ярослава Гординського До біоґрафії й характеристики Миколи Устіяновича; Дениса Лукіяновича Спірні і неясні питання в житю Осипа Юрія Федьковича; Miscellanea: М. Широцького. Дзвін Сави Чалого, М. Возняка Замітки Ів. Могильницького до видання руської правди Раковецького, Віршові проби Юліяна Величковського; Наукова Хроніка: В. Дорошенка. Українознавство в російкім показчику самоосвіти; Бібліоґрафія: преісторія, археольоґія, історія штуки, і історія полїтична і культурна, етноґрафія, житє суспільне і культурне.

В розвідцї про полємічне письменство в 1608 р. розбирає д-р К. Студинський дві брошури з уніятського табору, польську п. з. Єреси, іґноранції й полїтика попів та міщан виленського брацтва“ і українсько польську „Гаръмонія, альбо согласіе вѣры, сакраментовъ и цере-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

моней святое восточъное церъкви съ костеломъ рымъскимъ". Перша брошура не доховала ся до наших часів й автор реконструє її зміст на основі сучаної полєміки. Оба твори вийшли безіменно; тому головне завданнє дослідника відкрити їх авторів; і проф. Студинський дорогою подрібного аналізу доказує, що сї твори вийшли з під пера відомого унїятського дїяча Іпатія Потїя.

У своїх студіях над народнїми піснями збирає др. Франко дальше оповідання про початки Хмельнищини і ґрупує їх відповідно до їх змісту та вартости. Перша ґрупа представляє початок великої козацької війни як роман з траґічною розвязкою — як особисту справу Богдана Хмельницького (Твардовский, Ґрондский); друга ґрупа підкладає вибухови полїтичні мотиви, але оповіданє переводить у формі історичної новелї (Самовидець); инші жерела стоять окремо. Дальше подано розбір думи про Хмельницького й Барабаша. Ся дума вперше видана 1819 р. в короткім варіянтї; пізнїйше записи дають ширші варіянти. Др. Франко аналїзує вперед коротший варіант й підносить високий артистичний такт автора думи; ся дума се шановна памятка кобзарської творчости мабуть з другої половини XVII в. або й початку XVIII в. Ширший варіянт не має вже такої цїни — се пізнїйша компіляція подій та поетичних матеріялів, зложена новійшими українофілами з початків XIX в.

Угроруські лїтописні записки подані Я. Біленьким сягають кінця XVI в. і дають цікаві деталї льокальної історії закарпатської України тих часів; писані місцевим діялектом, ядерною, гарною мовою.

До історії галицького відродженя дає причинки статя Яр. Гординського про Миколу Устіяновича (тут опублїковано віршовану автоґрафію поета) та дрібні замітки М. Возняка.

Широко та інтересно поставлена статя д-ра Лукіяновича про спірні питання в житю Федьковича. Перед кількома роками видавець творів буковинського поета проф. О. Колесса виступив з доказами, що Федьковичбув неправесного походженя і повинен звати ся Юрій Коссован; для історії лїтератури се дразливе питаннє не має великої ваги, але коли вже раз поставлено треба справу рішити. Арґументами д-ра Колесси служили два власноручні листи поета з 1863 р., де він заявив виразно, що його батько був не чоловік матери Федькович-Гординський, але Гуцул, „красний — прекрасний леґінь, Іван Коссован". Здавало ся, що супротив такої заяви, справа рішена. Др. Лукіянович квестіонує вірогодостойність листів: хоч листи писані без сумнїву Федьковичем, що поет не хотів сказати правди. Дитинство своє почав описувати Федькович на чужинї, не бувши 14 років дома, притім як реконвалесцент по недузї, подразнений листами з дому, хорий на ностальґію. Між ним і Гординським була завзята і довго тревала ворожнеча, що виросла з соціяльно-національних контрастів: Гординський був Поляк і шляхтич, а Федькович почув себе Українцем і демократом; сю ріжницю поглубила домашня незгода. І от в 1863 р., хотячи пімстити ся над тим чоловіком — Федькович заявляє що Гординський не є його батьком. Такий субєктивний підклад листів — і вповнї вірити їм не можна. Побіч сього дає автор инші докази, з яких виходить, що Федькович не міг бути сином Коссована та що гіпотези про його неправесне походженнє є безосновні.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В замітці про дзвін Сави Чалого дає К. Широцький уваги про дзвони на Україні та описує дзвін в с. Степашках.

І. Крипякевич.

Яким Яремя *Маркіян Шашкевич, як лірик-поет.* (З нагоди 100-литнього ювилею). Відбитка зі звіту ц. к. ґімназії Франц-Йосифа І в Тернополи. Тернопіль 1911, ст. 36—8⁰.

Студія Яреми дуже користно відбиває від всїх ювилейних розправ про Шашкевича, які зявили ся в останнїх часах чи не в усїх справозданях ґімназій з українською мовою викладовою. Всї вони, о скільки не приносять нових фактів, важних для характеристики Шашкевича і його часу являють ся в своїй загальній части фразеольоґією, переливанєм з пустого в порожнє і взаїмним цитованєм авторів розправ. А все ж таки загальної характеристики Шашкевича, яка була-би відтворенєм всього його світогляду, досї не було. І праця Яреми, хоч трактує спеціяльно про лїрику його, на разї перша, котра може сповняти таку задачу. Взагалї се найглибша і найбільше продумана річ, яку про Шашкевича сказано нашими дослїдниками. Правда, в загальній оцїнцї він держить ся традицийних думок — і з тими його думками можна-би спорити, — але автор значно їх обмежує аналїзою творчости Шашкевича, яку переводить досить тонко, і, щоб так сказати, з тактом. Він усвідомляє собі занадто ясно, що „Шашкевич в національних справах був тільки дїлєтантом; що від чужих романтиків переняв сам естетично-теоретичний інтерес до народа, який проявляв ся в любови до піснї, мови, звичаїв і строю простолюдя, що живої душі народа не знав і не розумів“. Так само не перецїнює він творчого таланту Шашкевича, характеризуючи його як поета виключно лїричного, який міг будити тільки деякі струни вузько-субєктивні, близькі його настроям, а ударяв у фальшивий акорд, як тільки переходив на поле епіки. Поглублюючи зміст своєї студії автор таким чином доходить і до психольоґічних основ лїричної творчости Шашкевича, і тут вступає на поле не тикане не тільки дослїдниками Шашкевича, але нашою критикою взагалї. В тій самостійности досліду критичного і обєктивности осуду, незалежного від нїякої школи й лежить цїнність студії Яреми. Варто ще згадати накінець про здогад автора, що на „Веснівку“ Шашкевича міг вплинути стишок Лєнав'а „Primula veris“. Важне се може бути для тих, що розбивають ся по всїх авторах і лїтературах за ґенезою та анальоґіями. Я був-би зовсїм за думкою автора, дарма, що він висказує її в дуже обережній формі, більше стараючись відкинути думку про вплив „Pierwiosnka“ Міцкевичевого.

М. Євшан.

Леся Українка. *Твори.* Книга перша. Видавництво „Дзвін“. Київ, 1911, ст. 217. 8⁰.

Колиб шукати за фактами, які збивали би теорію Тена, а ще більше російських критиків школи Добролюбова про зависимість письменника від оточеня, про те, що творець нїщо иньше як тільки продукт житєвих обставин даного часу і висловлює думки та почуваня загалу,— то творчість Лесї Українки найкращим фактом проти тих теорій. Житє українське не відбило ся в її творчости зовсїм, не дало їй відповідних мотивів та струн, не виховало її думок та поглядів — і те все вона здобула собі сама, довгим, майже трийцятьлїтним трудом. Її творчість —

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

різкий дісонанс з епохою; становище її зовсім відрубне, вона стоїть одинока в нашій літературі і дає нам оден твір за другим, твір пересичений високою культурою душі та серця і повний великого, поетичного пориву. За той порив, повний конкретної і живої сили, без домішки фрази — я люблю творчість українського жіноцтва, і люблю саму творчість Лесї Українки. „Жінки якось краще вміють задержувати поезію свого почуття серед життьової прози, ніж чоловіки“ — пише авторка в „Розмові“; що се правда, приложима не лиш до житя, але й до літератури, — се показує власне творчість Лесї Українки. Яка мертвота панує в нашій літературі останнїх років, яка безсилість того власне поетичного пориву, як скоро піддають ся наші поети житєвій прозї, і по кількох злетах орлиних стають неначе обскубані. А тут не маєте нїде слабости, тут сила пориву не тільки не меншає, але росте, мужнїє, всї струни весь час напружені, відзивають ся звуком повним та плястичним. Яка прозаїчна, убога духом переважна часть наших поетів супроти того всього духового багатства, яке висипала перед нами Леся Українка!

Але через свій контраст до епохи, до українського житя, через свою відрубну позицію — її поезія, і вся її творчість не має „популярности“, не має навіть признаня. Кождий згодить ся очевидно з тим, що Леся Українка се одна з найбільших наших поетичних сил, кождий похвалить, але так як хвалимо ми сьогоднї в історіях літератури всїх клясиків, яких ми читати мусимо в ґімназії, але не повертаємо ся вже до них в житю. Леся Українка занадто „класична“ — так можна-би сформувати всю суть закидів проти неї. Що тут більше романтичного пориву як у всїй нашій літературі останнїх років, пориву сильного, мужеського, а не плаксивого, — нїхто не хоче завважити. Отсей факт занадто цікавий, щоб не приглянути ся йому блисше та не знайти його причин.

Полем попису Лесї Українки від давна стала „драматична поема“. Майже зовсїм покинувши лїрику, в якій вона сотворила неодну перлу, вона удосконалювала таку форму, яка найкраще могла-би відповідати внутрішньому заложеню її творчости та виявити перспективи її духа. Драматична поема неначе сотворена для неї. Тут єсть місце і для лїрики, і для епічного малюнку і для драматичних колїзій, тут можуть знайти ся в гармонїйній сполуцї і обєкти зовсїшнього світа і найтайнїйші дрожаня душі. І тут тільки досягає поетеса плястики, дїйсних творчих ефектів. Вона творить тут не тільки настрій, але вкладає в нього й архітектонїку, повну „простої“ і строгої краси. Те все будить в її творчости струни тільки поважні, будить той урочистий тон, такий характеристичний для всеї її поезії. Не має тут проповіди, поетичних сентенцій, як у Шіллера, але та святочність і повага настрою, пуританська суворість мають все таки якийсь питомий тон нїжности, думки неначе дістають крила, мимохіть проймаємо ся світом поетеси, живемо в душі її високих людий, серед їх траґічних зусиль вигнати невільницькі думи в громадї, неначе разом з її траґічними героїнями очищуємо ся від пилу землї і віднаходимо в собі внутрішне достоїнство. Отже єсть в творчости Українки велика і шляхотна виховуюча сила, сила якої немає в цїлій поезії нашій по Шевченкови, з малими виїмками. Се

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

одно повинно зробити ту творчість незвичайно цінною для нас, як-би ми свого вихованя не шукали в партії, в зборах, проклямаціях, комітетах.

Але отой власне уклад її душі та серця, те стремлїнє до повноти, плястики та архітектонїки — відпихає її від реалїзму, від малюваня дрібних фактів, від сучасного житя. Картини творчости Лесї Українки очевидно зовсїм реалїстичні, так само весь дух тої творчости сучасний, „модерний“, — але для нашої громади треба того реалїзму і сучасности вже в зверхній формі, вже в темах, які були-би взяті з житя „бідного українського народа“, малювали фабричні відносини, нужду на селї, поневоленє. Нїхто не хоче бачити, що поетеса втїкаючи до старинної Палестини чи Египту малює те саме поневоленє рабів, нужду робітників, що будують храми, страшний Вавилонський полон, упадок народнього духа в Жидів, — те саме, що люблять слухати наші патріоти в сучасній нашій лїтературі. Але не тїкати в Палестину, Египет, Вавилон, Грецію і всї иньші старинні культури — поетка не може. Се конечний наслїдок всього складу її духа, про котрий я вище говорив. Інакше вона не могла би сотворити анї одного твору, який був-би достойний її. Вона, як сама каже про себе в оповіданню „Над морем“ — лякала ся все бруду, злиднїв і всеї недолї людської, якій безпосередно треба було дивити ся в очи. І треба їй вірити. Не кождий може винести так по геройськи брутальности дрібних житєвих фактів, отого „реалїзму“, як виніс наприклад Банґ. Треба мати нерви, і бути в повнім того слова значіню „безбожним“. Тих двох прикмет у Лесї Українки нема. Її урочистий тон і архитектонїка не можуть змістити ся в сучасному житю, не можуть погодити ся з його роздертим, покривленим обличем. І се не слабість її, а тільки свідомість своєї істоти і своїх цїлий, коли вона йде в Палестину або поміж пуритан північної Америки і там віднаходить свої траґічні фіґури, а не в сучаснім житю. Так робили і роблять всї драматурґи, переняті повагою сучасної їм хвилї, щоб достигнути своїх цїлий, почавши від Шекспіра, а кінчаючи на драмах Геббеля, Кляйста, Людвіґа і Ваґнера. Кождий творець робить се не по рецептї, а йде просто за інстинктом артистичним. Комедія може брати свої теми тільки з сучасного житя, бо тільки власне дрібницї, всїм з обсервациї власної відомі, можуть причинити ся до її ефекту. Але траґедія все йде в глуб історії і там віднаходить своїх героїв. Навіть Островский, який вже реалїст, пішов в історію і там тільки шукав за мотивами до драми, а не до комедії. І се зовсїм зрозуміла річ, і зовсїм природна. Тільки історична перспектива може дати ту шляхотність форми, і ту чистоту тону, гармонїйну сполуку форми і змісту, якої треба, щоб не розбивати уваги читача, а скупити її коло головної дії. З тим очевидно безпосередний реалїзм картини мусить пропадати, коли автор дїйсно хоче достигнути своєї цїли. Щоб зілюструвати се прикладом, візьмім оповіданя Лесї Українки, картини з сучасного житя. І тут очевидно єсть та сама Леся Українка, та сама рука їх писала. Але що вийшло? Оповідає і більш нїчого. Тої сили, яка єсть в її поезії та драматичних поемах, годї шукати; „Розмова“ могла-би рівняти ся з „фльорентийськими ночами“ Гайне, як-би не той скреґіт та дісонанс, яким тут відзиваєть ся сучасне житє. Як далеко тут стоїть авторка від

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

того, що дала в поемі „Одержима“, про любов Міріям до Христа! А прецінь в ґрунті річи се та сама любов, ті самі траґедії душі, та сама розпука і захват, одним словом — той сам зміст!

Ні! Занадто фраґментаричне, як казав Гайне, сучасне житє, щоб з нього сотворити те, що сотворила Леся Українка в своїх драматичних поемах. Воно може бути тільки імпульсом, підкладом житєвим для тої творчости, може тільки нагадувати кождої хвилї про ту утрачену гармонію, яку ми звичайно вкладаємо у первісні культури. Ті самі культури, в яких обертаєть ся весь час наша поетеса. І вони не служать для пози тільки, для штучної прикраси та іллюзії; вони стали неначе орґанічним елєментом її душі. Тими кольосальними образами вона думає, спричинює весь ефект своєї творчости. Вони їй потрібні як вода рибі для віддиху. За ними віднаходить творець міт, якого не може йому дати сучасна література і житє, а без якого творчість всяка й єсть тільки „літературою“, а не мистецтвом.

Отсе думки, які менї насунули ся при читаню сього тому творів Лесї Українки. Оцінюючи високе достоїнство її творчости взагалї, я хотїв дійти до причин, чому та творчість як „клясична“—занадто „тяжка“ та „деревляна“, не знайшла досї в нашій громадї такого відгомону, на який заслугує по своїй силї та житєвій енерґії. Причини видні ясно всїм, хто згоджуєть ся з моїми думками: вони лежать таки в нашій громадї, яка не може ще поспіти за тою культурою, яка містить ся в творах Лесї Українки. Отже їх задача і вплив можуть бути виконані тільки в будучому. Знов перспектива невідрадна і болюча для всїх „людий завтрішнього дня“. *М. Євшан.*

О. Олесь. *Книжка третя*, Київ, 1911 ст. 128, ціна на кращому папері 1 р. 50 к., на звичайному 60 коп.

Вийшла третя книжка О. Олеся, нова перлинка української поезії.

Люде засмучені, заклопочені, змарнілі в щоденному сірому життю наче молодіють читаючи сю справжню поезію, наче знову надія, краса й доля завитають в нашу сумну темну хату. Один молодий хлопець пише нам з провінції „сьогоднї одібрав третю книжку творів Олеся. Прочитав й наче вчадів! Коли читав його „Що року“, думав збожеволію від захоплення красою, що буйними квітками розкидана в сьому творі“

Другий читач каже: „як читаєш твори Олеся, хочеть ся усе життє віддати чомусь безмірно гарному“! Таке безпосередне вражіннє може робити тільки поет, не „стихотворець“, не „пѣвец“ а той поет, у кого в серцї сами собою зростають краса і правда й любов й самі знаходять собі одповідні форми виразу.

Третя крижка творів знаменує новий момнет творчости Олеся — більше етичний, де символи не стають поодинокі, одповідаючи відокремленним хвилинам настрою (як то було в попередних збірниках — Айстри, Голуби й др.), а зєднані, викохані фантазією поета коло того або другого епізода. — По над Дніпром, — коло того або другого соціяльного настрою. — По дорозї в казку, або коло одного мотива краси й кохання, — Що року. На превеликий жаль перший твір сього періода творчисти — По дорозї в казку — не уміщене в третю книжку і се дуже велика шкода, се перешкоджує розуміню еволюції творчости Олеся.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„По дорозі в казку“ слабійший твір по формі аніж ті що красують ся в III. книжці, він меньш самостійний й по змісту, але він має свою абсолютну красу і йому належить перше місце в сьому збірнику. Тепер се перше місце дістало ся поемі „Що Року“. І справді по силі надхення се величний твір. Заголовок чудово гармонізує з змістом, се справді вічна, що року оновлена мрія за щастє, кохане. Окрім красивої фабули — кохання вітра з весною — поруч з поетичними сімволами і малюнками природи — в поезії роскидано безліч чудових за серце шарпаючих ліричних щирих думок, гадок які захоплють своїм настроєм читича, як напр.

Втратити віру що керму зламати
Хвиля осліплений човен веде,
Що його в морі широкому жде
Хто його візьме на груди приспати...
Втратив я віру... о браття, о друзі
Бє хвиля, об камені бє.

або, в другому тоні:

Що холод, як сонце,
Огнем розлилось!
Що розум — як серце
По любе когось
Снігами думками
Кохане туши,
А іскри крилаті
Несуть ся з душі.

В поемі „Над Дніпром“ особливу красу має картина водного царства під Дніпром. Вимальована вона з чисто національним мистецтвом, в гарному наче прозоро-водяному кольорі. Ми вже висловлювали ся з поводу сієї казки — поеми, що її мрійному архаічно-давньому настрою перешкоджає реальний додаток VI яви, слова Марини — І я коня вже запрягла... вертаймо ся додому. Тепер вже треба до парому — своїми останніми занадто звичайними рифмами — прямо холодом проти обдають захопленного читача й перебивають увесь настрій од сієї чудової поетичної казки.

„Траґедія серця“ — цілком оріґінальний псіхичний етюд. В загальних рисах, але дуже правдиво висловлений біль души трьох людей яких кохане і єднає й розлучає. Світова річ, ся траґедія „трьох“, але Олесь намалював її в якихсь особливо гарних, глибоких рисах. Наче в сутінках мандрують люде, шукають долі, шукають правди — знаходять роспач і зневіррє. В хвилину щастя острах життя веде їх до могили. Сучасний настрій молоді відбиває цілком на сій вічно прекрасній Траґедії „Серця“ й додав їй безнадійности.

Одбив ся сучасний настрій українського громадянства і на невеличких ліричних творах Олеся: щирий чулий поет, він не може не жити одним серцем і душою з рідним краєм — коли весь край повитий неволею, змучений недолею й неправдою — тоді поет страдає серцем більш усіх і він з отчаєм сам себе питає:

Де ті слова, що вмерли на устах,
Де непроспівані пісні
Чи розпялись ви на хрестах,
Чи й досі мучитесь в мені...
О, як хотів я вмерти разом з вами
З моїми мріями — думками

І не бренять вже на сторінках III-ї книжки чудові співи за відроджене до праці, до боротьби, які захоплювали нас в І і II книжках нашого улюбленного поета витязя. Тепер він плаче з нами, він несе наш „пекельний біль“, він бачить скрізь могили й хрести:

Хрести — то люде, любі милі
Могила — рідна сторона.

Він хотів би крикнути — але „мовчать ліси таємні, оглух весь божий світ!“ Читаєш, й наче слова ті з твоєї власної душі і виступа-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ють й розумієш силу лірики, силу слова поета, які виявляють справжнє людське горе.

Але серед розпачи сучасного життя поет дає нам гасло нового життя, він віри не зглубив на світлий майбутний день, ні, він палко вірить:

Хто в майбутнім хоче жити
Той всім серцем закричить
В рідній школі
рідна мова!

І спасе того в недолї
Наша мрія золота
Наше гасло і мета!

З субєктивно ліричних переспівів вражають красою: „Так дивить ся „сарна“, „Ніжнійша від ночі“, „Гори сплять повиті млою“. Так і просять ся на музику, на ніжні згуки музичного надхненя.

З зовнішного боку III-я книжка творів О. Олеся має далеко кращий вигляд аніж перші два, обкладка в старовинному стилї якось одповідає вічній красї уміщенних під нею творів. Дешеве виданнє робить все можливе задля широкого росповсюджування високо надхненої поезії Олеся. *С. Русова.*

Стефан Ковалїв *Щаслива бабуня.* Оповіданя для молодїжи. Том четвертий. (Лїтературно-Наукова Бібліотека С. I, п. 130). Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки. У Львові, 1911. Ст. 145+3, 8°.

Отсе четверта збірка оповідань С. Ковалева для молодїжи — а осьма всїх його оповідань взагалї, які від кільканайцятьох лїт видає Львівська Українсько-руська Видавнича Спілка. На збірку сю зложило ся отсих 9 оповідань: „Додержали тайну“, „Щаслива бабуня“, „Стріча під хрестом“, „Дроворуб“, „Пятка“, „Волоцюга“, „Свояки“, „Памятник на Кливі“, „З книги міра“. Більша частина їх (1-ше, 3-те, 4-те, 6-те й 8-) появляєть ся в отсїй збірцї перший раз, менша була друкована по ріжних видавництвах, починаючи від 1891-го аж по 1911 р. (Батьківщина, Львівська „Просвіта“. Л.-Н. Вістник, Львівська Недїля).

По свойому змісту збірка ся більш ріжнородна сюжетами й типами, ніж три попередні. Коли попередні своїми темами не виходили майже по-за школу й житє шкільної дїтвори й до малого читача, промовляв автор оповіданями, взятими з осередовища сього читача, для нього найбільш зрозумілого, то в найновійшій збірцї автор поступає крок дальше—й невед очами читача пересуває цїлий ряд типів, які вийшли вже зі шкільного віку, яких характери вже вповнї скристалїзовані—позитивно чи неґативно. І розкриваючи перед читачем книгу житя отсих типів, показуючи ad oculos усї наслїдки такого чи иншого характеру виведеного героя, всю серіозність такої чи иншої моралї в житю чоловіка, автор пропаґує дальше між своїми молодими читачами певні моральні вартости, впливає дальше на них і моралїзує, сильнїйше може й глибше, ніж оповіданнями зі шкільного світа. *Ів. Кревецький.*

Природа Украины. *Изданіе „Кружка Натуралистовъ“ при Кіевскомъ Политехническомъ Институтѣ. 1911 годъ. Выпускъ 1-й.*

Останнїми часами разом з розвитком української преси почали повставати й утраквістичні видання — російсько-українські. Як би ми до них не відносили ся, про те певна кількість таких видань свідчить про життєву потребу, що їх викликає. Український рух видко досить сильний в тій чи иньшій місцевости, коли знаходить приміщеннє в чужій хатї, але за слабий ще, щоб мати власну хату. Але се справедливо хи-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ба лише для провінції, а в такім центрі, як Київ, здаєть ся, є досить ріжних укр. орґанів, щоб була потреба мешкати „під спільним дахом“. Тим часом се вже третє утраквістичне видане в Київі.

Новий журнал виходитиме 4 рази на рік в обємі 5—7 аркушів друк по ціні 2 р. для не членів гуртка і 1 р. для членів. Проґраму його начеркує заява „Комиссіи Областного Изслѣдованія“ кружка Натуралістів. Се — систематичне й всестороннє вивченнє української природи, передовсім Київа, його околиць та Київщини, Полтавщини й Чернигівщини, що становлять район діяльности комісії. До студіовання иньших ґуберній, комісія з огляду на обмеженість своїх сил і засобів на разі не береть ся, але розумість ся рада буде, коли хто присилатиме їй матеріял з тих ґуберній.

Комісія має на меті зібрати можливо повний матеріял по українській фльорі і фавні, життю їх в звязку з метеорольоґічними та ґрунтовими умовами; матеріял з спільного життя людий, звірів та ростин, оскільки жуттє останніх відбиваєть ся на життю перших, грає ту чи иньшу ролю в їх домашнім життю, звичаях та віруванях, то що: а здругої сторони, нагромаджуючи масовий фактичний матеріял в виді колекцій, гербаріїв, записей, так потрібний для наукових виводів, комісія має націли поставити та провадити ряд систематичних довголітніх спостережень над природою. В першім випуску знаходимо крім дрібнійших статей та рефератів досить цікаву статю проф. Червинського, ґеольоґічний провідник по Київу та його околицях (по російськи).

По українськи маємо відозву „Від Термінольоґічної Комісії“ з проханєм збирати по приложенім до відозви „зразкам вибраної термінольоґії“ ріжні українські терміни природознавства чистого й прикладного (ст. 11—13). Далі маємо чималу статю студ. В. Коваля Популярізація сільсько-господарських відомостей на Україні (ст. 92—112). Очевидно автор доводить пекучу потребу користання при такій популярізації з української мови. Спиняєть ся він між иньшим на фактах, що свідчать про те, що українська книжка вже пішла на село і робить там свій вплив та викликає попит на літературу в рідній мові. Цікаві також і ті сторінки, де автор оповідає про куріози та непорозуміння, які виникають від недорозуміння нашими селянами російської мови (див. 101—104 і далі).

Нарешті по українськи маємо й дві дописі.

Враженнє часопись робить взагалі добре. Шкода лише що коректа така на диво недбала і не лиш в українськім, а й російськім відділах.

Прінціпіяльне наше відношеннє до утраквістичних часописей неґативне. На них можна згодити ся по стілько поскілько нема змоги сотворити власний орґан. Нам же здаєть ся, що українські природники мають повну змогу працювати в київськім українськім Науковім Товаристві і його виданнях, котре видало до речі в послідних часах прекрасний „Збірник Технічної Секції“. В усякім разі ми надіємо ся, що українські сили зґруповані в кружку не змарнують ся і не пропадуть для рідної науки, що ми ще стрінемо їх колись в будучім „Збірнику Природописної Сенції“ українського Наукового Товариства. Час уже на Україні технікам та природникам виручати в національній праці фільольоґів, етноґрафів та істориків!

В. Дорошенко.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Видавництво імени С. Ф. Грушевського.

Сього року скінчило ся десять літ, як умер наш батько Сергій Федорович Грушевський. За сей час сповнено все, що він наказав нам своєю духовницею: виплачені вказані ним суми, засновані стипендії при тих школах, де він учив ся, і отсе недавно відкрито школу його імени в Київі на Куренівці. Але нам відомо, що ся духовниця, написана задовго до смерти, не вповні відповідала бажанням покійного в останніх літах, і тільки через наглу смерть він не встиг її змінити. Сповнивши те, до чого були обовязані юридично, приложили ми старання, щоб зробити дещо і в дусі останніх бажань покійного; з ріжних засобів, полишених ним творимо видавництво популярних книжок імени покійного і отсим відкриваємо конкурс на першу серію книжок, що мають вийти коштом сього видавництво, а саме: популярну, ілюстровану ґеоґрафію світа по краям і народам. Поодиноким краям, що становлять етноґрафічну, політичну або ґеоґрафічну цілість (з виїмком Україну поки що) мають бути присвячені окремі книжечки, розміром від 4 до 8 аркушів, рахуючи по 16 стор. малої вісімки, приблизно такі: Білорусь і Литва. Великоросія. Польща і Чехія. Фінляндія і Остзейські краї. Кавказ. Австрія. Угорщина. Балканські землї. Німеччина. Скандинавські краї. Голяндія і Бельґія. Анґлія. Франція. Швайцарія. Італія. Іспанія і Портуґалія. Азіатська Турція. Персія. Туркестан. Сибір. Китай. Індія. Індокитай і Остіндські острови. Японія. Єгипет і Абісінія. Північна і центральна Африка. Полуднева Африка. Канада. Сполучені держави. Центральна Америка і Вестіндія. Полуднева Америка. Австралія і Полінезія. Північний і Полудневий бігун (полюс).

Виклад має бути популярний, доброю українською мовою, так щоб людині, яка перейшла сільську школу, книжка була вповні зрозуміла. Крім карт повинні бути ілюстрації, приблизно по 2 на аркуш.

Хто схотїв би взяти участь в сїм конкурсї, може з книгарні Л.-Н. Вістника (Київ, Вел. Володимирська, 28) на письменне запитаннє дістати докладнїйше поясненнє умов після 20 січня 1912 р.

Київ, 20 грудня 1911. *Наслїдники С. Ф. Грушевського.*

Нові українські книжки і брошюри.

(Подає бібліоґрафичне Бюро Наукового Товариства імени Шевчевка).

160. Степовий Я. „Не цвітуть квітки зімою“. Слова О. Олеся. Вид. Л. Ідзіковського. К., 1911. Ст. 7. 4°. Ц. 60 коп.

161. Степовий Я. „О, слово рідне!“ Слова О. Олеся. Вид. Л. Ідзіковського. К., 1911. Ст. 5. 4°. Ц. 50 коп.

162. Степовий Я. „О, ще не всі умерли жалі“. Слова О. Олеся. Вид. Л. Ідзіковського. К., 1911. Ст. 5 4°. Ц. 50 коп.

163. Степовий, Я. „Скоро сонце засміється“. Слова О. Олеся. Вид. Л. Ідзіковського. К., 1911. Ст. 3. 4°. Ц. 40 коп.

164. Степовик, О. Оповідання про рослини. СПБ., 1911. Ст.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

100. 8°. Ц. 15 коп. Вид. „Благотворительнаго Общества изданія общеполезныхъ и дешевыхъ книгъ“!

165. Стеценко, К. Заповіт Т. Шевченка „Як умру, то поховайте“. Изд. кн. и муз. магазина Л. Идзиковскаго. К., 1911. Ст. 3. 4°. Ц. 30 коп.

166. Стеценко, К. Музичні твори. „Ніченько, нічко“!... (слова Чернявського). К., 1911.

167. Студинський, Кирило. В пятидесятиліте смерти Тараса Шевченка. 1. Перші прояви культу Т. Шевченка в Перемишлї (1861—5 р.). 2. Моя перша участь в Шевченківськім сьвяті. 3. Сьвяточна промова, виголошена дня 25 марта 1911 р. [Львів, 1911]. Ст. 29. 8°.

168. * Сулима, Т. Народні оповідання. Вид. „Українсько-руської Видавничої Спілки“. К., 1911. Ст. 3—96. 16°. Ц. 30 коп. „Літературто-Наукова Бібліотека“, серія II, ч. 153.

— * Тарас Шевченко. В 50 роковини смерти видало тов. „Просьвіта“ у Львові. 1911 р. ч. 359 [титул на окладинці брош. — „Про житє великого поета Тараса Шевченка... [див.].

169. * Тарас Шевченко. Накладом Редакциї „Основа“. Львів, [1911]. Ст. 3—26+(3). Ц. 10 сот. Бібліотека „Основи“, ч. 14.

— „Театральна Бібліотека“.—див. *Грицинський, Дм.* Брат на брата. *Левицький, М. і Попов*, І. Жан і Бобі.

170. * Тесленко, А. Страчене життє. Накладом „Українсько-руської Видавничої Спілки“. К., 1911. Ст. 3—90. * (6) [оголош]. Ц. 20 коп. „Літературно-Наукова Бібліотека“, серія II, ч. 154.

171. * Товкаченський Андрій. Утопія і дійсність (До характеристики української інтеліґенції). Збірка статтів з передмовою Миколи Євшана. Київ, 1911. Ст. (1)+5—120. 16°. Ц. 75 коп. „Життя й Мистецтво“, видавництво,—вип. IV.

172. Толстой, Л. Н. Любов. Переклав Юрко Лопух. Чернівці, 1911. Ст. 32. Ц. 25 сот. „Народна Бібліотека“, ч. 8.

173. Толстой, Л. Чому люди задурманюють ся? Переклад з третього російського виданя. Чернівці, 1911. Ст. 358. Ц. 25 коп. „Народна Бібліотека“, Рік І. ч. 3.

— „Торбан“, музична накладня. * № 73. *Лопатинський, Я., Др.* Русалка [див.]... [Пісні на один голос в супроводі фортепяна, II. Серія, ч. 2].—* № 74. *Лопатинський, Е. Др.* Горить моє серце [див.]... [Idem, ч. 3].—* № 77 г. *Ярославенко, Т.* Тече вода з під явора... [голоси]... [див.].—* № 77 п. *Ярославенко, Г.* Тече вода з під явора... [партитура]... [див.].—* 78. *Лопатинський Я.* Сиріта на зірку дивилась... [див.]... [Idem, ч. 4].—* № 80 г. *Ярославенко, Т.* Рано в ранці... [голоси]... [див.]—* № 80 п. *Ярославенко, Т.* Рано в ранці... [партитура]... [див.].

174. * Трешньовский, Омелян, о. Перші проби орґанізациї спілкового збуту збіжа в Сокальщині. Реферат, виголосив... голова сокальскої Філії „Сільского Господаря“ на загальних зборах Краєвого Тов. господарского „Сільский Господар“ дня 1. і 2 лютого 1911. у Львові. Львів, 1911. Ст. 3—13. 8°. „Бібліотека „Сільского Господаря“, ч. 13.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-23 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— „Українсько-руської Видавничої Спілки“ видання, див. — *„Літерашурно - Наукова Бібліотека“*... [Крім того видано по - за серіями „Л. Н. Бібліотеки“: 1) * *Лягерлеф, С.* Королеви Півночи... [див.]; 2) * *Пахаревський Л.* Пожовкле листя... [див.]; 3) * *Сінклер, А.* Герой капіталу... [див.]; 4) * *Франко, Ів.* Батьківщина... [див.[; 5) * *Ібаньєс, В. Б.* Хатина... [див.] і ин.

— * Українсько-руський Архив Видає Історично - Фільософічна секція Наукового Товариства імени Шевченка. Том VI. Рукописи Львівських збірок. Випуск II. Опис рукописів Народного Дому з колекції Ант. Петрушевича. Частина друга. Зладив *Д—р. Іларіон Свяціцкий* [див.].

Від Редакції.

По день I/XII н. ст. прийняті до друку отсї рукописи:

Алчевська Хр.: З молодих пісень; поезії. — **Богацький П.:** Камелія. — **Бирчак В.:** Бориславські образки. — **Будяк Ю.:** Поезії. — **Вороний М.:** Епіталама; поезії. — **Галичанка О.:** З днів розпуки. — **Дорошенко В.:** Нова історія української літератури. — **Євшан М.:** Г. Банґ. — **Клименко Ю.:** Під Шевченковою калиною. — **Кобилянська Ол.:** Через кладку (повість). — **Коцюбинський М.:** Тїни далеких предків. — **Крушельницький А.:** На верхах. — **Леся Українка:** Віла-посестра; Хвиля; Лїсова пісня (драматична феерія). **Матвіїв В.:** Промисловість російської України в 1910 роцї. — **Мартович Л.:** Забобон (повість). — **Могилянський М.:** Стріл. — **Наталка Полтавка:** Образки. — **Панейко В.:** Історіософія Канта. — **Порш М.:** Економічні відносини України до иньших районів Росії на робітничому ринку, на підставі першої загальної переписи. — **Рильський М.:** Поезії, Вигнаний жрець. — **Романович Н.:** З циклю „Біля родинного огнища“. — **Сендерко М.:** Протестанти, хроніка семінарського житя 1870 х рр.—**Тарноградський В.:** Поезії. — **Тенянко П.:** Поезії. — **Тичина П.:** Поезії. — **Чернявський М.:** Туман, оповіданнє; поезії. — **Чупринка Гр.:** Поезії. — **Юра М.:** Що зробила ніжність.

Зголошені авторами і принціпіально прийняті до друку:

Валей Ст.: Змагання до монїзму в сучасній фільософії; Добро і зло в сучасній етиці. — **Василенко М.:** З історії роскріпощення селянства в Лївобіч. Українї. — **Винниченко В.:** Таємність, оповіданнє; повість з сільського житя. — **Дорошенко В.:** Український науковий рух в 1911 р. — **Євшан М.:** Столїтня річниця та Кляйс; Т. Ман; Як. Васерман. — **Коцюбинський М.:** Повість. — **Лозинський М.:** До характеристики національних відносин серед австрійської соціальної демократії. — **Матвіїв В.:** Житє робітників в гірничих підприємствах Рос. України; Сільсько-господарські товариства на Українї і в Московщинї; Історичні начерки промисловости України. — **Романович Н.:** Мандрівниця (повість). — **Яцків М.:** Оповіданнє.

Generated on 2015-07-23 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ЗМІСТ ПЯТЬДЕСЯТЬ ШОСТОГО ТОМУ

За жовтень, листопад і грудень 1911 р.

I. ПОЕЗІЇ.

сторона.

О. Олесь: Де ті слова 58
„ Із панських прихвостнів-рабів 393
П. Капельгородський: На самоті, Братови, Юнацтво, з тюремних мотивів, Матери 94
Микола Вороний: Чарівного, весняного ранку 241
Ю. Будяк: З пожовклого роману 254
Богдан Ярошевський: Закопанські настрої: Смерком, Під час спогадів, Momento, Розвага 290
В. Тарноградський: В степу одинока могила 330
Леся Українка: Віла-посестра 405
Хр. Алчевська: Оранка 429
Гр. Чупринка: Творчі Хвилї 451
М. Рильський: З циклю „Контрасти" — Слава 509
Ев. Гуцайло: Така вже доля 560

Петрарки: „Італія" (Канцона до італійських дук, з покликом визволити родину з тяжкого її рабства) переклав І. Стешенко . 572

II. ПОВІСТИ, НОВЕЛЇ, ДРАМИ, МЕМУАРИ.

Леся Українка: Руфін і Прісцілла, драма в 4-ох діях 3,193
М. З.: Біжниця в Зомерберґу 75
Вас. Яновський: Спогоди Українця-волонтьора про повстаннє в Герцеґовині 1875 — 76 р.р. 95, 438
Ю. Кміт: Сотрудник, повість (докінченнє) 100, 273
Н. Романович: Фанти 307
П. Богацький Камелія 465
О. Галичанка: З днів розпуки 430
А. Крушельницький: На верхах 519

Грація Деледа: Плющ, роман, переклав Л. Пахаревський (докінченнє) 143, 341
А. Шніцлер: Сліпий Джеранімо і його брат, переклав Л. Будай . . 574

III. ЛІТЕРАТУРА, НАУКА, СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЄ.

Ів. Бондаренко: Характеристика середніх віків 45
Ів. Кревецький: М. Добролюбов й Україна (з нагоди 50-тих роковин смерти) 59
В. Садовський: На Амурі (Дорожні враження) (докінченнє) 125

Generated on 2015-07-23 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. Порш: Державний бюджет Росії (докінченнє) 162
Spectator: По парляментарній крізї в Анґлії 172
„ Тріполіс 370
„ Китайська революція 602
Ст. Балей: Новий ідеалізм Айкена 242
Ів. Раковський: Сучасний стан питання про походженнє чоловіка . . 255
М. Грушевський: Призабута справа 285
„ В славянських обіймах 394
М. Євшан: Свято Маркіяна Шашкевича 291
„ Герман Банґ, артист і чоловік 430
Ю. Кміт: Новини західньо-европейських літератур 319
Ів. Чопівський: З сьогорічних вистав (Рим. Турин. Дрезден) . . . 331
В. Велентий: З приводу смерти Н. Бондаренка 452
В. Дорошенко: Нова історія української літератури 473
Л. Старицька-Черняхівська: „Живой труп“ Л. Н. Толстого 510
М. Матвіїв: Промисловість рос. України 561
Л. Цегельський: Українці в новім парламенті 352
„ Довкола виборчої реформи до галицького сойму . . 593

IV. БІБЛЇОҐРАФІЯ.

Т. Осадчій. На грані XX століття. Роман-бувальщина (з житя селянської інтеліґенції) Київ, 1911 р.—*Вол. Дорошенко*; Julia Virginia. Ausgewählte Gedichte von Taras Schewtschenko. Липськ, 1911 р. — *М. Євшан*; Олена Пчілка. Оповідання кн. III. (Оповідання з учительського життя) Київ, — *Ю. Сірий*; В. Гауф. Казки. Переклав О. Олесь. Вадавиицтво „Лан“. Київ, 1911 р. — Р. Кіплїнг Нетрі. Брати Моуглї. Переклав Ю. Сірий. Видавництво „Лан“, Київ 1911 — р. *Л. Сщарицька-Черняхівська*; Л. Бернгардъ. Борьба поляковъ за существованіе въ Пруссіи. Москва, 1911 р. — *В. Садовський* . . . . . 178—187
Збірник природничо-технїчної секції Українського Науковаго Т-ва в Київі. Книга 1. Київ 1911 р. — *М. Порш*; Михайло Грушевський. Наша полїтика. Львів. 1911 р. — *М. Залїзняк*; Грицько Чупринка. Білий гарт, V, збірник поезій. Київ 1911 р. — *М. Євшан*; Грицько Коваленко. Жарти життя. Оповідання з ілюстраціями. Коштом Укр.-руської Видавничої Спілки. Київ, 1911 р. — *Ю. Сірий*; Барвінковий цвіт. Збірник віршів Валеріана Тарноградського. Київ 1911 р. — *Л. Старицька-Черняхівська*; Н. А. Рубакинъ. Среди книгъ Изд. 2. Томъ I. Языкознаніе, литература, искусство, публицистика, этика въ связи съ ихъ исторіей. Москва, 1911 р. — *В. Дорошенко* . . . . . 379—388
Записки Наукового Т-ва ім. Шевченка, наукова часопись, приевячена україн. історії, фільольоґії і етнографії, під ред. Мих. Грушевського, т. С IV,—*І. Крипякевич*; Яким Ярема. Маркіян Шашкевич, як лїрик-поет. Тернопіль 1911 р. — *М. Євшан*; Леся Українка. Твори. Книга перша. Видавництво „Дзвін“, Київ 1911 р. — *М. Євшан*; О. Олесь. Книжка третя. Київ, 1911 р. — *С. Русова* Стефан Ковалїв. Щаслива бабуня. Оповідання для молодїжи. Том IV. Коштом Україн. руськ. Вид. Спілки, Львів, 1911 р. — *Ів. Кревецький*; Природа Украины. Изданіе „Кружка натуралистовъ“ при Кіевскомъ Политех. Институтѣ, 1911 р. *В. Дорошенко* . . . . . 609—617
Видавництво імени С. Ф. Грушевського
Нові українські книжки і брошури (подає Бібліографічне Бюро Наукового Т-ва ім. Шевченка) 188, 388
Від Редакції 620
Оголошення.

Generated on 2015-07-23 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

40 №№ въ годъ и 2 безплатн. приложенія.

ПРИНИМАЕТСЯ ПОДПИСКА на ЕЖЕНЕДѢЛЬНЫЙ профессіональный и общественно-педагогическій журналъ.

Москва VII годъ изданія.

„НАРОДНЫЙ УЧИТЕЛЬ“.

Съ 1912 г. журналъ будетъ выходить ЕЖЕНЕДѢЛЬНО, кромѣ двухъ лѣтнихъ мѣсяцевъ—іюня и іюля.

Въ журналѣ участвуютъ видные дѣятели по народному образованію. Постоянные отдѣлы журнала: I Вопросы народнаго образованія въ Государственной Думѣ. II. Въ учительскихъ обществахъ. III. Хроника народнаго образованія. IV. Изъ жизни заграничной школы. V. Народное образованіе въ земствахъ и городахъ. VI. Внѣшкольное образованіе. VII. Среди педагогическихъ журналовъ. VIII. Сообщенія съ мѣстъ. IX. Новости педагогической, учебной. дѣтской и народной литературы. X. Справочныя свѣдѣнія по народному образованію. XI. Въ Помощь самообразованію. XII. Среди книгъ (библіографія). XIII. Школьная практика. XIV. Письма въ редакцію. XV. Почтовый ящикъ.

Въ 1912 г. всѣ годовые подписчики получатъ БЕЗПЛАТНО два приложенія: 1) Календарь-Справочникъ на 1911-12 годъ—уч. годъ (въ двухъ частяхъ 92 354 стр.), составленъ редакторомъ журн. О. Н. Смирновымъ. 2) Портретъ Л. Н. Толстого.

Подписная цѣна: на годъ—3 р. на полгода—2 руб. съ приложеніе Календаря-справочника“. Допускается разсрочка: при подпискѣ—2 руб и къ 1-му—1 руб. Подписку адресуйте: Москва, В. Дмитровка, 26, журналу „Народный Учитель“.

Редакторъ О. Н. Смирновъ. **Издательница Л. П. Смирнова.**

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1912 годъ.

(VIII-й годъ изданія)

НА ЕЖЕМОСЯЧНЫЙ ИЛЛЮСТРИРОВАННЫЙ ЖУРНАЛЪ

для дѣтей.

„СЕМЬЯ и ШКОЛА“.

Журналъ предназначается преимущественно для дѣтей средняго возраста (10—12 лѣтъ), которымъ еще мало доступны существующіе у насъ журналы болѣе старшаго возраста. При этомъ „Семья и Школа“ ставитъ своей задачей одинаково примѣнятся какъ интересамъ дѣтей, учащихся въ младшихъ классахъ среднихъ учебныхъ заведеній, такъ и къ пониманію учениковъ начальной народной школы. „Семья и Школа“ состоитъ изъ 12 ежемѣсячныхъ книжекъ „Библіотеки Семьи и Школы“ Подписная цѣна за 12 книжекъ „Семья и Школы“ и за 6 книжекъ „Библіотеки Семья и Школы“: съ доставкой и пересылкой 3 руб. 50 к. въ годъ. Безъ доставки въ Москвѣ 3 руб. за границу 6 рублей. Подписка на полгода 1 руб. 75 к. (принимается исключительно въ редакціи).

Подписка безъ доставки принимается въ Москвѣ въ редакціи въ конторѣ Н. Печковской и въ книжномъ магазинѣ Н. Карбасникова.

Пробный номеръ журнала высылается изъ редакціи за три одинкопѣечныхъ марки. Гг. учителямъ, желающимъ ознакомиться съ журналомъ. пробный номеръ высылается беплатно. Иногородніе подписчики могутъ обращаться прямо въ редакцію журнала „Семья и Школа“: Москва, Гончарная ул., домъ № 17.

Редакторъ-Издатель **Вл. Львовъ.**

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-07-23 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

1 р. 90 к. въ годъ безъ доставки. **Открыта подписка на 1912 г.** 2 р. 20 к. въ годъ съ пересылк.

НОВЫЙ

ЖУРНАЛ ДЛЯ ВСѢХЪ

Журналъ выходитъ ежемѣсячно, книжками больш. формата (130-140 стр.) съ художественными иллюстраціями на отдѣльныхъ листахъ.

Въ журналѣ постоянно принимаютъ участіе лучшія литературныя силы.

Готовые подписчики получатъ безплатное приложеніе: 2 ТОМА разсказовъ и повѣстей **Ф. Шпильгагена.**

Подписная цѣна: на годъ безъ доставки 1 р. 90 к., съ пересылкой—2 р. 20 к., 1/2 г.—1 р. 20 к. За гран.—3 р. 25 к., отдѣльн. книжки въ магаз. по 25 к.; пробн. № высыл. за пять 7 к. марокъ. **Адресъ главной конторы: Петербургъ, Знаменская 7.** Выписывающіе одновременно „Новый Журн. для Всѣхъ". и „Новую Жизнь" платятъ за оба журнала 6 р. 60 к. Разсрочка: 3 р.—при подпискѣ, 2 р.—1 Апр., 2 р.—1 Іюля.

4 р. 50 к. въ годъ безъ доставки. **ОТКРЫТА ПОДПИСКА на 1912-ый годъ.** 4 р. 90 к. съ пересылкой.

НОВАЯ ЖИЗНЬ

Большой безпартійный журналъ литературы, науки, искусства и обществен. жизни, включающій отдѣлы толстыхъ журналовъ и по своей цѣнѣ доступный самому широкому кругу читателей. „НОВАЯ ЖИЗНЬ" выходитъ ежемѣсячно книжками больш. форм. (до 300 стр.), включая широко поставлен. отдѣлы: 1) беллетристическій 2) научно-популярн. 3) критическ., 4) обществ.-политич., 5) художествен. (статьи по искусству иллюстрируются репродукц. картинъ изв. художн.).

Годовые подписчики получатъ безплатное приложеніе по выбору: Собр. сочин. Л. Н. ТОЛСТОГО или собран. сочиненій, А. Н. ГЕРЦЕНА (по тексту посмертнаго изданія гр. А. Л. Толстой).

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА на 1912 г.: на годъ безъ доставки 4 р. 50 к., съ перес. 4 р. 90 к. (разсрочка: при подпискѣ 2 р. 70 к., къ 1 іюля 2 р. 60 к.). За границу —7 р. 50 к. Выписывающіе одновременно „Новую Жизнь" и „Новый Журналъ для всѣхъ" платятъ за оба журнала: 6 р. 60 к. (Разср.: 3 р. при подпискѣ, 2 р. —1 апр., 2 р.—1 іюля.). При доплатѣ къ подписной цѣнѣ журнала 1 р. 75 к. подписчики получатъ сочиненія обоихъ авторовъ: Л. Н. ТОЛСТОГО и А. И. ГЕРЦЕНА.

ШКОЛА и ЖИЗНЬ

(второй годъ изданія). Единствен. еженедѣльн. общественно-педагогическ. газета, съ ежемѣсячн. прилож. **ОТКРЫТА ПОДПИСКА на 1912 г.**

Приложенія, по объему **не менѣе 80-ти печатныхъ листовъ**, будутъ освѣщать выдвигаемые текущей жизнью вопросы образованія и воспитанія. Въ числѣ приложеній находится: **„Эмиль XVIII вѣка"—Руссо, „Проблемы дѣтскаго чтенія"—Вольгаста, „Развитіе народа и развитія личности"—Наторпа**—произведенія, необходимыя каждому педагогу и каждой образованной семьѣ. Газета издается по слѣдующей программѣ: 1) Статьи по вопросамъ: а) организаціи школы и школьнаго законодательства, б) общепедагогической теоріи и практики. 2) Статьи по различнымъ вопросамъ образованія и воспитанія. 3) Фельетонъ, характеризующій по преимуществу внутреннюю жизнь школы или популяризующій различныя стороны знанія. 4) Обзоръ печати. 5) Хроника образованія; дѣятельность законодательныхъ учрежденій, правительства и т. д. 6) Хроника школьной жизни въ Россіи и заграницей. 7) Обозрѣніе спеціальной литературы и иностранной. 8) Справочный отдѣлъ. 9) Объявленія.

Подписная цѣна: Съ доставкой и пересылкой въ города Имперіи. на годъ **6 р. на 6 м. 3 р. на 3 м. 2 р.** Для учащихъ въ начальныхъ училищахъ допускается разсрочка; При подпискѣ 2 р., къ 1 февр., къ 1 марта, къ 1 апр. и къ 1 мая—по одному рублю. ПОДПИСКА принимается: въ Главной Конторѣ, **Петербургъ, Кабинетская, № 18**, во всѣхъ почт.-тел. конторахъ и въ солидн. книжныхъ магазинахъ. Издатель: **Н. В. Мѣшковъ и Г. А. Фальборкъ.**

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-07-23 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112004976525
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google